

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

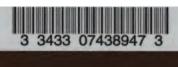
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + Refrain from automated querying Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Thomas Addis Emmet,

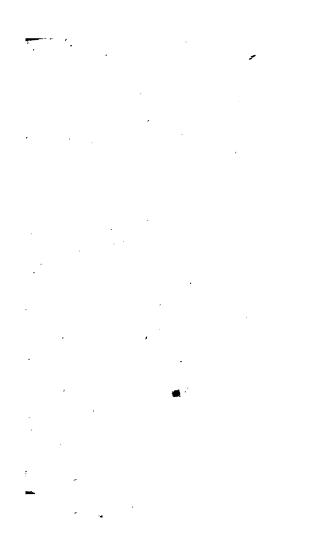

1829

¢.

, / , /

EGENT's CLASSICS.

POCKET EDITIONS.

Publishers of this Collection flatter themselves they render an acceptable and important service in lovers of ancient Literature, in providing for a, at a moderate price, and in a small compass, eat, uniform, and complete Library of the Latinussics, equal, in typographic Elegance and Accury, to the celebrated Elzevir Editions, and superior them in the Purity of the Text — corrected and needed as it has been, since the days of the Elzeirs, by the industry and sagacity of learned Critics a different countries, from a review of all the existing Editions, with the Collation of ancient Manuscripts, which had before lain obscure and unknown in the unexplored recesses of public and private Libraries.

The aggregate productions of those Critics' separate labors constitute the destined Collection, which, therefore, may with justice be deemed as perfect and complete a Body of Latinity, as can reasonably be expected from any sources yet known to the Literary World; the Text of each Author being copied from that particular Edition, whether foreign or domestic, which stands highest in the estimation of the Literati; and the impression being conducted under the vigilant inspection of responsible Editors, duly qualified for the task.

Win such advantages and recommendations, the works of twenty-nine Authors have already made their appearance, and are sold separately, as follows:

THE REGENT'S CLASSICS.

	_		
	£	s.	d.
C.ESAB, with HIRTIUS, &c. (Oudendorp)	0	7	6
CATULLUS (Daring) TIBULLUS	^	5	'n
(Heyne) PROPERTIUS (Kuinoel)	U	Э	U
CICERO, with the AUCT. RHETOR. AD			
HERENNIUM, (Olivet, and Er- >	3	12	0
nesti) 12 vols			
OFFICES	0	3	6
SELECT ORATIONS	0	6	O
Episters, 3 vols	1	1	0
CLAUDIAN (Burmann)	0	5	6
CORNELIUS NEPOS (Van Staveren)	0	3	6
Pomponius Mela (Gronovius)	U	3	O
FLORUS (Fischer) PATERCULUS	0	4	0
(Krause)	v	-	U
HOBACE (Zeunius)	0	4	6
JUVENAL and PERSIUS (Kænig)	0	2	6
with Sulpitia	v	z	0
Livy (Drakenborch) 5 vols	1	10	0
Lucan (Oudendorp) with May's Sup-			
plement	0	5	6
Lucarrius (Wakefield)	0	4	0
MARTIAL (Bipont. ed.)	0	6	6
Ovid (Burmann) 3 vols	0	18	0
PLINY junior (Longolius and Schæ-)	0	6	a
fer)	v	U	Ą
QUINTILIAN, (Gesner) 2 vols	0	12	0
SALLUST (Cortius) JUSTIN (Gronovius)	0	7	Ø
TACITUS (Oberlin) with Brotier's Sup-			
plements, and an Index, 3 vols.	0	16	6
TERENCE (Westerhovius)	0	5	0
VALERIUS MAXIMUS (Kappius)	0	7	0
VIRGIL, with the CULEX, &c.	o		^
(Heyne)	J	6	0
, , ,			

Now in the press, Statius, under the editorial in spection of J. Carey, LL.D. Professor of Language Author of "Latin Prosody made easy," &c. &c

T. Davison, Printer, Whitefriars, London

QUINTILIANUS,

DE

INSTITUTIONE ORATORIA.

e e

•

M. FABII QUINTILIANI,

DE

ISTITUTIONE ORATORIA,

LIBRI DUODECIM,

EX EDITIONE

JO. MATTHIÆ GESNERI,

Sedulà Recensione accurati.

TOMUS I.

LONDINI:

IUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER;
DWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER;
LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN;
T. CADELL; EDWARDS ET KNIBB; ET
SIMPKIN ET MARSHALL.

EXCUDIT T. DAVISON.

1822.

Quæ, in nostra editione, uncinis [hunc in morem] inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt—vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda—vel, licet reipsa fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.

Idibus Maiis, A. C. 1822.

INDEX.

٠. ;

Epistola ad Tryphonem, Bibliopolam, Vol. 1, p. 1

LIB. I.

Procemium totius operis, Vol. 1, p. 2

- Cap. 1. Quid circa primam pueri institutionem providendum sit, et quemadmodum prima Elementa tradenda sint, 7
 - 2. Utrum utilius domi, an in scholis, erudiantur pueri, 13
 - 3. Quà ratione puerorum ingenia dignoscantur, et quomodo tractanda sint, 18
 - 4. De Grammatică, 21
 - 5. De Virtutibus et Vitiis Orationis, 26
 - 6. De quatuor, quibus Sermo constat, 37
 - 7. De Orthographia, 44
 - 8. De Lectione pueri, 49
 - 9. De Officio Grammatici, et quæ primordia sint dicendi, 52
 - An Oratori futuro necessaria sit plurium Artium Scientia, 53
 - De primă Pronuntiatione, et Gestâs institutione, 61
 - 12. An plura eodem tempore doceri prima setas possit, 64

LIB. II.

- Cap. 1. Quando Rhetori sit tradendus puer, Vol. 1, p. 68
 - 2. De Moribus et Officiis Præceptoris, 70
 - 3. An protinus Præceptore optimo sit utendum, 72
 - 4. De primis apud Rhetorem Exercitationibus, 74
 - 5. De Lectione Oratorum et Historicorum apud Rhetorem, 81
 - 6. De Divisione, 85
 - 7. De Ediscendo, 86
 - 8. An secundum sui quisque Ingenii docendus sit Naturam, 87
 - 9. De Officio Discipulorum, 89
 - 10. De Utilitate et Ratione Declamandi, 90
 - 11. An artis hujus necessaria cognitio sit, 92
 - 12. Quare ineruditi ingeniosiores vulgo habeantur, 93
 - 13. Quis Modus sit in arte, 95
 - 14. Rhetorices etymon, et totius operis divisio,
 - 15. Quid sit Rhetorice, et quis ejus finis, 99
 - 16. An utilis sit Rhetorice, 105
 - 17. An Rhetorice sit Ars, 108
 - Generalis Divisio Artium, et ex quibus sit Rhetorica, 114
 - Utrum plus conferat eloquentiæ Ars an Natura, 115
 - 20. An Virtus sit Rhetorice, 116
 - 21. Quæ sit Materia Rhetorices, 118

LIB. III.

- ap. 1. De Scriptoribus artis Rhetorics, Vol. 1, p. 122
 - 2. Quod Initium Rhetorices, 126
 - 3. Quinque esse Partes Rhetoricae, 126
 - 4. Tria esse Genera Causarum, 129
 - 5. Quibus contineatur omnis ratio dicendi, 131
 - 6. Quid sit Status: Unde ducatur: Reus an Actor eum faciat: Quot et qui sint, 135
 - De Demonstrativo, quod constat Laude et Vituperatione, 152
 - 8. De Suasorià seu Deliberativà, et Prosopopozià, 157
 - 9. De Partibus Causarum judicialium, 168
 - 10. De Generibus judicialium Controversiarum, 169
 - 11. Quid sit Quæstio, Ratio, Judicatio, Continens, et quâtenus necessaria, 170

LIB. IV.

roœmium, Vol. 1, p. 176 ap. 1. De Exordio, 177

- 2. De Narratione, 190
- 3. De Egressione, 212
- 4. De Propositione, 214
- 5. De Partitione, 216

LIB. V.

Procemium, Vol. 1, p. 222

- lap. 1. De Probationum Divisione, 223
 - 2. De Præjudiciis, 224
 - 3. De Rumore et Fama, 225

- 4. De Tormentis, 225
- 5. De Tabulis, 225
- 6. De Jurejurando, 226
- 7. De Testibus, 227
- 8. De Probatione Artificiali, 233
- 9. De Signis, 235
- 10. De Argumentis, 237
- 11. De Exemplis, 258
- 12. De Usu Argumentorum, 266
- 13. De Refutatione, 270
- Quid Enthymema, et quotuplex: qu constet Epicherema, et quomodo re latur, 281

LIB. VI.

- Procemium, in quo de fortună suâ queritur, Vo p. 289
- Cap. 1. De Conclusione, seu Peroratione, 291
 - 2. De Divisione Affectuum, et quomodo
 - vendi sint, 301 3. De Risu, 308
 - 4. De Altercatione, 326
 - 5. De Judicio et Consilio, 330

LIB. VII.

- Præfatio, de Dispositionis Utilitate, Vol. 2, p. 1
- Cap. 1. De Dispositione facienda, 2
 - 2. De Conjectură, 13
 - 3. De Finitione, 23
 - 4. De Qualitate, 30
 - 5. De Actionis Quæstione, 37
 - 6 De Statu ex Scripto et Voluntate, 38
 - 7. De Contrariis Legibus, 40
 - 8. De Syllogismo, seu Ratiocinatione, 42

- 9. De Ambiguo, seu Amphibologia, 44
- Quæ sit inter Status Cognatio, et quæ Diversitas, 46

LIB. VIII.

Procemium, Vol. 2, p. 50

Cap. 1. Quæ in Elocutione spectanda, 56

- 2. De Perspicuitate, 56
- 3. De Ornatu, 61
- 4. De Amplificatione, 77
- 5. De Generibus Sententiarum, 82
- 6. De Tropis, 88

LIB. IX.

- Cap. 1. Quo different Figure a Tropis, Vol. 2, p. 103
 - 2. De Figuris Sententiarum, 111
 - 3. De Figuris Verborum, 131
 - 4. De Compositione, 151

LIB. X.

- Cap. 1. De Copia Verborum, Vol. 2, p. 177
 - 2. De Imitatione, 199
 - 3. Quomodo scribendum sit, 204
 - 4. De Emendatione, 210
 - 5. Quæ scribenda sint præcipue, 211
 - 6. De Cogitatione, 216
 - Quemadmodum Extemporalis Facultas paretur, et contineatur, 217

LIB. XI.

- Cap. 1. Præfatio, et de apte dicendo, Vol. 2, p. 224
 - 2. De Memoria, 241
 - 3. De Pronuntiatione, 250

LIB. XII.

Procemium, Vol. 2, p. 288 2.85

- Cap. 1. Non posse Oratorem esse, nisi virum bonum, 284
 - 2. Cognoscenda esse Oratori, quibus Mores formentur, 292
 - 3. Necessariam Juris Civilis Oratori esse scientiam, 298
 - 4. Necessariam Oratori cognitionem Historiarum, 301
 - 5. Quæ sint Oratoris Instrumenta, 301
 - 6. Quod sit incipiendi Causas agere Tempus,
 - Quæ, in suscipiendis Causis, Oratori observanda sint, 304
 - Quæ, in discendis Causis, Oratori observanda sint, 307
 - Quæ, in agendis causis, Oratori servanda sint, 309
 - 10. De Genere dicendi, 313
 - 11. Quæ post finem Studia, 327

FABIUS QUINTILIANUS 7 PHONI BIBLIOPOLÆ

SALUTEM.

ritasti quotidiano convicio, ut libros, quos ellum meum de Institutione Oratoria scripam emittere inciperem : nam ipse eos nonis opinabar maturuisse, quibus componendis i) paulo plus quam biennium, tot alioqui districtus, impendi: quod tempus non tam am inquisitioni instituti operis prope infiniti, dis auctoribus, qui sunt innumerabiles, da-Usus deinde Horatii consilio, qui in Arte suadet, ne præcipitetur editio, "nonumque ır in annum," dabam iis otium, ut, refrinventionis amore, diligentius repetitos, tamctor, perpenderem. Sed, si tantopere efflagiruam tu affirmas, permittamus vela ventis, solventibus bene precemur. Multum autem uoque fide ac diligentià positum est, ut in hominum quam emendatissimi veniant.

ı.

M. FABII QUINTILIANI,

'ın

ORATORIÆ INSTITUTIONIS

LIBROS XII,

Ad Marcellum Victorium, Proæmium.

Post impetratam studiis meis quietem, quæ per viginti annos erudiendis juvenibus impenderam, cum a me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus; quod auctores utriusque linguæ clarissimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentissime scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi veniam meze deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis; quod, inter diversas opiniones priorum, et quasdam etiam inter se contrarias, difficilis esset electio: ut mihi, si non inveniendi nova, at certe judicandi de veteribus, injungere laborem non injuste viderentur. Quamvis autem non tam me vinceret præstandi, quod exigebatur, fiducia, quam negandi verecundia; latius se tamen aperiente materià, plus quam imponebatur oneris, sponte suscepi : simul ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei; simul, ne, vulgarem viam ingressus, alienis

um vestigiis insisterem. Nam cæteri fere, qui arorandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi, ectis omni alio genere doctrinæ, summam [inde uentiæ] manum imponerent; sive contemnentes, quam parva, quæ prius discimus, studia; sive non aum pertinere officium opinati, quando divisæ essionum vices essent ; seu (quod proximum vero) am ingenii sperantes gratiam, circa res, etiamsi ssarias, procul tamen ab ostentatione positas: ut um fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego, nihil existimem arti oratoriæ alienum, sine quo oratorem non posse fatendum est, nec ad ullius aummam, nisi præcedentibus initiis perveniri; ad ora illa, sed, quæ si negligas, non sit majoribus lodemittere me non recusabo: nec aliter, quam si i tradatur educandus orator, studia ejus formare infantià incipiam. Quod opus, Marcelle Victori, dicamus: quem cum amicissimum nobis, tum exliterarum amore flagrantem, non propter hæc lo (quamquam sunt magna) dignissimum hoc uæ inter nos caritatis pignore judicabamus: sed 1, erudiendo nato tuo, cujus prima ætas manifesiter ad ingenii lumen ostendit, non inutiles fore i videbantur, quos, ab ipsis discendi velut incunas, per omnes, quæ modo aliquid oratori futuro erant, artes, ad summam ejus operis perducere inabamus; atque eo magis, quod duo jam sub ine meo libri ferebantur artis rhetoricæ, neque i a me, neque in hoc comparati. Namque altesermone per biduum habito, pueri, quibus id stabatur, exceperant: alterum, pluribus sane rus, quantum notando consequi poterant, intertum, boni juvenes, sed nimium amantes mei, erario editionis honore vulgaverant. Quare in quoque libris erunt eadem aliqua, multa mutata, rima adjecta, omnia vero compositiora, et quani poterimus elaborata. Oratorem autem instituis illum perfectum, qui esse, nisi vir bonus, non

potest: ideoque non dicendi modo eximiam in eo facultatem, sed omnes animi virtutes exigimus. Neque enim hoc concesserim, rationem rectæ honestæque vitæ (ut quidam putaverunt) ad philosophos relegandam; cum vir ille vere civilis, et publicarum privatarumque rerum administrationi accommodatus. qui regere consiliis urbes, fundare legibus, emendare judiciis possit, non alius sit profecto, quam orator. Quare, tametsi me fateor usurum quibusdam, quæ philosophorum libris continentur, tamen ea jure vereque contenderim esse operis nostri, proprieque ad artem oratoriam pertinere. An, si frequentissime de justitià, fortitudine, temperantià, cæterisque similibus, sit disserendum, et adeo, ut vix ulla possit causa reperiri, in quam non aliqua questio ex his incidat, caque omnia inventione atque elocutione sint explicanda; dubitabitur, ubicumque vis ingenii et copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas? Fueruntque hæc, ut Cicero apertissime colligit, quemadmodum juncta naturâ, sic officio quoque copulata, ut iidem sapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde se studium; atque inertià factum est, ut artes esse plures viderentur. Nam, ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumque eloquentiæ bonis male uti, curam morum, qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea vero, destituta, infirmioribus ingeniis velut prædæ fuit. Inde quidam, contemto bene dicendi labore, ad formandos animos statuendasque vitæ leges regressi, partem quidem potiorem, si dividi posset, retinuerunt : nomen tamen sibi insolentissimum arrogaverunt, ut soli sapientiæ studiosi vocarentur; quod neque summi imperatores, neque in consiliis rerum maximarum, ac totius administratione reipublicæ præclarissime versati, sibi unquam vindicare sunt ausi. Facere enim optima, quam promittere, maluerunt. Ac veterum quidem sapientiæ professorum multos et honesta præcepisse, et, ut præceperunt, etiam vixisse, facile concesserim :

austris vero temporibus, sub hoc nomine maxima in plerisque vitia latuerunt. Non enim virtute ac studis, ut haberentur philosophi, laborabant; sed vultum et tristitiam, et dissentientem a cæteris habitum, pessimis moribus prætendebant. Nunc autem, quæ velut propria philosophiæ asseruntur, passim tractamus omnes. Quis enim non de justo, æquo, ac bono, modo non et vir pessimus, loquitur? quis non etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quærit? nam verborum proprietas ac differentia, omnibus, qui sermonem curæ habent, debet esse communis. Sed ea et sciet optime et eloquetur orator: qui si fuisset aliquando perfectus, non a philosophorum scholis virtutis præcepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando auctores recurrere, qui desertam (ut dixi) partem oratoriæ artis, meliorem præsertim, occupaverant, et veluti nostrum reposcere; non ut nos illorum utamur inventis, sed ut illos alienis uso. esse doceamus. Sit igitur orator vir talis, qualis vert sapiens appellari possit; nec moribus modo perfectus, (nam id, mea quidem opinione, quamquan. sint qui dissentiant, satis non est) sed etiam scientià, et omni facultate dicendi; qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summa tendendum est; quod fecerunt plerique veterum; qui, etsi nondum quemquam sapientem repertum putabant, præcepta tamen sapientiæ tradiderunt. Nam est certe aliquid consummata eloquentia; neque ad eam pervenire natura humani ingenii prohibet. Quod si non contingat, altius tamen ibunt, qui ad summa nitentur, quam qui, præsumta desperatione quo velint evadendi, protinus circa ima substiterint. Quo magis impetranda erit venia, si ne minora quidem illa, verum operi, quod instituimus, necessaria, præteribo. Nam liber primus ea, quæ sunt ante officium rhetoris, continebit. Secundo, prima apud rhetorem elementa, et quæ de ipså rhetoricæ substantia quæruntur, tractabimus. Quinque deinceps inventioni (nam huic et dispositio subjungitur), quatuor elocutioni (in cujus partem memoria ac pronuntiatio veniunt) dabuntur. Unus accedet, in quo nobis orator ipse informandus est, ut qui mores ejus, quæ in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finem studia, quantum nostra valebit infirmitas, disseramus. His omnibus admiscebitur, ut quisque locus postulabit, dicendi ratio, que non eorum modo scientia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, et (ut sic dixerim) jus ipsum rhetorices interpretetur; sed alere facundiam, vires augere eloquentiae possit. Nam plerumque nudæ illæ Artes, nimiå subtilitatis affectatione frangunt atque concidunt quidquid est in oratione generosius; et omnem succum ingenii bibunt, et ossa detegunt; quæ, ut esse, et adstringi nervis suis debent, sic corpore operienda sunt. Ideoque nos non particulam illam, sicut plerique, sed quidquid utile ad instituendum oratorem putabamus, in hos duodecim libros contulimus, breviter omnia demonstrando. Nam, si, quantum de quâque re dici potest, prosequamur, finis operis non reperietur. Illud tamen imprimis testandum est, nihil præcepta atque artes valere, nisi adjuvante naturà. Quapropter, ei, cui deerit ingenium, non magis hæc scripta sunt, quam de agrorum cultu sterilibus terris. Sunt et alia ingenita quædam adjumenta, vox, latus patiens laboris, valetudo, constantia, decor: quæ si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari: sed nonnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenii studiique corrumpant; sicut et hæc ipsa, sine doctore perito, studio pertinaci, scribendi, legendi, dicendi multa et continua exercitatione, per se nihil prosunt,

CAPUT I.

i

Igitur, nato filio, pater spem de illo primum quam eptimam capiat: ita diligentior a principiis fiet Falsa enim est querela, paucissimis hominibus vim percipiendi, quæ tradantur, esse concessam, plerosque vero laborem ac tempora tarditate ingenii perdere. Nam, contra, plures reperias et faciles in excogitando, et ad discendum promtos. Quippe id est homini naturale: ac, sicut aves ad volatum, equi ad cursum, ad sævitiam feræ, gignuntur; ita nobis propria est mentis agitatio atque sollertia: unde origo animi cœlestis creditur. Hebetes vero et indociles non magis secundum naturam homines eduntur, quam prodigiosa corpora, et monstris insignia: sed hi pauci admodum, Fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes plurimorum; quæ dum emoritur zetate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam. Præstat tamen ingenio alius alium: concedo: sed, ut plus efficiat, aut minus. Nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Hoc qui perviderit, protinus, ut erit parens factus, acrem quam maxime curam spei futuri oratoris impendat. Ante omnia, ne sit vitiosus sermo nutricibus : quas, si fieri posset, sapientes Chrysippus optavit; certe, quantum res pateretur, optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio est: recte tamen etiam loquantur. Has primum audiet puer; harum verba effingere imitando conabitur. Et naturà tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percipimus: ut sapor, quo nova imbuas, durat; nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt: nam bona facile mutantur in pejus: nunc quando in bonum verteris vitia? Non assuescat ergo, ne dum infans quidem est, sermoni, qui dediscendus sit. In parentibus vero

quamplurimum esse eruditionis optaverim. Ve nec de patribus tantum loquor: nam Gracche eloquentiæ multum contulisse accepimus Corne matrem, cujus doctissimus sermo in posteros qu est epistolis traditus: et Lælii filia reddidisse i quendo paternam eloquentiam dicitur: et Q Hortensii filize oratio, apud triumviros habita, tur, non tantum in sexûs honorem. Nec tame quibus discere ipsis non contigit, minorem ci docendi liberos habeant : sed sint, propter hoc ip ad cætera magis diligentes. De pueris, inter educabitur ille huic spei destinatus, idem, que nutricibus, dictum sit. De pædagogis hoc amplit aut sint eruditi plane (quam primam esse curat lim), aut se non esse eruditos sciant. Nihil pejus est iis, qui, paulum aliquid ultra primas li progressi, falsam sibi scientiæ persuasionem i erunt. Nam et cedere præcipiendi peritis indig tur; et, velut jure quodam potestatis, qua fere hominum genus intumescit, imperiosi atque int sævientes, stultitiam suam perdocent. Nec n error eorum nocet moribus: siquidem Leon Alexandri pædagogus, ut a Babylonio Diogene ditur, quibusdam eum vitiis imbuit, quæ robu quoque et jam maximum regem ab illà institu puerili sunt prosecuta. Si cui multa videor exi cogitet oratorem institui, rem arduam, etiam cu formando nihil defuerit ; præterea plura ac diffici superesse. Nam et studio perpetuo, et præstan mis præceptoribus, et pluribus disciplinis, opu-Quapropter præcipienda sunt optima: quæ si gravabitur, non rationi defuerit, sed homini. S men non continget, quales maxime velim nu pueros habere; pædagogus at unus certe sit assic dicendi non imperitus, qui, si qua erunt ab his sente alumno dicta vitiose, corrigat protinus, ne sidere illi sinat : dum tamen intelligatur, id, prius dixi, bonum esse; hoc, remedium. A G

sermone puerum incipere malo: quia Latinus, qui pluribus in usu est, vel nobis nolentibus se præbet; simul quia disciplinis quoque Græcis prius instituendus est, unde et nostræ fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur Grace aut discat, sicut plerisque moris est. Hinc enim accidunt et oris plurima vitia in peregrinum sonum corrupti, et sermonis; cui cum Græcæ figuræ assiduâ consuetudine hæserint, in diversâ quoque loquendi ratione pertinacissime durant. Non longe itaque Latina subsequi debent, et cito pariter ire. Ita fiet, ut, cum æquali curâ linguam utramque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis instituendos, qui minores septem annis essent, non putaverunt, quod illa primum ætas et intellectum disciplinarum capere, et laborem pati, possit. In qua sententià Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante grammaticum Aristophanem fuerunt : nam is primus Two Inxas, in quo libro scriptum hoc invenitur, negavit esse hujus poëtæ. Sed alii quoque auctores, inter quos Eratosthenes, idem præceperunt. Melius autem, qui nullum tempus vacare cura volunt, ut Chrysippus. Nam is, quamvis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoque jam informandam quam optimis institutis mentem infantium judicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores jam pertinet? Neque ignoro, toto illo, de quo loquor, tempore, vix tantum effici, quantum conferre unus postea possit annus : sed tamen mihi, qui id senserunt, videntur non tam discentibus in hac parte, quam docentibus, pepercisse. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid, necesse est. Aut cur hoc, quantulumcumque est, usque ad septem annos, lucrum fastidiamus? Nam certe quamlibet parum sit, quod contulerit ætas prior, majora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc, per singulos annos prorogatum, in summam proficit; et, quantum in infantià præsumtum est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem etiam de sequentibus annis præceptum sit; ne quod cuique discendum est, sero discere incipiat. Non ergo perdamus primum statim tempus; atque eo minus, quod initia literarum solà memorià constant, quæ non modo jam est in parvis, sed tum etiam tenacissima est. Nec sum adeo ætatum imprudens, ut instandum teneris protinus acerbe putem, exigendamque plenam operam. Nam id in primis cavere oportebit, ne studia, qui amare nondum potest, oderit, et amaritudinem, semel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit: et rogetur, et laudetur, et [nunquam non scisse] se gaudeat. Aliquando, ipec nolente, doceatur alius, cui invideat. Contendat interim, et sæpius vincere se putet: præmiis etiam, quæ capit illa ætas, evocetur. Parva docemus, instituendum oratorem professi: sed est sua etiam studiis infantia: et, ut corporum, mox etiam fortissimorum, educatio a lacte cunisque initium ducit; ita futurus eloquentissimus edidit aliquando vagitum, et loqui primum incertà voce tentavit, et hæsit circa formas literarum. Nec, si quid discere satis non est, ideo nec necesse est. Quod si nemo reprehendit patrem, qui hæc non negligenda in suo filio putet, cui improbetur, si quis ea, quæ domi suæ recte faceret, in publicum promit? atque eo magis, quod minors etiam facilius minores percipiunt; et, ut corpora ad quosdam membrorum flexus formari, nisi tenera, non possunt, sic animos quoque ad pleraque duriore robur ipsum facit. An Philippus Macedonum rea Alexandro filio suo prima literarum elementa tradi ab Aristotele, summo ejus ætatis philosopho, voluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non studiorum initia et a perfectissimo quoque optime tractari, et pertinere ad summam, credidisset? Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impositum gremio, dignum tantâ curâ infantem (quamquam

cuique dignus est): pudeatne me in ipsis statim entis etiam brevia docendi monstrare compen-Neque enim mihi illud saltem placet, quod in plurimis video, ut literarum nomina et conm, prius quam formas, parvuli discant. Obstat agnitioni earum, non intendentibus mox animum sees ductus, dum antecedentem memoriam sentur. Quæ causa est præcipientibus, ut, etiam satis affixisse eas pueris recto illo, quo primum i solent, contextu videntur, retroagant rursus, et l permutatione perturbent, donec literas, qui inuntur, facie nôrint, non ordine. Quapropter, ne, sicut hominum, pariter et habitus et nomina ebuntur. Sed, quod in literis obest, in syllabis nocebit. Non excludo autem, id quod est notum, mdæ ad discendum infantiæ gratia, eburneas n literarum formas in lusum offerre; vel si quid L quo magis illa ætas gaudeat, inveniri potest, I tractare, intueri, nominare, jucundum sit. ı vero jam ductus sequi cœperit, non inutile erit abella quam optime insculpi, ut per illos velut s ducatur stilus. Nam neque errabit, quemadum in ceris, (continebitur enim utrimque mar**sus)** neque extra præscriptum poterit egredi; et ius ac sæpius sequendo certa vestigia, [formabit] ulos; neque egebit adjutorio manum suam a superimposità regentis. Non est aliena res fere ab honestis negligi solet) cura bene ac vez scribendi. Nam, cum sit in studiis præcin, quoque solo verus ille profectus, et altis raus nixus paretur, scribere ipsum; tardior stilus ationem moratur; rudis et confusus intellectu : unde sequitur alter dictandi, quæ [ex his] ferenda sunt, labor. Quare, cum semper et ubitum præcipue in epistolis secretis et familiaribus, tabit ne hoc quidem neglectum reliquisse. Sylnullum compendium est: perdiscendæ omnes;

nec, ut fit plerumque, difficillima quæque earum differenda, ut in nominibus scribendis deprehendantur. Quin immo ne primæ quidem memoriæ temere credendum : repetere, et diu inculcare, fuerit utilius ; et in lectione quoque non properare ad continuandam eam vel accelerandam; nisi cum inoffensa atque indubitata literarum inter se conjunctio suppeditare, sine ullà cogitandi saltem morà, poterit: tunc ipsis syllabis verba complecti, et his sermonem connectere incipiat. Incredibile est, quantum mora lectioni festinatione adjiciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermissio, repetitio; plus quam possunt audentibus, deinde, cum errârunt, etiam iis quæ jam sciunt, diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde conjuncta; et diu lentior, donec exercitatione contingat emendata velocitas. Nam prospicere in dextrum (quod omnes præcipiunt), et providere, non rationis modo, sed usûs quoque est; quoniam, sequentia intuenti, priora dicenda sunt ; et, quod difficillimum est, dividenda intentio animi, ut aliud voce, aliud oculis agatur. Illud non pænitebit curâsse, dum scribere nomina puer (quemadmodum moris est) coeperit, ne hanc operam in vocabulis vulgaribus et forte occurrentibus perdat. Protinus enim potest interpretationem linguæ secretioris, quas Graci γλωσσας vocant, dum aliud agitur, ediscere, et inte prima elementa consequi rem, postea proprium tem pus desideraturam. Et, quoniam adhuc circa r tenues moramur, ii quoque versus, qui ad imitatione scribendi proponentur, non otiosas velim sentent habeant, sed honestum aliquid monentes. Prosect tur hæc memoria in senectutem : et, impressa ani rudi, usque ad mores proficiet. Etiam dicta claro virorum, et electos, ex poëtis maxime, (nan corum parvis cognitio gratior est) locos ediscere lusum licet. Nam et maxime necessaria est or (sicut suo loco dicam) memoria: et ea præ

firmatur atque alitur exercitatione; et in iis, de quibus nunc loquimur, setatibus, que nihil dum ipse ex se generare queunt, prope sola est, que juvari curà docentium possit. Non alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius os, et expressior sermo, ut nomina quædam versusque affectatæ dificultatis ex pluribus et asperrime coeuntibus inter se syllabis catenatos, et velut confragosos, quam citatissime volvant. Xalinoi Græce vocantur: res modica dictu: quà tamen omissa, multa linguæ vitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum pravitate durantur.

CAPUT II.

Sed nobis jam paulatim accrescere puer, et exire de gremio, ac discere serio, incipiat. Hoc igitur potissimum loco tractanda quæstio est, atiliusne sit domi atque intra privatos parietes studentem continere, an frequentiæ scholarum, et velut publicis præceptoribus, tradere; quod quidem, cum iis a quibus clarissimarum civitatium mores sunt instituti, tum eminentissimis auctoribus, video placuisse. Non est tamen dissimulandum, esse nonnullos, qui ab hoc prope publico more privatà quadam persuasione dissentiant. Hi duas præcipue rationes sequi videntur: unam, quod moribus magis consulant, fugiendo turbam hominum ejus ætatis, quæ sit ad vitia maxime prona, unde causas turpium factorum sæpe exstitisse utinam falso jactaretur; alteram, quod, quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tempora sua impensurus uni videtur, quam si eadem in plures partiatur. Prior causa prorsus gravis: nam, si studiis quidem scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior mihi ratio vivendi honeste, quam vel optime dicendi, videretur. Sed, mea quidem sententia, juncta ista atque indiscreta sunt. Neque enim

VOL. I.

esse oratorem, nisi bonum virum, judico; et fieri, etiam si posset, nolo. De hac re igitur prius. Corrumpi mores in scholis putant: nam et corrumpuntur interim; sed domi quoque. Adsunt multa ejus rei exempla, tam læsæ (hercle) quam conservatæ sanctissime utrobique opinionis. Natura cujusque totum curâque distat. Da mentem ad pejora facilem, da negligentiam formandi custodiendique in ætate prima pudoris: non minorem flagitiis occasionem secreta præbuerint. Nam et esse potest turpis domesticus ille præceptor; nec tutior inter servos malos, quam ingenuos parum modestos, conversatio est. At, si bona ipsius indoles, si non cæca ac sopita parentûm socordia est; et præceptorem eligere sanctissimum quemque, (cujus rei præcipua prudentibus cura est) et disciplinam, que maxime severa fuerit, licet; et nihilominus amicum, gravem virum, aut fidelem libertum, lateri filii sui adjungere, cujus assiduus comitatus etiam illos meliores faciat, qui timebuntur. Facile erat hujus metûs remedium. Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus! Infantiam statim deliciis solvimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? Nondum prima verba exprimit, et jam coccum intelligit, jam conchylium poscit. Ante palatum eorum, quam os, instituimus. In lecticis crescunt: si terram attigerint, e manibus utrimque sustinentium pendent. Gaudemus, si quid licentius dixerint. Verba, ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis, risu et osculo excipimus: nec mirum: nos docuimus: ex nobis audierunt. Nostras amicas, nostros concubinos, vident : omne convivium obscœnis canticis strepit : pudenda dictu spectantur. Fit ex his consuetudo, deinde natura. Discunt hæc miseri ante quam sciant vitia esse: inde soluti ac fluentes non accipiunt e

scholis mala ista, sed in scholas afferunt. Verum in studiis magis vacabit unus uni. Ante omnia, nihil prohibet esse istum, nescio quem unum, etiam cum eo qui in scholis eruditur. Sed, etiam si jungi utrumque non posset, lumen tamen illud conventûs honestissimi tenebris ac solitudini prætulissem. Nam optimus quisque præceptor frequentia gaudet, ac majore se theatro dignum putat. At vero minores, ex conscientià suæ infirmitatis, hærere singulis, et officio fungi quodammodo pædagogorum, non indignantur. Sed præstet alicui vel gratia, vel amicitia, vel pecunia, ut doctissimum atque incomparabilem magistrum domi habeat: num tamen ille totum in uno diem consumturus est? aut potest esse ulla tam perpetua discentis intentio, que non, ut visus oculorum obtutu continuo, fatigetur? cum præsertim multo plus secreti studia desiderent. Neque enim scribenti, ediscenti, et cogitanti, præceptor assistit; quorum aliquid agentibus, cujuscumque interventus impedimento est. Lectio quoque non omnis, nec semper, præeunte vel interpretante eget: quando enim tot auctorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus est, quo in totum diem velut opus ordinetur. Ideoque per plures ire possunt etiam quæ singulis tradenda sunt: pleraque vero hanc conditionem habent, ut eâdem voce ad omnes simul perferantur. Taceo de partitionibus et declamationibus rhetorum; quibus certe quantuscumque numerus adhibeatur, tamen unusquisque totum feret. Non enim vox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit: sed, ut sol, universis idem lucis calorisque largitur. Grammaticus quoque de ratione loquendi si disserat, quæstiones explicet, historias exponat, poëmata enarret; tot illa discent, quot audient. At enim emendationi prælectionique numerus obstat. Sit incommodum, (nam quid fere undique placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eo mitti puerum volo, ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus majore se turba, quam ut sustinere eam possit, oneraverit: et in primis ea habenda cura est, ut is omni modo fiat nobis familiariter amicus; nec officium in docendo spectet, sed affectum: ita nunquam erimus in turba. Nec sane quisquam, literis saltem leviter imbutus, eum, in quo studium ingeniumque perspexerit, non in suam quoque gloriam peculiariter fovebit. Sed, ut fugienda sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidem rei assentior, si ad aliquem merito concurritur), non tamen hoc eo valet, ut fugiendæ sint omnino scholæ: aliud est enim vitare eas, aliud eligere. Et, si refutavimus quæ contra dicuntur, jam explicemus, quid ipsi sequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate et in medià reipublicæ luce vivendum est, assuescat jam a tenero non reformidare homines, neque illà solitarià et velut umbratili vità pallescere. Excitanda mens et attollenda semper est, quæ in hujusmodi secretis aut languescit, et quemdam velut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persussione. Necesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde, cum proferenda sunt studia, caligat in sole, et omnia nova offendit, ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum est. Mitto amicitias, quæ ad senectutem usque firmissimæ durant, religiosa quadam necessitudine imbutæ. Neque enim est sanctius, sacris iisdem, quam studiis, initiari. Sensum ipsum, qui communis dicitur, ubi discet, cum se a congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregârit? Adde, quod domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipientur; in scholå, etiam quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi. Proderit alicujus objurgata desidia: proderit laudata industria: excitabitur laude emulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse majores. Accendunt

omnia hæc animos : et, licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est. Non inutilem scio servatum esse a præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant: et ita superiore loco quisque declamabat, ut præcedere profectu videbatur. Hujus rei judicia præbebantur : ea nobis ingens palmæ contentio: ducere vero classem, multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decretum erat : tricesimus dies reddebat victo certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat, et dolor victum ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse. quam exhortationes docentium, pædagogorum custodiam, vota parentum, (quantum animi mei conjectura colligere possum) contenderim. Sed, sicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atque adhuc teneris, condiscipulorum quam præceptoris jucundior, hoc ipso quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ, quam summam putant, eloquentiæ audebunt: proxima amplectuntur magis, ut vites, arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendendo ramos, in cacumina evadunt. Quod adeo verum est, ut ipsius etiam magistri (si tamen ambitiosis utilia przeferet) hoc opus sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmitatem discentium, sed temperare vires suas, et ad intellectum audientis descendere. Nam, ut vascula oris angusti superfusam humoris copiam respuunt: sensim autem influentibus, vel etiam instillatis, complentur; sic, animi puerorum quantum excipere possint, videndum est: nam majora intellectu, velut parum apertos ad percipiendum animos non subibunt. Utile igitur est habere, quos imitari primum, mox vincere velis: ita paulatim et superiorum spes erit. His adjicio, praceptores ipsos non idem mentis ac spiritàs in dicendo posse concipere singulis tantum præsentibus, quod illà celebritate audientium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ constat animo: hunc affici. hunc concipere imagines rerum, et transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus loquimur, necesse est. Is porro, quo generosior celsiorque est, hoc majoribus velut organis commovetur: ideoque et laude crescit, et impetu augetur, et aliquid magnum agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio. vim dicendi, tantis comparatam laboribus, ad unum auditorem demittere. Pudet supra modum sermonis attolli. Et sane concipiat quis mente vel declamantis habitum, vel orantis vocem, incessum, pronuntiationem, illum denique animi et corporis motum, sudorem, ut alia præteream, et fatigationem, audiente uno; nonne quiddam pati furori simile videatur? Non esset in rebus humanis eloquentia, si tantum cum singulis loqueremur.

CAPUT III.

Tradito sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis naturamque perspiciat. Ingenii signum in parvis præcipuum memoria est. Ejus duplex virtus. facile percipere, et fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoque est docilis naturæ: sic tamen, ut ea, que discit, effingat, non habitum forte et incessum, et si quid in pejus notabile est. Non dabit mihi spem bonæ indolis, qui hoc imitandi studio petet, ut rideatur: nam probus quoque in primis erit ille vere ingeniosus; alioqui non pejus duxerim tardi esse ingenii, quam mali. Probus autem ab illo segni et jacente plurimum aberit. Hic meus, qua tradentur, non difficulter accipiet: quædam etiam interrogabit: sequetur tamen magis, quam præcurret. Illud ingeniorum velut præcox genus non temere unquam pervenit ad frugem. Hi sunt, qui parva fa-

cile faciunt; et, audacia provecti, quidquid illic possunt, statim ostendunt. Possunt autem id demum, quod in proximo est: verba continuant: hæc vultu interrito, nullà tardati verecundià, proferunt. Non multum præstant, sed cito. Non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nititur: ut, quæ summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt: et imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristis ante messem flavescunt. Placent hæc annis comparata: deinde stat profectus, admiratio decrescit. Hæc cum animadverterit, prospiciat deinceps, quonam modo tractandus sit discentis animus. Sunt quidam, nisi institeris, remissi: quidam imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat : alios continuatio extundit, in aliis plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria juvet, oui victus fleat. Hic erit alendus ambitu: hune mordebit objurgatio; hunc honor excitabit; in hoc desidiam nunquam verebor. Danda est tamen omnibus aliqua remissio; non solum, quia nulla res est. quæ perferre possit continuum laborem; atque ea quoque, que sensu et anima carent, ut servare vim suam possint, velut alterna quiete retenduntur; sed auod studium discendi voluntate, quæ cogi non potest, constat. Itaque et virium plus afferunt ad discendum renovati ac recentes, et acriorem animum, qui fere necessitatibus repugnat. Nec me offenderit lusus in pueris: est et hoc signum alacritatis: neque illum tristem, semperque demissum, sperare possum crecte circa studia mentis fore, cum in hoc quoque, maxime naturali ætatibus illis, impetu jaceat. Modus tamen sit remissionibus, ne aut odium studiorum faciant negate, aut otii consuetudinem nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingeniis non inutiles lusus, cum positis invicem cujusque generis questiunculis æmulantur. Mores quoque se inter ludendum simplicius detegunt : modo nulla videatur ætas tam infirma, quæ non protinus, quid rectum pravumque sit, discat, tum vel maxime formanda, cum simulandi nescia est, et præcipientibus facillime cedit. Frangas enim citius, quam corrigas, quæ in pravum induruerunt. Protinus ergo, ne quid cupide, ne quid improbe, ne quid impotenter faciat, monendus est puer: habendumque in animo semper illud Virgilianum,

Adeo in teneris consuescere multum est.

Cædi vero discentes, quamquam et receptum sit, et Chrysippus non improbet, minime velim: primum, quia deforme atque servile est, et certe (quod convenit, si setatem mutes) injuria: deinde, quod si cui tam est mens illiberalis, ut objurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut pessima quæque mancipia, durabitur: postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorum exactor adstiterit. Nunc fere negligentia pædagogorum sic emendari videtur, ut pueri non facere, quæ recta sunt, cogantur, sed, cum non fecerint, puniantur. Denique, cum parvulum verberibus coegeris, quid juveni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, et majora discenda sunt? Adde quod multa vapulantibus dictu deformia, et mox verecundiæ futura, sæpe dolore vel metu accidunt: qui pudor refringit animum, et abjicit, atque ipsius lucis fugam et tæ dium dictat. Jam si minor in deligendis custodum e præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, i quæ probra nefandi homines isto cædendi jure al utantur, quam det aliis quoque nonnunquam occasi nem hic miserorum metus. Non morabor in pa hac: nimium est, quod intelligitur. Quare hoc d isse satis est, in ætatem infirmam, et injuriæ noxiam, nemini debere nimium licere. Nunc, qui instituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut possit orator, et quæ in quaque ætate inchos dicere ingrediar.

CAPUT IV.

Primus in eo, qui legendi scribendique adeptus erit facultatem, grammaticis est locus. Nec refert, de Greco sn de Latino loquar; quamquam Græcum esse priorem placet: utrique eadem via est. Hec igitur professio, cum brevissime in duas partes dividatur, recte loquendi scientiam, et poëtarum enarrationem, plus habet in recessu quam fronte promittit. Nam et scribendi ratio conjuncta cum loquendo est, et enarrationem præcedit emendata lectio: et mixtum his omnibus judicium est: quo quidem ita severe sunt usi veteres grammatici, ut non versus modo censorià quadam virgula notare, ct libros, qui falso viderentur inscripti, tamquam subditicios, submovere familià permiserint sibi; sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legisse satis est: excutiendum omne scriptorum genus, non propter historias modo, sed verba, quæ frequenter jus ab auctoribus sumunt. Tum nec citra musicen grammatice potest esse perfecta, cum ei de metris rhythmisque dicendum sit: nec, si rationem siderum ignoret, poëtas intelligat; qui (ut alia mittam) toties ortu occasuque signorum in declarandis temporibus utuntur: nec ignara philosophiæ, cum propter plurimos in omnibus fere carminibus locos ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tum vel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac Lucretium in Latinis, qui præcepta sapientiæ versibus tradiderunt. Eloquentià quoque non mediocri est opus, ut de unaquaque earum, quas demonstravimus, rerum, dicat proprie et copiose. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuem ac jejunam, cavillantur: quæ nisi oratori futuro fundamenta fideliter jecerit, quidquid superstruxeris, corruet: necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum

comes, et quæ vel sola omni studiorum genere plus habet operis, quam ostentationis. Ne quis igitur, tamquam parva, fastidiat grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ, consonantes a vocalibus discernere, ipsasque eas in semivocalium numerum mutarumque partiri; sed quia interiora velut sacri hujus adeuntibus apparebit multa rerum subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam possit. An cujuslibet auris est exigere literarum sonos? non (hercule) magis, quam nervorum. At grammatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatem. Desintne aliquæ nobis necessariæ literæ, non cum Græca scribimus (tum enim ab iisdem duas mutuamur), sed proprie in Latinis, ut in his, Servus, et. Vulgus, Æolicum digamma desideratur. Et medius est quidam U et I literæ sonus. Non enim sic optimum dicimus, ut opimum: et in Here, neque E plane neque I auditur. An rursus aliæ redundent. præter illam adspirationis notam F, quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi poscit I: ut K, quæ et ipsa quorumdam nominum nota est; et Q, cujus similis effectu specieque, nisi quod paulum a nostris obliquatur, Koppa apud Græcos nunc tantum in numero manet; et nostrarum ultima X, quâ tamen carere potuimus, si non quæsîssemus. Atque, etiam in ipsis vocalibus, grammatici est videre, an aliquas pro consonantibus usus acceperit, quia Jam sicut Tam scribitur, et Quos ut Cos. At, quæ ut vocales junguntur, aut unam longam faciunt, ut veteres scripsêre, qui geminatione earum, velut apice, utebantur; aut duas: nisi quis putat etiam ex tribus vocalibus syllabam fieri, quod nequit, si non alique officio consonantium fungantur. Quæret etiam hoc, quomodo duabus demum vocalibus in se ipsas coëundi natura sit, cum consonantium nulla, nisi alteram frangat. Atqui litera I sibi insidit; Coniicit enim est ab illo Jacit: et V, quomodo nunc scribitur

Vulgus et Servus. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque geminatà I scribere: quod si est. etiam jungetur, ut consonans. Quare discat puer, quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur, cur ex Scamno fiat Scabellum, aut a Pinna (quod est acutum) securis utrimque habens aciem, Bipennis; ne illorum sequatur errorem, qui, quia a pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas avium dici volunt. Neque has modo noverit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpositio, ut secat secuit, cadit excidit, cædit cecidit, calcat exculcat: et sic a lavando lotus, et inde rursus illotus, et mille alia : sed et quæ rectis quoque casibus ætate transierunt : nam. ut Valesii et Fusii in Valerios Furiosque venerunt; ita arbos, labos, vapos etiam, et clamos, ac lases, ætatis fuerunt. Et hæc ipsa S litera, ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit: nam mertare atque pultare dicebant : quin fordeum fædüsque, pro adspiratione. Vau simili literà utentes: nam contra Græci adspirare solent o, ut, pro Fundanio, Cicero testem, qui primam ejus literam dicere non posset, irridet. Sed B quoque in locum aliarum dedimus aliquando, unde Burrus et Bruges, et Balana. Necnon eadem fecit ex duello bellum, unde Ducllios quidam dicere Bellios ausi. Quid stlotum stlitesque ? Quid T literæ cum D quædam cognatio? Quare minus mirum, si in vetustis operibus urbis nostræ, et celebribus templis, legantur Alexanter et Cassantra. Quid O atque U permutatæ invicem? ut Hecoba et notrix, Culchides, et Pulyxena, scriberentur; ac, ne in Gracis id tantum notetur, dederont, ac probaverout. Sic Oδυσσευς, quem Υδυσσεα fecerunt Æoles, ad Ulyssem deductus est. Quid? non E quoque I loco fuit? ut Menerva, et leber, et magester, et Dijove et Vejove, pro Dijovi et Vejovi ? Sed mihi locum signare satis est. Non enim doceo, sed admoneo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de quibus in orthographia pauca annotabo. Tum videbit, ad quem hoc pertinet, quot et quæ sint partes orationis: quamquam de numero parum convenit. Veteres enim, quorum fuerunt Aristoteles atque Theodectes. verba modo et nomina et convinctiones tradiderunt : videlicet quod in verbis vim sermonis, in nominibus materiam, (quia alterum est, quod loquimur, alterum, de quo loquimur) in convinctionibus autem complexum eorum esse judicaverunt, quas conjunctiones a plerisque dici scio; sed hæc videtur ex συνδεσμφ magis propria translatio. Paulatim, a philosophis. ac maxime Stoïcis, auctus est numerus: ac primum convinctionibus articuli adjecti, post præpositiones; nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtum verbo participium, ipsis verbis adverbia. Noster sermo articulos non desiderat; ideoque in alias partes orationis sparguntur. Sed accedit superioribus interjectio. Alii tamen ex idoneis duntaxat auctoribus octo partes secuti sunt, ut Aristarchus, et ætate nostrà Palæmon, qui vocabulum, sive appellationem, nomini subjecerunt, tamquam species ejus. At ii. qui aliud nomen, aliud vocabulum faciunt, novem. Nihilominus fuerunt, qui ipsum adhuc vocabulum ab appellatione diducerent, ut esset vocabulum corpus visu tactuque manifestum, domus, lectus; appellatio, cui vel alterum deest, vel utrumque, ventus. calum, Deus, virtus. Adjiciebant et asseverationem. ut heu: et attrectationem, ut fasceatim: quæ mihi non approbantur. Vocabulum an appellatio dicenda sit προσηγορια, et subjicienda nomini, necne, quis parvi refert, liberum opinaturis relinguo. Nomina declinare et verba imprimis pueri sciant : neque enim aliter pervenire ad intellectum sequentium possunt : quod etiam monere supervacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatione plerique a posterioribus inciperent: et, dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morarentur. At, si quis et didicerit satis, et (quod non minus deesse interim solet) voluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, et quæ sint duobus omnibusve communia. Nec statim diligentem putabo, qui promiscua, quæ et epicæna dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterque per alterum apparet; aut quæ feminina positione mares, neutrali feminas significant, qualia sunt, Murena, et Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque subtilis origines nominum; ut quæ ex habitu corporis Rufos Longosque fecerunt: (ubi erit aliud secretius, ut Sulla, Burrhi, Galbæ, Planci, Pansæ, Scauri, taliaque) et ex casu nascentium; hinc Agrippa, et Opiter, et Cordus, et Postumus erunt: et ex iis, quæ post natos eveniunt: unde Vopiscus, Jam Cotta, Scipiones, Lænates, Serani sunt, et ex variis causis. Gentes quoque ac loca, et alia multa, reperias inter nominum causas. In servis jam intercidit illud genus, quod ducebatur a domino, unde Marcipores, Publiporesque. Quærat etiam, sitne apud Græcos vis quædam sexti casùs, et apud nos quoque septimi. Nam, cum dico, hasta percussi, non utor ablativi natura; nec, si idem Græce dicam, dativi, τφ δορι. Sed in verbis quoque quis est adeo imperitus, ut ignoret genera, et qualitates, et personas, et numeros? Literarii pæne ista sunt ludi et trivialis scientiæ. Jam quosdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam et quædam, participia, an verbi appellationes sint, dubitari potest, quia aliud alio loco valent, ut lectus et sapiens. Quædam verba appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Jam, Itur in antiquam silvam, nonne proprim cujusdam rationis est? nam quod initium ejus invenias? cui simile Fletur accipimus, aliter ut,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi; aliter ut,

^{· · ·} Totis usque adeo turbatur agris · · ·

Est etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur: unde et campus curritur, mare navigatur. Pransus quoque atque potus diversum valent, quam indicant. Quid? quod multa verba non totum declinationis ordinem ferunt? quædam etiam mutantur, ut fero in præterito: quædam tertiæ demum personæ figura dicuntur, ut licet, piget: quædam simile quiddam patiuntur vocabulis in adverbium transcuntibus: nam, ut noctu et diu, ita dictu et factu. Sunt enim hæc quoque verba participialia quidem, non tamen qualia dicto, factoque.

CAPUT V.

Jam cum omnis oratio tres habeat virtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit (quia dicere apte, quod est præcipuum, plerique ornatui subjiciunt), totidem vitia, quæ sunt supradictis contraria, emendate loquendi regula, quæ grammatices prior pars est, examinet. Hæc exigitur verbis, aut singulis aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi volo: nam duplex eorum intellectus est, alter, qui omnia, per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium,

Verbaque provisam rem non invita sequentur;

alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo: quam vitantes ambiguitatem, quidan dicere maluerunt, voces, dictiones, locutiones. Singula sunt aut nostra aut peregrina, aut simplicia aut composita, aut propria aut translata, aut usitata aut ficta. Uni verbo vitium sepius, quam virtus, inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in complexu loquendi serieque, contingit: laudamus enim verba bene rebus accommodata. Sola est que notari possit velut vocalitas, que Euφania dicitur; cujus in eo delectus est, ut inter duo, que idem significant, ac tantumdem va-

lent, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi ac solæcismi fæditas absit. Sed, quia interim excusantur hæc vitia aut consuetudine, aut auctoritate, aut vetustate, aut denique vicinitate virtutum (nam ssepe a figuris ea separare difficile est), ne quem tam lubrica observatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammaticus intendat; de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim vitium, quod fit in singulis verbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis: Quid hic promissor tanti operis dignum? aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo? (quia, quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui vitiose dixerit, non utique et scripto peccat:) illud prius adjectione, detractione, immutatione, transmutatione; hoc secundum, divisione, complexione, adspiratione, sono, contineri? Sed, ut parva sint hæc, pueri docentur adhuc, et grammaticos officii sui commonemus. Ex quibus si quis erit plane impolitus, et vestibulum modo artis hujus ingressus, intra hæc, quæ profitentium commentariolis vulgata sunt, consistet : doctiores multa adjicient : vel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus. Unum, in gente, quale sit, si quis Afrum vel Hispanum Latinæ orationi nomen inserat: ut ferrum, quo rotæ vinciuntur, dici solet canthus, quamquam eo, tamquam recepto, utitur Persius: sicut Catullus ploxenum circa Padum invenit: et, in oratione Labieni (sive illa Cornelii Galli est) in Pollionem, casnar, assectator, e Gallià ductum est: nam mastrucam, quod Sardum est, illudens Cicero ex industrià dixit. Alterum genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is, a quo insolenter quid aut minaciter aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimetur. Tertium est illud vitium barbarismi, cujus exempla vulgo sunt plurima, sibi etiam quisque fingere potest, ut verbo, cui libebit, adjiciat literam syllabamve; vel detrahat; aut aliam pro alia, aut eamdem alio, quam rectum est, loco ponat. Sed quidam fere, in jactationem eruditionis, sumere illa ex poëtis solent, et auctores, quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum aut venià digna, aut etiam laude, duci : potiusque illa docendi erunt minus vulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barbarismos Tinca Placentinus (si reprehendenti Hortensio credimus) preculam pro pergulam dicens, et immutatione, cum C pro G uteretur, et transmutatione, cum R prasponeret E antecedenti. At in eadem vitii geminatione Metieo Suffetieo dicens Ennius, poëtico jure defenditur. Sed in prosa quoque est quædam jam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit; ipsi Canobon vocant: et Tharsomenum, pro Thrasumeno, multi auctores, etiamsi est in eo transmutatio, vindicaverunt: similiter alia: nam sive [est assentior,] Sisenna dixit assentio, multique et hunc et analogiam secuti: sive illud verum est. hæc quoque pars consensu defenditur. At ille pexus pinguisque doctor aut illic detractionem, aut hic adjectionem, putabit. Quid? quod quædam, quæ singula procul dubio vitiosa sunt, juncta sine reprehensione dicuntur? Nam [et] dua et tre [et] pondo diversorum generum sunt barbarismi: at duapondo et trepondo usque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est: et recte dici Messala confirmat. Absurdum forsan videatur dicere barbarismum, quod est unius verbi vitium, fieri per numeros, aut genera, sicut solecismum: scala tamen et scopa, contragne hordea et mulsa, licet literarum mutationem, detractionem, adjectionem non habeant, non alio vitios sunt, quam quod pluralia singulariter, et singulari pluraliter efferuntur: et gladia qui dixerunt, gener exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus sur ne arti, culpà quorumdam pervicacium perplexs videar et inse quæstionem addidisse. Plus exigu subtilitatis, que accidunt in dicendo vitia, quia e

empla sorum tradi scripto non possunt, nisi cum in versus inciderunt, ut διαιρισις, Europai; et ei contrarium vitium, quod συναιρισι et συναλοιφην Græci vocant, nos complexionem dicimus; qualis est apud P. Varronem,

Cum te, flagranti dejectum fulmine, Phathon

nam, si esset proca oratio, easdem literas enuntiare veris syllabis licebat. Præterea, quæ fiunt spatio, sive cum syllaba correpta producitur, ut,

Italiam fato profugus

sea longa corripitur, ut, Unius ob noxam et furias, extra carmen non deprehendas; sed nec in carmine vitia ducenda sunt. Illa vero non nisi aure exiguntur, quæ flunt per sonos : quamquam per adspirationem, sive adjicitur vitiose, sive detrahitur, apud nos potest quari, an in scripto sit vitium, si H litera non est notata? cujus quidem ratio mutata cum temporibus est sæpius. Parcissime eå veteres usi etiam in vocalibus, cum ædos, ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus adspiraretur, ut in Graccis, et triumpis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronæ, chenturiones, præchones, adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: quâ de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque ve. hementer, et comprehendere, et mihi: nam mehe quoque pro me apud antiquos, tragodiarum præcipue scriptores, in veteribus libris invenimus. Adhuc difficilior observatio est per tenores, (quos quidem ab antiquis dictos tonores comperi, ut videlicet declinato a Græcis verbo, qui royous dicunt), vel accentus, quas Græci προσφδιας vocant, cum acuta et gravis alia pro alià ponitur, ut in hoc, Camillus, si acuitur prima: aut gravis pro flexâ, ut Cethegus, et hîc prima acuta: nam sic media mutatur: aut flexa pro gravi, ut apice circumductà sequente, quam ex duabus syllabis in unam cogentes, et deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id sepius in Grecis nominibus accidit: ut Alreus, quem, nobis juvenibus, doctissimi senes acutà primà dicere solebant, ut nocessario secunda gravis esset; item Terei, Nereque. Hæc de accentibus tradita. Caeterum jam acio, quosdam eruditos, nonnullos etiam grammaticos, sic docere ac loqui, ut, propter quaedam vocum discrimina, verbum interim acuto sono finiant, ut in illis,

....Quæ circum litora, circum Piscosos scopulos . . .

ne, si gravem posuerint secundam, circus dici videatur, non circuitus. Item quantum, quale, interrogantes, gravi; comparantes, acuto tenore concluent: quod tamen in adverbiis fere solis ac pronuminibus vindicant; in cateris veterum legem sequentur. Mihi videtur conditionem mutare, quod his locis verba conjungimus. Nam, cum dico, circus litora, tamquam unum enuntio, dissimulatà distinctione: itaque, tamquam in una voce, una est acuta: quod idem accidit in illo,

Trojæ qui primus ab oris.

Evenit, ut metri quoque conditio mutet accentum :
ut

Pecudes, pictaque volucres:

nam volucres mediâ acutâ legam; quia, etai brevis naturâ, tamen positione longa est, ne faciat iambum, quem non recipit versus heroïcus. Separata vero hæe a præcepto nostro non recedent; aut, si consustudo vicerit, vetus lex sermonis abolehitur; cujus difficilior apud Græcos observatio est (quia plura illis loquendi genera, quas Διαλικτους vocant; et, quod alias vitiosum, interim alias rectum est), apud nos vero brevissima ratio. Namque, in omni voca, acuta intra numerum trium syllabarum continetur, sive hæ sint in verbo solæ, sive ultimæ; et, in hia, aut proxima extremæ, aut ab eå tertia. Trium porro,

de quibus loquor, media longa aut acuta aut flexa erit : codem loco brevis utique gravem habebit sonum : ideoque positam ante se, id est ab ultimâ tertiam, acuet. Est autem in omni voce utique acuta. sed nunquam plus una; nec ultima unquam; ideoque in dissyllabis prior. Præterea nunquam in cadem flexa et acuta, quoniam eadem flexa et acuta. [Itaque] neutra claudet vocem Latinam. Ea vero, que sunt syllabe unius, erunt acuta aut flexa, ne sit aliqua vox sine acutà. Et illa per sonos accidunt, quae demonstrari scripto non possunt, vitia oris et lingua: ιωτακισμους et λαμβδακισμους, ισγνοτητας, et πλατωασμους, feliciores fingendis nominibus Græci vocant: sicut κοιλοστομιαν, cum vox quasi in recessu oris auditur. Sunt etiam proprii quidam et inevitabiles soni, quibus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, quæ supra diximus, vitiis, crit illa, quæ vocatur ορθοεπεια, id est, emendata cum suavitate vocum explanatio: nam sic accipi potest recta. Cætera vitia omnia ex pluribus vocibus sunt, quorum est solæcismus; quamquam circa hoc quoque disputatum est: nam etiam qui complexu orationis accidere eum confitentur, quia tamen unius emendatione verbi corrigi possit, in verbo esse vitium, non in sermone, contendunt. Cum sive amaræ corticis, seu medio cortice, per genus facit solecismum, (quorum neutrum quidem reprehendo, cum sit utriusque Virgilius auctor; sed fingamus utrumlibet non recte dictum) mutatio vocis alterius, in quâ vitium erat, rectam loquendi rationem sic reddit, ut amari corticis fiat, vel media cortice: quod manifestæ calumniæ est: neutrum enim vitiosum separatum est, sed compositione peccatur, que jam sermonis est. Illud eruditius quæritur, an in singulis quoque verbis possit fieri solecismus; ut si unum quis ad se vocans, dicat, Venite; aut si, plures a se dimittens, ita loquatur, Abi, aut, Discede. Necnon, cum responsum ab interrogatione dissentit; ut si, dicenti, Quem video? ita occurras. Ego. In gestu etiam nonnulli putant idem vitium inesse, cum aliud voce, aliud nutu vel manu, demonstratur. Huic opinioni neque omnino accedo. neque plane dissentio: nam id fateor posse accidere voce una, non tamen aliter, quam si sit aliquid, quod vim alterius vocis obtineat, ad quod vox illa referatur : ut solæcismus ex complexu fiat eorum, quibus res significantur, et voluntas ostenditur. Atque, ut omnem effugiam cavillationem, fit aliquando in uno verbo, nunquam in solo verbo. Per quot autem et quas accidat species, non satis convenit. Qui plenissime, quadripertitam volunt esse rationem, nec aliam, quam barbarismi, ut fiat adjectione, ut, Veni de Susis in Alexandriam: detractione, Ambulo viam, Ægypto venio, Ne hoc fecit: transmutatione, qua ordo turbatur, Quoque ego, Enim hoc voluit, Autem non habuit: ex quo genere an sit igitur, in initio sermonis positum, dubitari potest, quia maximos auctores in diversa fuisse opinione video, cum apud alios sit etiam frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducunt a solœcismo, et adjectionis vitium, πλεονασμον detractionis, ελλειψιν inversionis, αναστροφην vocant: quæ si in speciem solecismi cadant, ύπερβατον quoque appel lari eodem modo posse. Immutatio, sine controversit est, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orati nis partes deprehendimus, frequentissime in verb quia plurima huic accidunt; ideoque in eo fiunt i læcismi per genera, tempora, personas, modos, (z cui status eos dici, seu qualitates, placet) vel sex, (ut alii volunt) octo: nam totidem vitiorum er formæ, in quot species eorum quidque, de qui supra dictum est, diviseris. Præterea numeros quibus nos singularem ac pluralem habemus, G et δυϊκον: quamquam fuerunt, qui nobis quoque jicerent dualem, scripsêre, legêre ; quod evit asperitatis gratia mollitum est, ut, apud vetere

s mereris, male merere: ideoque, quod vocant le, in illo solo genere consistit : cum apud Græcos verbi totà fere ratione, et in nominibus, deprelatur, et sic quoque rarissimus ejus sit usus; i nostrorum vero neminem hæc observatio reatur : quin e contrario, Devenêre locos, et Conêre omnes, et Consedêre duces, aperte nos dot, nihil horum ad duos pertinere; Dixêre quo-(quamquam id Antonius Rufus ex diverso ponit nplum) de pluribus patronis præco pronuntiet. d ? non Livius, circa initia statim primi libri, uêre, inquit, arcem Subini? et mox, In adver-Romani subiére? Sed quem potius ego, quam Tullium, sequar? qui, in Oratore, Non reprelo, inquit, scripsere: scripserunt esse verius io. Similiter in vocabulis et nominibus fit solaws genere, numero, proprie autem casibus. dquid corum alteri succedet, huic parti subjunr licet; per comparationes et superlationes; que in quibus patrium pro possessivo dicitur, contra. Nam vitium quod fit per quantitatem, ut num peculiolum, erunt qui solæcismum putent; . pro nomine integro positum sit deminutum. dubito, an id improprium potius appellem: ificatione enim deerrat. Solæcismi porro vitium est in sensu, sed in complexu. In participio, genus et casum, ut in vocabulo; per tempora, 1 verbo; per numerum, ut in utroque, peccatur. nomen quoque genus, numerum, casus habet, omnia recipiunt hujusmodi errorem. Fiunt sosmi, et quidem plurimi, per partes orationis; id tradere satis non est, ne ita demum vitium credat puer, si pro aliâ ponatur alia, ut verbum, nomen esse debuerit, vel adverbium, ubi proen, et similia. Nam sunt quædam cognata, ut ınt, id est ejusdenı generis, in quibus, qui alià ie, quam oportet, utetur, non minus, quam ipso

genere permutato, deliquerit. Nam et an, et aut, conjunctiones sunt; male tamen interroges, hic, aut ille sit? et ne ac non, adverbia; qui tamen dicat pro illo, Ne feceris, Non feceris, in idem incidat vitium, quia alterum negandi est, alterum vetandi. Hoc amplius intro et intus, loci adverbia: Eo tamen intus, et Intro sum, solœcismi sunt. Eadem in diversitate pronominum, interjectionum, præpositionum, accidunt. Est enim solæcismus in oratione comprehensionis unius sequentium ac priorum inter se inconveniens positio. Quædam tamen et faciem solæcismi habent, et dici vitiosa non possunt, ut tragædia Thyestes, et ludi Floralia ac Megalesia, (quamquam hæc sequenti tempore interciderunt) nunquam aliter a veteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud poëtas, sed oratoribus quoque permissa. Verum schema fere habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quem paulo ante promisimus, loco. Sed hoc quoque, quod schema vocatur, si ab aliquo per imprudentiam factum erit, solæcismi vitio non carebit. In eadem specie sunt, sed schemate carent, ut supra dixi, nomina feminina, quibus mares utuntur, et neutralia. quibus feminæ. Hactenus de solæcismo. enim artem grammaticam componere aggressi sumus: sed, cum in ordinem incurreret, inhonoratam transire noluimus. Hoc amplius, ut institutum ordinem sequar, verba aut Latina aut peregrina sunt. Peregrina porro ex omnibus (prope dixerim) gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt. Taceo de Tuscis et Sabinis, et Prænestinis quoque: nam, ut eorum sermone utentem, Vectium Lucilius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patsvinitatem: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica valuerunt, ut rheda ac petorritum; quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur. Et mappam quoque, usitatum circo nomen, Pœni sibi

vindicant: et gurdos, quos pro stolidis accipit vulgus, ex Hispania duxisse originem audivi. Sed hæc divisio mea ad Græcum præcipue sermonem pertinet: nam et maxima ex parte Romanus inde conversus est; et confessis quoque Græcis utimur verbis. ubi nostra desunt, sicut illi a nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadem ratione per casus duci externa, quâ nostra, conveniat. Ac, si reperias grammaticum veterum amatorem, neget quidquam ex Latinâ ratione mutandum; quia, cum sit apud nos casus ablativus, quem illi non habent, parum conveniat, uno casu nostro, [quinque Græcis uti: quin etiam laudet virtutem eorum, qui potentiorem facere linguam Latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur: inde Castorem, media syllaba producta, pronuntiarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas Castor, literas exit: et, ut Palæmo ac Telamo, ut Plato, (nam sic eum Cicero quoque appellat) dicerentur, retinuerunt; quia Latinum, quod O et N literis finiretur, non reperiebant. Ne in A quidem atque S literas exire temere masculina Græca nomina recto casu patiebantur: ideoque et apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus ; et apud Messalam, Benefecit Euthia; et apud Ciceronem, Hermagora: ne miremur, quod ab antiquorum plerisque Ænea et Anchisa sit dictus: nam si, ut Mæcenas, Suffenas, Asprenas, dicerentur, genitivo casu non E litera, sed TIS syllaba, terminarentur. Inde Olympo et tyranno acutam mediam syllabam dederunt, quia, duabus longis sequentibus, primam brevem acui noster sermo non patitur. Sic genitivus Achilli et Ulussi fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare; quod tamen ipsum non semper fieri potest. Mihi autem placet Latinam rationem sequi, quousque patitur decor. Neque enim jam Calypsonem dixerim, ut Junonem ; quamquam, secutus antiquos, C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed auctoritatem consuetudo superavit. In cæteris, quæ poterunt utroque modo non indecenter efferri, qui Græcam figuram sequi malit, non Latine quidem, sed citra reprehensionem, loquetur. Simplices voces, prima positione, id est naturà suà, constant : compositæ, aut præpositionibus subjunguntur, ut innocens; interdum repugnantibus inter se duabus, quale est imperterritus; alioqui possunt aliquando continuari duz, ut incompositus, reconditus, et, quo Cicero utitur, subabsurdum: aut e duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus: nam ex tribus nostræ utique linguæ non concesserim: quamvis capsis Cicero dicat compositum esse ex cape si vis; et inveniantur, qui Lupercalia æque tres partes orationis esse contendant, quasi luere per caprum: nam Suovetaurilia jam persuasum est esse ex sue, ove, et tauro. Et sane ita se habet sacrum, quale apud Homerum quoque est. Sed hæc non tam 'ex tribus, quam ex particulis trium, coëunt. Cæterum cuam ex præpositione et duobus vocabulis dure videtur struxisse Pacuvius:

..... Nerci
Repandirostrum, incurvicervicum, pecus.

Junguntur autem aut ex duobus Latinis integri ut superfui, subterfugi (quamquam, ex integris composita sint, quaritur); aut ex integro et corrup ut malevolus; aut ex corrupto et integro, ut not vagus; aut ex duobus corruptis, ut pedisequi aut ex nostro et peregrino, ut biclinium; aut con ut epitogium, et Anticato; aut ex duobus pere nis, ut epirhedium: nam, cum sit præpositio Græca, rheda Gallicum, nec Græcus tamen Gallus utitur composito; Romani suum ex utr alieno fecerunt. Frequenter autem præposit

quoque copulatio ista corrumpit: inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola: et coit, cum sit præpositio con: sic ignavi, et erepti, et similia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus succedit: nec id fieri natura puto; sed alienis favemus: ideoque, cum κυρταυχενα mirati sumus, incurvicervicum vix a risu defendimus. Propriu sunt verba, cum id significant, in quod primum denomi**nata sunt ;** *translata* , qum alium naturâ intellectum , alium loco, præbent. Usitatis tutius utimur: nova non sine quodam periculo fingimus. Nam, si recepta sunt, modicam laudem afferunt orationi; repudiata, etiam in jocos exeunt. Audendum tamen: namque, ut Cicero ait, etiam que primo dura visa sunt, usu molliuntur. Sed minime nobis concessa est ονοματοπωϊα. Quis enim ferat, si quid simile illis merito laudatis, λιγέε βιος, et σιζει οφθαλμος, fingere audeamus? Jam ne balare quidem aut hinnire fortiter diceremus, nisi judicio vetustatis niterentur.

CAPUT VI.

Est etiam sua loquentibus observatio, sua scribentibus. Sermo constat ratione, vetustate, auctoritate, consuetudine. Rationem præstat præcipue analogia, nonnunquam et etymologia. Vetera majestas quædam, et (ut sic dixerim) religio, commendat. Auctoritas ab oratoribus vel historicis peti solet: nam poëtas metri necessitas excusat, nisi si quando, nihil impediente in utroque modulatione pedum, alterum malunt, qualia sunt . . . Imo de stirpe recisum ; et .. . Aëriæ quo congessère palumbes; et . . . Silice in nudă, et similia; cum summorum in eloquenția virorum judicium pro ratione, et vel error honestus est magnos duces sequentibus. Consuetudo vero certissima loquendi magistra: utendumque plane sermone, ut nummo, cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt acre judicium, analogia præci-VOL. I.

pue, quam proxime ex Graco transferentes in Latinum, proportionem vocaverunt. Ejus hæc vis est. ut id, quod dubium est, ad afiquid simile, de quo non quæritur, referat, ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici vià: comparatione similium in extremis maxime syllabis, (propter quod, ea, quæ sunt e singulis, negantur debere rationem) et deminutione. Comparatio in nominibus aut genus deprehendit, aut declinationem : genus, ut, si quæratur, funis masculinum sit, an femininum, simile illi sit panis : declinationem, ut, si veniat in dubium, hac dome dicendum sit, an hac domo, et domuum, an domorum; similia sint domus, anus, manus. Deminutio genus modo detegit: et ne ab eodem exemplo recedam. funem masculinum esse funiculus ostendit. Eadem in verbis quoque ratio comparationis: ut si quis, antiquos secutus, fervere brevi media syllaba dicat, deprehendatur vitiose loqui, quod omnia, quæ E et O literis fatendi modo terminantur, eadem, si in infinitis E literam media syllaba acceperunt, utique productam habent, prandeo, pendeo, spondco, prandere, pendere, spondere. At, quæ O solam habent, dummodo per eamdem literam in infinito exeant, brevia fiunt, lego, dico, curro, legerc, dicere, currere: etiamsi est apud Lucilium,

Fervit aqua, ot fervet: fervit nunc, fervet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat, si fervit putat illi simile currit et legit, fervo dicetur, ut curro et lego; quod nobis inauditum est. Sed non est hæc vera comparatio: nam fervit illi est simile servit: quam proportionem sequenti dicere necesse est fervire, ut servire. Prima quoque aliquando positio ex obliquis invenitur, ut memorià repeto, convictos a me, qui reprehenderant, quod hoc verbo usus essem, pepigi: nam id quidem dixisse summos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere; quia prima positio paciacor, cum habe-

ret naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus sum. Nos, præter auctoritatem oratorum atque historicorum, analogia quoque dictum tuebamur: nam, cum in XII Tabulis legeremus, Ni ita pagunt, inveniebamus simile huic, cadunt: inde prima positio, etiamsi vetustate exoleverat, apparebat, pago, ut cado: unde non erat dubium sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus, non per omnia duci analogi x posse rationem, cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædam sine dubio conantur eruditi defendere, ut, cum deprehensum est, lepus et lupus, simili positione, quantum casibus numerisque dissentiant; ita respondent, non esse paria, quia lepus epicænum sit, lupus masculinum; quamquam Varro, in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat. lupum feminam dicit, Ennium Pictoremque Fabium secutus. Illi autem iidem, cum interrogantur, cur aper apri, et pater patris faciat; illud nomen simpliciter positum, hoc ad aliquid esse contendunt. Preterea, quoniam utrumque a Græco ductum sit, ad cam rationem recurrent, ut margos patris, xampou apri, faciat. Illa tamen quomodo effugient, ut nomina, quamvis feminina, singulari nominativo, U, S, literis finita, nunquam genitivo casu in ris syllabam terminantur; faciat tamen Venus Veneris? Item, cum E, S, literis finita, per varios exeant genitivos, nunquam tamen eadem in ris syllaba terminatos; Ceres cogat dici Cereris? Quid vero, que, tota positionis ejusdem, in diversos flexus exeunt? cum Alba faciat Albanos et Albenses, Volo volui et volavi. Nam præterito quidem tempore varie formari verba, prima persona litera O terminata, ipsa analogia confitetur: siquidem facit cado cecidi, spondeo spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudavi. Non enim, cum primum fingerentur homines, analogia, demissa colo, formam loquendi dedit: sed inventa est, postquam loquebantur, et notatum in sermone, quid quo modo

caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo nec lex est loquendi, sed observatio; ut ipsam ana logiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo. In hærent tamen quidam molestissimå diligentiæ per versitate, ut audaciter potius dicant, quam audacter licet omnes oratores aliud sequantur; et emicavit non emicuit, et conire, non coire. His permittamu et audivisse, et scivisse, et tribunale, et faciliter. dicere: frugalis quoque sit apud illos, non frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem centum millia nummûm, et fidem Deûm, ostendant du plices solecismos esse, quando et casum mutant, e numerum: nesciebamus enim, ac non consuetudini et decori serviebamus, sicut in plurimis, quæ Tullius, in Oratore, divine (ut omnia) exsequitur. Sed Augustus quoque, in epistolis ad C. Cæsarem scriptis, emendat, quod is calidum dicere, quam caldum malit; non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, et, ut ipse Græco verbo significavit, weccepyov. Atqui hanc quidam οςθοεπείαν solam putant quam ego minime excludo: quid enim tam necess rium, quam recta locutio? Immo inhærendum judico, quoad licet; diu etiam mutantibus repu nandum: sed abolita atque abrogata retinere, ins lentiæ cujusdam est, et frivolæ in parvis jactant Multum enim literatus, qui sine adspiratione et p ductà secundà syllabà salutavit, avete (est enim) calefacere dixerit potius, quam quod dicimus, et servavisse: his adjiciat face, et dice, et sim Recta est hæc via: quis negat? Sed adjacet et 1 lior, et magis trita. Ego tamen non alio magis ar quam quod, obliquis casibus ducti, etiam pr sibi positiones non invenire, sed mutare, permit ut, cum ebur et robur, ita dicta ac scripta su auctoribus, in O literam secundæ syllabæ transf quia sit roboris et eboris; sulfur autem et g U literam in genitivo servent: ideoque etian et femur controversum fecerunt: quod non

est licenticsum, quam si sulfuri et gutturi subjicerent in genitivo literam O mediam, quia esset choris et roboris: sicut Antonius Gnipho, qui robur quidem et ebur, atque etiam murmur, fatetur esse; verum fieri vult ex his robura, ebura, marmura. Ouod si animadverterent literarum affinitatem, scirent sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo, quod est miles, limes, militis, limitis; judex, vindex, judicis, vindicis; et quæ supra jam attigi. Quid? non similes quoque (ut dicebam) positiones in longe diversas figuras per obliquos casus exeunt? ut virgo, Juno; fusus, lusus; cuspis, puppis, et mille alia? cum illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contra singulari numero; quædam casibus careant, quædam a primis statim positionibus tota mutentur, ut Jupiter. Quod verbis etiam accidit, ut fero, [tuli] cujus præteritum perfectum, et ulterius, non invenitur. Nec plurimum refert, nulla hæc, an prædura sint. Nam quid progenies genitivo singulari, quid plurali spes faciet? Quomodo autem quire et ruere, vel in præterita patiendi modo, vel in participia, transibunt? Quid de aliis dicam, cum senatus senatús senatui, an senatus senati senato, faciat, incertum sit? Quare mihi non invenuste dici videtur, aliud esse Latine, aliud grammatice loqui. Ac de analogia vel nimium. Etymologia, quæ verborum originem inquirit, a Cicerone dicta est notatio, quia nomen ejus apud Aristotelem invenitur συμβολον, quod est nota: nam verbum a verbo ductum, id est veriloquium, ipse Cicero, qui finxit, reformidat. Sunt, qui, vim potius intuiti, originationem vocent. Hæc habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res, de quâ quæritur, eget; ut, cum M. Cælius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens sit (nam id ne mentiri quidem poterat), sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Ideoque, in definitionibus, as-

Nonnunguam etiam signatur etymologiæ locus. barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum Triquetram dici Siciliam an Triquedram, meridiem an medidiem, oporteat, quæritur, aliaque, quæ consuetudini serviunt. Continet autem in se multum eruditionem, sive illa ex Græcis orta tractemus, qua sunt plurima, præcipueque Æolica ratione (cui est sermo noster simillimus) declinata; sive ex historiarum veterum notitià, nomina hominum, locorum, gentium, urbium, requiramus, unde Bruti, Publicola, Pici? cur Latium, Italia, Beneventum? que Capitolium, collem Quirinalem, et Argiletum, appellandi ratio? Jam illa minora, in quibus maxime studiosi ejus rei fatigantur, qui verba, paulum declinata, varie et multipliciter ad veritatem reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adjectis aut detractis. aut permutatis, literis syllabisve. Inde pravis ingeniis ad fœdissima usque ludibria dilabuntur: [sitne] consul a consulendo, [an] a judicando: nam et hoc consulere veteres appellaverunt; unde adhuc remanet illud, Rogat, boni consulas, id est, bonum judices : Senatui nomen dederit ætas ; nam iidem Patres sunt: et rex, rector; et alia plurima indubitata: nec abnuerim tegulæ, regulæque, et similium his, rationem: jam sit et classis a calando, et lepus levipes, et vulpes volipes: etiamne a contrariis aliqua sinemus trahi? ut lucus, quia, umbra opacus, parum luccat? et ludus, quia sit longissime ab lusu? et Dis, quia minime dires? etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? (quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terræ, quam sibi) et verba ab aëre verberato? Pergamus: sic perveniemus eousque, ut stella, luminis stilla credatur: cuius etymologiæ auctorem, clarum sane in literis, nominari eâ parte, quâ a me reprehenditur, inhumanum est. Qui vero talia libris complexi sunt, nomina sua insi inscripserunt, ingenioseque sibi visus est Caius

Granius cælibes dicere, veluti cælites, quod onere gravissimo vacent, idque Græco argumento; nicheous enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus inventione: nam, quia Calo Saturnus ge-' nitalia absciderit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant. At L. Ælius pituitam, quia petat vitam. Sed cui non post Varronem sit venia? qui, agrum, auod in eo agatur aliquid; et graculos, quia gregatim volent, dictos, Ciceroni persuadere voluit; cum alterum ex Græco sit manifestum duci, alterum ex vocibus avium. Sed huic tanti fuit vertere, ut merula, quia sola volat, quasi mera volans, nominaretur. Quidam non dubitaverunt etymologiæ subjicere omnem nominis causam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, Longos et Rufos; ex sono, strepere, murmurare: etiam derivata, ut a velocitate dicitur velox; et composita pleraque his similia, quæ sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent, cujus in hoc opere non est usus, nisi in dubiis. Verba, a vetustate repetita, non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi majestatem aliquam, non sine delectatione: nam et auctoritatem antiquitatis habent; et, quia intermissa sunt, gratiam novitati similem parant. Sed opus est modo, ut neque crebra sint hæc, neque manifesta, quia nihil est odiosius affectatione; nec utique ab ultimis et jam obliteratis repetita temporibus, qualia sunt topper, et antigerio, et exanclare, et prosapia, et Saliorum carmina, vix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari vetat religio, et consecratis utendum est: oratio vero, cujus summa virtus est perspicuitas, quam fit vitiosa, si egeat interprete! Ergo, ut novorum optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime nova. Similis circa auctoritatem ratio. Nam, etiamsi potest videri nihil peccare, qui utitur iis verbis quæ summi auctores tradiderunt; multum tamen refert, non solum, quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neque enim tuburchinabundum et lurchabundum jam in nobis quisquam ferat. licet Cato sit auctor: nec hos lodices, quamquam id Pollioni placeat; nec gladiola; atqui Messala dixit; nec parricidatum, quod in Cælio vix tolerabile videtur: nec collos mihi Calvus persuaserit; quæ nec ipsi jam dicerent. Superest igitur consuctudo: nam fuerit pæne ridiculum malle sermonem, quo locuti sunt homines, quam quo loquantur. Et sane quid est aliud vetus sermo, quam vetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est judicium; constituendumque in primis, id ipsum quid sit, quod consuetudinem vocemus. Que si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modo, sed (quod majus est) vitæ. Unde enim tantum boni, ut pluribus, quæ recta sunt, placeant? Igitur ut velli, et comam in gradus frangere, et in balneis perpotare, quamlibet hec invaserint civitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione; at lavamus, et tondemus, et convivimus, ex consuetudine: sic, in loquendo, non, si quid vitiose multis insederit, pro regulà sermonis accipiendum erit. Nam, ut transeam, quemadmodum vulgo imperiti loquuntur; tota sæpe theatra, et omnem circi turbam, exclamâsse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum: sicut vivendi, consensum bonorum.

CAPUT VII.

Nunc, quoniam diximus, quæ sit loquendi regula, dicendum, quæ scribentibus custodienda; quod Græci ορθογραφιαν vocant, nos recte scribendi scientiam no minemus. Cujus ars non in hoc posita est, ut now rimus, quibus quæque syllaba literis constet (nam quidem infra grammatici officium est); sed totam mea fert opinio, subtilitatem in dubiis habet. Ut ν syllabis omnibus apponere apicem ineptissim

plurimæ, natura ipsa verbi quod scribitur, pa-: sed interim necessarium, cum eadem litera n atque alium intellectum, prout correpta vel ucta est, facit: ut malus, utrum arborem signi-, an hominem non bonum, apice distinguitur. se aliud priore syllabâ longâ, aliud sequenti, ificat: et cum eadem litera nominativo casu breablativo longa est, utrum sequamur, plerumque nota monendi sumus. Similiter putaverunt illa que servanda discrimina, ut ex præpositionem, si um sequeretur specto, adjectà secundæ svllabæ erà, exspecto; sed, si pecto, remotà S, scribere-. Illa quoque servata est a multis differentia, ut cum esset præpositio, D literam; cum autem unctio, T acciperet. Item cum, si tempus signiet, per Q; si comitem, per C; si vero causam, Q ac duas sequentes U U, scriberetur. Frigidiora alia, ut quicquid C quartam haberet, ne interre bis videremur: et quotidie, non cotidie, ut quot diebus. Verum hæc jam inter ipsas ineptias uerunt. Quæri solet in scribendo, præpositiones ım, quem junctæ efficiunt, an quem separatæ, rvare conveniat, ut cum dico, obtinuit: secunenim B literam ratio poscit, aures magis audiunt Et inmunis, illud N, quod veritas exigit, sentis syllabæ sono victum, M gemina commutatur. etiam in dividendis verbis observatio, consonanpriori an sequenti syllabæ adjungas. Aruspex 1, quia pars ejus posterior a spectando est, S am tertiæ dabit : abstemius, quia ex abstinentiå eti composita vox est, primæ relinquetur. Nam uidem in nullis verbis utendum puto, nisi quæ ificat, etiam ut sola ponatur. Hoc eo non omisi, 1 quidam eam, quoties A sequatur, necessariam unt; cum sit C litera, quæ ad omnes vocales suam perferat. Verum orthographia quoque conudini servit; ideoque sæpe mutata est. Nam illa stissima transeo tempora, quibus et pauciores literæ, nec similes his nostris earum formæ fueru et vis quoque diversa: sicut apud Græcos O liter quæ interim longa ac brevis, ut apud nos, inter pro syllaba, quam nomine suo exprimit, posita e ut Latinis veteribus D plurimis in verbis ultima adjectam; quod manifestum est etiam ex colum rostrată, quæ est C. Duellio in foro posita. Inter G quoque, ut in pulvinari Solis, qui colitur ju: ædem Quirini, vesperug, quod vesperuginem acci mus. De mutatione etiam literarum, de quâ suj dixi, nihil repetere hîc necesse: fortasse enim, si scribebant, etiam ita loquebantur. Semivocales r geminare, diu fuit usitatissimi moris: atque, e o trario, usque ad Accium et ultra, porrectas syl bas geminis, ut dixi, vocalibus scripserunt. Diut duravit, ut E, I, jungendis, eadem ratione q Græci 41, uterentur. Ea casibus numerisque discr sunt, ut Lucilius præcipit:

Jam pueri venêre: E postremum facito, atque Ut puerei plurcs fiant:

ac deinceps idem,

<u>- 1 .-</u>

Mendaci furique addes E, cum dare furei Jusseris:

quod quidem cum supervacuum est, quia I, t longæ quam brevis naturam habet; tum inco modum aliquando. Nam, in iis quæ proximam ultima literam E habebunt, et I longa termi buntur, illam rationem sequentes, utemur E gemi qualia sunt hæc, aureei, argenteei, et similia: idi iis præcipue, qui ad lectionem instituentur, etiam: pedimento erit; sicut in Græcis accidit adjectione i teræ, quam non solum dativis casibus in parte ulti adscribunt, sed quibusdam etiam interponunt, ut \(\lambda_{10.07.07.01}, \) quia etymologia, ex divisione in tres sylla factà, desideret eam literam. At syllabam, cujus

candam nunc E literam ponimus, varie per A et Iefferebent, quidam semper ut Græci : quidam singulariter tantum, cum in dativum vel genitivum casum incidissent: unde pictaï vestis, et aulaï, Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllæ, Galbes. Est in hac quoque parte Lucilii præceptum; quod, quis pluribus explicatur versibus, si quis parum credat, apud ipsum in nono requirat. Quid, quod, Ciceronis temporibus, paulumque infra, fere quoties S litera media vocalium longarum, vel subjecta longis esset, geminabatur? ut caussa, cassus, divissiones: quo modo et ipsum, et Virgilium quoque, scripsisse, manus corum docent. Atqui paulum superiores etiam illud, quod nos gemina S dicimus, jussi, una dixerunt, jusi. Etiam optimus, maximus, ut mediam I literam, quæ veteribus U fuerat, acciperent, C. primum Cæsaris inscriptione traditur factum. Here nunc E literà terminamus: at veterum comicorum adhuc libris invenio. Heri ad me venit. Ouod idem in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit aut emendavit, deprehenditur. Quid? non Cato Censorius dicam et faciam, dicem et faciem, cripsit? eumdemque in cæteris, quæ similiter caunt, modum tenuit? quod et ex veteribus ejus bris manifestum est, et a Messalà in libro de S erà positum. Sibe et quase scriptum in multorum ris est: sed, an hoc voluerint auctores, nescio: Livium ita his usum, ex Pediano comperi, qui ipse eum sequebatur. Hæc nos I litera finimus. id dicam vortices, et vorsus, cæteraque ad eummodum, quæ primo Scipio Africanus in E sm secundam vertisse dicitur? Nostri præcepccruom seruomque U et O literis scripsequia subjecta sibi vocalis in unum sonum scere et confundi nequiret: nunc U geminà ntur, ea ratione, quam reddidi: neutro sane vox, quam sentimus, efficitur. Nec inutiliter

Aug. 3.46

Claudius Æolicam illam ad hos usus A literam ad. jecerat. Illud nunc melius, quod, cui, tribus, quas proposui, literis enotamus: in quo, pueris nobis, ad pinguem sane sonum, qu et oi utebantur, tantum ut sb illo qui distingueretur. Quid, quæ scribuntur aliter, quam enuntiantur? Nam et Gaius C litera notatur, quæ inversa a mulierem declarat : quia tam Caias esse vocitatas, quam Caios, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cnèus eam literam in prænominis nota accipit, qua sonat: et columna et consules, exemtà N literà, [geminatà S literà Coss.] legimus: et Subura, cum tribus literis notatur, C tertiam ostendit. Multa sunt generis hujus: sed hæc quoque vereor ne modum tam parvæ quæstionis excesserint. Judicium autem suum grammaticus interponat his omnibus: nam hoc valere plurimum debet. Ego vero (quod consuetudo obtinuerit) sic scribendum quidque judico, quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces, et velut depositum reddant legentibus: itaque id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæ fere sunt emendate loquendi scribendique partes: duas reliquas, significanter ornateque dicendi, non equidem grammaticis aufero; sed, cum mihi officia rhetoris supersint, majori operi reservo. Redit autem illa cogitatio, quosdam fore, qui hæc, quæ diximus, parva nimium, et impedimenta quoque majus aliquid agendi, putent. Nec ipse ad extremam usque anxietatem et ineptas cavillationes descendendum, atque his ingenia concidi et comminui, credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod supervacuum est. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis hujus diligentissimus fuit, et in filio (ut in epistolis apparet) recte loquendi usquequaque asper quoque exactor? aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogiá libri? aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos non de verbis modo singulis, sed etiam literis, dedit? Non obstant

hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

CAPUT VIII.

Superest lectio, in quâ, puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco versum distinguere. ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda vel submittenda sit vox, quid quoque flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonstrari, nisi in opere ipso, non potest. Unum est igitur, quod in hac parte præcipiam: ut omnia ista facere possit, intelligat. Sit autem in primis lectio virilis, et cum suavitate quadam gravis; et non quidem prose similis, quia carmen est, et se poëtæ canere testantur; non tamen in canticum dissoluta, nec plasmate (ut nunc a plerisque fit) effeminata: de quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas, male cantas; si legis, cantas. Nec prosopopæïas, ut quibusdam placet, ad comicum morem pronuntiari velim; esse tamen flexum quemdam, quo distinguantur ab iis, in quibus poëta personâ suâ utetur. Cætera admonitione magnà egent: in primis, ut teneræ mentes, tracturæque altius, quidquid rudibus et omnium ignaris insederit, non modo, quæ diserta, sed vel magis quæ honesta sunt, discant. Ideoque optime institutum est, ut ab Homero atque Virgilio lectio inciperet, quamquam ad intelligendas corum virtutes firmiore judicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur. Interim et sublimitate heroici carminis animus assurgat, et ex magnitudine rerum spiritum ducat, et optimis imbuatur. Utiles tragædi: alunt et lyrici, si tamen in his non auctores modo, sed etiam partes operis, elegeris: nam et Græci licenter multa; et Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia vero, utique quæ amat, et hendecasyllaba, quibus sunt commata Sotudcorum, (nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem est) amoveantur, si fieri potest : si minus, certe ad firmius ætatis robur reserventur. Comædiæ, quæ plurimum conferre ad eloquentiam potest, cum per omnes et personas et affectus eat, quem usum in pueris putem, paulo post suo loco dicam. Nam, cum mores in tuto fuerint, inter præcioua legenda erit. De Menandro loquor: nec tamen excluserim alios: nam Latini quoque auctores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium alant, atque animum augeant, prælegenda; cæteris, quæ ad eruditionem modo pertinent, longa ætas spatium dabit. Multum autem veteres etiam Latini conferunt, quamquam plerique plus ingenio quam arte valuerunt: in primis copiam verborum, quorum in tragodiis gravitas, in comoediis elegantia, et quidam velut Αττικισμος, inveniri potest. Œconomia quoque in his diligentior, quam in plerisque novorum erit, qui omnium operum solam virtutem sententias putaverunt. Sanctitas certe, et (ut sic dicam) virilitas, ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum genera vitiaque, dicendi quoque ratione, defluximus. Denique credamus summis oratoribus, qui veterum poëmata, vel ad fidem causarum, vel ad ornamentum eloquentiæ, assumunt. Nam præcipue quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium etiam, et cæteros qui sunt proximi, vidimus Emii. Accii, Pacuvii, Lucilii, Terentii, Cacilii, et aliorum, inseri versus, summâ non eruditionis modo gratia, sed etiam jucunditatis, cum poëticis voluptatibus aures a forensi asperitate respirent : quibus accedit non mediocris utilitas, cum sententiis eorum, velut quibusdam testimoniis, quæ proposuêre, confirment. Verum priora illa ad pueros magis, hæc sequentis ad robustiores, pertinebunt; cum grammatices amor, et usus lectionis, non scholarum temporibus, sed vitæ spatio, terminentur. In prælegendo, grammaticus et illa quidem minora præstare debebit, ut partes era-

tionis reddi sibi soluto versu desideret, et pedum proprietates, quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compositione desiderentur : deprehendatque, quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita: non ut ex his utique improbentur poëtæ, (quibus, quia plerumque metro servire coguntur, adeo ignoscitur, ut vitia ipsa aliis in carmine appellationibus nominentur: metaplasmos enim, et schematismos, et schemata, ut dixi, vocamus; et laudem virtutis necessitati damus) sed ut commoneat artificialium, et memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, de-, monstrare quot quæque verba modis intelligenda sint. Circa glossemata etiam, id est voces minus usitatas, non ultima ejus professionis diligentia est. Enimyero jam majore curà doceat tropos omnes, quibus præcipue non poëma modo, sed etiam oratio, ornatur: schemata utraque, id est figuras, queque λεξεως, quæque διαγοιας, vocantur: quorum ego, sicut troporum tractatum, in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue vero illa infigat animis, quæ in œconomià virtus, quæ in decoro rerum; quid personæ cuique convenerit; quid in sensibus laudandum, quid in verbis; ubi copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen usque ad supervacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris auctoribus memoratas, exposuisse satis est. Persequi quidem quod quisque unquam vel contemtissimorum hominum dixerit, aut nimize miserize aut inanis jactantize est; et detinet atque obruit ingenia, melius aliis vacatura. Nam qui omnes, etiam indignas lectione, schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt ejusmodi impedimentis grammaticorum commentarii, vix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut, cum historiæ cuidam, tamquam vanæ, repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Quod evenit præcipue in fabulosis usque ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, et auctoribus, ut succurrit, mentiatur tuto, quia inveniri, qui nunquam fuêre, non possunt: nam, in notiotibus, frequentissime deprehenduntur a curiosis. Ex quo mihi inter virtutes grammatici habebitur, aliqua nescire.

CAPUT IX.

Et finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est, ratio loquendi, et enarratio auctorum: quarum illam methodicen, hanc historicen vocant. Adjiciamus tamen eorum curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum rhetorem capientes instituant. Igitur Æsopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro, et nihil se supra modum extollente, deinde eamdem gracilitatem stilo exigere, condiscant: versus primo solvere, mox mutatis verbis interpretari : tum paraphrasi audacius vertere, quâ et breviare quædam, et exornare, salvo modo poëtæ sensu, permittitur. Quod opus, etiam consummatis professoribus difficile, qui commode tractaverit, cuicumque discendo sufficiet. Sententiæ quoque, et chriæ, et ethologiæ, subjectis dictorum rationibus apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt; quorum omnium similis est ratio, forma diversa: quia sententia universalis est vox, ethologia personis Chriarum plura genera traduntur: continetur. unum simile sententiæ, quod est positum in voce simplici, Dixit ille, aut, Dicere solebat: alterum, quod est in respondendo, Interrogatus ille, vel, Cum hoc ei dictum esset, respondit : tertium huic non dissimile, Cum quis non dixisset, sed aliquid fecisset. Etiam in ipsis factis esse chriam putant, ut Crates, cum indoctum puerum vidiuset, pædagogum ejus percussit: et aliud pæne par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt χριωδες, ut, Milo, quem vitulum assueverat ferre, taurum ferebat. In his omnibus, et declinatio per eosdem ducitur casus, et tam factorum quam dictorum ratio est. Narratiunculas a poètis celebratas, notitiæ causi, non eloquentiæ, tractandas puto. Cætera, majoris operis ac spiritūs, Latini rhetores, relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt: Græci magis operum suorum et onera et modum norunt.

CAPUT X.

Hec de Grammatica, quam brevissime potui. non ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat : sed ut maxime necessaria : nunc de cæteris artibus, quibus instituendos prius, quam tradantur rhetori, pueros existimo, strictim subjungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam Græci εγκυκλιον Taiderar vocant. Nam iisdem fere annis aliarum quoque disciplinarum studia ingredienda sunt: quæ quia et ipsæ artes sunt, et esse perfecta sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficiendum oratorem satis valent solæ; an sint huic operi necessariss, quæritur. Nam "quid," inquiunt, "ad agendam causam, dicendamve sententiam pertinet, scire, quemadmodum in datà linea constitui triangula equis lateribus possint? Aut quo melius vel defendet reum, vel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus et spatiis distinxerit?" Enumerent etiam fortasse multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audiverint, nec musicos, nisi hac communi voluptate aurium, intelligant. Quibus ego primum hoc respondeo, quod et M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non cum a nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit; sed imaginem quamdam concepisse nos animo perfecti illius, ex nullà parte cessantis. Nam et sapientem formantes eum, qui sit futurus consummatus undique, et (at dicunt) mortalis quidam Deus, non modo cognitione cœlestium vel mortalium putant instituendum; sed per quædam parva sane, si ipsa demum æstimes, ducunt, sicute exquisitas interim ambiguitates: non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorem (qui debet esse sapiens) non geometres faciet, aut musicus, quæque his slis subjungam; sed hæ quoque artes, ut sit consummatus, juvabunt. Nisi forte antidotum quidem, atque alia, quæ morbis aut vulneribus medentur, ex multis, atque interim contrariis quoque inter # effectibus, componi videmus, quorum ex diversis fit illa mixtura una, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias vires ex omnibus sumi; et muta animalia mellis illum inimitabilem humaa rationi saporem vario florum ac succorum gener perficiunt ; nos mirabimur, si oratio, quâ nihîl 🎏 stantius homini dedit providentia, pluribus artibus eget; quæ etiam, cum se non ostendunt in dicendo, nec proferunt, vim tamen occultam suggerunt, tacite quoque sentiuntur. Fuit aliquis sine his disertus: at ego oratorem volo. Non multum adjiciunt: sed æque non erit totum, cui vel parva deerunt : et optimum quidem hoc esse conveniet; cujus etiam ti in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. Sed cur deficiat animus? Na tura enim perfectum oratorem esse non prohibet: turpiterque desperatur, quidquid fieri potest. Atque ego vel judicio veterum poteram esse contenta Nam quis ignorat, musicen (ut de hac primum k quar) tantum jam illis antiquis temporibus non str dii modo, verum etiam venerationis, habuisse, 1 iidem musici et vates et sapientes judicarentur (mi tam alios) Orpheus et Linus? quorum utrumou Dis genitum, alterum vero, quod rudes quoque atque agrestes animos admiratione mulceret, non feras modo, sed saxa etiam silvasque, duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes auctor est, omnium in literis studiorum antiquissimam musicen exstitisse: et testimonio sunt clarissimi poëtæ, apud quos, inter regalia convivia, laudes heroum ac Deorum ad citharam canebantur. Iöpas vero ille Virgilii nonne canit

... errantem Lunam, Solisque labores ? &c.

quibus certe palam confirmat auctor eminentissimus. musicen cum divinarum etiam rerum cognitione esse conjunctam. Quod si datur, erit etiam oratori necessaria. Siquidem (ut diximus) hæc quoque pars, quæ, ab oratoribus relicta, a philosophis est occupata, nostri operis fuit; ac, sine omnium talium scientia, non potest esse perfecta eloquentia. Atque claros nomine sapientise viros nemo dubitaverit studiosos musices fuisse; cum Pythagoras, atque eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem vulgaverint, mundum ipsum ejus ratione esse compositum, quam postea sit lyra imitata. Nec illà modo contenti dissimilium concordia, quam vocant άρμονιαν, sonum quoque his motibus dederunt. Nam Plato, cum in aliis quibusdam, tum præcipue in Timæo, ne intelligi quidem, nisi ab iis qui hanc quoque partem disciplinæ diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis loquor, quorum fons ipse Socrates, jam senex, institui lyra non erubescebat? Duces maximos et fidibus et tibiis cecinisse traditum, et exercitus Lacedæmoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus quanto est vehementior, tanto Romana in bellis gloria cæteris præstat. Non igitur frustra Plato civili viro, quem πολιτικον vocant, necessariam musicen credidit. Et ejus sectæ, quæ aliis severissima, aliis asperrima videtur, principes in hac fuére sententia, ut existimarent, sapientum aliquos nonnullam operam his studiis accommodaturos. Et Lycurgus, durissimarum Lacedæmoniis legum auctor, musices disciplinam probavit. Atque eam natura ipsa videtur, ad tolerandos facilius labores, velut muneri nobis dedisse: siquidem et remigem cantus hortatur; nec solum in iis operibus, in quibus plurium conatus, præcunte aliqua jucunda voce, conspirat, sed etiam singulorum fatigatio, quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ videor, nondum tamen eam oratori conjungere. Transeamus igitur id quoque, quod grammatice quondam ac musice junctae fuerunt. Siguidem Architas atque Aristoxenus etiam subjectam grammaticen musicæ putaverunt, et eosdem utriusque rei præceptores fuisse, cum Sophron ostendit, mimorum quidem scriptor, sed quem Plato adeo probavit, ut suppositos capiti libros ejus, cum moreretur, habuisse credatur: tum Eupolis, apud quem Prodamus et musicen et literas docet. Et Maricas (qui est Hyperbolus) nihil se ex musicis scire, nisi literas, confitetur. Aristophanes quoque non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrum, in Hypobolimæo, senex reposcenti filium patri velut rationem impendiorum, que in educationem contulerat, opponens, psaltis se et geometris multa dicit dedisse. Unde etiam ille mos, ut in conviviis post cœnam circumferretur lyra: cujus cum se imperitum Themistocles confessus esset, ut verbis Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoque Saliorum habent carmen. Quæ cum cmnia sint a Numa rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicosi videntur, curam musices, quantam illa recipiebat ætas, defuisse. Denique in proverbium usque Græcorum celebratum est, Indoctos a Musis atque Gratiis abcsse. Verum.

quid ex eà proprie petat futurus orator, disseramus. Numeros musice duplices habet, in vocibus, et in corpore: utriusque enim rei aptus quidam modus desideratur. Vocis rationem Aristoxenus musicus dividit in δυθμος et μελος εμμετρος: quorum alterum modulatione, alterum canore ac sonis constat. Num igitur non hæc omnia oratori necessaria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem verborum, tertium ad flexus vocis, qui sunt in agendo quoque plurimi, pertinet: nisi forte in carminibus tantum et in canticis exigitur structura quædam et inoffensa copulatio vocum, in agendo supervacua est: aut non compositio et sonus in oratione quoque varie, pro rerum modo, adhibetur, sicut in musice. Namque et voce et modulatione grandia elate, jucunda dulciter, moderata leniter canit, totaque arte consentit cum corum, quæ dicuntur, affectibus. Atqui, in orando quoque, intentio vocis, remissio, flexus, pertinet ad movendos audientium affectus: aliaque et collocationis et vocis (ut eodem utar verbo) modulatione concitationem judicum, alia misericordiam petimus; cum etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diversum habitum sentiamus. Corporis quoque decens et aptus motus, qui dicitur ευρυθμια, est necessarius; nec aliunde peti potest; in quo pars actionis non minima consistit : quâ de re sepositus nobis est locus. Age, si habebit in primis curam vocis orator, quid tam musices proprium? Sed ne hæc quidem præsumenda pars est; ut uno interim contenti simus exemplo C. Gracchi, præcipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consistens post eum musicus, fistula, quam τοναριον vocant, modos, quibus deberet intendi, ministrabat. Hæc ei cura inter turbidissimas actiones, vel terrenti optimates, vel jam timenti, fuit. Libet, propter quosdam imperitiores, etiam crassiore, ut vocant, musa, dubitationem hujus utilitatis eximere. Nam poetas certe legendos oratori futuro concesserint: num igitur hi sine musice? At, si quis tam cæcus animi est, ut de aliis dubitet, illos certe [concesserit,] qui carmina ad lyram composuerunt. Hæc diutius forent dicenda, si hoc studium, velut novum, præciperem. Cum vero antiquitus, usque a Chirone atque Achille ad nostra tempora, apud omnes, qui modo legitimam disciplinam non sint perosi, duraverit; non committendum, ut illa dubia faciam, defensionis sollicitudine. Quamvis autem satis jam ex ipsis, quibus sum modo usus, exemplis, credam esse manifestum, quæ mihi, et quâtenus musice placeat; apertius tamen profitendum puto, non hanc a me præcipi, quæ nunc in scenis effeminata, et impudicis modis fracta, non ex parte minima, si quid in nobis virilis roboris manebat, excidit; sed quâ laudes fortium canebantur, quâque et ipsi fortes canebant: nec psalteria et spadicas, etiam virginibus probis recusanda; sed cognitionem rationis, quæ ad movendos leniendosque affectus plurimum valet. Nam et Pythagoram accepilmus, concitatos ad vim pudicæ domui afferendam juvenes, jussa mutare in spondeum modos tibicina, composuisse: et Chrysippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus allectationi, suum quoddam carmen assignat. Est etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in quâ ponitur tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, et per præcipitia delato, accusari, quod causa mortis exstiterit. Quæ si dici debet ab oratore, nec dici citra scientiam musices potest; quomodo non, hanc quoque artem necessariam esse operi nostro, vel iniqui consentiant? In geometria partem fatentur esse utilem teneris ætatibus : agitari namque animos, atque acui ingenia, et celeritatem percipiendi venire inde, concedunt: sed prodesse eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Ea vulgaris opinio est. Nec sine causa summi viri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt.

Nam, cum sit geometria divisa in numeros atque formas; numerorum quidem notitia non oratori modo, sed cuicumque primis saltem literis erudito. necessaria est. In causis vero vel frequentissime versari solet : in quibus actor, non dico, si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto aut indecoro gestu a computatione dissentit, judicatur indoctus. Illa vero linearis ratio et ipsa quidem cadit frequenter in causas: nam de terminis mensurisque sunt lites: sed habet majorem quamdam aliam cum arte oratorià cognationem. Jam primum ordo est geometriæ necessarius: nonne et cloquentiæ? Ex prioribus geometria probat insequentia, ex certis incerta: nonne id in dicendo facimus? Quid? illa propositarum quæstionum conclusio non tota fere constat syllogismis? propter quod plures invenias, qui dialectica similem, quam qui rhetorica, fateantur hanc artem. Verum et orator, etiam si raro, non tamen nunquam, probabit dialectice. Nam et syllogismis, si res poscet, utetur: et certe enthumematc. qui rhetoricus est syllogismus. Denique probationum, que sunt potentissime, γραμμικαι αποδειξεις vulgo dicuntur. Quid autem magis oratio, quam probationem petit? Falsa quoque verisimilia geometria ratione deprehendit. Fit hoc et in numeris per quasdam, quas ψευδογραφίας vocant, quibus pueri ludere solebamus. Sed alia majora sunt. Nam quis non ita proponenti credat : quorum locorum extremæ lineæ eamdem mensuram colligunt, eorum spetium quoque, quod his lineis continetur, par sit necesse est? At id falsum est. Nam plurimum refert, cujus sit formæ ille circuitus : reprehensique a reometris sunt historici, qui magnitudines insulaum satis significari navigationis ambitu crediderunt. vam, ut quæque forma perfectissima, ita capacissiva est. Ideoque illa circumcurrens linea, si efficiat bem, quæ forma est in planis maxime perfecta,

amplius spatium complectetur, quam si quadratum paribus oris [efficiat.] Rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus, quam inæqualibus. Sed alia forsitan obscuriora: nos facillimum etiam imperitis sequamur experimentum. Jugeri mensuram, ducentos et quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioque in latitudinem patere, non fere quisquam est, qui ignoret : et, qui sit circuitus, et quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni et octogeni in quamque partem pedes, idem spatium extremitatis, sed multo amplius clause quatuor lineis areæ, faciunt. Id si computare quem piget, breviozibus numeris idem discat : nam deni in quadrum pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At si quinideni per latera, quini in fronte sint; ex illo, quod amplectuntur, quartam deducent eodem circumductu. Si vero porrecti utrimque undeviceni singulis distent, non plures intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo ducetur: quæ circuibit autem linea, ejusdem spatii erit, cujus ea, quæ centum continet. Ita quidquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri potest, ut majore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis: nam, in collibus vallibusque, etiam imperito patet plus soli esse, quam cœli. Quid, quod se eadem geometria tollit ad rationem usque mundi? in qua, cum siderum certos constitutosque cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum atque fortuitum: quod ipsum nonnunquam pertinere ad oratorem potest. An vero, cum Pericles Athenienses, solis obscuratione territos, redditis ejus rei causis, metu liberavit; aut cum Sulpicius ille Gallus in exercitu L. Pauli, de lunæ defectione disseruit, ne, velut prodigio divinitus facto, militum animi terrerentur; non videtur esse usus oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilià scisset, non, eodem confusus metu, pulcherrimum Atheniensium exercitum perdidisset: sicut Dion, cum ad destruendam Dionysii tyrannidem venit, non est tali casu deterritus. Sint exempla licet usas bellici; transeamusque, quod Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius traxit: illud utique jam proprium est ad efficiendum quod intendimus, plurimas questiones, quarum difficilior alià ratione explicatio est, ut de ratione dividendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus solvi solere: ut, si est oratori (quod proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine geometrià esse possit orator.

CAPUT XI.

Dandum aliquid comœdo quoque, dum eâtenus, qua pronuntiandi scientiam futurus orator desiderat. Non enim puerum, quem in hoc instituimus, aut feminese vocis exilitate frangi volo, aut seniliter tremere. Nec vitia ebrietatis effingat, nec servili vernilitate imbuatur: nec amoris, avaritiæ, metûs, discat affectum; quæ neque oratori sunt necessaria, et mentem, præcipue in ætate prima teneram adhuc et rudem, inficiunt: nam frequens imitatio transit in mores. Ne gestus quidem omnis ac motus a comædis petendus est. Quamquam enim utrumque eorum ad quemdam modum præstare debet orator; plurimum tamen aberit a scenico, nec vultu nec manu nec excursionibus nimius. 'Nam, si qua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars esse videatur. Quod est igitur in his doctoris officium? In primis vitia, si qua sunt, oris, emendet; ut expressa sint verba, ut suis quæque literæ sonis enuntientur. Quarumdam enim vel exilitate vel pinguitudine nimià laboramus: quasdam, velut acriores, parum efficimus, et aliis, non dissimilibus, sed quasi hebetioribus, permutamus. Quippe e literæ, quâ Demosthenes quoque laboravit, \(\lambda\) succedit : quarum vis est apud nos quoque. Et cum C ac similiter T non valuerunt, in G ac D molliuntur. Ne illas quidem circa S literam delicias hic magister feret: nec verba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate resonare; nec (quod minime sermoni puro conveniat) simplicem vocis naturam pleniore quodam sono circumlinire, quod Græci καταπεπλασμένον dicunt. Sic appellantur cantus tibiarum, quæ, præclusis, quibus clarescunt, foraminibus, recto modo exitu graviorem spiritum reddunt. Curabit etiam, ne extremæ syllabæ intercidant : ut par sibi sermo sit : ut, quoties exclamandum erit, lateris conatus sit ille, non capitis; ut gestus ad vocem, vultus ad gestum, accommodetur. Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra distorqueantur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne dejecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum supercilia ad singulos vocis conatus allevarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderent, altero pæne oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiam docere comædus, quomodo narrandum, quâ sit auctoritate suadendum, quâ concitatione consurgat ira, qui flexus deceat miserationem. Quod ita optime faciet, si certos ex comædiis elegerit locos, et ad hoc maxime idoneos, id est actionibus similes. Iidem autem non ad pronuntiandum modo utilissimi, verum ad augendam quoque eloquentiam maxime accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas majora non capiet. Cæterum, cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum jam sentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus assistat : neque solum lectione formet, verum etiam ediscere electa ex his cogat, et ea dicere stantem clare, et quemadmodum agere oportebit : ut protinus

pronuntiatione vocem et memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulum etiam palæstricis vacaverint. Non de his loquor, quibus pars vitæ in oleo, pars in vino consumitur, qui corporis curà mentem obruerunt (hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quam longissime velim): sed nomen est idem iis, a quibus gestus motusque formantur : ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæve manus, ne status indecorus, ne qua in proferendis pedibus inscitia, ne caput oculique ab alia corporis inclinatione dissideant. Nam nec hoc esse in parte pronuntiationis negaverit quisquam, nec ipsam pronuntiationem ab oratore secernet. Et certe, quod facere oporteat, non indignandum est discere, cum præsertim hæc chironomia, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gestús, et ab illis temporibus heroïcis orta sit, et a summis Græciæ viris, et ab ipso etiam Socrate probata, a Platone quoque in parte civilium posita virtutum, et a Chrysippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa. Nam Lacedamonios quidem etiam saltationem quamdam, tamquam ad bella quoque utilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Neque id veteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum est sacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tempus saltatio: et illa, in tertio Ciceronis de Oratore libro, verba Crassi, quibus præcepit, ut orator utatur laterum inclinatione forti ac virili, non a scena et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstrå: cujus etiam disciplinæ usus in nostram usque ætatem sine reprehensione descendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipsis diu. Neque enim gestum oratoris componi ad similitudinem saltationis volo, sed subesse aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos, non id agentes, furtim decor ille discentibus traditus prosequatur.

CAPUT XII.

Quæri solet, an, etiam si discenda sint hæc, codem tempore tamen tradi omnia et percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diversum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse, sufficiat; et, si maxime hæc patiatur ætas robustior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt, quantum natura humani ingenii valeat; quæ ita est agilis et velox, sic in omnem partem (ut ita dixerim) spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum; in plura vero, non eodem die modo, sed eodem temporis momento, vim suam impendat. An vero citharcedi non simul et memoriæ, et sono vocis, et pluribus flexibus, serviunt, cum interim alios nervos dextra percutiunt, alios læva trahunt, continent, probant; ne pes quidem otiosus, certam legem temporum servat; et hæc pariter omnia? Quid? nos, agendi subità necessitate deprehensi, nonne alia dicimus, alia providemus, cum pariter inventio rerum, electio verborum, compositio, gestus, pronuntiatio, vultus, motusque, desiderentur? Quæ si velut sub uno conatu tam diversa parent simul, cur non pluribus curis horas partiamur? cum præsertim reficiat animos ac reparet varietas ipsa, contraque sit aliquanto difficilius in labore uno perseverare: ideoque et stilus lectione requiescit, et ipsius lectionis tædium vicibus levatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id, quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cujuscumque artis unum magistrum ferat? Mutatione recreabitur, sicut in cib quorum diversitate reficitur stomachus, et plur minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, o alia ratio discendi? [Si] grammatico soli d

deinde geometræ tantum? omittamus interim lidicimus? mox transcamus ad musicum: expriora? et, cum Latinis studebimus literis, espiciamus ad Græcas? et, ut semel finiam, sciamus, nisi novissimum? Cur non idem suaagricolis, ne arva simul et vineta, et oleas, et am, colant? ne pratis, et pecoribus, et hortis, aribus, accommodent curam? Cur ipsi aliquid bus negotiis, aliquid desideriis amicorum, aliationibus domesticis, aliquid curæ corporis. il voluptatibus, quotidie damus? quarum a res quælibet nihil intermittentes fatigaret. acilius est multa facere, quam diu. Illud quirinime verendum est, ne laborem studiorum ifficilius tolerent: neque enim ulla ætas minus ar. Mirum sit forsitan ; sed experimentis dedas. Nam et dociliora sunt ingenia, priusbduruerunt. Id vel hoc argumento patet, quod, iennium, quam verba recte formare potuerunt, is nullo instante, omnia fere loquuntur: at s nostris per quot annos sermo Latinus repug-Magis scias, si quem jam robustum instituere coeperis, non sine causa dici παιδομαθεις cos. sua quidque arte optime faciant. Et patienlaboris natura pueris, quam juvenibus. Videit corpora infantium nec casus, quo in terram deferuntur, tam graviter affligit; nec illa per et genua reptatio, nec post breve tempus conasus, et totius diei discursus, quia pondus illis nec se ipsi gravant; sic animi quoque (credo, ninore conatu moventur, nec suo nisu studiis nt, sed formandos se tantummodo præstant) niliter fatigantur. Præterea, secundum aliam illius facilitatem, velut simplicius docentes seır, nec, quæ jam egerint, metiuntur. Abest iam adhuc laboris judicium. Porro, ut frer experti sumus, minus afficit sensus fatigatio,

quam cogitatio. Sed ne temporis quidem unquam plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stilum secedet, cum generabit ipse aliquid atque componet, tum inchoare hac sudia vel non vacabit, vel non libebit. Ergo, cum grammaticus totum diem occupare non possit, nec debeat, ne discentis animum tædio avertat : quibus potius studiis hæc temporum velut subseciva dons bimus? Nam nec ego consumi studentem in his artibus volo: nec moduletur, aut musicis modis cantica excipiat, nec utique ad minutissima geometria operation descendat. Non comædum in pronuntiando, nec tatorem in gestu, facio: que si omnia exigeres suppeditabat tamen tempus. Longa est enim, qui discit, ætas; et ego non de tardis ingeniis loquo Denique cur in his omnibus, que discenda oratori futuro puto, eminuit Plato? qui, non contentus disciplinis quas præstare poterant Athenæ, non P thagoreorum, ad quos in Italiam navigaverat, Ægyp quoque sacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnitise Neque enim nobis operis amor est: nec, quia honesta, atque pulcherrima rerum, eloquentia, petitur ipsa; sed ad vilem usum et sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, et acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis nezotiator, et plus voci suæ debeat præco: ne velim quidem lectorem dari mihi, quid studia referant, computaturum. Qui vero imaginem ipsam eloquentise divina quadam mente conceperit, quique illam (ut ait non ignobilis tragicus) reginam rerum, orationem, ponet ante oculos, fructumque non ex stipe advocationum, sed ex animo suo, et contemplatione ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subjectum; facile persuadebit sibi, ut tempora, que spectaculis, Campo, tesseris, otiosis denique sermonibus, ne dicam somno et conviviorum mora, conint, geometræ potius ac musico impendat, quanto s delectationis habiturus, quam ex illis ineruditis iptatibus? Dedit enim hoc providentia hominimunus, ut honesta magis juvarent. Sed nos hæc idulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studiis, bus, ante quam majora capiat, puer instituendus : proximus liber velut novum sumet exordium, si rhetoris officia transibit.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Tenuit consuetudo, quæ quotidie magis invalescit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem semper, sed etiam Græcis interim, discipuli serius, quan ratio postulat, traderentur. Ejus rei duplex est causa: quod et rhetores utique nostri suas partes omiserunt, et grammatici alienas occupaverunt. Nam et illi declamare modo, et scientiam declamandi ac facultatem tradere, officii sui ducunt, idque intra deliberativas judicialesque materias; nam cætera, ut professione sua minora, despiciunt: et hi non satis credunt excepisse, quæ relicta erant, (quo nomine gratia quoque his est habenda) sed ad prosopopæias usque, et ad suasorias, in quibus onus dicendi vel maximum est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut, quæ alterius artis prima erant opera, facta sint alterius novissima; et ætas, altioribus jam disciplinis debita, in schola minore subsideat, ac rhetoricen apud grammaticos exerceat. Ita, quod est maxime

ridiculum, non ante ad declamandi magistrum mittendus videtur puer, quam declamare jam sciat. Nos suum cuique professioni modum demus. Et grammatice (quam, in Latinum transferentes, Litcraturam vocaverunt) fines suos nôrit, præsertim tantum ab hac appellationis suæ paupertate, intra Quam primi illi constitêre, provecta: nam tenuis a Conte, assumtis poëtarum historicorumque viribus, Pleno jam satis alveo fluit; cum, præter rationem recte loquendi, non parum alioqui copiosam, prope Omnium maximarum artium scientiam amplexa sit: et rhetorice, cui nomen vis eloquendi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad se laborem : quæ, dum opere cedit, jam pæne possessione depulsa est. Nec inficiabor, ex iis aliquem, qui grammaticen profitentur, eousque scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoque tradenda sufficiat: sed, cum id aget, rhetoris officio fungetur, non suo. Nos porro quærimus, quando i is, quæ rhetorice præcipit, percipiendis puer maturus esse videatur; (in quo quidem non id est æstimandum, cujus quisque sit ætatis, sed quantum in studiis jam effecerit) et, ne diutius disseram, quando sit rhetori tradendus? Sic optime finiri credo, cum poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nam, si grammatices munus usque ad suasorias [quæ sunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi] prorogatur, tardius rhetore opus est. Si rhetor prima operis sui officia non recusat, a narrationibus statim, et laudandi vituperandique opusculis, cura ejus desideratur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theses dicerent, et communes locos, et cætera citra complexum rerum personarumque, quibus veræ fictæque controversiæ continentur? Ex quo palam est, quam turpiter deserat eam partem rhetorices institutio, quam et primam habuit, et diu solam. Quid autem est ex iis, de quibus supra dixi, quod non tum in alia que sunt rhetorum propria, tum certe in illud judiciale cause genus, incidat? An non in foro narrandum est? quâ in parte nescio an sit vel plurimum. Non laus ac vituperatio certaminibus illis frequenter inscritur? Non communes loci? sive qui sunt in vitia directi, quales legimus a Cicerone compositos; seu quibus quæstiones generaliter tractantur, quales sunt editi a Quinto quoque Hortensio: ut, Sitne parvis argumentis credendum? et pro testibus, et in testes, in mediis litium medullis versantur. Arma sunt hat quodammodo præparanda semper, ut his, cum res poscet, utaris. Quæ qui pertinere ad oratorem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credet, cam ejus membra fundentur. Neque hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meam sic quisquam calumnietur, tamquam eum, qui sit rhetori tradendus, abducendum protinus a grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoque tempora sua; neque erit verendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed dividetur, qui sub uno miscebatur, labor; et erit sui quisque operis magister utilior: quod adhuc obtinent Græci, a Latinis omissum est, et fieri videtur excusate, quia sunt, qui labori ini successerunt.

CAPUT II.

Ergo, cum ad eas in studiis vires pervenerit pues, ut, quæ prima esse præcepta rhetorum diximus, mente consequi possit, tradendus ejus artis magistis erit: quorum in primis inspici mores oportebit: quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quam diligentissime putem, sicut testatus sum libro priore; sed quod magis necessariam ejus rei mentionem facit ætas ipsi discentium. Nam et adulti fere pueri ad hos preceptores transferuntur, et apud eos, juvenes etiam

acti, perseverant ; ideoque major adhibenda tum cura st. ut et teneriores annos ab injurià sanctitas docenis custodiat, et ferociores a licentià gravitas detercat. Neque vero satis est summam præstare abstientiam, nisi disciplinæ severitate convenientium juoque ad se mores adstrinxerit. Sumat igitur ante mnia parentis erga discipulos suos animum, ac sucedere se in eorum locum, a quibus sibi liberi traluntur, existimet. Ipse nec habeat vitia, nec ferat. Non austeritas ejus tristis, non dissoluta sit comitas, e inde odium, hinc contemtus, oriatur. Plurimus i de honesto ac bono sit sermo. Nam, quo sæpius nonuerit, hoc rarius castigabit. Minime iracundus: sec tamen eorum, quæ emendanda erunt, dissimuator: simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quam immodicus. Interrogantibus libenter repondeat; non interrogantes percontetur ultro. In audandis discipulorum dictionibus, nec malignus, sec effusus; quia res altera tædium laboris, altera securitatem, parit. In emendando que corrigenda runt, non acerbus, minimeque contumeliosus: nam d quidem multos a proposito studendi fugat, quod quidam sic objurgant, quasi oderint. Ipse aliquid, mmo multa, quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen viva illa (ut dicitur) rox alit plenius, præcipueque ejus præceptoris, quem liscipuli (si modo recte sunt instituti) et amant, et verentur. Vix autem dici potest, quanto libentius mitemur eos, quibus favemus. Minime vero permittenda pueris, ut fit apud plerosque, assurgendi exrultandique in laudando licentia: quin etiam juvenum modicum esse, cum audient, testimonium debet. Ita fiet, ut ex judicio præceptoris discipulus pendeat, atque id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa vero vitiosissima, quæ jam humanitas vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cum est indecora et theatralis, et severe institutis

scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis-Supervacua enim videntur cura ac labor, parati, quidquid effuderint, laude. Vultum igitur preceptoris intueri, tam qui audiunt, debent, quam ipec, qui dicit. Ita enim probanda atque improbanda discernent; sic stilo facultas continget, auditione judicium. At nunc, proni atque succincti, ad omnen clausulam non exsurgunt modo, verum etiam excurrunt, et cum indecorà exsultatione conclamant. Id mutuum est, et ibi declamationis fortuna. Hinc tumor et vana de se persuasio, usque adeo, ut, illo condiscipulorum tumultu inflati, si parum a præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed se quoque præceptores intente ac modeste audiri velint : non enim judicio discipulorum dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intendendos animus in hoc quoque, ut perspiciat quæ quisque, & quomodo laudet : et placere, quæ bene dicet, non suo magis quam corum nomine delectetur, qui recte judicabunt. Pueros adolescentibus sedere permixtos, non placet mihi. Nam, etiamsi vir talis, qualem ese oportet studiis moribusque præpositum, modestam habere potest etiam juventutem; tamen vel infirmitas a robustioribus separanda est : et carendum non solum crimine turpitudinis, verum etiam suspicione. Hæc notanda breviter existimavi. Nam, ut absit ab ultimis vitiis ipse præceptor ac schola, ne præcipiendum quidem credo. Ac, si quis est, qui flagitis manifesta in deligendo filii præceptore non vitet, jam hinc sciat, cætera quoque, quæ ad utilitatem juventutis componere conamur, esse sibi, hac parte omissà, supervacua.

CAPUT III.

Ne illorum quidem persuasio silentio transcunda est, qui, etiam cum idoneos rhetori pueros putaverunt, non tamen continuo tradendos eminentissimo credunt, sed apud minores aliquamdiu detinent; tamquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectum atque imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorum molestias minus superba. Quâ in re mihi non arbitror diu laborandum, ut ostendam, quanto sit melius optimis imbui, quantaque, in eluendis, quæ semel insederint, vitiis, difficultas consequatur; cum geminatum onus succedentes premat, et quidem dedocendi gravius ac prius quam docendi. Propter quod Timotheum, clarum in arte tibiarum, ferunt duplices ab iis, quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quam si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex: unus, quod interim sufficere illos minores existimant: et bono sane stomacho contenti sunt: quæ quamquam et ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcumque tolerabilis, si ejusmodi præceptores minus docerent, non pejus: alter ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem dicendi facultatem sunt consecuti, non putant ad minora descendere: idque interim fieri, quia fastidiant præstare hanc inferioribus curam; interim, quia omnino non possint. Ego porro eum, qui nolit, in numero præcipientium non habeo; posse autem maxime, si velit, optimum quemque contendo: primum, quod eum, qui eloquentià cæteris præstet, illa quoque, per quæ ad eloquentiam pervenitur, diligentissime percepisse credibile est: deinde, quia plurimum in præcipiendo valet ratio, quæ doctissimo cuique planissima est: postremo, quia nemo sic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant : nisi forte Jovem quidem Phidias optime fecit, illa autem, quæ in ornamentum operis ejus accedunt, alius melius elaborasset; aut orator loqui nesciet; aut leviores morbos curare non poterit medicus præstantissimus. Quid ergo? non est quædam eloquentia major, quam ut eam intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego vero confiteor: sed hunc disertum præceptorem

prudentem quoque, et non ignarum docene oportebit, submittentem se ad mensuram die ut velocissimus quisque, si forte iter cum faciat, det manum, et gradum suum minu procedat ultra, quam comes possit. Quid, si p que accidit, ut faciliora sint ad intelligendum cidiora multo, quæ a doctissimo quoque dic Nam et prima est eloquentiæ virtus perspi et, quo quis ingenio minus valet, hoc se magi lere et dilatare conatur: ut staturà breves in eriguntur, et plura infirmi minantur. Nam tr et corruptos, et tinnulos, et quocumque alia zeliæ genere peccantes, certum habeo, non · sed infirmitatis, vitio laborare; ut corpora i bore, sed valetudine, inflantur; et recto itine plerumque divertunt. Erit ergo obscurior quo quisque deterior. Non excidit mihi, sc me in libro priore, cum potiorem in scholis en nem esse, quam domi, dicerem, libentius se studia tenerosque profectus ad imitationem co pulorum, quæ facilior esset, erigere: quod a c dam sic accipi potest, tamquam hæc, quan tueor, sententia priori diversa sit. Id a me aberit: namque ea causa vel maxima est, cur cuique præceptori sit tradendus puer, quoc eum discipuli quoque, melius instituti, aut quod inutile non sit imitari : aut, si quid erra statim corrigentur: at indoctus ille etiam p fortasse vitiosa, et placere audientibus judie coget. Sit ergo tam eloquentià quam moribu stantissimus, qui ad Phœnicis Homerici exer dicere ac facere doceat.

CAPUT IV.

Hinc jam, quas primas in docendo partes rh putem, tradere incipiam; dilatà parumper sola vulgo vocatur, arte rhetoricà. Ac m naxime videtur ingressus ab eo, cujus aliquid apud grammaticos puer didicerit. Et, quia mum, exceptà quà in causis utimur, tres acspecies, fabulam, quæ versatur in tragædiis arminibus, non a veritate modo, sed etiam a veritatis remotam; argumentum, quod fald vero simile, comædiæ fingunt : historiam, est gestæ rei expositio; grammaticis autem dedimus; apud rhetorem initium sit histoto robustion, quanto verior. Sed, narrandi quæ nobis optima ratio videatur, tum debimus, cum de judiciali parte dicemus. In-Imonere illud satis est, ut sit ea neque arida atque jejuna, (nam quid opus erat tantum laboris impendere, si res nudas atque inindicare satis viderctur?) neque rursus sinuarcessitis descriptionibus, in quas plerique ne pocticæ licentiæ ducuntur, lasciva. Vitium ue; pejus tamen illud, quod ex inopià, quam : copia venit. Nam, in pueris, oratio perfecta gi nec sperari potest: melior autem est ineta, generosique conatus, et vel plura justo ms interim spiritus. Nec unquam me in his s annis offendat, si quid superfuerit. Quin ctoribus hoc esse curæ velim, ut teneras adntes more nutricum mollius alant, et satiari rodam jucundioris disciplinæ lacte patiantur. ud plenius interim corpus, quod mox adulta stringat. Hinc spes roboris. Maciem namque mitatem in posterum minari solet protinus s membris expressus infans. Audeat hac ıra, et inveniat, et inventis gaudeat; sint licet 1 satis interim sicca et severa. Facile remeit ubertatis: sterilia nullo labore vincuntur. hi in pueris natura minimum spei dederit, in renium judicio præsumitur. Materiam esse i volo vel abundantiorem, atque ultra, quam t, fusam. Multum inde decoquent anni; multum ratio limabit; aliquid velut usu ipso deteretur, sit modo unde excidi possit, et quod exsculpi: erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, et quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit, Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Quapropter, in primis evitandus, et in pueris præcipue, magister aridus, non minus, quam teneris adhuc plantis siccum et sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, et velut terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant. Macies illis pro sanitate, et judicii loco infirmitas est: et, dum satis putant vitio carere, in id ipsum incidunt vitium, quod virtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint: sic et annos ferent, et vetustate proficient. Ne illud quidem, quod admoneamus, indignum est, ingenia puerorum nimià interim emendationis severitate deficere: nam et desperant, et dolent, et novissime oderunt; et, (quod maxime nocet) dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum videntur, et cicatricem nondum pati posse. Jucundus ergo tum maxime debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura sunt aspera, molli manu leniantur : laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita, cur id fiat, ratione; illuminare, interponendo aliquid sui. Nonnuaquam hoc quoque erit utile, totas ipsum dictare materias, quas et imitetur puer, et interim, tamquam suas, amet. At, si tam negligens ei stilus fuerit, ut emendationem non recipiat; expertus sum prodesse, quoties eamdem materiam, rursus a me retractatam, scribere de integro juberem; posse enim cum adhuc melius: quâtenus nullo magis studia, quam spe, gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, et pro modo virium et exigendum opus,

et corrigendum. Solebam ego dicere pueris, aliquid ausis licentius aut lætius, landare illud me adhuc; venturum tempus, quo idem non permitterem. Ita et ingenio gaudebant, et judicio non fallebantur. Sed, ut co revertar, unde sum egressus: narrationes stilo componi, quantâ maximâ possit adhibitâ diligentiâ, volo. Nam, ut primo, cum sermo instituitur, dicere quæ audierint, utile est pueris ad loquendi facultatem : ideoque et retro agere expositionem, et a medià in utramque partem discurrere sane merito cogantur; sed ad præceptoris gremium, et dum aliud non possunt, et dum res ac verba connectere incipiunt, ut protinus memoriam firment: ita, cum jam formam rectæ atque emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec exspectata cogitatio, et vix surgendi mora, circulatoriæ vere jactationis est. Hinc parentam imperitorum inane gaudium, ipsis vero contemtus operis, et inverecunda frons, et consuetudo pessime dicendi, et malorum exercitatio, et, que magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio, innascitur. Erit suum parandæ facultati tempus; nec a nobis negligenter locus iste transibitur. Interim satis est, si puer omni curà, et summo (quantum ætas illa capit) labore, aliquid probabile scripserit: in hoc assuescat; hujus rei naturam sibi faciat. Ille demum, in id quod querimus, aut ei proximum, poterit evadere, qui ante discet recte dicere, quam cito. Narrationibus non inutiliter subjungitur opus destruendi confirmandique eas; quod ανασκευή et κατασκευή vocatur. Id porro non tantum in fabulosis et carmine traditis ficri potest, verum etiam in ipsis annalium monimentis: ut, si quæratur, An sit credibile, super caput Valerii pugnantis sedisse corvum, qui os oculosque hostis Galli rostro atque alis everberaret; sit in utramque partem ingens ad dicendum materia: ut de scrpente, quo Scipio traditur genitus, et lupa

Romuli, et Egeria Numa: nam Græcis plerumque poëticæ similis est licentia. Sær quæri solet de tempore, de loco, quo gesta 1 tur : nonnunquam de personà quoque ; sicu frequentissime dubitat, et alii ab aliis histor sentiunt. Inde paulatim ad majora tendere laudare claros viros, et vituperare improbonon simplicis utilitatis opus est. Namque et ir exercetur multiplici variâque materià, et anin templatione recti pravique formatur; et mu cognitio rerum venit: exemplisque (quæ omni genere causarum potentissima) jam struitur, cum res poscet, usurus. Hinc illa exercitatio subit comparationis, uter melior. deterior; quæ quamquam versatur in ration tamen et duplicat materiam; et virtutum v que non tantum naturam, sed etiam modum Verum de ordine laudis, contraque, quonia hæc rhetorices pars est, præcipiemus suo t Communes loci (de iis loquor, quibus, citra p in ipsa vitia moris est perorare, ut in ada aleatorem, petulantem) ex mediis sunt jud si reum adjicias, accusationes: quamquam que ab illo generali tractatu ad quasdam ded cies solent, ut, si ponatur adulter cæcus, alea per, petulans senex. Habent autem nonn etiam defensionem: nam et pro luxuria, amore dicimus; et leno interim parasitusqu ditur, sic ut non homini patrocinemur, sed Theses autem, quæ sumuntur ex rerum c tione, (ut, rusticane vita an urbana potior periti an militaris viri laus major) mi ad exercitationem dicendi speciosæ atque quæ, vel ad suadendi officium, vel etiam ad rum disceptationem, juvant plurimum. Nar rior ex prædictis locus, in causa Murenæ co me a Cicerone tractatur. Sunt et illæ pæne

deliberativum pertinentes genus, ducendane uxor; petendine sint magistratus. Namque hæ, personis modo adjectis, suasoriæ erunt. Solebant præceptores mei, neque inutili, et nobis etiam jucundo genere exercitationis, præparare nos conjecturalibus causis, cum quærere atque exsequi juberent, Cur armata spud Lacedæmonios Venus; et ita, Quid crederetur Cupido, puer, ac volucer, et sagittis ac face armatus; et similia: in quibus scrutabamur voluntatem, cujus in controversiis frequens quæstio est: quod genus chrise videri potest. Nam locos quidem, quales sunt de testibus, semperne his credendum; et de argumentis, an habenda ctiam parvis fides; adeo manifestum est ad forenses actiones pertinere, ut quidam, nec ignobiles in officiis civilibus, scriptos cos, memoriaque diligentissime mandatos, in promtu habuerint, ut, quoties esset occasio, extemporales corum dictiones his velut emblematis exornarentur. . Quo quidem (nec enim eius rei judicium differre sustineo) summam videbantur mihi infirmitatem de se confiteri. Nam quid hi possint, in causis, quarum varia ac nova semper est facies, proprium invenire? quomodo propositis ex parte diversà respondere? altercationibus velociter occurrere? testem rogare? qui, etiam in iis quæ sunt communia, et in plurimis causis tractantur, vulgatissimos sensus verbis, nisi tanto ante præparatis, prosequi nequeant. Necesse est his, cum eadem judiciis pluribus dicunt, aut fastidium moveant, velut frigidi et repositi cibi; aut pudorem, deprehensa toties audientium memoria, infelix supellex, quæ, sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus et diversis officiis conteratur; cum eo quidem, quod vix ullus est tam communis locus, qui possit coherere cum causa, nisi aliquo propriæ quæstionis vinculo copulatus: appareatque, eum non tam insertum, quam applicitum; vel quod dissimilis est cæteris, vel quod plerumque assumi etiam parum apte solet, non quia desideratur, sed quia paratus

est: ut quidam, sententiarum gratia, verbosissimos locos arcessunt, cum ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autem speciosa hæc et utilia, si oriuntur ex causà. Cæterum, quamlibet pulchra locutio, nisi ad victoriam tendit, utique supervacua, sed interim etiam contraria est. Verum hactenus evagari satis fuerit. Legum laus et vituperatio jam majores, ac prope summis operibus suffecturas, vires desiderant: que quidem suasoriis magis an controversiis accommodata sit exercitatio, consuetudine et jure civitatium differt. Apud Græcos enim lator earum ad judicem vocabatur: Romanis pro concione suadere ac dissuadere moris fuit. Utroque autem modo pauca de his, et fere certa, dicuntur. Nam et genera sunt tria, sacri, publici, privati juris. Quæ divisio ad laudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quod lex, quod publica, quod ad religionem Deum comparata sit. Ea quidem, de quibus quæri solet, communia omnibus. Aut enim de jure dubitari potest ejus, qui rogat, ut de P. Clodii, qui non rite creatus tribunus arguebatur; aut de ipsius rogationis, quod est varium, sire non trino forte nundino promulgata, sive non idonco die, sive contra intercessiones, vel auspicia, aliudve quid, quod legitimis obstet. dicitur lata esse, vel ferri: sive alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent: nam sunt hæ citra complexum personarum, temporum, causarum. Reliqua eadem fere vero fictoque hujusmodi certamine tractantur. Nam vitium aut in verbis est, aut in rebus. In verbis quæritur, An satis significent; an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, An lex sibi ipst consentiat; an in præteritum ferri debeat; an in singulos homines. Maxime vero commune est querere, An sit honesta; an utilis. Nec ignoro, plures fieri a plerisque partes: sed nos justum, pium, religiosum, cæteraque his similia. honesto complectimur. Justi tamen species non simpliciter excuti solet. Aut

cin de re ipsa quæritur, ut, dignane pæna vel premio sit; aut de modo præmii, pœnæve, qui tam major, quam minor, culpari potest. Utilitas quoque Merim natura discernitur, interim tempore. Quædem an obtineri possint, ambigi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte, reprehendi solere, cum exemplum ri utriusque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit, eas quoque leges esse, quæ non in perpetuum rogentur, sed de honoribus aut imperiis, qualis Manilia fuit, de quâ Ciceronis oratio est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Constant enim Proprià rerum, de quibus agitur, non communi qualinte. His fere veteres facultatem dicendi exercuerunt, assumtâ tamen a dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori consiliorumque materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea institutum fere constat. An ab ipso id geaus exercitationis sit inventum, (ut alio quoque libro sum confessus) parum comperi; sed ne ii quidem, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo auctore nituntur. Latinos vero dicendi præceptores extremis L Crassi temporibus copisse, Cicero auctor est: quorum insignis maxime Plotius fuit.

CAPUT V.

Sed de ratione declamandi post paulo. Interim, quis prima rhetorices rudimenta tractamus, non onitiendum videtur id quoque, ut moneam, quantum sit collaturus ad profectum discentium rhetor, si, quemadmodum a grammaticis exigitur poètarum enaratio, ita ipse quoque historiæ, atque etiam magis orationum, lectione susceptos a se discipulos instruxerit: quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, et parentes utile esse crediderant, servavimus. Cæterum, sentientibus jam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod et longa consuetudo

aliter docendi fecerat legem; et robusti fere ju nec hunc laborem desiderantes, exemplum no sequebantur. Nec tamen, si quid novi vel serc nissem, præcipere in posterum puderet. Nun scio id fieri apud Græcos, sed magis per adju: quia non videntur tempora suffectura, si lege singulis præire ipsi velint. Et (hercle) præ que in hoc adhibetur, ut facile atque distincte scripta oculis sequantur, ctiam illa, quæ vim cu verbi, si quod minus usitatum incidat, docet, m infra rhetoris officium existimanda est. At d strare virtutes, vel, si quando ita incidat, vi professionis ejus atque promissi, quo se magi eloquentiæ pollicetur, maxime proprium es quidem validius, quod non utique hunc labore centium postulo, ut, ad gremium revocatis, quisque corum velit, libri lectioni deserviant. mihi cum facilius, tum etiam multo magis v utile, facto silentio, unum aliquem (quod ipsu perari per vices optimum est) constituere lec ut protinus pronuntiationi quoque assuescant : expositâ causâ, in quam scripta legetur oratio sic clarius, quæ dicentur, intelligi poterunt) otiosum pati; quodque in inventione, quode elocutione annotandum erit; quæ in proæmi ciliandi judicis ratio; quæ narrandi lux, br fides; quod aliquando consilium, et quam c calliditas. Namque ca sola in hoc ars est, quæ ligi, nisi ab artifice, non possit. Quanta deinc dividendo prudentia, quam subtilis et crebra mentatio: quibus viribus inspiret, quâ jucur permulceat: quanta in maledictis asperitas, i urbanitas: ut denique dominetur in affectib que in pectora irrumpat, animumque judicum lem iis, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione elog quod verbum proprium, ornatum, sublime amplificatio laudanda, quæ virtus ei contraria: speciose translatum; quæ figura verborum

lenis et quadrata, sed virilis tamen, compositio. Ne id quidem inutile, etiam corruptas aliquando et vitiosas orationes, quas tamen plerique judiciorum pravitate mirantur, legi palam pueris, ostendique in his, quem multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciva, effeminata sint : quæ non laudantur modo a plerisque, sed, (quod pejus est) propter hoc ipsum, quod sunt praya, laudantur. Nam sermo rectus, et secundum naturam enuntiatus, nihil habere ex ingenio videtur: illa vero, quæ utcumque deflexa sunt, tamquam exquisitiora, miramur; non aliter quam distortis, et quocumque modo prodigiosis corporibus, apud quosdam majus est pretium, quam iis quæ nihil ex communis habitûs bonis perdiderunt. Atque etiam qui specie capiuntur, vulsis, levatisque, et inustas comas acu comentibus, et non suo colore nitidis, plus esse formæ putant, quam possit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus. Nec solum hac ipse debebit docere præceptor, sed frequenter interrogare, et judicium discipulorum experiri. Sic audientibus securitas aberit; nec, quæ dicentur, superfluent aures: simulque ad id perducentur, quod ex hoc quæritur, ut inveniant ipsi, ct intelligant. Nam quid aliud agimus docendo cos, quam ne semper docendi sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturum discentibus, quam omnes omnium Artes, quæ juvant sine dubio multum: sed latiore quadam comprehensione, per omnes quidem species rerum quotidie pæne nascentium ire quî possunt? Sicut de re militari quamquam sunt tradita quædam præcepta communia, magis tamen proderit scire, quâ ducum quisque ratione, in quali loco, tempore, sit usus sapienter, aut contra. Nam in omnibus fere minus valent præcepta, quam experimenta. At vero declamabit quidem præceptor, ut sit exemplo suis auditoribus: non plus contulerint lecti Cicero ac Demosthenes? Corrigetur palam, 81

quid in declamando discipulus erraverit: non potentius erit emendare orationem? quin immo etiam jucundius. Aliena enim vitia quisque reprehendi mavult, quam sua. Nec deerant plura, quæ dicerem : 🕬 neminem hæc utilitas fugit : atque utinam tam non pigeat facere istud, quam non displicebit. Quod si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quastio, qui legendi sint incipientibus? Nam quidam illos minores, quia facilior eorum intellectus videbatur, probaverunt; alii floridius genus, ut ad alenda primarum ætatum ingenia magis accommodatum. Ego optimos quidem, et statim, et semper, sed tamen eorum candidissimum quemque, et maxime expositum velim, ut Livium a pueris magis, quam Sallustium: et hic historiæ major est auctor; ad quem tamen intelligendum jam profectu opus sit. Cicero. ut mihi quidem videtur, et jucundus incipientibus quoque, et apertus est satis, nec prodesse tantum, sed etiam amari potest : tum (quemadmodum Livius præcipit) ut quisque erit Ciceroni simillimus. Do autem genera maxime cavenda pueris puto : unum ne quis eos, antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Catonisque, et aliorum similium, lectione durescere velit; fient enim horridi atque jejun: nam neque vim eorum adhuc intellectu consequentur: et elocutione, quæ tum sine dubio erat optime, sed nostris temporibus aliena, contenti, (quod est pessimum) similes sibi magnis viris videbuntur. Alterum, quod huic diversum est, ne, recentis hujus lasciviæ flosculis capti, voluptate quadam prava deleniantur, ut prædulce illud genus, et puerilibus ingeniis hoc gratius, quo propius est, adament. Firms autem judiciis, jamque extra periculum positis, sur serim et antiquos legere, ex quibus si assumatur 🕪 lida ac virilis ingenii vis, deterso rudis sæculi squalore, tum noster hic cultus clarius enitescet; novos, quibus et ipsis multa virtus adest. Nec enim nos tarditatis natura damnavit : sed dicendi mutavi mus genus; et ultra nobis, quam oportebat, indulsimus. Ita non tam ingenio illi nos superarunt, .

quam proposito. Multa ergo licebit eligere: sed curandum erit, ne iis, quibus permixta sunt, inquinentur. Quosdam vero, etiam quos totos imitari
oporteat, et fuisse nuper, et nunc esse, quidni libenter non concesserim modo, verum etiam contenderim?

Sed, hi qui sint, non cujusque est pronuntiare. Tutius circa priores vel erratur: ideoque hanc novorum
distuli lectionem, ne imitatio judicium antecederet.

CAPUT VI.

Fuit, etiam in hoc, diversum præcipientium propositum, quod corum quidam materias, quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti divisione dirigere, latius dicendo prosequebantur: nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alii, cum primas modo lineas duxissent, post declamationes, quod omisisset quisque, tractabant; quosdam vero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Utile utrumque; et ideo neutrum ab altero separo: sed, si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus viam, quam revocare ab errore jam lapeos: primum, quia emendationem auribus modo accipiunt, divisionem vero ad cogitationem etiam et stilum perferunt : deinde, quod libentius præcipientem audiunt, quam reprehendentem. Si qui vero paulo sunt vivaciores, (in his præsertim moribus) etiam irascuntur admonitioni, et taciti repugnant. Nec ideo tamen minus vitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse, quæ præceptor non emendaverit, credent. Utraque autem ratio miscenda est, et ita tractanda, ut ipsæ res postulabunt. Namque incipientibus danda erit velut præformata materia secundum cujusque vires. At, cum satis composuisse se ad exemplum videbuntur, brevia quædam demonstranda vestigia; quæ persecuti jam suis viribus sine adminiculo progredi posint. Nonnunquam credi sibi ipsos oportebit; ne, malà consuctudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se conari et quærere sciant. Quod si sais prudenter dicenda viderint, jam prope consummate fuerit præcipientis opera: si quid erraverint adhue, erunt ad ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aves cernimus, quæ teneris infirmisque faibus cibos ore suo collatos partiuntur: at, cum visi sunt adulti, paulum egredi nidis, et circumvolare sedem illam, præcedentes ipsæ, docent; tum expertas vires libero cœlo, suæque ipsorum fiduciæ, permitunt.

CAPUT VII.

Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc disserimus, ætatibus, ne omnia, quæ scripserint, ediscant, et certa, ut moris est die dicant : quod quidem maxime patres exigunt, atque ita demum studere liberos suos, si quam frequentissime declamaverint, credunt; cum profectus præcipue diligentia constet. Nam, ut scribere pueros, plurimumque esse in hoc opere, plane velim; sic ediscere electos ex orationibus vel historiis, aliove quo genere dignorum eâ curâ voluminum. locos multo magis suadeam. Nam et exercebitur acriss memoria, aliena complectendo, quam sua: et qui erunt in difficiliore hujus generis labore versati, sine molestia, quæ ipsi composuerunt, jam familiariss animo suo affigent: et assuescent optimis; semperque habebunt intra se, quod imitentur: etiam nos sentientes, formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, expriment. Abundabunt autem copià verborum optimorum, et compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte, et ex reposito velut thesauro, se offerentibus. Accedit his et jucunda in ne bene a quoque dictorum relatio, et in causis Nam et plus auctoritatis afferunt ea, quæ non tis gratià litis sunt comparata; et laudem majorem, quam si nostra sint, conciliant. Alio tamen permittendum, quæ ipsi scripserint, ut laboris sui fructum etiam ex illà, quæ e petitur, laude, plurimum capiant. Verum que tum fieri oportebit, cum aliquid commotimaverint; ut eo velut præmio studii sui do; ac se meruisse, ut dicerent, gaudeant.

CAPUT VIII.

tus præceptoris haberi solet, nec immerito, iter in iis, quos erudiendos susceperit, notare nina ingeniorum, et quo quemque natura maxrat, scire. Nam est in hoc incredibilis quæarietas, nec pauciores animorum pæne quam um formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis orapotest, qui tantum inter se distant genere diut nemo sit alteri similis; quamvis plurimi corum, quos probabant, imitationem compo-L. Utile deinde plerisque visum est ita quemstituere, ut propria naturæ bona doctrina fovet in id potissimum ingenia, quo tenderent, rentur: ut si quis, palæstræ peritus, cum in 1 plenum pueris gymnasium venerit, expertus omni modo corpus animumque, discernat, isque certamini sit præparandus; ita præcepeloquentiæ, cum sagaciter fuerit intuitus, curenium presso limatoque genere dicendi, cujus ravi, dulci, aspero, nitido, urbano, maxime st; ita se commodaturum singulis, ut in eo, uisque eminet, provehatur: quod et adjuta natura magis evalescat; et qui in diversa ır, nec in iis, quibus minus aptus est, satis efficere; et ea, in que natus videtur, deserendo

faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim, vel contra receptas persuasiones rationem sequenti, sententia est) in parte verum videtur. Nam proprietates ingeniorum dispicere prorsus necessarium est. In his quoque certum studiorum facere delectum nemo dissuascrit. Namque erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio juris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hac dicendi magister, quo modo palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliudve quid ex iis quæ sunt sacrorum certaminum. Verum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam, sed in omnia quæ sunt ejus operis, etiam si qua difficiliora discenti videbuntur, elaborandum est. Nam et omnino supervacua erat doctrina, si natura sufficeret. An, si quis ingenio corruptus ac tumidus, ut plerique sunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur? aridum atque jejunum non alemus, et quasi vestiemus? Nam, si quædam detrahere necessarium est, cur non sit adjicere concessum? Neque ego contra naturam pugno. Non enim deterendum id bonum, si quod ingenitum est, existimo, sed augendum, addendumque quod cessat. An vero clarissimus ille præceptor, Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quam discipuli bene docuisse, testantur, cum de Ephoro atque Theopompo sic judicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret; aut in illo lentiore tarditatem, aut in illo pæne præcipiti concitationem. adjuvandam docendo existimavit? cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingeniis sane sic obsequendum sit, ut tantum in id, quo vocat natura, ducantur. Ita enim, quod solum possunt, melius efficient. Si vero liberalior materia contigerit, et in quâ merito ad spem oratoris simus aggressi, nulla dicendi virtus omittenda est. Nam, licet sit aliquam in partem pronior (ut necesse est), cæteris tamen non repugnabit; atque

eà curà paria faciet iis, in quibus eminebat: sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non, si docendum pancratiasten susceperit, pugno ferire vel calce tantum, aut nexus modo, atque in his certos aliquos, docebit, sed omnia, quæ sunt ejus certaminis. Erit, qui ex his aliqua non possit? In id maxime, quod poterit, incumbet. Nam sunt hæc duo vitanda prorsus: unum, ne tentes, quod effici non possit: alterum, ne, ab eo quod quis optime facit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. At, si fuerit, qui docebitur, ille, quem adolescentes senem vidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter utetur: efficietque illum, qualis hic fuit, luctando pugnandoque (quorum utroque certamine iisdem diebus coronabatur) invictum. Et, quanto id magis oratoris futuri magistro providendum erit! Non enim satis est dicere presse tantum, aut subtiliter, aut aspere; non magis, quam phonasco acutis tantum, aut mediis, aut gravibus sonis, aut horum etiam particulis, excellere. Nam, sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat.

CAPUT IX.

Plura de officiis docentium locutus, discipulos id unum interim moneo, ut preceptores suos non minus, quam ipsa studia, ament; et parentes esse, non quidem corporum, sed mentium, credant. Multum hæc pietas confert studio: nam ita et libenter audient, et dictis credent, et esse similes concupiscent: in ipsos denique cœtus scholarum læti et alacres convenient: emendati non irascentur, laudati gaudebunt: ut sint carissimi, studio merebuntur. Nam, ut illorum officium est docerc, sic horum præbere se dociles: alioqui neutrum sine altero sufficiet. Et, sicut hominis

ortus ex utroque giguentium confertur, et frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus foverit sulcus; ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociatà tradenti accipientisque concordià.

CAPUT X.

In his primis operibus, quæ non ipsa parva sunt sed majorum quasi membra atque partes, bene instituto, ac satis exercitato, jam fere tempus appetel aggrediendi suasorias judicialesque materias: qua rum antequam viam ingredior, pauca mihi de inci declamandi ratione dicenda sunt : quæ quidem, ut en omnibus novissime inventa, ita multo est utilissima Nam et cuncta ulla, de quibus diximus, in se fen continet, et veritati proximam imaginem reddit: ideoque ita est celebrata, ut plerisque videretur ai formandam eloquentiam vel sola sufficere. Neme enim virtus ulla perpetuæ duntaxat orationis repetir potest, quæ non sit cum hac dicendi meditation communis. Eo quidem res ista culpà docentium re cidit, ut, inter præcipuas, quæ corrumperent elo quentiam, causas, licentia atque inscitia declaman tium fuerit. Sed eo, quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo et ipsæ materiæ, quæ fingentur quam simillimæ veritati: et declamatio, in quantun maxime potest, imitetur eas actiones, in quarum exercitationem reperta est. Nam magos, et pestilen tiam, et responsa, et sæviores tragicis novercas aliaque magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsione et interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquam hæ supra fidem, et poëtica (ut vere dixerim) themata juvenibus pertractare permittemus, ut exspatientur et gaudeant materià, et quasi in corpus eant? Era optimum: sed certe sint grandia et tumida, not stulta etiam, et acrioribus oculis intuenti ridicula ut, si jam cedendum est, impleat se declamator ali io, dum sciat, ut quadrupedes, cum viridi pabulo tte sunt, sanguinis detractione curantur, et sic nos viribus conservandis idoneos redeunt : ita soque tenuandas adipes, et quidquid humoris ti contraxerit, emittendum, si esse sanus ac us volet. Alioqui tumor ille inanis primo cuveri operis conatu deprehendetur. Totum declamandi opus qui diversum omnino a fous causis existimant, ii profecto ne rationem o, quà ista exercitatio inventa sit, pervident. si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi riosæ vociferationi simillimum est. Quid enim judicem præparare, qui nullus est? narrare, omnes sciant falsum? probationes adhibere de quâ nemo sit pronuntiaturus? Et hæc 1 otiosa tantum. Affici vero, et irâ vel luctu reri, cujus est ludibrii, nisi quibusdam pugnæ aris ad verum discrimen aciemque justam connus? Nihil ergo inter forense genus dicendi, hoc declamatorium, intererit? Si profectûs licimus, nihil. Utinamque adjici ad consuetuposset, ut nominibus uteremur, et perplexæ at longioris aliquando actus controversia finır, et verba in usu quotidiano posita minus nus, et jocos inserere moris esset: quæ nos, bet per alia in scholis exercitati sumus, tirones inveniunt. Si vero in ostentationem compaeclamatio, sane paululum aliquid inclinare ad stem audientium debemus. Nam et iis actioquæ in aliqua sine dubio veritate versantur. it ad popularem aptatæ delectationem, quales s panegyricos, totumque hoc demonstrativum permittitur adhibere plus cultûs, omnemque quæ latere plerumque in judiciis debet) non i modo, sed ostentare etiam, hominibus in hoc is. Quare declamațio, quoniam est judiciorum rumque imago, similis esse debet veritati; n autem aliquid in se habet επιδεικτικον, non-

nihil sibi nitoris assumere. Quod faciunt actores comici; qui nec ita prorsus, ut nos vulgo loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte; nec procul tamen a natura recedunt, quo vitio periret imitatio; sed morem communis hujus sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoque aliqua nos incommoda ex his, quas finxerimus, materiis consequentur, in eo præcipue, quod multa in his relinquuntur incerta, que sumimus ut videntur, ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipsarum vires, jura, mores, aliaque his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionum vitiis ducimus. Sed hæc suo quæque loco. Quamvis enim omne propositum operis a nobis destinati eo spectet, ut orator instituatur; tamen, ne quid studiosi requirant, etiam si quid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omittemus.

电子通讯 经自然的 医多种性 医阿拉斯氏征 计可以记录记录

CAPUT XI.

Jam hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis. ex qua capere initium solent, qui priora omiserunt: quamquam video quosdam in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere hujusmodi præceptis eloquentiam putent; sed, naturâ suâ, et vulgari modo, et scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus, quid esset σχημα et νοημα, nescire se quidem, sed, si ad rem pertineret, esse in suâ declamatione, respondit. Alius percontanti, Theodoreus an Apollodorcus esset, Ego, inquit, parmularius sum. Nec sane potuit urbanius ex confessione inscitiasuæ elabi. Porro hi, quia et beneficio ingenii præstantes sunt habiti, et multa etiam memorià diena exclamaverunt, plurimos habent similes negligentia suæ, paucissimos naturæ. Igitur impetu dicere se ct viribus uti, gloriantur: nec cnim opus esse p

batione aut dispositione in rebus fictis; sed (cujus rei gratia plenum sit auditorium) sententiis grandibus, quarum optima quæque a periculo petatur. Quin etiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid, quod ultro se offerat, [pluribus sæpe diebus] exspectantes, aut mumure incerto, velut classico, instincti, concitatissimum corporis motum, non enuntiandis, sed quærendis verbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia, priusquam sensum invenerint, destinant, quibus aliquid diserti subjungendum sit : eaque, diu secum pri clareque modulati, desperatà connectendi facultate, deserunt; et ad alia deinceps, atque inde alia, non minus communia atque nota, divertunt. Qui plurimum videntur habere rationis, non in causas tamen laborem suum, sed in locos, intendunt : atque in his non corpori prospiciunt, sed abrupta quædam, ut forte ad manum venêre, jaculantur. Unde it, ut dissoluta, et ex diversis congesta, oratio coharere non possit, similisque commentariis puerorum at, in quos ea, quæ aliis declamantibus laudata sunt, regerunt. Magnas tamen sententias, et res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt : nam et barbari et sern: et, si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

CAPUT XII.

Ne hoc quidem negaverim, sequi plerumque hanc opinionem, ut fortius dicere videantur indocti: prinum, vitio male judicantium, qui majorem habere vim credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quam aperire; rumpere, quam solvere; trahere, quam ducere, putant robustius. Nam et gladiator, qui armorum inscius in pugnam ruit; et luctator, qui totius corporis nisu in id, quod semel invait, incumbit, fortior ab his vocatur; cum interim et hic frequenter suis viribus ipse prosternitur, et illum vehementis impettis excipit adversarii mollis

articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imj etiam naturaliter fallant. Nam et divisio, cur rimum valeat in causis, speciem virium minu rudia politis majora, et sparsa compositis nu siora, creduntur. Est præterea quædam vir vitiorumque vicinia, quâ maledicus pro libero, rarius pro forti, effusus pro copioso, accipitur. dicit autem ineruditus apertius et sæpius, ve periculo suscepti litigatoris, frequenter etian Affert et ista res opinionem, quia libentissir mines audiunt ea, quæ dicere ipsi noluissent. quoque alterum, quod est in elocutione ipsa r lum, minus vitat, conaturque perdite: inde nonnunquam, ut aliquid grande inveniat, qui per quærit quod nimium est: verum et raro et certa vitia non pensat. Propter hoc quoque, dum videntur indocti copiam habere majorem. dicunt omnia: doctis est et electio, et modus accedit, quod, a curâ docendi quod intenderint dunt. Itaque illud quæstionum et argumen apud corrupta judicia frigus evitant: nihilque quam, quo vel pravis voluptatibus aures assiste permulceant, quærunt. Sententiæ quoque ipsæ solas petunt, magis eminent, cum omnia circ sordida et abjecta sunt: ut lumina, non inter us (quemadmodum Cicero dicit) sed plane in ter clariora sunt. Itaque ingeniosi vocentur, ut dum tamen constet contumeliose sic laudari dis Nihilominus confitendum est etiam detrahere nam aliquid, ut limam rudibus, et cotes hebet vino vetustatem ; sed vitia detrahit : atque minus est, quod literæ perpolierunt, quo r Verum hi pronuntiatione quoque famam dicen tius quærunt. Nam et clamant ubique, et om vatâ (ut ipsi vocant) manu, emugiunt, mul cursu, anhelitu, jactatione, gestu, motu capi rentes. Jam collidere manus, terræ pedem inc femur, pectus, frontem cædere, mire ad pu circulum facit; cum ille eruditus, ut in oratione multa submittere, variare, disponere, ita ctiam in promuntiando suum cuique eorum, quæ dicet, colori accommodare actum sciat: et, si quid sit perpetuâ observatione dignum, modestus et esse et videri ma-L At illi hanc vim appellant, quæ est potius vioentia; cum interim non actores modo aliquos invesed (quod est turpius) præceptores etiam, qui, nevem dicendi exercitationem consecuti, omissa raione, ut tulit impetus, passim tumultuentur, cosme, qui plus honoris literis tribuerunt, et ineptos, z jejunos, et trepidos, et infirmos, ut quodque verm contumeliosissimum occurrit, appellent. Verum lis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, ine disciplina disertis: nos, quando et præcipiendi nunus etiam pridem deprecati sumus, et in foro Proque dicendi, quia honestissimum finem putamus, desinere dum desideraremur, inquirendo scriendoque talia consolemur otium nostrum, quæ fuura usui bonæ mentis juvenibus arbitramur, nobis ate sunt voluptati.

CAPUT XIII.

Nemo autem a me exigat id præceptorum genus, aod est a plerisque scriptoribus Artium traditum, t quasi quasdam leges immutabili necessitate contrictas studiosis dicendi feram: utique procemium, t id quale; proxima huic nurratio; quæ lex deinde strandi; propositio post hanc, vel, ut quibusdam lacuit, excursio; tum certus ordo quæstionum, terraque, quæ, velut si aliter facere fas non sit, quitam, tamquam jussi, sequuntur. Erat enim rhetorice prorsus facilis ac parva, si uno et brevi præscripto intineretur: sed mutantur pleraque causis, temoribus, occasione, necessitate. Atque ideo res in ratore præcipua consilium est, quia varie, et ad reum momenta, convertitur. Quid enim si præcipias

imperatori, quoties aciem instruct, dirigat fr cornua utrimque promoveat, equites pro ci locet? Erit hæc quidem rectissima fortasse quoties licebit : sed mutabitur natura loci, s occurret, si flumen obstabit, si collibus, silvis, tate alia, prohibebitur. Mutabit hostium genu tabit præsentis conditio discriminis: nunc a rectà, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legion nabitur : nonnunquam terga etiam dedisse si fuga proderit. Ita procemium necessarium, an vacuum; breve, an longius; ad judicem on mone directo, an aliquando averso per aliqua ram, dicendum sit : constricta an latius fusa tio; continua an divisa; recta an ordine peri causæ docebunt. Itemque de quæstionum cum in eâdem controversiâ aliud alii parti priu frequenter expediat. Neque enim rogationib bisve scitis sancta sunt ista præcepta; sed hoc quid est, utilitas excogitavit. Non negabo au utile esse plerumque ; alioqui nec scriberem : si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, han tis magistrorum auctoritatibus, sequemur. E id maxime præcipiam, ac repetens iterumque i que monebo: Res duas in omni actu spectet quid deceat, quid expediat. Expedit autem sa tare ex illo constituto traditoque ordine aliqua terim decet, ut in statuis atque picturis videm riari habitus, vultus, status. Nam recti quide poris vel minima gratia est. Nempe enim sit facies, et demissa brachia, et juncti ped summis ad ima rigens opus: flexus ille, et dixerim) motus, dat actum quemdam effictis nec ad unum modum formatæ manus, et i mille species. Cursum habent quædam et im sedent alia, vel incumbunt: nuda hæc, illa sunt; quædam mixta ex utroque. Quid tam tum et elaboratum, quam est ille Discobolos nis? Si quis tamen, ut parum rectum, in

pus, nonne ab intellectu artis abfuerit, in quâ vel racipue laudabilis est illa ipsa novitas ac difficuls? Quam quidem gratiam et delectationem afferunt gura, quaeque in sensibus, quaeque in verbis sunt. Iutant enim aliquid a recto, atque hanc præ se virstem ferunt, quod a consuctudine vulgari recesseunt. Habet in pictura speciem tota facies: Apelles men imaginem Antigoni latere tantum altero stendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Quid? on in oratione operienda sunt quædam, sive ostendi on debent, sive exprimi pro dignitate non possunt? t fecit Timanthes (ut opinor) Cythnius, in tabulâ, ma Colotem Teium vicit. Nam, cum in Iphigeniæ mmolatione pinxisset tristem Calchantem, tristiorem Ilyssem, addidisset Menelao, quem summum poseat ars efficere, morrorem : consumtis affectibus, on reperiens, quo digne modo patris vultum posset xprimere, velavit ejus caput, et suo cuique animo edit estimandum. Nonne huic simile est illud Salastianum, Nam de Carthagine tacere satius puto, wam parum dicere? Propter quæ mihi semper mois fuit, quam minime alligare me ad præcepta, quæ αθολικα vocant, id est, (ut dicamus quomodo posamus) universalia, vel perpetualia. Raro enim reeritur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, ut subrui, possit. Sed de his plenius suo quidque co tractabimus. Interim nolo se juvenes satis intructos, si quem ex his, qui breves plerumque cirumferuntur, artis libellum edidicerint, et velut deretis technicorum tutos, putent. Multo labore, asiduo studio, varià exercitatione, pluribus experinentis, altissimo consilio, constat ars dicendi. Sed djuvatur his quoque, si tamen rectam viam, non ınam orbitam, monstrent; a quâ declinare qui rediderit nefas, patiatur necesse est illam per funes ngredientium tarditatem. Itaque et stratum militari abore iter sæpe deserimus compendio ducti: et, si

rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circuire cogemur: et, si janua tenebitur incendio, per parietem exibimus. Late fusum opus est, et multiplex et prope quotidie novum, et de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ sunt tamen tradita, quid ex his optimum, et si quid mutari, adjici, detrahi melius videbitur, dicere experiar.

CAPUT XIV.

Rhetoricen in Latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem, nominaverunt. Quos equidem non fraudaverim debitâ laude, quod copiam Romani sermonis augere tentaverint. Sed non omnia nos ducentes ex Græco sequentur, sicut ne illos quidem, quoties suis utique verbis signare nostra voluerunt. Et hæc interpretatio non minus dura est, quam illa Flavii essentia atque entia: sed ne propria quidem: nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria; oratrix ut elocutrix. Illa autem, de quâ loquimur, rhetorice, talis est, qualis eloquentia: nec dubie apud Græcos quoque duplicem intellectum habet. Namque uno modo fit appositum, ars rhetorica, ut navis piratica: altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc volumus significare substantiam, ut grammatice literatura est, non literatrix, quemadmodum oratrix; nec literatoria, quemadmodum oratoria. Verum in rhetorice non sic. Ne pugnemus igitur, cum præsertim plurimis alioqui Græcis sit utendum. Nam certe sic et physicos, et musicos, et geometras dicam, nec vim afferam his nominibus indecorâ in Latinum sermonem mutatione. Denique. cum M. Tullius etiam ipsis librorum, quos hac de re primum scripserat, titulis Græco nomine utatur, profecto non est verendum, ne temere videamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (jam enim sine metu cavillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optime dividetur, ut de arte, de artifice, de opere, dicamus. Ars erit, que disciplinà percipi debet: ea est bene dicendi scientia. Artifice est, qui percipit hanc artem, id est orator, cujus est summa bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus dicucuntur in species. Sed illa sequentia suo loco; mune, que de primà parte tractanda sunt, ordiar.

CAPUT XV.

Ante omnia, quid sit rhetorice: quæ finitur quidem varie, sed quæstionem habet duplicem. Aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione verborum, dissensio est. Prima ac præcipua opinionum circa hoc differentia, quod alii malos quoque viros posse oratores dici putant; alii (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artemque, de quâ loquimur, bonis demum tribui volunt. Eorum autem. qui dicendi facultatem a majore ac magis expetendà vitæ laude secernunt, quidam rhetoricen vim tantum, quidam scientiam, sed non virtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed a scientià et virtute disjunctam, quidam etiam pravitatem quamdam artis, id est xaxoreyviav, nominaverunt. Hi fere, aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati. Id enim fieri potest ab eo quoque qui vir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetorices vis persuadendi. Quod ego vim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem, vocant : quæ res ne quid afferat ambiguitatis, vim dico την δυναμιν. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen re verâ Ars, quæ circumfertur, ejus est) duxit. Qui, cum longe sit a voluntate infamantium oratoris officia, finem artis temere comprehendit, dicens esse rhetoricen persuadendi opificem, id est πειθους δημιουργον. Neque enim mihi permiserim eâdem uti declinatione, quâ Ennius M. Cethegum Suadas medullam vocat. Apud Platonem quoque, Gorgias, in libro qui nomine ejus inscriptus est, idem fere dicit: sed hanc Plato illius opinionem vult accipi, non suam. Cicero pluribus locis scripsit, oratoris officium esse, dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum et pecunia persuadet, et gratia, et auctoritas dicentis, et dignitas, et postremo adspectus etiam ipse sine voce, quo vel recordatio meritorum cujusque, vel facies aliqua miserabilis, vel formæ pulchritudo, sententiam dictat. Nam et M. Aquillium defendens Antonius, cum, scissa veste, cicatrices, quas is pro patrià pectore adverso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam; sed oculis populi Romani vim attulit; quem illo ipso adspectu maxime motum in hoc, ut absolveret reum, creditum est. Servium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos parvulos in concionem produxerat, sed Galli etiam Sulpicii filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsum esse, cum aliorum monimentis. tum Catonis oratione, testatum est. Et Phrynen non Hyperidis actione, quamquam admirabili, sed conspectu corporis, quod illa, speciosissimum alioqui, diductà nudaverat tunicà, putant periculo liberatam. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoque diligentiores sunt visi sibi, qui, cum de rhetorice idem sentirent, existimaverunt eam vim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo supra diximus, libro, velut coactus a Socrate, facit. A quo non dissentit Theodectes, sive ipsius id opus est, quod, de rhetorice, nomine ejus inscribitur; sive, ut creditum est, Aristotelis: in quo est, finem esse rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor velit. Sed ne hie quidem satis est comprehensum: persuadent enim dicendo, vel ducunt in id quod volunt, alii quoque, ut merctrices, adulatores, corruptores. At. contra.

non persuadet semper orator: ut interim non sit proprius hic finis ejus, interim sit communis cum iis qui ab oratore procul absunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus, dicens judicialis orationis primum et super omnia esse, persuadere judici, et sententiam ejus ducere in id quod velit. Nam et ipse oratorem fortunæ subjicit, ut, si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Quidam recesserunt ab eventu, sicut Aristoteles, qui dicit, rhetorice est vis inveniendi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis et illud vitium, de quo supra diximus, habet, et insuper, quod nihil, nisi inventionem complectitur, quæ, sine elocutione, pon est oratio. Hermagoræ, qui finem ejus esse ait persuasibiliter dicere, et aliis, qui camdem sententiam non eisdem tantum verbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere, que oporteat, omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse convicimus. Addita sunt his alia varie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa civiles modo, versari rhetoricen putaverunt; quorum verius utrum sit, in eo loco qui hujus quæstionis proprius est, dicam. Omnia subjecisse oratori videtur Aristoteles, cum dixit, vim esse dicendi, quid in quaque re possit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidem adjicit, in quaque re; sed, nihil excipiendo, idem ostendit. Vim enim vocat inveniendi, quod sit in oratione persuasibile; qui fines et ipsi solam complectuntur inventionem. Quod vitium fugiens Theodorus, vim putat inveniendi et eloquendi cum ornatu credibilia, in omni oratione. Sed, cum eodem modo credibilia, quo persuasibilia, etiam non orator inveniat; adjiciendo, in omni oratione, magis quam superiores, concedit, scelera quoque persuadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias, apud Platonem, persuadendi se artificem in judiciis et aliis cœtibus esse ait; de justis quoque et injustis tractare: cui Socrates persuadendi, non docendi, concedit fa-

cultatem. Oui vero non omnia subiicichant oratori, sollicitius ac verbosius (ut necesse erat) adhibuerunt discrimina: quorum fuit Ariston, Critolai Perinatetici discipulus, cujus hic finis est, scientia videndi et agendi in quastionibus civilibus per orationem popularis persuasionis. Hic scientism, quia Peripateticus est, non (ut Stoici) virtutis loco ponit: popularem autem comprehendendo persuasionem, etiam contumeliosus est adversus artem orandi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus, qui circa civiles demum quæstiones oratorem judicant versari, dictum sit, excludi ab his plurima oratoris officia; illam certe laudativem totam, que est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut jam ad eos veniamus, qui artem quidem esse esm, sed non virtutem, putaverunt. Ita enim dicit (ut ipsis corum verbis utar, qui hoc ex Gracco transtulerunt) Are inventrix, et judicatrix, et enuntiatrix decente ornatu secundum mensionem ejus, quod in quoque potest sumi persuasibile, in materià civili. Itemque Cornelius Celsus, qui finem rhetorices ait, dicere persuasibiliter in dubia et civili materia. Quibus sunt non dissimiles, qui ab aliis traduntur, qualis est ille, vis dicendi et eloquendi de rebus civilibus subjectis sibi, cum quâdam persuasione, et quodam corporis habitu, et corum, quæ dicet, pronuntiationc. Mille alia, sed aut eadem, aut ex eisdem composita: quibus item, cum de materià rhetorices dicendum erit, respondebimus. Quidam eam neque vim, neque scientiam, neque artem putaverunt: sed Critoläus, usum dicendi, nam hoc τριβη significat; Athenæus, fallendi artem. Plerique autem, dum, pauca ex Gorgia Platonis, a prioribus imperite excerpta, legere contenti, neque hoc totum neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque, cum in hac esse opinione, ut rhetoricen non artem, sed peritiam quamdam gratiæ ac voluptatis existimet: et alio loco.

. civilitatis particulæ simulacrum, et quartam partem adulationis: quod duas partes civilitatis corpori assignet, medicinam, et quam interpretantur exercitatricem, duas animo, legalem, atque justitiam: adulationem autem medicinæ vocet, coquorum artificium; et exercitatricis, mangonum, qui colorem fuco, et verum robur inani sagina, mentiantur; legalis, cavillatricem; justitiæ, rhetoricen. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro, dictaque a Socrate, cujus persona videtur Plato significare quid sentiat : sed alii sunt ejus sermones ad coarguendos, qui contra disputant, compositi, quos ελεγκτικούς νοcant, alii ad præcipiendum, qui δογματικοι appellantur. Socrates autem, seu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur, rhetoricen talem putavit. Nam et dicit his verbis τουτον τον τροπον, όν ύμεις πολιτευεσθε. Et veram autem et honestam intelligit. Itaque disputatio illa contra Gorgiam ita clauditur: Ουκουν αναγκη τον βητορικον δικαιον ειναι, τον δε δικαιον βουλεσ-Sai δικαια, και πρασσειν. Ad quod ille quidem conticescit: sed sermonem suscipit Polus, juvenili calore inconsideratior: contra quem illa de simulacro et adulatione dicuntur. Tum Callicles. adhuc concitation. qui tamen ad hanc perducitur clausulam, τον μελλοντα ορθως όπτορικον εσεσθαι, δικαιον αρα δει ειναι, και επιστημονα των δικαιων ut appareat, Platoni non rhetoricen videri malum, sed eam veram, nisi justo ac bono, non contingere. Adhuc autem in Phædro manifestius facit hanc artem consummari citra justitiæ quoque scientiam non posse: cui opinioni nos quoque accedimus. An aliter defensionem Socratis, et eorum qui pro patrià ceciderant, laudem scripsisset? quæ certe sunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi male utebatur. invectus est. Nam et Socrates inhonestam sibi credidit orationem, quam ei Lysias reo composucrat : et tum maxime scribere litigatoribus, quæ illi pro sc ipsi dicerent, erat moris; atque ita juri, quo nen

licebat pro altero agere, frans adhibebatur. Doctores quoque ejus artis param idonei Platoni videbantur, qui rhetorice a justitià separarent, et veris credibilia præterrent : nam id quoque dicit in Phædro. Consensisse autem illis superioribus videri potest etiam Cornelius Celsus, cujus hæc verba sunt, Orator simile tantum veri petit. Deinde paulo post, Non enim bona conscientia, sed victoria, litigantis est præmium. Quæ si vera essent, pessimorum hominum foret, hee tam perniciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, et nequitiam præceptis adjuvare. Sed illi rationem opinionis suæ viderint. Nos autem, ingressi formare perfectum oratorem, quem in primis esse virum bonum volumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, revertamur. Rhetoricen autem quidam eamdem civilitatem esse judicaverunt: Cicero scientiæ civilis partem vocat (civilis autem scientia idem quod sapientia est); quidam etiam philosophiæ, quorum est Isocrates. Huic eius substantiæ maxime convenit finitio, rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam et orationis omnes virtutes semel complectitur, et protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit, nisi vir bonus. Idem va-Let Chrysippi finis ille ductus a Cleanthe, scientia recte dicendi. Sunt plures ejusdem, sed ad alias quæstiones magis pertinent. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere, quod oporteat: nisi quod artem ad exitum alligat. Bene Areus, dicere secundum virtutem orationis. Excludunt a rhetorice malos et illi, qui scientiam civilium officiorum eam putaverunt, si scientiam virtutem judicant: sed anguste, intraque civiles quæstiones, coërcent. Albutius, non obscurus professor atque auctor, scientiam bene dicendi esse consentit: sed exceptionibus peccat, adjiciendo, circa civiles quæstiones, et credibiliter: quarum jam utrique responsum est. Probabilis et illi voluntatis, qui recte sentire et dicere, rhetorices putaverunt. Hi sunt fere fines maxime illustres, et de quibus præcipue disputatur. Nam omnes quidem persequi, nec attinet, nec possum; cum pravum quoddam (ut arbitror) studium circa scriptores Artium exstiterit, niĥil eisdem verbis, quæ prior aliquis occupâsset, finiendi; quæ ambitio procul aberit a me. Dicam enim, non utique quæ invenero, sed quæ placebunt: sicut hoc, rhetoricen esse bene dicendi scientiam: cum, reperto quod est optimum, qui quærit aliud, pejus velit. His approbatis, simul manifestum est illud quoque, quem finem, vel quid summum et ultimum, habeat rhetorice, quod ralog dicitur, ad quod omnis ars tendit: nam, si est ipsa bene dicendi scientia, finis ejus et summum est bene dicere.

CAPUT XVI.

Sequitur quæstio, An utilis rhetorice? Nam quidam vehementer in eam invehi solent; et, (quod sit indignissimum) in accusationem orationis, utuntur orandi viribus: Eloquentiam esse, que pænis cripiat scelestos; cujus fraude dumnentur interim boni; consilia ducantur in pejus; nec scditiones modo turbæque populares, sed bella etiam inexpiabilia, excitentur : cujus denique tum maxime sit usus, cum pro falsis contra veritatem valet. Nam et Socrati objiciunt comici, docere eum, quomodo pejorem causam meliorem faciat: et, contra, Tisiam et Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adjiciunt exempla Græcorum Romanorumque; et enumerant. qui perniciosà, non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, usi elequentia, turbaverint civitatium status. vel everterint: eoque et Lacedæmoniorum civitate expulsam; et Athenis quoque, ubi actor movere affectus vetabatur, velut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec ipsa denique sapientia. Nam et dux Flaminius, et Gracchi, Saturnini, Glau-

ciæ, magistratus, et in medicis venena, et in iis, qui philosophorum nomine male utuntur, gravissima nonnunguam flagitia deprehensa sunt. Cibos adspernemur: attulerunt sæpe valetudinis causas: nunquam tecta subeamus; super habitantes aliquando procumbunt: non fabricetur militi gladius; potest uti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita; et (ne terrenis immorer) Solem Lunamque præcipua siderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem cæcus ille Appius dicendi viribus diremisse? aut non divina M. Tullii eloquentia et contra leges Agrarias popularis fuit? et Catilinæ fregit audaciam? et supplicationes (qui maximus honor victoribus bello ducibus datur) in togà meruit? Nonne perterritos militum animos frequenter a metu revocat oratio? et tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vità potiorem esse, persuadet? Neque vero me Lacedæmonii atque Athenienses magis moverint, quam populus Romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut vaga illa multitudo coiret in populos, nisi doctà voce commota; nec legum repertores sinc summâ vi orandi consecutos, ut se ipsi homines ad servitutem juris adstringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiamsi natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare, etiamsi in utramque partem valent arma facundiæ, non tamen est æguum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos fortasse quærantur, qui summam rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si vero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis vir bonus; utilem certe eam esse, confitendum est. Et (hercle) Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separavit a cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quam

adi facultate. Nam corpora quidem magnitu-, viribus, firmitate, patientia, velocitate, pratiora in illis mutis videmus; eadem minus egere inte extrinsecus opis. Nam et ingredi citius, uci, et tranare aquas, citra docentem, naturà sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore untur ; et arma his ingenita quædam, et ex obvio rictus: circa quæ omnia multus hominibus labor Rationem igitur nobis præcipuam dedit, ejussocios esse cum Diis immortalibus voluit. Sed atio neque tam nos juvaret, neque tam esset in manifesta, nisi, quæ concepissemus mente, proetiam loquendo possemus; quod magis deesse is animalibus, quam intellectum et cogitationem dam, videmus. Nam et moliri cubilia, et nidos e, et educare fetus, et excludere, quinetiam ree in hiemem alimenta, opera quædam nobis tabilia, qualia sunt cerarum et mellis, efficere, illius fortasse rationis est : sed, quia carent ser-, quæ id faciunt, muta atque irrationabilia vor. Denique homines, quibus negata vox est, ulum adjuvat animus ille cœlestis! Quare, si a Diis oratione melius accepimus, quid tam digcultu ac labore ducamus, aut in quo malimos are hominibus, quam quo ipsi homines cæteris dibus præstant? eo quidem magis, quod nullà te plenius labor gratiam refert. Id adeo manin erit, si cogitaverimus, unde, et quousque jam cta sit orandi facultas: et adhuc augeri potest. , ut omittam, defendere amicos, regere consiliis um, populum, exercitum, in quæ velit, ducere, sit utile, conveniatque bono viro; nonne pula vel hoc ipsum est, ex communi intellectu, que, quibus utuntur omnes, tantum assequi s et gloriæ, ut non loqui et orare, sed (quod li contigit) fulgurare ac tonare videaris?

CAPUT XVII.

Finis non erit, si exspatiari parte in hac, et indulgere voluptati, velim. Transeamus igitur ad eam quæstionem, quæ sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidem adeo ex iis, qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitavit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos eos " de arte rhetorica:" Cicero vero etiam, quæ rhetorice vocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum vindicarunt, ut studiis aliquid suis præstitisse videantur; sed cum his philosophi, et Stoïci et Peripatetici, plerique consentiunt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractandam putarem. Nam quis est adeo, non ab eruditione modo, sed a sensu remotus hominis, ut fabricandi quidem. et texendi, et e luto vasa ducendi artem putet, rhetoricen autem, maximum ac pulcherrimum (ut supra diximus) opus, in tam sublime fastigium existimet sine arte venisse? Equidem illos, qui contra disputârunt, non tam sensisse, quod dicerent, quam exercere ingenia materiæ difficultate credo voluisse; sicut Polycratem, cum Busirim laudaret, et Clytæmnestram: quamquam is (quod his dissimile non esset) composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem esse rhetoricen volunt, et tamen adjuvari exercitatione non diffitentur: ut, in libris Ciceronis de Oratore, dicit Antonius, observationem quamdam esse, non artem. Quod non ideo, ut pro vero accipiamus, est positum; sed ut Antonii persona servetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias videtur; cujus sententiæ talis defensio est, quod indocti, et barbari, et servi, pro se cum loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutent, et (quod vim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adjiciunt illas verborum cavillationes, Nihil, quod

ex arte fiat, ante artem fuisse: atqui dixisse homines pro se, et in alios, semper: doctores artis, sero jam, et circa Tisiam et Coraca primum repertos: orationem igitur ante artem fuisse, eoque artem non esse. Nos, porro, quando coperit hujus rei doctrina, non laboramus exquirere: quamquam, apud Homerum, et præceptorem Phænicem, tum agendi, tum etiam loquendi, et oratores plures, et omne in tribus ducibus orationis genus, et certamina quoque proposita eloquentiæ inter juvenes, invenimus: quin, in cælatura clypei Achillis, et lites sunt, et actores. Illud admonere satis est, omnia, quæ ars consummaverit, a natură initia duxisse: aut tollatur medicina, quæ, ex observatione salubrium, atque his contrariorum, reperta est, et, ut quibusdam placet, tota constat experimentis. Nam et vulnus deligavit aliquis antequam hæc ars esset : et febrem quiete et abstinentià, non quia rationem videbat, sed quia id valetudo ipsa coëgerat, mitigavit. Nec fabrica sit ars; casas enim primi illi sine arte fecerunt: nec musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita, si rhetorice vocari debet sermo quicumque, fuisse eam, antequam esset ars, confitebor. Si vero non, quisquis loquitur, orator est, et tum non tamquam oratores loquebantur: necesse est oratorem factum arte. nec ante artem fuisse, fateantur. Quo illud quoque excluditur, quod dicunt, non esse artis id, quod faciat, qui non didicerit: dicere autem homines et qui non didicerunt. Ad cujus rei confirmationem afferunt, Demadem remigem et Æschinem hypocriten oratores fuisse: falso: nam neque orator esse, qui non didicit, potest: et hos sero potius, quam nunquam, didicisse quis dixerit: quamquam Æschines ab initio sit versatus in literis, quas pater ejus etiam docebat; Demadem neque non didicisse certum sit; et continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantuscumque postea fuit, fecisse: nam id potentissimum discendi genus est. Sed et præstantiorem, si didicisset, futu-VOL. I.

rum fuisse, dicere licet. Neque enim oration bere est ausus, ut eum multum valuisse in sciamus. Aristoteles, (ut solet) quærendi grati dam subtilitatis suæ argumenta excogitavit in (sed idem et de arte rhetoricà tres libros scrir in eorum primo, non artem solum eam fatet ei particulam civilitatis, sicut dialecticis, a Multa Critoläus contra, multa Rhodius Atl rus. Agnon quidem detraxit sibi inscription fidem, quâ rhetorices accusationem professus es de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. potentissimis eorum breviter occurram, ne in tum quæstio evadat. Prima his argumentatio teria est. Omnes enim artes aiunt habere mat quod est verum: rhetorices nullam esse proj quod esse falsum in sequentibus probabo. Al calumnia, "nullam artem falsis assentiri opini quia constitui sine perceptione non possit, qu per vera sit: rhctoricen assentiri falsis: non e tur artem." Ego rhetoricen nonnunquam dice pro veris confitebor : sed non ideo in falsa quoq opinione concedam; quia longe diversum e quid videri, et, ut alii videatur, efficere. Nam perator falsis utitur sæpe; ut Hannibal, cum sus a Fabio, sarmentis circa cornua boum de incensisque, per noctem in adversos montes as menta, speciem hosti abeuntis exercitûs ded illum fefellit; ipse, quid verum esset, non ign Nec vero Theopompus Lacedæmonius (cum, tato cum uxore habitu, e custodia, ut mulier, falsam de se opinionem habuit, sed custodibi buit. Item orator, cum falso utitur pro vero, s falsum, eoque se pro vero uti: non ergo falsar ipse opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero, tencbras offudisse judicibus in causà Cluentii tus est, nihil ipse vidit. Et pictor, cum vi ar efficit, ut quædam eminere in opere, quædan

sisse, credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt ctiam, omnes artes habere finem aliquem propositum, ad quem tendant: hunc modo nullum esse in rhetorice, modo non præstari eum qui promittatur. Mentiuntur: nos enim esse finem jam ostendimus; et, quis esset, diximus. Præstabit hunc semper orator: semper enim bene dicet. Firmum autem hoc. quod opponitur, adversus eos fortasse sit, qui persuadere finem putaverunt. Noster orator, arsque a nobis finita, non sunt posita in eventu. Tendit quidem ad victoriam, qui dicit: sed, cum bene dixit, etiam si non vincat, id, quod arte continetur, effecit. Nam et gubernator vult salva nave in portum pervenire: si tamen tempestate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator; dicetque notum illud, Dum clavum rectum teneam. Et medicus sanitatem ægri petit: si tamen, aut valetudinis vi, aut intemperantià ægri, aliove quo casu, summa non contingit, dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinæ fine non excidit. Ita oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea (ut post paulum clarius ostendemus) in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoque, quod dicitur, artes scire, quando sint finem consecuta, rhetoricen nescire. Nam se quisque bene dicere intelligit. Uti etiam vitiis rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur; quia et falsum dicat, et affectus moveat. Quorum neutrum est turpe, cum ex bonà ratione proficiscitur: ideoque nec vitium. Nam et mendacium dicere, etiam sapienti, aliquando concessum est: et affectus, si aliter ad æquitatem perduci judex non poterit, necessario movebit orator. Imperiti enim judicant, et qui frequenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes judices dentur, sapientûm conciones, atque omne concilium, nihil invidia valeat, nihil gratia, nihil opinio præsumta, falsique testes; perquam sit exiguus eloquentiæ locus, et prope in solà delectatione ponatur. Sin et audientium mobiles animi, et tot malis obnoxia

veritas; arte pugnandum est; et adhibenda, que prosunt. Nec enim, qui recta via depulsus est, reduci ad eam, nisi alio flexu, potest. Plurima vero ex co contra rhetoricen cavillatio est, quod ex utraque cause parte dicatur. Inde hec. nullam esse artem sibi contrariam; rhetoricen esse contrariam sibi: nullam artem destructe quod effecerit; accidere hoc thetorices operi: item, ant direnda eam docere, aut non dicenda; "itaque, vel per hoc, non esse artem, quod non dicenda præcipiat, vel per hoc, quod, cum dicenda præceperit, etiam contraria his doceat." Que omnia apparet de câ rhetorice dici, quæ sit a bono viro atque ab ipsa virtute sejuncta: alioqui, ubi injusta causa est, ibi rhetorice non est: adeo ut vix [ex] admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraque parte orator, id est, vir bonus, dicat. Tamen, quoniam hoc quoque in rerum naturam cadit, ut duo sapientes aliquando justæ causæ in diversum trahant, quando etiam pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt; respondebo propositis; atque ita quidem, ut appareat, hæc adversus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non est contraria sibi. Causa enim cum causa, non illa secum ipea, componitur. Nec, si pugnent inter se, qui idem didicerunt, idcirco ars, quæ utrique tradita est, non erit: alioqui, nec armorum, quia sæpe gladiatores, sub eodem magistro cruditi, inter se componuntur: nec gubernandi, quia navalibus proliis gubernator est gubernatori adversus; nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non evertit opus rhetorice, quod efficit: neque enim positum a se argumentum solvit orator, sed ne rhetorice quidem: quia, apud eos qui in persuadendo finem putant, ant si quis (ut dixi) casus duos inter se bonos viros composuerit, verisimilia quærentur: non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam, ut candido candidius, et dulci dul, non est adversum, ita nec probabili probabilius. præcipit unquam non dicenda, nec dicendis cona, sed quæ in quâque causa dicenda sunt. Non per autem, etiamsi frequentissime, tuenda veririt; sed aliquando exigit communis utilitas, ut n falsa defendantur. Ponuntur hæ quoque in ndo Ciceronis de Oratore libro contradictiones. m earum rerum esse, quæ sciantur: oratoris em actionem opinione, non scientia, contincri; et apud eos dicat, qui nesciant, et ipse dicat cando, quod nesciat. Ex his alterum, id est, an judex, de quo dicatur, nihil ad oratoris artem : i respondendum, Ars earum rerum est, quæ utur. Rhetorice ars est bene dicendi; bene audicere scit orator. Sed nescit an verum sit, quod . Ne hi quidem, qui ignem aut aquam, aut quaelementa, aut corpora insecabilia esse, ex quires omnes initium duxerunt, tradunt; nec qui valla siderum, et mensuras solis ac terræ, colli-: disciplinam tamen suam artem vocant. Quod tio efficit, ut heec non opinari, sed propter vim ationum scire videantur : eadem ratio idem præoratori potest. Sed, an causa vera sit, nescit. nedicus quidem, an dolorem capitis habeat, qui e pati dicet: curabit tamen, tamquam id verum et erit ars medicina. Quid, quod rhetorice non e propositum habet semper vera dicendi, sed er verisimilia? scit autem esse verisimilia, quæ Adjiciunt his, qui contra sentiunt, quod sæpe, in aliis litibus impugnarunt actores causarum, n in aliis defendant. Quod non artis, sed ho-L est vitium. Hæc sunt præcipua, quæ contra ricen dicantur: alia et minora, et tamen ex his ous derivata. Confirmatur autem eam esse arbreviter. Nam, sive (ut Cleanthes voluit) ars stestas, viâ, id est, ordine, efficiens; esse certe atque ordinem in bene dicendo nemo dubita-; sive ille ab omnibus fere probatus finis observatur, artem constare ex præceptionibus consentientibus et coëxercitatis ad finem vitæ utilem; jam ostendimus nihil non borum in rhetorice inesse. Quid, quod et inspectione et exercitatione, ut artes cæteræ, constat? Nec potest are non esse, si are est dialectice (quod fere constat), cum ab ea, specie magis quam genere, differat. Sed nec illa omittenda sunt, qua in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in eâ, esse artem; et in eo, quod, qui didicerit, melius faciat, quam qui non didicerit, esse artem. Atqui non solum doctus indoctum, sed etiam doctior doctum, in rhetorices opere superabit: neque essent ejus aliter tam multa præcepta, tamque magni, qui docerent: id quod cum omnibus confitendum est, tum nobis præcipue, qui rationem dicendi a bono viro non separamus.

CAPUT XVIII.

Cum sint autem artium aliæ positæ in inspectione, id est cognitione et æstimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cujus studium habet, intellectu contenta, quæ Sewenting vocatur; aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, et ipso actu perficitur, nihilque post actum operis relinquit, quæ πρακτική dicitur, qualis est saltatio; aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis subjicitur, consummatione finem accipiunt, quam mointixm appellamus, qualis est pictura; fere judicandum est rhetoricen in actu consistere. Hoc enim, quod est officii sui, perficit. Atque ita ab omnibus dictum est. Mihi autem videtur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam et potest aliquando ipsa res per se inspectione esse contenta. Erit enim rhetorice in oratore etiam tacente: et, si desierit agere, vel proposito vel aliquo casu impeditus; non magis desinet esse orator, quam medicus, qui curandi fecerit finem Nam est aliquis, ac nescio an maximus etiam, e

secretis studiis fructus, ac tum pura voluptas literarum, cum ab actu, id est opere, recesserunt, et contemplatione sui fruuntur. [Sed effective] quoque aliquid simile scriptis orationibus, vel historiis, (quod ipsum opus in parte oratorià merito ponimus) consequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda sit, quia maximus ejus usus actu continetur, atque est in eo frequentissima; dicatur activa, vel administrativa: nam et hoc ejusdem rei nomen est.

CAPUT XIX.

Scio quæri etiam, naturane plus ad eloquentiam conferat, an doctrina? Quod ad propositum quidem nostri operis nihil pertinet: nec enim consummatus orator, nisi ex utroque, fieri potest : plurimum tamen referre arbitror, quam esse in hoc loco quæstionem velimus. Nam, si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura, etiam sine doctrina, multum valebit; doctrina nulla esse sine naturâ poterit. Sin ex pari coëant, in mediocribus quidem utrisque majus adhuc naturæ credam esse momentum; consummatos autem plus doctrinæ debere, quam naturæ, putabo: sicut terræ, nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit; e terrà uberi utile aliquid, etiam nullo colente, nascetur; at, in solo fecundo, plus cultor, quam ipsa per se bonitas soli, efficiet. Et, si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exsculpere, Parium marmor mallem rude: at, si illud idem artifex expolîsset, plus in manibus fuisset, quam in marmore. Denique natura materia doctring est: hec fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia: materiæ, etiam sine arte, pretium est. Ars summa materià optimà melior.

CAPUT XX.

Illa quæstio est major, ex mediis artibus, quæ neque laudari per se neque vituperari possunt, sed utiles, aut secus, secundum mores utentium fiunt, habenda sit rhetorice; an sit (ut compluribus etiam philosophorum placet) virtus. Equidem illud, quod in studiis dicendi plerique exercuerunt et exercent, aut nullam artem, quæ ατεγνια nominatur, puto (multos enim video, sine literis, qua vel impudentia vel fames duxit, ruentes), aut malam quasi artem, quam κακοτεγνιαν dicimus. Nam et fuisse multos, et esse nonnullos existimo, qui facultatem dicendi ad hominum perniciem converterunt. Mataioteyma quoque est quædam, id est supervacua artis imitatio, quæ nihil sane nec boni nec mali habeat, sed vanum laborem; qualis illius fuit, qui grana ciceris, ex spatio distante missa, in acum continuo et sine frustratione inserebat: quem cum spectâsset Alexander, donâsse dicitur ejusdem leguminis modio; quod quidem præmium fuit illo opere dignissimum. His ego comparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse veritati dissimillimas volunt, ætatem multo studio ac labore consumunt. Verum hæc, quam instituere conamur, et cujus imaginem animo concepimus, quæ bono viro convenit, quæque est vera rhetorice, virtus erit: quod philosophi quidem multis et acutis conclusionibus colligunt; mihi vero etiam planiore hac, proprieque nostrà, probatione videtur esse perspicuum. Ab illis hæc dicuntur. "Si consonare sibi in faciendis ac non faciendis, virtutis est, quæ pars ejus *prudentia* vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et. si virtutes sunt, ad quas nobis etiam, ante quam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura, ut ad justitiam, cujus rusticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago; nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, ctiam si

non perfecte, tamen ut inessent quædam (ut dixi) semina ejus facultatis, manifestum est." Non eadem autem his natura artibus est, quæ a virtute sunt remotæ. Itaque, cum duo sint genera orationis, altera perpetua, que rhetorice dicitur, altera concisa, que dialectice: quas quidem Zeno adeo conjunxit, ut hanc compresse in pugnum manus, illam explicites, diceret similem; etiam disputatrix virtus erit: adeo de hac, que speciosior atque apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipsis operibus volo. Nam, quid orator in laudando faciet, nisi honestorum ac turpium peritus? aut in suadendo, nisi utilitate perspecta? aut in judiciis, si justitiæ sit ignarus? Quid? non fortitudinem postulat res eadem, cum sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cum periculosa potentium offensa, nonnunguam, ut in judicio Miloniano, inter circumfusa militum arma, dicendum sit : ut. si virtus non est, ne perfecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoque animalium est virtus, quâ præstat cætera vel pleraque, ut in leone impetus, in equo velocitas; hominem porro ratione atque oratione excellere cæteris certum est; cur non tam in eloquentià, quam in ratione, virtutem ejus esse credamus? Recteque hoc apud Ciceronem disserit Crassus. Est enim eloquentia una quædum de summis virtutibus. Et ipse Cicero, in suâ personâ, cum ad Brutum in epistolis, tum aliis etiam locis, virtutem eam appellat. At proæmium aliquando et narrationem dicit malus homo, et argumenta, sic, ut nihil sit in his requirendum. Nam et latro pugnabit acriter; virtus tamen erit fortitudo: et tormenta sine gemitu feret malus servus; tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate supra tractavimus.

CAPUT XXI.

Materiam rhetorices quidam dixerunt esse orationem: quâ in sententia ponitur apud Platonem Gorgias. Quæ si ita accipitur, ut sermo, quâcumque de re compositus, dicatur oratio; non materia, sed opus est; ut, statuarii, statua. Nam et oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione verba inca significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidam, argumenta persuasibilia: que et ipsa in parte sunt operis, et arte fiunt, et materià egent. Quidam civiles quæstiones; quorum opinio non qualitate, sed modo, erravit. Est enim hæc materia rhetorices, sed non sola. Quidam, quia virtus sit rhetorice, materiam ejus totam vitam vocant. Alii, quia non omnium virtutum materia sit tota vita, sed pleræque earum versentur in partibus, sicut justitia, fortitudo, continentia, propriis officiis et suo fine intelliguntur; rhetoricen quoque dicunt in una aliquâ parte ponendam : eique locum in ethice negotialem assignant, id est, πραγματικον. Ego (neque id sine auctoribus) materiam esse rhetorices judico omnes res, quæcumque ei ad dicendum subjectæ erunt. Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgia videtur, non in verbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phædro palam, non in judiciis modo et concionibus, sed in rebus etiam privatis ac domesticis, rhetoricen esse demonstrat: quo manifestum est. hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices vocat res, que subjecte sunt ci; sed certas demum putat esse subjectas. Alio vero, de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem verbis, Quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri vidcatur, ut omni de re, quæcumque sit proposita, ornate ab et copioseque dicatur. Atque adhuc alibi, Verum enin oratori, que sunt in hominum vità (quandoquiden

in ea versatur orator, atque ea est ci subjecta materia) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata, esse debent. Hanc autem, quam nos materiam vocamus, id est, res subjectas, quidam modo infinitam, modo non propriam rhetorices, esse dixerunt: eamque artem circumcurrentem vocaverunt, quod in omni materià diceret. Cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni materià dicere eam fatentur: propriam habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed neque infinita est, etiam si est multiplex: et aliæ quoque artes minores habent multiplicem materiam, velut architectonice: namque ea in omnibus, quæ sunt ædificio utilia, versatur: et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit: nam sculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, præter ea quæ supra dixi, complectitur. Neque protinus non est materia rhetorices, si in eadem versatur et alius. Nam, si quæram, quæ sit materia statuarii, dicetur æs: si quæram, quæ sit excusoris, id est, ejus fabricæ, quam Græci γαλκευτ.xny vocant, similiter æs esse respondeant. Atqui plurimum a statuis different vasa. Nec medicina ideo non erit ars, quia unctio et exercitatio cum palæstrica, ciborum vera qualitas etiam cum coquorum ei sit arte communis. Quod vero de bono, utili, justo disserere, philosophiæ officium esse dicunt, non obstat. Nam, cum philosophum dicunt, hoc accipi volunt, virum bonum. Cur igitur oratorem (quem a bono viro non separo) in eâdem materiâ versari mirer? cum præsertim primo libro jam ostenderim, philosophos emissam hanc ab oratoribus partem occupâsse, quæ rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius in nostrâ materià versentur. Denique, cum sit dialectices materia de rebus subjectis disputare, sit autem dialectices oratio concisa, cur non eadem perpetuæ quoque materia videatur? Solet a quibusdam et illud poni, Omnium igitur artium peritus crit orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hie

Ciceronis respondere verbis, apud quem hoc invenio. Meå quidem sententià, ne mo esse poterit omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientium conseculus: sed mihi satis est ejus esse oratorem rei, de quâ dicet, non inscium. Neque enim omnes causas novit; et debet posse de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoque, de quibus dicendum erit, interim discet; et de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? non aut faber de fabrica melius, aut de musice musicus? Si nesciat orator. quid sit, de quo quæritur, plane melius. Nam et litigator rusticus illiteratusque de causa sua melius, quam orator, qui nescit quid in lite sit, dicet: sed accepta a musico, a fabro, sicut a litigatore, melius orator, quam ipse qui docuerit. Verum et faber, cum de febrica. et musicus, cum de musica, si quid confirmationem desideraverit, dicet, non erit quidem orator; sed faciet illud quasi orator; sicut, cum vulnus imperitus deligabit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An hujusmodi res nec in laudem, nec in deliberationem, nec in judicium veniunt? Ergo. cum de faciendo portu Ostiensi deliberatum est, non debuit dicere sententiam orator? atqui opus erat ratione architectorum. Livores et tumores in corpore, cruditatis an veneni signa sint, non tractat orator? at est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras et numeros non versabitur? dicamus has geometrize esse partes. Equidem omnia fere posse credo casu aliquo venire in officium oratoris: quod si non accidet, non erunt ei subjecta. Ita sic quoque recte diximus, materiam rhetorices esse omnes res ad dicendum ei subjectas: quod quidem probat etiam sermo communis. Nam, cum aliquid, de quo dicamus, accepimus, positam nobis esse materiam frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeo rhetori de omnibus putavit esse dicendum, ut se in auditoriis interrogari pateretur, qua quisque de re vellet.

Hermagoras quoque, dicendo materiam esse in causa et in quastionibus, omnes res subjectas erat complexus. Sed, quæstiones si negat ad rhetoricen pertinere, dissentit a nobis: si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoque adjuvamur. Nihil est enim, quod non in causam aut in quæstionem cadat. Aristoteles, tres faciendo partes orationis, judicialem, deliberativam, demonstrativam, pæne et ipse oratori subject omnia: nihil enim non in hæc cadit. Quæsitum a paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum voco, sine quo formari materia, et in id, quod velimus, effici opus, non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neque enim scientia desiderat instrumentum, quæ potest esse consummata, etiam si nihil faciat; sed ille opifex, ut cælator cælum, et pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Quoniam in libro secundo quæsitum est, quid & set Rhetorice, et quis finis ejus; artem quoque cam esse, et utilem, et virtutem, ut vires nostræ tulerunt, ostendimus; materiamque ei res omnes, de quibus dicere oporteret, subjecimus; jam hinc, unde cœperit, quibus constet, quo quæque in ea modo invenienda atque tractanda sint, exsequar: intra quem modum plerique scriptores Artium constiterunt, adeo ut Apollodorus contentus solis judicialibus fuerit. Nec sum ignarus, hoc a me præcipue, quod hic liber inchoat, opus studiosos ejus desiderasse, ut, inquisitione opinionum (quæ diversissimæ) longe diffici limum, ita nescio an minime legentibus futur voluptati: quippe quod prope nudam præcep' traditionem desideret. In cæteris enim a tentavimus aliquid nitoris, non jactandi ing (namque in id eligi materia poterat uber hoc ipso alliceremus magis juventuter

Aem eorum, quæ necessaria studiis arbitramur, si, acti jucunditate aliquâ lectionis, libentius discerent ea, quorum ne jejuna atque arida traditio averteret animos, et aures præsertim tam delicatas raderet, verebamur: quâ ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum: namque hac, ut est notum, similitudine utitur:

Ac veluti, pueris absinthia tetra medentes Cum dare conantur, prius oras pocula circum [Adspirant] mellis dulci flavoque liquore;

et quæ sequuntur. Sed nos veremur, ne parum hic liber mellis, et absinthii multum, habere videatur. sitque salubrior studiis, quam dulcior. Quin etiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quod pleraque non inventa per me, sed ab aliis tradita, continebit: habeat etiam quosdam, qui contra sentiant et adversentur, propterea quod plurimi auctores, quamvis eodem tenderent, diversas tamen vias inierunt, atque in suam quisque induxit sequentes. Illi autem probant qualecumque ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaveris, quia nemo non didicisse mavult, quam discere. Est autem (ut, procedente libro, patebit) infinita dissensio auctorum, primo, ad ea quæ rudia atque imperfecta adhuc erant, adjicientibus, quod invenissent, scriptoribus: mox. ut aliquid sui viderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nam primus, post eos quos poëtæ tradiderunt, movisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi. Corax et Tisias Siculi; quos insecutus est vir ejusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (ut traditur) discipulus. Is, beneficio longissimæ ætatis (nam centum et novem vixit annos), cum multis simul floruit: ideoque et illorum, de quibus supra dixi, fuit semulus, et ultra Socratem usque duravit. Thrasymachus Chalcedonius cum hoc, et Prodicus Ceïus, et Abderites Protagoras (a quo decem millibus densriorum didicisse artem, quam edidit, Euathlus dicitur), et Hippias Eleus, et (quem Palamedem Plate appellat) Alcidamus Eleates. Antiphon quoque et orationem primus omnium scripsit; et nihilominus Artem et ipse composuit, et pro se dixisse optime est creditus: etiam Polycrates, a quo scriptam in Socratem diximus orationem; et Theodorus Byzantius, ex iis et ipse, quos Plato appellat λογοδαιδαλους. Horum, primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, et Thrasymachus. Cicero in Bruto negat, ante Periclem, scriptum quidquam, quod ornatum oratorium habeat : ejus aliqua ferri. Equidem non reperio quidquam tantà eloquentize famà dignum: ideoque minus miror, esse, qui nihil ab eo scriptum putent, hæc autem, quæ feruntur, ab aliis esse composita. His successêre multi, sed clarissimus Gorgia auditorum, Isocrates; (quamquam de praceptore ejus inter auctores non convenit: nos autem Aristoteli credimus.) Hinc velut diversæ secari coperunt viæ. Nam Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere: eoque jam senior (octavum enim et nonagesimum implevit annur pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem or toriam cœpit, noto quidem illo (ut traditur) versu Philoctetà frequenter usus,

Αισχρον σιωπαν μεν, και Ισοκρατην εαν λεγειν. [Turpe esse tacere, et Isocrotem pati dicere.]

Ars est utriusque; sed pluribus eam libris Aristr complexus est. Eodem tempore Theodectes fu' cujus opere supra dictum est. Theophrastus qu Aristotelis discipulus, de rhetorice diligenter sc atque hinc vel studiosius philosophi, quam rh præcipueque Stoïcorum ac Peripateticorum pri Fecit deinde velut propriam Hermagoras viam plurimi sunt secuti: cui maxime par atque videtur Athenæus fuisse. Multa post Ar Molon, multa Areus, multa Cæcilius, et

assens Dionysius. Præcipue tamen in se converteunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit; et Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium; quem studiose audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tiberlus Cesar. Hi diversas opiniones tradiderunt, appellatique inde Apollodorei et Theodorei, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori precepta magis ex discipulis cognoscas : quorum diligentissimus in tradendo Latine fuit C. Valgius. Grace Atticus. Nam ipsius sola videtur Ars edita ad Matium, quia cæteras missa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cujus auditorem Hermagoram sunt qui viderint. Romanorum primus (quantum ego quidem sciam) condidit aliqua in hac materià M. Cato ille censorius; post M. Antonius inchoavit. Nam hoc solum opus ejus, atque id ipsum imperfectum, manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, si quo loco res poscet, non omittam. Precipuum vero lumen, sicut eloquentise, ita praceptis quoque ejus dedit unicum apud nos specimen orandi, docendique oratorias artes, M. Tullius; post quem tacere modestissimum foret, nisi et rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, et in oratoriis hæc minora, quæ plerique desiderant, sciens omisisset. Scripcit de câdem materià non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil Pater Gallio: accuratius vero priores Gallione Celsus et Lenas, et estatis nostre Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt et hodie clari ejusdem operis auctores, qui si omnia complexi forent, consuluissent labori meo: sed parco nominibus viventium; veniet eorum laudi suum tempus: ad posteros enim virtus durabit, non perveniet invidia. Non tamen, post tot ac tantos scriptores, pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Neque enim me cujusquam sectæ, velut quâdam superstitione imbutus, addixi: et electuris quæ volent facienda copia fuit; sicut ipse plurium in

unum confero inventa, ubicumque ingenio non erit locus, curæ testimonium meruisse contentus.

CAPUT II.

Nec diu nos moretur quæstio, Quæ rhetorices origo sit? Nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsă rerum natură geniti protinus homines acceperint, (quod certe principium est ejus rei); huic studium et incrementum dederit utilitas, summam ratio et exercitatio? Nec video, quare curam dicendi putent quidam inde cœpisse, quod ii, qui in discrimen aliquod vocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hec enim, ut honestior canen. ita non utique prior est; cum præsertim accusatio præcedat defensionem: nisi quis dicit, etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam sui, quam qui in perniciem alterius, comparârit. Initium ergo dicendi dedit natura: initium artis, observatio, Homines enim, sicut in medicina, cum viderent alia salubria, alia insalubria, ex observatione corum effecerunt artem; ita, cum, in dicendo, alia utilia, alia inutilia, deprehenderent ; notârunt ea ad imitandum vitandumque, et quædam secundum rationem corum adjecerunt ipsi quoque: hæc confirmata sunt usu: tum, quæ sciebat quisque, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium ac legum latoribus dedit: in quibus fuisse vim dicendi necesse est. Cur tamen hanc primam originem putet, non video; cum sint adhuc quædam vagæ et sine urbibus ac sine legibus gentes, et tamen qui sunt in his nati, et legationibus fungantur, et accusent aliqua ac defendant, et denique alium alio melius loqui credent.

CAPUT III.

Omnis autem orandi ratio, ut plurimi maximique auctores tradiderunt, quinque partibus constat, in-

ventione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, sive actione, utroque enim modo dicitur. Omnis vero sermo, quo quidem voluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est et rem, et verba. Ac, si est brevis, et una conclusione finitus, nihil fortasse ultra desideret: at oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid et quo modo dicamus, sed etiam quo loco: opus ergo est et dispositione. Sed neque omnia, que res postulat, dicere, neque suo quæque loco poterimus, nisi adjuvante memoriá: quapropter, ea quoque pars quarta erit. Verum hæc cuncta corrumpit ac propemodum perdit indecora, vel voce vel gestu, pronuntiatio. Huic quoque igitur tribuendus est necessario quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tres modo primas cese partes volunt, quia memoria atque actio natura, non arte, contingant : quarum nos præcepta suo loco dabimus: licet Thrasymachus quoque idem de actione crediderit. His adjecerunt quidam sextam partem, ita ut inventioni judicium subnecterent, quia primum esset invenire, deinde judicare. Ego porro ne invenisse quidem credo eum, qui non judicavit: nec enim contraria, communia, stulta, invenisse dicitur quisquam, sed non vitasse. Et Cicero quidem in Rhetoricis judicium subjecit inventioni: mihi autem adeo tribus primis partibus videtur esse permixtum (nam neque dispositio sine eo, neque elocutio fuerit), ut pronuntiationem quoque vel plurimum ex eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus oratoriis ad easdem. de quibus supra dictum est, quinque pervenit partes. Nam, cum dupliciter primum divisisset, in inventionem atque elocutionem; res ac dispositionem inventioni, verba et pronuntiationem elocutioni dedit: quintamque constituit communem, ac velut custodem omnium, memoriam. Idem, in Oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit: in quibus, postes scriptis, certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi novitatis alicujus videntur fuisse, qui adjecerunt ordinem, cum dispositionem dixissent; quasi aliud sit dispositio, quam rerum ordine quam optimo collocatio. Dion inventionem modo et dispositionem tradidit, sed utramque duplicem, rerum, ac verborum, ut sit elocutio inventionis, pronuntiatio dispositionis; his quinta pars memoria accedat. Theodorei fere inventionem duplicem, rerum, atque elocutionis, deinde tres cæteras partes. Hermagoras judicium, partitionem, ordinem, quæque elocutionis sunt, subjicit aconomia, qua, Grace appellata ex curà rerum domesticarum, et hîc per abusionem posita, nomine Latino caret. Est et circa hoc quæstio, quod memoriam in ordine partium quidam inventioni, quidam dispositioni subjunxerunt. Nobis quartus ejus locus maxime placet. Non enim inventa tantum tenere, ut disponamus, nec disposita ut eloquamur, sed etiam verbis formata, memoriae mandare debemus. Hac enim omnia, quæcumque in orationem collata sunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris: ejus enim esse invenire, disponere, eloqui, et cætera. Quod si accipimus, nihil arti relinquemus. Nam bene dicere est oratoris: rhetorice tamen est bene dicendi scientia: vel, ut alii putant, artificis est persuadere; vis autem persuadendi, artis. Ita invenire quidem et disponere, oratoris; inventio autem et dispositio, rhetorices propria videri potest. In co plures dissenserunt, utrumne hæ partes essent rhetorices, an ejusdem opera, an (ut Athenæus credit) elementa, que vocant o roixeia. Sed neque elementa recte quis dixerit; alioqui tantum initia erunt, ut mundi vel humor, vel ignis, vel materia, vel corpora insecabilia: nec operum recte nomen accipient, qua nec ab aliis perficiuntur, et aliud ipsa perficiun Partes igitur. Nam, cum sit ex his rhetorice, fie non potest, ut, cum totum ex partibus constet, no

sint partes totius, ex quibus constet. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoque moti, quod in alià rursus divisione nollent in idem nomen incidere. Partes enim rhetorices esse dicebant laudativem, deliberativam, judicialem: quæ si partes sunt, materiæ sunt potius, quam artis. Namque in his singulis rhetorice tota est, quia et inventionem, et dispositionem, et elocutionem, et memoriam, et pronuntiationem, quæcumque earum desiderat. Itaque quidam genera [ea] tria rhetorices dicere maluerunt: optime autem ii, quos secutus est Cicero, [qui] genera causarum.

CAPUT IV.

Sed, tria an plura sint, ambigitur. Nec dubie prope omnes, utique summæ apud antiquos auctoritatis, scriptores, Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberativà appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum et tum leviter est tentatum, cum apud Græcos quosdam, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, et nunc maximo temporum nostrorum auctore prope impulsum, ut non modo plura hæc genera, sed etiam pæne innumerabilia, videantur. Nam, si laudandi ac vituperandi officium in parte tertià ponimus; in quo genere versari videbimur, cum querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, objurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, et plurima alia? ut mihi, in illà vetere persuasione permanenti, velut petenda sit venia, quærendumque, Quo moti, priores rem, tam late fusam, tam breviter adstrinxerint? Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his fere versari tum oratores videbant. Nam et laudes ac vituperationes scribebantur, et επιταφιούς

dicere erat moris, et plurimum in consiliis ac insumebatur operæ; ut scriptores Artium 1 comprehenderint frequentissima. Qui vero dunt, tria faciunt genera auditorum: unui ad delectationem conveniat, alterum, quod co accipiat, tertium, quod de causis judicet. cuncta rimanti, talis quædam ratio succurri omne oratoris officium aut in judiciis est, a judicia. Eorum, de quibus judicio quæritur festum genus est : ea, quæ ad judicem non aut præteritum habent tempus, aut futurun terita laudamus aut vituperamus; de futuri ramus. Item omnia, de quibus dicendum certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ui est animus, laudat aut culpat: ex dubiis nobis ipsis ad electionem sunt libera; de his ratur; partim aliorum sententiæ commissa: lite contenditur. Anaximenes judicialem et nalem generales partes esse voluit; septem species: kortandi, dehortandi; laudandi, randi; accusandi, defendendi: exquirend εξεταστικον dicunt: quarum dum prima delib duæ sequentes demonstrativi; tres ultimæ ja generis sunt partes. Protagoram transco, qu rogandi, respondendi, mandandi, precand ευγωλην dixit) partes solas putat. Plato, in S judiciali et concionali tertiam adjecit προσομί quam sane permittamus nobis dicere sermo cem: quæ a forensi ratione disjungitur, et commodata privatis disputationibus; cujus vi profecto est, quæ dialecticæ. Isocrates in omn inesse laudem ac vituperationem existimavit et tutissimum est auctores plures sequi, et ita ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum gen laus ac vituperatio continetur; sed est appel parte meliore laudativum. Idem alii demonsti vocant. Utrumque nomen ex Græco creditur f nam et εγκωμιαστικον et επιδεικτικού dicunt. S

giberrixos non tam demonstrationis vim habere, quem ostentationis videtur, et multum ab illo γχωμιαστικώ differre: nam, ut continet laudativum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquam negaverit panegyricos emideixtexous esse? Atqui formam suadendi habent: et plerumque de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut causarum quidem genera tria sint, sed ea tum in negotiis, tum in ostentatione posita. Nisi forte, non ex Græco mutantes. demonstrativum vocant, verum id sequuntur, quod laus ac vituperatio, quale sit quidque, demonstrat. Alterum est deliberativum : tertium judiciale. Cxteræ species in hæc tria incidunt genera: nec invenietur ex his ulla, in qua non laudare aut vituperare, [aut] suadere aut dissuadere, intendere quid, vel depellere, debeamus. Illa quoque sunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuere, concitandis componendisve affectibus animos audientium Angere. Ne his quidem accesserim, qui laudativam materiam honestorum, deliberativam utilium, judicialem justorum, quæstione contineri putant, celeri magis ac rotundà usi distributione, quam verà. Stant enim quodammodo mutuis auxiliis omnia. Nam et in laude justitia utilitasque tractantur, et in consiliis honestas: et raro judicialem inveneris causam, in cujus non parte [aliquâ, corum quid,] quæ supra diximus, reperiatur.

CAPUT V.

Omnis autem oratio constat, aut ex his quæ significantur, aut ex his quæ significant, id est, rebus, et værbis. Facultas orandi consummatur naturā, arte, exercitatione: cui quartam partem adjiciunt quidam imitationis, quam nos arti subjicimus. Tria sunt item, quæ præstare debet orator, ut doceat, moveat, delectet. Hæc enim clarior divisio, quam eorum, qui totum opus in res et in affectus partiuntur. Non

semper autem omnia in eam, quæ tractabitur, materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus; qui, ut non ubique habent locum, ita, quocumque irruperint, plurimum valent. Præstansimis auctoribus placet, alia in rhetorica esse, que probationem desiderent, alia, que non desiderent: cum quibus ipee consentio. Quidam vero, ut Celsus, de nullà re dicturum oratorem, nisi de qua quarratur, existimant: cui cum maxima pars scriptorum repugnat, tum etiam ipsa partitio: nisi forte laudare, que constet esse honesta, et vituperare, quæ ex confesso sint turpia, non est oratoris officium. Illud jam omnes fatentur, esse quæstiones aut in scripto, aut in son scripto. In scripto sunt de jure; in non scripto, de re. Illud legale, hoc rationale genus: Hermagoras, atque eum secuti, vocant » μικον et λογικον. Idem sentiunt, qui omnem quæstionem ponunt in rebus, et in verbis. Item convenit, quæstiones esse aut infinitat, aut finitas. Infinitæ sunt, que, remotis personis et temporibus et locis, cæterisque similibus, in utramque partem tractantur: quod Græci Seow dicunt, Cicero propositum, alii quæstiones universales civiles; alii quæstiones philosopho convenientes; Athenæus partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientiá et actione distinguit, ut sit scientia, An providentia mundus regatur ? actionis, An accedendum ad rempublicam administrandam. Prius, trium generum, an sit? quid sit? quale sit? omnia enim hæc ignorari possunt: sequens, duorum, quo modo adipiscamur? quo modo utamur? Finitæ autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumque. Hæ ὑποθεσεις a Græcis dicuntur, causæ s nostris. In his omnis quæstio videtur circa res personasque consistere. Amplior est semper infinita: inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pater infinita est, An uxor ducenda? finita, An Cal ducenda? ideoque esse suasoria potest. Sed, eti remotæ a personis propriis, ad aliquid referri sol

Let enim simplex, An respublica administranda? refertur ad aliquid, An in tyrannide administranda? sed hic quoque subest velut latens persona: tyrannis nim geminat quæstionem; subestque et temporis et palitatis tacita vis: nondum tamen hoc proprie lixeris causam. Hæ autem, quas infinitas voco, * generales appellantur: quod si est verum, finite peciales erunt. In omni autem speciali utique inest meralis, ut quæ sit prior. Ac nescio, an in causis poque, quidquid in quæstionem venit qualitatis, enerale sit. Milo Clodium occidit: jure occidit sidiatorem. Nonne hoc quæritur, An sit jus insiiatorem occidendi? Quid in conjecturis? non illa eneralia. An causa sceleris odium? cupiditas? An rmentis credendum? Testibus an argumentis mar fides habenda? Nam finitione quidem compreendi nihil non in universum certum erit. Quidam ntant etiam eas posse theses aliquando nominari, nas personis causisque contineantur, aliter tantumnodo positas: ut causa sit, cum Orestes accusatur: nesis, An Orestes recte sit absolutus? cujus geeris est. an Cato recte Marciam Hortensio tradierit? Hi thesin a causa sic distinguunt, ut illa sit vectativa partis, hac activa: illic enim veritatis entum gratia disputari, hic negotium agi. Quamnam inutiles quidam oratori putant universales næstiones, quia nihil prosit, quod constet, Ducenam esse uxorem, vel Administrandam rempublizm., si quis vel ætate vel valetudine impediatur. ed non omnibus ejusmodi quæstionibus sic occurri otest, ut illis, Sitne virtus finis? Regaturne proidentia mundus? Quin etiam, in iis quæ ad permam referuntur, ut non est satis generalem tracisse quæstionem, ita perveniri ad speciem, nisi illâ rius excussa, non potest. Nam quomodo, An sibi xor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi constiterit xores esse ducendas? Et quomodo, An ducere Marciam debeat, quæretur, nisi Catoni ducenda

uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Herm libri, qui confirment illam opinionem, sive fals titulus, sive alius hic Hermagoras fuit. Nam dem esse quo modo possunt, qui de hac arte biliter multa composuit, cum, sicut ex Cic quoque rhetorico primo manifestum est, mat rhetorices in theses et causas diviserit? quod : hendit Cicero; ac thesin nihil ad oratorem per contendit; totumque hoc genus quæstionis ad sophos refert. Sed me liberavit reprehendendi cundiâ, et quod ipse hos libros improbat, et qu Oratore, atque iis, quos de Oratore scripsit, lib Topicis, præcipit, ut a propriis personis atque poribus avocemus controversiam, quia latius liceat de genere, quam de specie, et, quod in un probatum sit, in parte probatum esse neces Status autem in hoc omne genus materiæ iider in causas, cadunt. Ac hoc adjicitur, alias esse stiones in rebus ipsis, alias, quæ ad aliud referi illud, An uxor ducenda? hoc, An seni duc illud, An fortis? hoc, An fortior? et similia. sam finit Apollodorus (ut interpretatione Vale cipuli ejus utar) ita, Causa est negotium on suis partibus spectans ad quæstionem: aut, est negotium, cujus finis est controversia. deinde negotium sic finit: Negotium est ce gatio personarum, locorum, temporum, caus modorum, casuum, factorum, instrumentorus monum, scriptorum, et non scriptorum. C. nunc intelligimus ὑποθεσιν, negotium περιστασι ipsam causam quidam similiter finierunt, ut A dorus negotium. Isocrates causam esse ait quesi finitam civilem, aut rem controversam in pe rum finitarum complexu. Cicero his verbis, certis personis, locis, temporibus, actionibus, otiis cernitur, aut in omnibus, aut in ple eorum.

CAPUT VI.

o, cum omnis causa contineatur aliquo statu. quam dicere aggredior, quo modo genus quodsusse sit tractandum, id, quod commune est rus. Quid sit status, et unde ducatur, et quot, i sint, intuendum puto. Quamquam id nonad judiciales tantum pertinere materias putavequorum inscitiam, cum omnia tria genera exsecutus, res ipsa deprehendet. Quod nos n, id quidam constitutionem vocant, alii quæm, alii, quod ex quæstione appareat; Theogenerale caput, id est, xepalaior yerixwrator, od referantur omnia. Quorum diversa appelvis eadem est: nec interest discentium, quibus ue nominibus appelletur, dum res ipsa maniit. Statum Græci στασιν vocant: quod nomen rimum ab Hermagora traditum putant, sed b Naucrate Isocratis discipulo, alii a Zopyro menio: quamquam videtur Æschines quoque, tione contra Ctesiphontem, uti hoc verbo, cum cibus petit, ne Demostheni permittant evagari, um dicere de ipso cause statu cogant. Qua atio dicitur ducta, vel ex eo, quod ibi sit primus congressus, vel quod in hoc causa consistat. minis quidem hac origo: nunc, quid sit. m quidam dixerunt primam causarum conflicn: quos recte sensisse, parum elocutos, puto. est enim status prima conflictio, Fecisti; Non sed quod ex prima conflictione nascitur; id enus quæstionis : Fecisti ; Non feci ; An fece-Hoc fecisti, Non hoc feci, Quid fecerit? Quia apparet, illud conjectura, hoc finitione, quæm; atque in eo pars utraque insistit; erit io conjecturalis, vel finitivi statûs. Quid si dicat quis, Sonus est duorum inter se corporum ctio? erret, ut opinor; non enim sonus est ctio, sed ex conflictione. Et hoc levius: intelligitur enim, utcumque dictum. Inde vero ingens male interpretantibus innatus est error, qui, quis primam conflictionem legerant, credidêre statum semper ex prima quæstione dicendum: quod est vitiosissimum: nam quæstio nulla non habet utique statum : constat enim ex intentione, et depulsione: sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinsecus, aliquid tamen ad summam causæ conferentes, velut auxilia quadam: quo fit, ut in controversia una plures questiones esse dicantur. Harum porro plerumque levissima quæque primo loco fungitur. Namque et illud frequens est, ut ea, quibus minus confidimus, cum tractata sint, omittamus, interim sponte nostrà velut donantes, interim, ad ea quæ sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti. Simplex autem causa, etism si varie defenditur, non potest habere plus uno, de quo pronuntietur: atque inde erit status couse, quod et orator præcipue sibi obtinendum, et judex spectandum maxime, intelligit: in hoc enim causa consistet. Cæterum quæstionum possunt esse diversi. Quod ut brevissimo pateat exemplo; cum dicit reus, Etiamsi feci, recte feci; qualitatis utitur statu: cum dicit, Non feci, conjecturam movet. Semper autem firmius est non fecisse: ideoque in eo statum esse judicabo, quod dicerem, si mihi plus, quam unum, dicere non liceret. Recte igitur est appellata causarum prima conflictio, non quæstionum. Nam et, pro Rabirio Postumo, Cicero prima parte orationis in hoc intendit, ut actionem competere in equitem Romanum neget: secunda, nullam ad eum pecuniam pervenisse confirmat. Statum tamen in eo dicam fuisse, quod est potentius. Nec, in causa Milonis, circa primas quæstiones, quæ sunt ante procemium positre, judicabo conflixisse causam; sed ubi totis viribus insidiator Clodius, ideoque jure interfectus, ostenditur. Et hoc est, quod, ante omnia, constituere in animo suo debeat orator, (etiam si pro causa plura dicturus est) quid maxime liquere judici velit. Quod tamen, ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit. Alii statum crediderunt primam eius. cum quo ageretur, deprecationem. Quam sententiam his verbis Cicero complectitur, In quo primum insistit, quasi ad repugnandum congressa, defensio. Unde rursus alia quæstio, an eum semper is faciat, qui respondet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens, non a depulsione sumi, sed ab co, qui propositionem suam confirmet: ut, si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is velit probare: si jure occisum reus dicit. translatà probationis necessitate idem a reo fiat, et sit eius intentio. Cui non accedo equidem : nam est vero propius quod contra dicitur, nullam esse litem, si is, cum quo agitur, nihil respondeat; ideoque fieri statum a respondente. Meâ tamen sententia varium id est, et accidit pro conditione causarum ; quia et videri potest propositio aliquando statum facere, ut in conjecturalibus causis; utitur enim conjectura magis, qui agit: (quo moti, quidam eumdem a reo inficialem esse dixerunt) et in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, qui intendit. Sed, quia videtur illis quoque necessitatem hos status exsequendi facere qui negat, (is enim si dicat, Non feci, coget adversarium conjectură uti; et, si dicat, Non habet legem, syllogismo) concedamus ex depulsione nasci statum. Nihilo minus enim res eo revertetur, ut modo is qui agit, modo is cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, Hominem occidisti: si neget reus, faciet statum qui negat. Quod si confitetur, sed jure a se adulterum dicit occisum (nempe legem esse [certum est] quæ permittat;) nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. Non fuit (inquit) adulter: ergo depulsio incipit esse actoris: ille statum faciet. Ita erit quidem status ex primâ depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non a reo. Quid, quod eadem quæstio potest cumdem vel accu-

satorem facere vel reum. Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat. Qui se prætori in hortis ostenderat, neque erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio est, Artem ludicram exercuisti: depulsio. Non exercui artem ludicram: quæstio, Quid sit artem ludicram exercere? Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit de spectaculis, et aget injuriarum, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen illud accidet, quod est a pluribus traditum. Effugerunt has quæstiones, qui dixerunt statum esse id, quod appareat ex intentione et depulsione, ut, Fecisti; Non feci, aut, Recte feci. Viderimus tamen, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statum vocat, per quem subjecta res intelligatur, et ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hac fuit, cum essent frequenter in causa diversi quæstionum status, in eo credere statum causæ, quod esset in ea potentissimum, et in quo maxime res verteretur. Id si quis generalem quæstionem, vel caput generale, dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna; non magis, quam si aliud adhuc, quo idem intelligatur, ejus rei nomen invenerit : quamquam tota volumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis statum dici placet. Sed, cum in aliis omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc præcipue videtur mihi studium quoque diversa tradendi fuisse: adeo nec, qui sit numerus, nec que nomina, nec qui generales, quive speciales sint status, convenit. Ac primum Aristoteles elsmenta decem constituit, circa quæ versari videatur omnis quæstio: Ουσιαν, quam Flavius essentiam vocat: neque sane aliud est ejus nomen Latinum: sed eâ quæritur, An sit? Qualitatem, cujus apertus intellectus est. Quantitatem, quæ dupliciter a posterioribus divisa est, Quam magnum, et, Quam multum sit? Ad aliquid, unde ductæ relatio et compa-

ratio. Post hæc, Ubi, et, Quando: deinde Facere, Pati, Habere, quod est quasi armatum esse, et vestitum esse. Novissime xuo au, quod est Compositum esse quodam mode, ut sedere, stare, jacere. Sed, ex his omnibus, prima quatuor ad status pertinere, cætera ad quosdam locos argumentorum, videntur. Alii novem elementa posuerunt, Personam, quâ de animo, corpore, extra positis, quæratur; quod pertinere ad conjecturæ et qualitatis instrumenta video: Tempus, quod y povos vocant, ex quo questio, An is, quem, dum addicta est, mater peperit, servus sit natus? Locum, unde controversia videtur. An fas fuerit tyrannum in templo occidere? An exsulaverit, qui domi latuit? Tempus iterum, quod xaupov appellant: hanc autem videri volunt speciem illius temporis, ut æstatem, vel hiemem. Huic subjicitur ille in pestilentià comissator: Actum, id est πραξι», quod eo referunt, Sciens commiserit, an insciens? necessitate, an casu? et talia: Numerum, qui cadit in speciem quantitatis, An Thrasybulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos sustulerit? Causam, cui plurimæ subjacent lites, quoties factum non negatur, sed, quia justà ratione sit factum, defenditur; Toomor, cum id, quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum; hinc est adulter loris cæsus, vel fame necatus; Occasionem factorum, quod est apertius, quam ut vel interpretandum, vel exemplo sit demonstrandum: tamen αφορμας εργων vocant. Hi quoque nullam quæstionem extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, numerum et occasionem: et, pro illo, quem dixi, actu, subjictiunt res, id est, πραγματα. Quæ ne præterîsse viderer, satis habui attingere. Cæterum his nec status satis ostendi, nec omnes contineri locos, credo: quod apparebit diligentius legentibus, que de utrâque re dicam. Erunt enim plura multo, quam que his elementis comprehenduntur. Apud plures auctores legi, placuisse quibusdam, unum omnino statum esse conjecturalem. Sed, quibus placuerit, neque illi tradiderunt, neque ego usquam repérire potui. Rationem tamen hanc secuti dicuntur, quod res omnis signis colligeretur : quo medo licet qualitatis quoque solum statum faciant: quia ubique, qualis sit cujusque rei natura, queri potest. Sed, utrocumque modo, sequetur summa confusio. Neque interest, unum quis statum faciat, an nullum, si omnes causæ sint conditionis ejusdem. Conjectura dicta est a conjectu, id est, directione quadam rationis ad veritatem: unde etiam somniorum atque ominum interpretes conjectores vocantur. Appellatum tamen est hoc genus varie, sicut in sequentibus apparebit. Fuerunt, qui duos status facerent: Archidemus conjecturalem, et finitivum, exclusă qualitate, quia sic de ea quæri existimabet, Quid esset iniquum? quid injustum? quid dicto audientem non esse ? quod vocat, de eodem et alio. Hinc diversa sententia corum fuit, qui duos quidem status esse voluerunt, sed unum inficialem, alterum juridicialem. Inficialis, quem nos dicimus conjecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt, alii in partem, quia accusatorem conjectura, reum inficiatione, uti putaverunt. Juridicialis est, qui δικαιολογικος Græce dicitur. Sed, quemadmodum ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio: nam subjiciunt eam juridiciali: quarendumque arbitrantur, Justumne sit, sacrilegium appellari quod objiciatur, vel furtum, vel amentiam? qua in opinione Pamphilus fuit: sed qualitatem in plura partitus est: plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem, de quâ non constet, et in rem, de quâ constet. Nam est verum, nec aliter fieri potest, quam ut aut certum sit factum esse quid, aut non sit. Si non est certum, conjectura sit: si certum est, reliqui status. Nam idem dicit Apollodorus, cum quæstionem aut in rebus extra positis, quibus conjectura explicatur, aut in nostris opinio16. existimat positam: quorum illud πραγματιhoc περι εννοιας, vocat: idem, qui απορον et προrixor dicunt, quo dubium et præsumtum signifiz, de quo liquet. Idem Theodorus, qui de eo sit, et de accidentibus ei, quod esse constat, id περι ουσιας και συμβεβηκοτων, existimat queri. n, in his omnibus, prius genus conjecturam hasequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus vult esse, qualitatem, et de nomine, id est finim; Theodorus, quid, quale, quantum, ad ali-L. Sunt et qui de eodem et de alio, modo qualim esse, modo finitionem velint. In duo et Posiius dividit, vocem, et res. In voce quæri putat, significet, quid, quam multa, quo modo? in reconjecturam, quod xar' airbyriv vocat; et qualim; et finitionem, cui nomen dat xar' svooiave et zliquid. Unde et illa divisio est, alia esse scripta. inscripta. Celsus Cornelius duos et inse fecit us generales, An sit? Quale sit? Priori subjecit tionem, quia æque quæratur, An sit sacrilegus, nibil se sustulisse de templo dicit, et qui privas pecuniam confitetur sustulisse. Qualitatem in et scriptum dividit. Scripto quatuor partes les, exclusă translatione; quantitatem et mentis estionem conjecturæ, subjecit. Est etiam alia in dividendi status ratio, quæ docet, aut de substià controversiam esse, aut de qualitate: ipsam ro qualitatem aut in summo genere consistere, in succedentibus. De substantia est conjectura. zestio enim tractatur rei, An facta sit? An flat? futura sit? Interdum etiam mentis: idque me-, quam quod iis placuit, qui statum eumdem ti nominaverunt, tamquam de præterito tantum, tantum de facto, quæreretur. Pars qualitatis, e est de summo genere, raro in judicium venit: de est, Idne sit honestum, quod vulgo laudatur? redentium autem aliæ de communi appellatione, Sitne sacrilegus, qui pecuniam privatam ex

templo furatus est? aut de re denominatà, ubi et factum esse certum est, nec dubitatur, quid sit, quod factum est. Cui subjacent omnes de honestie, justis, utilibus, quæstiones. His etiam cæteri status contineri dicuntur, quia et quantitas modo ad conjecturam referatur, ut, Majorne sol quam terra? modo ad qualitatem, Quanta pæna quempiam, quantove præmio, sit affici justum? et translatio versetur circa qualitatem; et definitio pars sit translationis: quin et contrariæ leges, et ratiocinativus status, id est syllogismus, et plerumque scripti et voluntatis, æquo nitantur, (nisi quod hic tertius aliquando conjecturam accipit, Quid senserit legis constitutor?) ambiguitatem vero semper conjectura explicari necesse sit; quia, cum sit manifestum verborum intellectum esse duplicem, de solà quæritur voluntate. A plurimis tres sunt facti generales status, quibus et Cicero in Oratore utitur, et omnia, que aut in controversiam aut in contentionem veniant. contineri putat, Sitne ? Quid sit ? Quale sit? quorum nomina apertiora sunt, quam ut docenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit et M. Antonius. his quidem verbis, Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum, non factum; jus, injuria: bonum, malum. Sed, quonism, quod jure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoque, ut juste, fecisse videamur: secuti Antonium apertius voluerunt cosdem status distinguere. Itaque dixerunt conjecturalem, legalem, juridicialem: qui et Virginio placet. Horum deinde fecerunt species, ita ut legali subjicerent finitionem, et alios, qui ex scripto dicuntur; legum contrariarum, quæ αντινομια dicitur; et scripti, et sententiæ vel voluntatis, id est κατα όητος, και διανοιαν; et μεταληψιν, quam nos varie translativam, transumtivam, transpositivam vocamus: συλλογισμον, quem accipimus ratiocinativum, vel collectivum; ambiguitatis, que αμφιβολια nominaquos posui, quia et ipsi a plerisque status aptur : quibusdam legales potius quæstiones cas lacuit. Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικην ν, vel παραινιτικην, id est exhortativum, qui ise est proprius; συντελικην, qua conjecturam cari, magis ex his quæ sequuntur, quam ex omine, apparet; ὑπαλλακτικην; ea finitio est, ione enim nominis constat; juridicialem, eaappellatione Græca, qua cæteri, usus. Nam est ixi) multa in nominibus differentia. Sunt, qui CANTING translationem esse existiment, secuti mutationis significationem. Fecerunt alii totstatus, sed alios, An sit? Quid sit? Quale sit? tum sit? ut Cacilius et Theon. Aristoteles in ricis etiam sic omne opus dividit, in veritatem, enda ac fugienda, quod est suasoriæ, et de eotique alio: partiendo tamen ad hoc pervenit, ut it? Quid, Quale, Quantum, et Quam multum quærendum putet. Quodam tamen loco finiquoque vim intelligit, quo dicit quædam sic di, Sustuli; sed non furtum feci: Percussi; on injuriam feci. Posuerat et Cicero in libris ricis, facti, nominis, generis, actionis; ut in conjectura, in nomine finitio, in genere qualitas, tione jus, intelligeretur. Juri subjectrat transiem. Verum hic legales quoque quæstiones alio ractat, ut species actionis. Fuerunt, qui facerent que, conjecturam, finitionem, qualitatem, quanm, ad aliquid. Theodorus quoque (ut dixi) n generalibus capitibus utitur, An sit? Quid Quale sit? Quantum sit? Ad aliquid. Hoc ium maxime in comparativo genere versari puquoniam melius ac pejus, majus et minus, nisi elata, non intelliguntur. Sed, in illas quoque lativas, ut supra significavi, quæstiones incidunt, huic jus agendi sit? vel facere aliquid const? An contra hunc? An hoc tempore? An omnia enim ista referri ad aliquid necesse est.

Alii sex status putant, conjecturam, quam yereoir vocant; et qualitatem; et proprietatem, id est idioτητα, quo verbo finitio ostenditur; et quantitatem, quam agiar dicunt; et comparationem; et translationem, cujus [ad hoc novum nomen inventum est. μεταστασις · novum, inquam, in statu,] alioqui ab Hermagorà inter species juridiciales usitatum. Aliis septem esse placuit, a quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio, recepta est: sed in horum trium locum subditæ quatuor legales, adjestaque tribus illis rationalibus. Alii pervenerunt usque ad octo, translatione ad septem superiores adjecta. A quibusdam deinde divisa ratio est, ut status rationales appellarent quæstiones (quemadmodum supra dixi) legales : in illis de re, in his de scripto, quæreretur. Quidam, in diversum, hos status esse, illas quastiones, maluerunt. Sed alii rationales tres putaverunt. An sit? Quid sit? Quale sit? Hermagoras solus quatuor, conjecturam, proprietatem, translationem, qualitatem, quam per accidentia, id est, κατα συμβι-Βηκοτα, vocat, hac interpretatione, An illi accidat viro bono esse, vel malo? Hanc ita dividit, de appetendis et fugiendis, que est pars deliberativa : de persona; ea ostenditur laudativa; negotialem, quam πραγματικήν vocat, in quâ de rebus ipsis quæritur, remoto personarum complexu, ut, Sitne liber, qui est in assertione? An divitiæ superbiam pariant? An justum sit quid? an bonum sit? Juridicialem, in quâ fere eadem, sed certis destinatisque personis. quærantur: An ille juste hoc fecerit, vel bene? Nec me fallit, in primo Ciceronis rhetorico alism esse loci negotialis interpretationem, cum ita scriptum sit, Negotialis est, în quâ, quid juris ex civili more et æquitate sit, consideratur : cui diligentiæ præcese apud nos jurisconsulti existimantur. Sed, quod insius de his libris judicium fuerit, supra dixi. Sunt enim velut [regestæ in hos commentarios, quas adolescens deduxerat, scholæ:] et, si qua est in his

culpa, tradentis est; sive eum movit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exempla ex quæstionibus juris, sive, quod Græci πραγματικούς vocant juris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit : ideoque culpari, tamquam falsa prescipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quamquam semina ejus quædam, citra nomen ipsum, apud Aristotelem reperiuntur. Legales autem quæstiones has fecit, scripti et voluntatis, (quam ipse vocat κατα όητον, και ὑπεξαιρεσιν, id est dictum, et exceptionem; quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatum) ratiocinativum, ambiguitatis, legum contrariarum. Albutius, eadem divisione usus, detrahit translationem, subjiciens eam juridiciali. In legalibus quoque quæstionibus nullum putat esse, qui dicatur ratiocinativus. Scio plura inventuros adhuc, qui legere antiquos studiosius volent : sed, ne hæc quoque excesserint modum, vereor. Ipse me paulum in aliâ, quam prius habuerim, opinione nunc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat famæ modo studenti, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modo, verum etiam approbâssem. Sed non sustineo esse conscius mihi dissimulati (in eo præsertim opere, quod ad bonorum juvenum aliquam utilitatem componimus) in ulla parte judicii mei. Nam et Hippocrates, clarus arte medicinæ, videtur honestissime fecisse, qui quosdam errores suos, ne posteri errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitavit aliquos jam editos libros aliis postea scriptis ipse damnare, sicut Catulum atque Lucullum, et hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis rhetoricæ. Etenim supervacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Neque tamen quidquam, ex his quæ tum præcepi, supervacuum fuit: ad easdem enim particulas hæc quoque, quæ nunc VOL. I.

precipiam, revertentur: ita neminem didicisse poniteat : colligere tantum cadem, ac disponere paulo significantius, conor. Omnibus autem satisfactum volo, non me hæc serius demonstrare aliis, quam mihi ipse persuaserim. Secundum plurimos auctores, servabam tres rationales status, conjecturam, qualitatem, finitionem, unum legalem. Hi mihi status generales erant. Legalem in quinque species partiebar, scripti et voluntatis, legum contrariarum, collectivum, ambiguitatis, translationis. Nunc quartum ex generalibus intelligo posse removeri. Sufficit enim prima divisio, quâ diximus alios rationales, alios legales esse : ita non erit status, sed quastionum genus: alioquin et rationalis status esset. Ex his etiam, quos speciales vocabam, removi translationem; frequenter quidem (sicut omnes, qui me secuti sunt, meminisse possunt) testatus, et in insis etiam illis sermonibus, me nolente vulgatis, hoc tamen complexus, vix in ulla controversia translationis statum posse reperiri, ut non et alius in eaden recte dici videretur; ideoque a quibusdam eum exclusum. Neque ignoro multa transferri, cum, in omnibus fere causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, hæ sint quæstiones, An huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore, licent agere? et si qua sunt talia. Sed personæ, tempora, actiones, cæteraque, propter aliquam causam transferuntur: ita non est in translatione quæstio, sed in eo, propter quod transferuntur. Non debes anud pratorem petere fidei commissum, sed apud consules: major cnim prætoriå cognitione summa est: quesitur, An major summa sit? facti controversia est. Nos licet tibi agere mecum: cognitor enim fleri non potuisti: judicatio est, An potuerit? Non debuisti interdicere, sed petere: An recte interdictum sit? ambigitur. Quæ omnia succedunt legitimis quæstionibus. An non præscriptiones, etiam in quibus max-

ne videtur manifesta translatio, easdem omnes species habent, quas eæ leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut scripto et sententià, vel ratiocinatione quæratur, deinde status ex quæstione oriatur? Translatio non habet quæstionem, de qua contendit orator, sed propter quam contendit. Hoc apertius: Occidisti hominem; Non occidi: quæstio, An occiderit ? status, conjectura. Non est tale, Habeo jus actionis; Non habes: ut sit quæstio, An habeat? et inde status. Accipiat enim actionem, necne, ad eventum pertinet, non ad causam; et ad id, quod pronuntiat judex, non id, propter quod pronuntiat. Hoc illi simile est, Puniendus es; Non sum: videbit judex, an puniendus sit? sed non hic erit quæstio, nec hic status. Ubi ergo? Puniendus cs; hominem occidisti: Non occidi: An occiderit? Honorandus sum: Non es: num statum habet? Non. ut puto. Honorandus sum, quia tyrannum occidi; Non occidisti: questio, et status. An occiderit. Similiter, Non recte agis; Recte ago; non habet statum. Ubi est ergo? Non recte agis, ignominiosus: quæritur, An ignominiosus sit? aut, An agere ignominioso liceat? et quæstio est, et status. Ergo translativum genus causæ est, ut comparativum, et mutuæ accusationis. At enim simile est illi, Habeo jus; Non habes. Occidisti; Recte occidi. Non nego: sed nec res hæc statum facit: non enim sunt hæ propositiones; alioqui causa non explicabitur; sed cum suis rationibus. Scelus commisit Horatius: sororem enim occidit. Non commisit; debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mærebat. Quæstio, An hæc justa causa? ita qualitas. Ac similiter in translatione, Non habes jus abdicandi, quia ignominioso non est actio. Habeo jus, quia abdicatio actio non est. Quæritur, Quid sit actio? finiemus; [Non] licet abdicare? syllogismus. Item cætera per omnes et rationales et legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui translationem in rationali quoque genere ponerca. nem occidi jussus ab imperatore. Don. .. genti tyranno dedi. Descrui, tempestatibus, fun nibus, valetudine, impeditus: id est, non per 1 stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius dissent Non enim actio transfertur, sed causa facti: qu accidit pæne in omni defensione. Deinde is, qui t utitur patrocinio, non recedit a forma qualita Dicit enim se culpà vacare, ut magis qualitatis d plex ratio facienda sit, altera, quâ et factum del ditur; altera, qua tantum reus. Credendum igitur iis, quorum auctoritatem secutus est Cice tria esse, quæ in omni disputatione quærantur, sit, quid sit, quale sit? quod ipsa nobis etiam 1 tura præscribit. Nam, primum, oportet subesse i quid, de quo ambigitur; quod, quid sit, et qu sit, certe non potest æstimari, nisi prius esse com terit: ideoque ea prima quæstio. Sed non stati quod esse manifestum est, etiam, quid sit, apper Hoc quoque constituto, novissima qualitas super nec, his exploratis, aliud est ultra. His infinite c his finite, continentur: horum aliqua i

[†]~unsiv∆ indiniali masawi∆

i pater bus leum abe abdiendunt. :t: Lane quàur pereepponicapiat: o cerere riptus? ios natus Prior sylhabendi, et volungitimum, quam di-.im natus, Scriptum , si poste: uteturque ·um, cujus n crit post unte legition potest, urbet, quod t; ita vinı i dicitur ab ares sum. Quaritur Adjicitur

viliam non iit. Sed in ctur: alter is esse; et itur. lege:

tionali quoque genere ponerent, hoc modo; Hominem occidi jussus ab imperatore. Dona templi cogenti tyranno dedi. Deserui, tempestatibus, fluminibus, valetudine, impeditus: id est, non per me stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius dissentio. Non enim actio transfertur, sed causa facti: quod accidit pæne in omni defensione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio, non recedit a formà qualitatis. Dicit enim se culpà vacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda sit, altera, quâ et factum defenditur; altera, quâ tantum reus. Credendum est igitur iis, quorum auctoritatem secutus est Cicero, tria esse, quæ in omni disputatione quærantur, an sit, quid sit, quale sit? quod ipsa nobis etiam natura præscribit. Nam, primum, oportet subesse aliquid, de quo ambigitur; quod, quid sit, et quale sit, certe non potest æstimari, nisi prius esse constiterit: ideoque ea prima quæstio. Sed non statim, quod esse manifestum est, etiam, quid sit, apparet. Hoc quoque constituto, novissima qualitas superest: nec, his exploratis, aliud est ultra. His infinitæ quæstiones, his finitæ, continentur: horum aliqua in demonstrativă, deliberativă, judiciali materia utique tractantur. Hæc rursus judiciales causas et rationali parte et legali continent. Nec enim ulla juris disceptatio, nisi finitione, qualitate, conjectura, potest explicari. Sed instituentibus rudes non erit inutilis latius primo fusa ratio, et, si non statim rectissima linea tensa, facilior tamen et apertior via. Discant igitur, ante omnia, quadripertitam in omnibus causis esse rationem, quam primam intueri debeat, qui acturus est. Nam, ut a defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si, quod objicitur, negari potest: proxima, si non id, quod objicitur factum esse dicitur: tertia honestissima, qua re factum defenditur. Quibus si deficiamur, u' quidem, sed jam sola superest salus, aliquo jv jutorio elabendi ex crimine, quod neque nego

defendi potest: ut non videatur jure actio intendi. Hinc illæ quæstiones, sive actionis, sive translationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII Tabulis debitoris corpus inter creditores dividi licuit: quam legem mos publicus repudiavit: et aliquid æquum, sed prohibitum jure, ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quam ut probet factum esse; hoc esse factum; non recte factum; jure se intendere. Ita circa species easdem lis omnis versabitur, translatis tantum aliquando partibus; ut, in causis, in quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor velut proposita formæque actionis, quæ tum generales status vocabam, in duo (ut ostendi) genera discedunt, rationale, et legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat. Itaque in eo satis est ostendisse conjecturam. finitionem, qualitatem. Legalium plures sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, et varias habent formas. Alia est, cujus verbis nitimur; alia, cujus voluntate: alias nobis, cum ipsi nullam habemus, adjungimus : alias inter se comparamus : alias in diversum interpretamur. Sic nascuntur hæc velut simulacra ex illis tribus, interim simplicia, interim et mixta, propriam tamen faciem ostendentia, ut scripti et voluntatis, quæ, sine dubio, aut qualitate aut conjecturá continentur; et syllogismus, qui est maxime qualitatis; et leges contrariæ, que iisdem, quibus scriptum et voluntas, constant; et αμφιβολια, quæ semper conjecturá explicatur. Finitio quoque utrique generi, quodque rerum, quodque scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia, etiamsi in illos tres status veniunt, tamen, quia (ut dixi) habent aliquid velut proprium, videntur demonstranda discentibus; et permittendum ea dicere vel status legales, vel quæstiones, vel capita quædam minora; dum sciant, nihil, ne in his

quidem, præter tria quæ prædiximus, quæri. At Quantum? et Quam multum? et Ad aliquid, et (ut nonnulli putaverunt) comparativus, non eamdem rationem habent. Sunt enim hæc, non ad varietatem juris, sed ad solam rationem, referenda: ideoque semper in parte aut conjecturæ aut qualitatis ponenda sunt, ut, Qua mente? et Quo tempore? et Quo loco? Sed de singulis dicemus quastionibus, cum tractare præcepta Divisionis cæperimus. Hoc inter omnes convenit, in causis simplicibus singulos status esse causarum, quæstionum autem, quæ, velut subjacentes, ad illud, quo judicium continetur, referuntur, sæpe in unam cadere plures posse. Etiam credo aliquando dubitari, quo statu sit utendum, cum adversus unam intentionem plura opponuntur: et, sicut in colore dicitur narrationis, cum esse optimum, quem actor optime tueatur; ita hîc quoque posse dici, eum statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere virium possit orator : ideoque, pro Milone, aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret orationem; cum ille jure, tamquam insidiatorem, occisum, et tamen non Milonis consilio, dixerit; hic etiam gloriatus sit occiso malo cive: in conjunctis vero posse duos vel tres inveniri, vel diversos, ut si quis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse, defendat; vel generis ejusdem, ut si quis duo crimina, vel omnia, neget. Quod accidit, etiam si de una re quæratur aliqua, sed eam plures petant, vel eodem jure, ut proximitatis, vel diverso, ut cum hic testamento, ille proximitate, nitatur. Quoties autem aliud alii petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est, ut in illà controversià: Testamenta legibus facta rata sint. Intestatorum parentum liberi hæredes sint. Abdicatus ne quid de bonis patris capiat. Nothus, ante legitimum natus, legitimus filius sit : post legitimum natus, tantum civis. In adoptionem dure liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicaverat, sustulit nothum: instituto hærede abdicato, decessit. Omnes tres de bonis contendunt. (Noffer, qui non sit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoque in oratione quadam testatus est, non habemus; ideoque utimur peregrino. Sed ad propositum.) Hæredi scripto opponitur lex. Abdicatus ne quid de bonis patris capiat : fit status scripti et voluntatis, An ullo modo capere possit? an ex voluntate patris? an hæres scriptus? Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, et quod non sit ante legitimum natus. Prior syllogismum habet, An pro non natis sint habendi, qui a familià sunt alicnati? Altera scripti et voluntatis. Non enim, esse hunc natum ante legitimum, convenit: sed voluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoque legis excludet, dicens, Non utique, si postca legitimus natus non sit, notho noccre: uteturque hoc argumento, Finge solum natum nothum, cujus conditionis erit? tantum civis? atqui non erit post legitimum natus. Filius? atqui non crit ante legitimos natus: quare, si verbis legis stari non potest, voluntate standum est. Nec quemquam turbet, quod ex una lege duo status fiant: duplex est; ita vim duarum habet. Redire in familiam volenti dicitur ab altero, primum, Ut tibi redire liceat, hæres sum. Idem status, qui in petitione abdicati. Quæritur enim, An possit esse hæres abdicatus? Adjicitur communiter a duobus, Redire tibi in familiam non licet: non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc proprià quisque eorum quæstione nitetur: alter enim dicet, abdicatum quoque inter liberos csse; et argumentum ducet ex ipså, quâ repellitur, lege: supervacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum: nunc, quia, filii jure, futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen non id efficiat, ne filius sit, sed ne hæres sit. Status finitivus, Quid sit filius? Rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est, ut probaret esse se filium, nisi forte et hic finitionem movet, An liberi sint etiam non legitimi? Cadent igitur in unam controversiam, vel specialiter duo legitimi status, scripti et voluntatis, et syllogismus, et præterea finitio; vel tres illi, qui natura soli sunt, conjectura in scripto et voluntate, qualitas in sullogismo, et, quæ per se est aperta, finitio. Causa quoque, et judicatio, et continens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur, cui non insit ratio, et quo judicium referatur, et quod rem maxime contineat. Sed, quia magis hæc variantur in litibus, et fere tradita sunt ab iis qui de judicialibus causis aliqua composuerunt, in illam partem differantur. Nunc, quia in tria genera causas divisi, ordinem sequar.

CAPUT VII.

Ac potissimum incipiam ab eâ, quæ constat laude ac vituperatione. Quod genus videtur Aristoteles, atque eum secutus Theophrastus, a parte negotiali, (hoc est, πραγματικης) removisse, totamque ad solos auditores relegâsse: et id ejus nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiam negotiis hoc munus inseruit. Nam et funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio; atque, ex senatûs-consulto, magistratibus sæpe mandantur: et laudare testem, vel contra, pertinct ad momentum judiciorum: et ipsis etiam reiv

dare laudatores licet: et editi in competitores, in L. Pisonem, in Clodium, et Curionem, libri, vituperationem continent; et tamen in senatu loco sunt habiti sententiæ. Neque inficias eo, quasdam esse ex hoc genere materias, ad solam compositas ostentationem, ut laudes Deorum, virorumque, quos priora temporatulerunt. Quo solvitur quæstio supra tractata; manifestumque est, errare eos, qui nunquam oratorem dicturum, nisi de re dubiâ, putaverunt. An laudes Capitolini Jovis, perpetua sacri certaminis materia, vel dubiæ sunt, vel non oratorio genere tractantur? Ut desiderat autem laus, quæ negotiis adhibetur, probationem; sic etiam illa, quæ ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis; ut qui Romulum Martis filium, educatumque a lupâ, dicat, in argumentum cœlestis ortûs utatur his, quod, abjectus in profluentem, non potuerit exstingui; quod omnia sic egerit, ut, genitum præside bellorum Deo, incredibile non esset; quod ipsum quoque cœlo receptum temporis ejus homines non dubitaverint. Quædam vero etiam in defensionis speciem cadent: ut si, in laude Herculis, permutatum cum reginà Lydiæ habitum, et imperata (ut traditur) pensa, orator excuset. Sed proprium laudis est, res amplificare, et ornare. Que materia præcipue quidem in Deos et homines cadit : est tamen et aliorum, animalium, et carentium animâ. Verum, in Deis generaliter, primum majestatem ipsius eorum naturæ venerabimur, deinde propriam vim cujusque, et inventa, quæ utile aliquid hominibus attulerint. Vis ostenditur, ut in Jove, regendorum omnium; in Marte, belli; in Neptuno, maris: inventa, ut artium, in Minerva; Mercurio, literarum; medicinæ, Apolline; Cerere, frugum; Libero, vini. Tum, si qua ab his acta vetustas tradidit, commemoranda. Addunt etiam Diis honorem parentes, ut si quis sit filius Jovis: addit antiquitas, ut iis, qui sunt ex Chao; progenies quoque, ut Apollo ac Diana Latone. Laudandum in quibusdam, quod geniti immortales; in quibusdam, quod immortalitatem virtute sunt consecuti: quod pietas principis nostri præsentium quoque temporum decus fecit. Magis est varia laus hominum. Nam primum dividitur is tempora, quodque ante eos fuit, quoque ipai vixerunt: in iis autem qui fato sunt functi, etiam quod est insecutum. Ante hominem patria ac parentes majoresque erunt, quorum duplex tractatus est. Aut enim respondisse nobilitati, pulchrum erit; aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoque interim ex eo, quod ante ipsum fuit, tempore trahentur, quæ responsis vel auguriis futuram claritatem promiserint; ut eum, qui ex Thetide natus esset. majorem patre suo futurum cecinisse dicuntur oracula Ipsius vero laus hominis, ex animo, et corpore, et extra positis, peti debet. Et corporis quidem fortuitorumque cum levior, tum non uno modo tractanda est. Nam et pulchritudinem interim roburque prosequimur honore verborum, ut Homerus in Agememnone atque Achille. Interim confert admirationi multum etiam infirmitas, ut cum idem Tydes parvum, sed bellatorem, dicit fuisse. Fortuna vero, cum dignitatem affert, ut in regibus principibusque, (namque est hæc materia ostendendæ virtutis uberior) tum, quo minores opes fuerunt, eo majorem benefactis gloriam parit. Sed omnia, quæ extra nos bona sunt, quæque hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, sed quod his honeste sit usus. Nam divitiæ, et potentia, et gratia, cum plurimum virium dent, in utramque partem certissimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut pejores, sumus. Animi semper vera laus: sed non una per hoc opus via ducitur. Namque alias ætatis gradus, gestarumque rerum ordinem, sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ; post hoc, operum, id est factorum dictorumque, contexhas in species virtutum dividere laudem, foris, justitia, continentia, caterarumque, ac s assignare, quæ secundum quamque earum runt. Utra sit autem harum via utilior, cum à deliberabimus : dum sciamus gratiora esse tibus, quæ solus quis, aut primus, aut certe aucis, fecisse dicetur; si quid præterea supra aut exspectationem, præcipue quod aliena pousa, quam sua. Tempus, quod finem hominis itur, non semper tractare contingit: non sojuod viventes aliquando laudamus, sed quod sec occasio est, ut referri possint divini honores, reta, ut publice statuæ constitutæ. Inter quæ averim ingeniorum monimenta, quæ sæculis entur. Nam quidam, sicut Menander, justiora orum, quam suæ ætatis, judicia sunt consecuti. nt laudem liberi parentibus, urbes conditoriges latoribus, artes inventoribus, necnon inquoque auctoribus; ut a Numâ traditum colere, et a Publicolà fasces populo submittere. mnis etiam in vituperatione ordo constabit tan-1 diversum. Nam et turpitudo generis opprorultis fuit; et quosdam claritas ipsa notiores itia, et invisos magis fecit; et in quibusdam, Paride traditum est, prædicta pernicies; et is ac fortunæ quibusdam mala contemtum, ut itæ atque Iro; quibusdam bona vitiis corrupta attulerunt; ut Nirea imbellem, [Clisthenem] icum, a poëtis accepimus. Et animi totidem quot virtutes sunt : nec minus, quam in laudiuplici ratione tractantur. Et post mortem aduibusdam ignominia est, ut Melio, cujus doalo æquata; Marcoque Manlio, cujus prænofamilià in posterum exemtum est. Et parentes am odimus. Et est conditoribus urbium infame, xisse aliquam perniciosam cateris gentem, est primus Judaïcæ superstitionis auctor: et horum leges invisæ: et si quod est exemplum

deforme posteris traditum, quale libidinis vir Perses in muliere Samià instituere ausus dicitur primus. Sed in viventibus quoque judicia hominum velut argumenta sunt morum; et honos aut ignominia veram esse laudem vel vituperationem probat. Interesse tamen Aristoteles putat, ubi quidque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio; ut illa maxime, quæ probant, esse in eo, qui laudabitur, credant; aut in eo, contra quem dicemus, ea, quæ oderint. Ita non dubium erit judicium, quod orationem præcesserit. Ipsorum etiam permiscenda laus semper: nam id benevolos facit: quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate jungenda. Minus Lacedæmone studia literarum, quam Athenis, honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto vivere quibusdam honestum; aliis cura legum. Frugalitas anud Sybaritas forsitan odio foret; veteribus Romanis summum luxuria crimen. Eadem in singulis differentia. Maxime favet judex, qui sibi dicentem assentiri putat. Idem præcipit illud quoque, (quod mox Cornelius Celsus prope supra modum invasit) quia sit quædam virtutibus ac vitiis vicinitas, utendum proximà derivatione verborum, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro avaro parcum, vocemus: quæ eadem etiam contra valent. Quod quidem orator, id est, vir bonus, nunquam faciet, nisi forte communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes similiter atque homines. Nam pro parente est conditor; et multum auctoritatis affert vetustas, ut iis, qui terrà dicuntur orti ; et virtutes ac vitia circa res gestas, [eadem quæ] in singulis : illa propria, quæ ex loci positione ac munitione sunt Cives illis, ut hominibus liberi, decori. Est laus et operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, auctor, spectari solet. Honor, ut in templis; utilitas, ut in muris; pulchritudo vel auctor, utrobique Est et locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem: ii

ns similiter speciem et utilitatem intuemu: cm, maritimis, planis, amoenis; utilitatem, sabus. Erit etiam dictorum factorumque laus ralis. Erit et rerum omnis modi. Nam et somni ortis scriptæ laudes, et quorumdam a medicis um. Itaque, ut non consensi hoc laudativum se circa solam versari honesti quæstionem; sic itate maxime contineri puto; quamquam omnes status cadere in hoc opus possint, hisque usum æssarem in vituperando Catone, notaverit Cicero. m autem habet aliquid simile suasoriis, quia mque eadem illic suaderi, hic laudari, solent.

CAPUT VIII.

eliberativas quoque miror a quibusdam solâ utilifinitas. Ac, si quid in his unum sequi oporteret, r fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc riæ genus dignitate maxime contineri putat. Nec to, quin hi, qui sunt in illà priore sententià, seum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nuod honestum esset, existimarint. Et est hæc verissima, si consilium contingat semper bonoatque sapientûm. Verum, apud imperitos (apud frequenter dicenda sententia est), populumque ipue, qui ex pluribus constat indoctis, discera sunt hæc, et secundum communes magis inzus loquendum. Sunt enim multi, qui, etiam credunt honesta, non tamen satis eadem utilia ue existiment; quæ turpia esse dubitare non int, utilitatis specie ducti probent, ut fædus santinum, jugumque Caudinum. Ne qualitatis m statu, in quo et honestorum et utilium quæst, complecti eas satis est. Nam frequenter in tiam conjecturæ locus est; nonnunguam tractaliqua finitio: aliquando etiam legales possunt ere tractatus, in privata maxime consilia, si do ambigitur, An liccat. De conjectura paulo L. I.

past pluritus. Incrim. esse finitio apad Demomen. Det Huinerman Phinopus, an reddat? and Commen in Philippins. Quid sit tumultus? Quit ? non ila sirrile inficialium questio, De statad Serrii Suisiral, en in deman penenda sit, qui in legecione ferro sunt intercusti? Ergo para deliberacità (guar entent suntain dicitar), de tempore foture constitute, courie com de presterito. Oficie contex darbes, mairañ, ar ñerandradi. Procesio, quale est in inchiniffrent, non ubique eget, quin conincas est el calações, casta constalit. Unitimo tumen enodomnene debet habere aliquam processii specien: ner erier abrupte, ner unde Ebrin, incipiendum; quis est alierid in occei materià raturaliter primum. In senser, et raique la concisalitat, endem natio, que and judices, accorrends sibi plerumque corum, apud quos dicendum sit. benevolentia. Nec mirum, ours com in panegyricis peratur audientium favor, ubi emolumentum non in utilitate aliquà, sed in solà lande, consistit. Aristreles quidem, nec sine causi, putat, et a nostrà, et ab ejus qui dissentiet, personà, daci frequenter in consiliis exordium, quasi mutuantibus hoc nobis a judiciali genere; nonnunquam etiam, ut minor res majorve videatur: in demonstrativis vero processia esse maxime libera existimat. Nam et longe a materia duci, ut in Helenes laude Isocrates fecerit: et ex aliquà rei vicinià, ut idem in panegyrico conqueritur plus honoris corporum quam animorum virtutibus dari; et Gorgies, in Olympico, laudans cos, qui primi tales instituerunt conventus. Quos secutus videlicet Crispus Sallustius, in bello Jugurthino et Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est. Sed nunc ad suasorism. in qua etiam, cum procemio utemur, breviore tamen, et velut quodam capite tantum et initio, debebimus esse contenti. Narrationem vero nunquam exiget privata deliberatio, ejus duntaxat rei, de qua dicenda sententia est; quia nemo ignorat id, de quo

 Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberamulta narrari. In concionibus sæpe est etiam æ ordinem rei docet, necessaria. Affectus, ut axime, postulat. Nam et concitanda et lefrequenter est ira: et ad metum, cupiditatem, conciliationem, impellendi animi. Nonnuntiam movenda miseratio est, sive, ut auxilium s feratur, suadere oportebit, sive sociae civitatis nem deflebimus. Valet autem in consiliis aucplurimum. Nam et prudentissimus esse haet optimus is debet, qui sententiæ suæ de s atque honestis credere omnes velit. In judim vulgo fas habetur indulgere aliquid studio onsilia, nemo est, qui neget, secundum mores Fræcorum quidem plurimi omne hoc officium sale esse judicaverunt, et in solà reipublica stratione posuerunt. Quin et Cicero in hac e parte versatur. Ideoque suasuris de pace. opiis, operibus, vectigalibus, hæc duo præcita esse voluit, vires civitatis, et mores : ut ex , cum ipsarum rerum, tum audientium, ratio di duceretur. Nobis major in re videtur varieam et consultantium et consiliorum plurima nera. Quare, in suadendo et dissuadendo, tria n spectanda erunt: Quid sit, de quo delibe-Qui sint, qui deliberent; Qui sit, qui sua-Rem, de quâ deliberatur, aut certum est posse ut incertum. Si incertum, hæc erit quæstio ut potentissima. Sæpe enim accidet, ut prius is, ne, si possit quidem fieri, esse faciendum: , fieri non posse. Cum autem de hoc quæritur, ura est, An Isthmos intercidi, an siccari pamtina, an portus fleri Ostiæ, possit ? An ider terras ultra Oceanum sit inventurus? iis quoque, quæ constabit posse fieri, conjeciquando erit; ut si quæratur, An utique fusit, ut Carthaginem superent Romani: ut Hannibal, si Scipio exercitum in Africam transtulerit: ut servent fidem Samnites, si Romani arma deposucrint? Quædam et fieri posse, et futura esse, credibile est; sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Ubi conjecturæ non erit locus, alia sunt intuenda. Et primum, aut propter ipsam rem, de qua sententiæ rogantur, consultabitur, aut propter alias intervenientes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant Patres Conscripti, An stipendium militi constituant? Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciendi, ut deliberant Patres Conscripti, An Fabios dedant Gallis bellum minitantibus? aut non faciendi, ut deliberat C. Cæsar, A: perseveret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerent? Hæ suasoriæ duplices sunt. Nam et illic causa deliberandi est, quod bellum Galli minitentur: esse tamen quæstio potest, Dedendine fuerint, etiam citra hanc denuntiationem. qui, contra fas, cum legati missi essent, prælium inierint, regemque, ad quem mandata acceperant, trucidarint? Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militum perturbationem. Est tamen locus quærendi, An, citra hunc quoque casum, penetrandum in Germaniam fuerit? Semper sutem de eo prius loquemur, de quo deliberari, etiam detractis sequentibus, posset. Partes suadendi quidam putaverunt honestum, utile, necessarium. Ego non invenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere: de faciendo autem deliberatur. Quod si hanc vocant necessitatem, in quam homines graviorum metu coguntur, utilitatis erit quæstio; ut si, obsessi et impares, et aquâ ciboque defecti, de facienda ad hostem deditione deliberent, et dicatur, Necesse est; nempe sequitur, ut hoc subjiciatur, Alioqui pereundum est: ita, propter id ipsum, non est necesse, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumventi. Igitur, in his quoque causis, aut de solá utilitate ambigetur, aut quæstio

stile atque honestum consistet. At enim, si is liberos procreare volet, necesse habeat uxorem Aucere. Quis dubitat? sed ei, qui pater vult fieri, liquest necesse est, uxorem esse ducendam. Itaque mihi ne consilium quidem videtur, ubi necessitas est; non magis quam ubi constat, quid fieri omnino non posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατον, quod nostri possibile nominant ; quæ, ut dura videatur appellatio, tamen sola est. Quas partes non omnes in omnem cadere suasoriam manifestius est, quam ut docendum sit. Tamen apud plerosque earum numerus augetur, a quibus ponuntur ut partes, quæ species sunt pa. ium. Nam fas, justum, pium, æquum, mansuetum quoque (sic enim sunt interpretati το ήμερο»), et si qua adhuc adjicere quis ejusdem generis velit, subjici possunt honestati. An sit autem facile, magnum, jucundum, sine periculo? ad quæstionem pertinet utilitatis. Qui loci oriuntur ex contradictione; Est quidem utile, sed difficile, parvum, injucundum, periculosum. Tamen quibusdam videtur esse nonnunguam de jucunditate solà consultatio, ut si de ædificando theatro, instituendis ludis, deliberetur. Sed neminem adeo solutum luxu puto, ut nihil in causà suadendi sequatur, præter voluptatem. Præcedat enim semper aliquid, necesse est, ut, in ludis, honor Deorum; in theatro, non inutilis laborum remissio : deformis et incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio; et nihilo minus eadem illa religio, cum theatrum veluti quoddam illius sacri templum vocabimus. Sæpe vero et utilitatem despiciendam esse dicimus, ut honesta faciamus; ut cum illis Opiterginis damus consilium, ne se hostibus dedant, quamquam perituri sint, nisi fecerint. Et utilia honestis præferimus; ut cum suademus, ut bello Punico servi armentur. Sed tamen neque hic plane concedendum est, esse id inhonestum; liberos enim naturâ omnes, et eisdem constare elementis, et fortasse antiquis etiam nobilibus ortos, dici potest: et illic, ubi manifestum periculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint, sive hostis non servaverit fidem, sive Cæsar vicerit, quod est vero similius. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant, plerumque nominibus deflecti solent. Nam et utilitas ipsa expugnatur ab iis qui dicunt, non solum potiora esse honesta quam utilia, sed ne utilia quidem esse, quæ non sint honesta: et, contra, quod nos honestum, illi vanum, ambitiosum, stolidum, verbis quam re probabilius, vocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoque ipsa: ut si ex duobus eligamus, in altero, quid sit magis, in altero, quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suasoriæ incidunt; ut, cum Pompeius deliberavit, Parthos, an Africam, an Agyptum, peteret. Ita non tantum, utrum sit melius, sed quid sit optimum, quæritur. Itemque contra. Nec unquam incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ undique secundum nos sit. Nam, ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita fere omnis suasoria nihil est aliud, quam comparatio: videndumque, quid consecuturi simus, et per quid? ut æstimari possit, plus, in eo quod petimus, sit commodi, an vero, in eo per quod petimus, incommodi? Est utilitatis et in tempore quæstio, Expedit, sed non nunc; et in loco, Non hic; et in persona, Non nobis, non contra hos; et in genere agendi, Non sic; et in modo, Non in tantum. Sed personam sæpius decoris gratia intuemur, quæ, et in nobis, et in iis qui deliberant, spectanda est. Itaque, quamvis exempla plurimum in consiliis possunt, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis; refert tamen, quorum auctoritas, et quibus adhibeatur. Diversi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam consultant aut plures, aut singuli : sed in utrisque differentia: quia et in pluribus multum interest, Senatus sit, an populus; Romani, an Fi-

denates : Græci, an Barbari : et in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius, deliberet. Proinde intuenda sexus, dignitas, atas. Sed mores præcipue discrimen dabunt. Et honesta quidem honestis suadere facillimum est: si vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videamur exprobrare diversam vitæ sectam, cavendum est. Et animus deliberantis, non ipså honesti naturå, quam ille non respicit, permovendus; laude, vulgi opinione, et, si parum proficiet hæc vanitas, secuturâ ex his utilitate; aliquanto vero magis objiciendo aliquos, si diversa fecerint, metus. Nam, præter id, quod his levissimi cujusque animus facillime terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus valeat malorum timor, quam spes bonorum; sicut facilior eisdem turpium, quam honestorum, intellectus est. Aliquando bonis quoque suadentur parum decora : dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis? et hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutum, Propositis plurimis, quæ honeste suaderi Cæsari possent, simne bonus vir, si hæc suadeam? Minime. Suasoris enim finis est utilitas ejus, cui quisque suadet. At recta sunt : quis negat ? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed, quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo (qui summus futurus est) libro. Nec ego quidquam fieri turpiter velim. Verum interim hæc vel ad scholarum exercitationes pertinere credantur: nam et iniquorum ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim, si quis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tamquam inhonesta, ut quidam declamatores Sextum Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum, quod turpis et crudelis sit, impellunt: sed dandus illis deformibus color, idque etiam apud malos. Nec enim est quisquam tam malus, ut malus videri velit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimam non malitia, sed indignatione, videatur audere. Sic Atreus apud Varium:

Jam fero (inquit) infundissima, jam facere cogor.

Quanto magis eis, quibus cura famse fuit. conservandus est hic [vel] ambitus! Quare, et cum Ciceroni dabimus consilium, ut Antonium roget, vel etiam ut Philippicas (ita vitam pollicente eo) exurat, non cupiditatem lucis allegabimus, (hec enim si valet in animo ejus, tacentibus quoque nobis valet) sed, ut se reipublica servet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et Caio Cæsari suadentes regnum, affirmabimus, stare jam rempublicam, nisi uno regente, non posse. Nam, qui de re nefarià deliberat, id solum quærit, quomodo quam minimum peccare videatur. Multum refert etiam, quæ sit persona suadentis; quia, ante acta vita si illustris fuit, aut clarius genus, aut etas, aut fortuna, affert exspectationem, providendum est, ne, quæ dicuntur, ab eo, qui dicit, dissentiant. At his contraria submissiorem quemdam modum postulant. Nam quæ in aliis libertas est, in aliis licentis vocatur; et quibusdam sufficit auctoritas; quosdam ratio ipsa ægre tuetur. Ideoque longe mihi difficillimæ videntur prosopopæiæ, in quibus ad religuum suasoriæ laborem accedit etiam personæ difficultas. Namque idem illud aliter Cæsar, aliter Cicero, aliter Cato, suadere debebit. Utilissima vero hac exercitatio, vel quod duplicis est operis, vel quod poëtis quoque aut historiarum futuris scriptoribus plurimum confert, verum et oratoribus necessaria. Nam sunt multæ a Græcis Latinisque compositæ orationes, quibus alii uterentur, ad quorum conditionem vitamque aptanda, quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitavit, aut eamdem personam induit Cicero, cum scriberet Cn Pompeio, et cum C. Appio.

cæterisve; ac non uniuscujusque eorum fortunam, dignitatem, res gestas intuitus, omnium, quibus vocem dabat, etiam imaginem expressit? ut melius quidem, sed tamen ipsi, dicere viderentur. Neque enim minus vitiosa est oratio, si ab homine, quam si a re, cui accommodari debuit, dissidet: ideoque Lysias optime videtur, in iis quæ scribebat indoctis, servâsse veritatis fidem. Enimvero præcipue declamatoribus considerandum est, quid cuique personæ conveniat? qui paucissimas controversias ita dicunt, ut advocati; plerumque filii, patres, divites, senes, asperi, lenes, avari, denique superstitiosi, timidi, derisores, fiunt; ut vix comædiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi sint, quam his in dicendo. Quæ omnia videri possunt prosopopæiæ; quas ego suasoriis subjeci, quia nullo alio ab his, quam persona, distant. Quamquam hæc aliquando etiam in controversias ducitur, quæ, ex historiis compositæ, certis agentium nominibus continentur. Neque enim ignoro, plerumque exercitationis gratià poni et poëticas et historicas, ut Priami verba apud Achillem, aut Sullæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partes cedunt trium generum, in quæ causas divisimus. Nam et rogare, indicare, rationem reddere, et alia, de quibus supra dictum est, varie, atque ut res vult, in materià judiciali, deliberativa, demonstrativa, [subjicere] solemus. Frequentissime vero in his utimur fictà personarum, quas ipsi substituimus, oratione, ut, apud Ciceronem pro Cœlio, Clodiam et cæcus Appius, et Clodius frater, ille in castigationem, hic in rationem amorum compositus, alloquitur. Solent in scholis fingi materiæ ad deliberandum similiores controversiis, et ex utroque genere commixtæ; ut, cum apud C. Cæsarem consultatio de pœnâ Theodoti ponitur. Constat enim accusatione et defensione causæ, quod est judicialium proprium. Permixta autem est et utilitatis ratio, An pro Casare fuerit occidi Pompeium? An timendum a rege bellum, si Theodotus sit occisus? An id minime opportunum hoc tempore, et periculosum, et certe longum sit futurum? Queritur et de honesto, Deceatne Casarem ultio Pompeii? An sit verendum, ne pejorem faciat suarum partium carsam, si Pompeium indignum morte fateatur? Quod genus accidere etiam veritati potest. Non simplex autem circa suasorias error in plerisque declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diversum, atque in totum illi judiciali contrarium, esse existimărunt Nam et principia abrupta, et concitatam semper orationem, et in verbis effusiorem (ut ipsi vocant) cultum, affectaverunt; et earum breviores utique commentarios, quam judicialis materiae, facere elaborarunt. Ego, porro, ut procemio video non utique opus esse suasoriis, propter quas dixi supra causas, ita, cur initio furioso sit exclamandum, non intelligo; cum, proposità consultatione, rogatus sententiam, a modo est sanus, non quiritet, sed quam maxime potest civili et humano ingressu mereri assensum deliberantis velit. Cur autem torrens, et utique sequaliter concitata sit in ea dicentis orațio, cum vel pracipue moderationem rationemque consilia desiderent? Neque ego negaverim, sæpius subsidere in controversis impetum dicendi, proœmio, narratione, argumentis: quæ si detrahas, id fere supererit, quo suasoriae constant. Verum id quoque æqualius erit, non tumultuosius atque turbidius. Verborum autem magnificentia non validius est affectanda suasorias declamantibus; sed contingit magis. Nam et persone fere magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, scnutús, et res ampliores. Ita, cum verba rebus aptentur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia veris consiliis ratio est: ideoque Theophrastus quam maxime remotum ab omni affectatione in deliberativo genere voluit esse sermonem, secutus in hoc anctoritatem præceptoris sui, quamquam dissentire ab co non timide solet. Namque Aristoteles idonesm

maxime ad scribendum demonstrativam, proximamque ab ea judicialem, putavit; videlicet, quoniam prior illa tota esset ostentationis, hæc secunda egeret artis, vel ad fallendum, si ita poposcisset utilitas; consilia fide prudentiaque constarent. Quibus in demonstrativà consentio; nam et omnes alii scriptores idem tradiderunt: in judiciis autem consiliisque, secundum conditionem ipsius, quæ tractabitur, rei, accommodandam dicendi credo rationem. Nam et Philippicas Demosthenis eisdem, quibus habitas in indiciis orationes, video eminere virtutibus: et Ciceronis sententiæ et conciones non minus clarum, quam est in accusationibus ac defensionibus, eloquentiæ lumen ostendunt. Dicit tamen idem de suasorià, hoc modo: Tota autem oratio simplex et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis. Usum exemplorum nulli materiæ magis convenire merito fere omnes consentiunt, cum plerumque videantur respondere futura præteritis, habeaturque experimentum velut quoddam rationis testimonium. Brevitas quoque aut copia, non genere materiæ, sed modo, constant. Nam, ut in consiliis plerumque simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ omnia vera esse sciet, si quis non orationes modo, sed historias etiam (namque, in his, conciones atque sententiæ plerumque suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit, quam in commentariis rhetorum consenescere. Inveniet enim, nec in consiliis abrupta initia, et concitatius sæpe in judiciis dictum, et verba aptata rebus in utroque genere, et breviores aliquanto causarum orationes, quam sententiarum. Ne illa quidem in his vitia deprehendet,. quibus quidam declamatores laborant, quod et contra sentientibus inhumane conviciantur, et ita plerumque dicunt, tamquam ab iis, qui deliberant, utique dissentiant: ideoque objurgantibus similiores sunt, quam suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciant, ne aliter, quam dicturi sint, exerceri velint, et in desuescendis morentur. Cæterum, cum advocari cæperint in consilia amicorum, dicere sententiam in senatu, suadere, si quid consulet princeps, quod præceptis fortasse non credunt, usu docebuntur.

CAPUT IX.

Nunc de judiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officiis constat duobus, intentionis ac depulsionis: cujus partes, ut plurimis auctoribus placuit, quinque sunt, proæmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adjecerunt quidam partitionem, propositionem, excessum: quarum priores duæ probationi succedunt. Nam proponere quidem, quæ sis probaturus, necesse est; sed et concludere: cur igitur, si illa pars causæ est, non et hæc sit? Partitio vero dispositionis est species; ipsa dispositio pars rhetorices, et per omnes materias totumque earum corpus æqualiter fusa, sicut inventio et elocutio. Ideoque eam non orationis totius partem unam esse credendum est, sed quæstionum etiam singularum. Quæ namque est quæstio, in quâ non promittere possit orator, quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus? quod est proprium partitionis. Quam ergo ridiculum est, quæstionem quidem speciem esse probationis; partitionem autem, quæ sit species quæstionis, partem totius orationis vocari? Egressio vero, vel (quod usitatius esse coepit) excessus, sive est extra causam, non potest esse pars causæ; sive est in causa, adjutorium vel ornamentum partium est earum, ex quibus egreditur. Nam si, quidquid in causa est, pars causæ vocabitur, cur non argumentum, similitudo, locus communis, affectus, exempla, partes vocentur? Tamen nec iis assentior, qui detrahunt refutationem, tamquam probationi subjectam, ut Aristoteles. Hæc enim est, quæ constituat; illa, quæ destruat. Hoc quoque idem aliquatenus novat, quod procemio non narra-

tionem subjungit, sed propositionem. Verum id facit, quia propositio genus, narratio species, videtur; et hac non semper, illà vero semper et ubique, credit opus esse. Verum ex his, quas constitui, partibus, non, ut quidque primum dicendum, ita primum cogitandum est: sed, ante omnia, intueri oportet, Quod sit genus causæ? Quid in ea quæratur? Quæ prosint? Quæ noceant? deinde, Quid confirmandum sit, ac refellendum? tum, Quo modo narrandum? Expositio enim probationum est præparatio; nec esse utilis potest, nisi prius constiterit, quid debeat de probatione promittere. Postremo intuendum, quemadmodum judex sit conciliandus. Neque enim, nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus, qualem nobis facere animum cognoscentis expediat, severum an mitem, concitatum an remissum, adversum gratiæ an obnoxium. Neque ideo tamen eos probayerim, qui scribendum quoque procemium novissime putant. Nam, ut conferri materiam omnem oportet, et, quid quoque loco sit opus, constare debet, ante quam dicere aut scribere ordiamur; ita incipiendum ab iis quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit a pedibus; nec denique ars ulla consummatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioqui, si spatium componendi orationem stilo non fuerit? nonne nos hæc inversa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus ordine; scribenda, quo dicimus.

CAPUT X.

Cæterum causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei controversia constat, aut plurium. Illa simplex dicitur; hæc conjuncta. Una controversia est per se furti, per se adulterii. Pluzes aut ejusdem generis, ut in pecuniis repetundis, aut diversi, ut si quis sacrilegii simul et VOL. I.

homicidii accusetur. Quod nunc in publicis judiciis non accidit, quoniam prætor certà lege sortitur: principum autem et senatûs cognitionibus frequens est, et populi fuit. Privata quoque judicia sæpe unum judicem habere multis et diversis formulis solent: nec aliæ species erunt, etiam si unus a duobus, duntaxat camdem rem atque ex câdem causa, petet, aut duo ab uno, aut plures a pluribus: quod accidere in hæreditariis litibus interim scimus: quia, quamvis in multis personis, causa tamen una est, nisi si conditio personarum quæstiones variaverit. Diversum his tertium genus, quod dicitur comparativum: cujus rei tractatus in parte causæ frequens est; ut cum apud centumviros, post alia, quæritur et hoc, · Uter dignior hæreditate sit? Rarum est autem, ut in foro judicia propter id solum constituantur, sicut divinationes, quæ fiunt de accusatore constituendo, et nonnunquam inter delatores, Uter præmium meruerit? Adjecerunt quidam numero mutuam accusationem, quæ αντικατηγορια vocatur; aliis videlicet succedere hanc quoque comparativo generi existimantibus; cui similis erit petitionum invicem diversarum; quod accidit vel frequentissime. Id si & ipsum vocari debet αντικατηγορια, (nam proprio caret nomine) duo erunt genera ejus, alterum, quo litigatores idem crimen invicem intentant; alterum, quo aliud atque aliud. Cui et petitionum conditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum intuebimur, negeturne factum, quod intenditur? an defendatur? an alio nomine appelletur? an a genere actionis repellatur? unde sunt status.

CAPUT XI.

His inventis, intuendum deinceps Hermagoræ videtur, quid sit quæstio, ratio, judicatio, continens, id est curron, vel, ut alii vocant, firmamentum.

Quæstio latius intelligitur omnis, de quâ in utramque partem, vel in plures, dici credibiliter potest. In judiciali autem materià dupliciter accipienda est; altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controversiam, quo etiam minores omnes complectimur; altero, quo significamus summam illam, in quâ causa vertitur. De hac nunc loquor, ex quâ nascitur status, An factum sit? Quid factum sit? An recte factum sit? Has Hermagoras, et Apollodorus, et alii plurimi scriptores, proprie quastiones vocant; Theodorus (ut dixi) capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia. Nam et quæstionem ex questione nasci, et speciem in species dividi, convenit. Hanc igitur quæstionem veluti principalem vocant ζητημα. Ratio autem est, quâ id, quod facturn esse constat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo sunt usi fere omnes, exemplo? Orestes matrem occidit: hoc constat. Dicit se juste fecisse: status erit qualitatis: quæstio, An juste fecerit? ratio, quod Chytæmnestra maritum suum, patrem Orestis, occidit: hoc αιτιον dicitur: κρινομενον autem judicatio, An oportuerit vel nocentem matrem a filio occidi? Quidam diviserunt artior et artiar, ut esset altera, propter quam judicium constitutum est, ut occisa Clytæmnestra; altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon. Sed tanta est circa verba dissensio, ut alii arriar causam judicii, arrior autem facti vocent, alii eadem in contrarium vertant. Latinorum quidam hæc initium et rationem vocaverunt: quidam utrumque eodem nomine appellant. Causa quoque ex causa, id est αιτιον εξ αιτιου, nasci videtur : quale est, Occidit Agamemnonem Clytæmnestra, quia ille filiam communem immolaverat, ct captivam pellicem adducebat. Iidem putant et sub una quæstione plures esse rationes; ut si Orestes et alteram afferat matris necatæ causam, quod responsis sit impulsus: quot autem causas faciendi, totidem

judicationes: nam et hæc erit judicatio, An responsis parere debuerit? Sed et una causa plures habere quæstiones et judicationes (ut ego arbitror) potest; ut in eo, qui, cum adulteram deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, Adulter fuit: quæstiones et judicationes. An illo tempore, an illo loco, licuerit occidere? Sed sicut, cum sint plures quæstiones, omnesque suos status habeant, causæ tamen status unus sit, ad quem referuntur omnia; ita judicatio maxime propria, de quâ pronuntiatur. Eureyor autem (quod, ut dixi, continens alii, firmamentum alii putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, et appositissimam ad judicationem) quibusdam id videtur esse, post quod nihil quæritur; quibusdam id, quod ad judicationem firmissimum affertur. Causa facti non in omnes controversias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi, ubi factum negatur? At, ubi causa tractatur, negant eodem loco esse judicationem, quo quæstionem. Idque et in Rhetoricis Cicero et in Partitionibus dicit. Nam in conjectură est questio ex illo, Factum; non factum; an factum sit? Ibi ergo judicatio, ubi quæstio; quia, in eadem re, prima quæstio, et extrema disceptatio. At in qualitate. Mutrem Orestes occidit: recte; non recte; An recte occiderit? quæstio, nec statim judicatio. Quando ergo? Illa patrem meum occiderat; Sed non ideo tu matrem debuisti occidere ; An debuerit? hîc judicatio. Firmamentum autem verbis insius ponam, si velit Orestes dicere, Ejusmodi animum matris suæ in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut merito ab ea pænas liberi sui potissimum petere debuerint. Utuntur alii et talibus exemplis, Qui bona paterna consumserit, ne concionetur. In opera publica consumsit: quæstio, An, quisquis consumserit, prohibendus sit? judicatio, An qui sic? Vel, ut in causa militis Mariani, qui C. Lusium tribunum, vim sibi inferentem, interfecit, quæstio, An jure fecerit? ratio, quod is vim afferebat: judicatio, An indemnatum, an tribunum a milite, occidi oportuerit? Alterius etiam statūs quæstionem, alterius judicationem putant. Quæstio qualitatis, An recte Clodium Milo occiderit? Judicatio conjecturalis, An Clodius insidias fecerit? Ponunt et illud, sæpe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, et de ea judicari: a quibus multum dissentio. Nam et illa quæstio, An omnes, qui paterna bona consumserint, concione sint prohibendi? habeat oportet suam judicationem. Ergo non alia quæstio, alia judicatio erit; sed plures quæstiones, et plures judicationes. Quid? non, in causa Milonis, ipsa conjectura refertur ad qualitatem? nam, si est insidiatus Clodius, sequitur, ut recte sit occisus. Cum vero in aliquam rem missa causa est, et recessum a quæstione, quæ erat constituta; hîc quæstio, ubi judicatio est. Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam, in Rhetoricis, (quemadmodum supra dixi) Hermagoram est secutus; in Topicis, ex statu effectam contentionem κρινομένον existimat: idque (Trebatio, qui juris erat consultus, alludens) quâ de re agitur appellat: quibus id contineatur, continentia, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit; at, in Partitionibus oratoriis, firmamentum, quod opponitur defensioni; quia continens, quod primum sit, ab accusatore dicatur; ratio, a reo; ex rationis et firmamenti quæstione, disceptatio sit judicationum. Verius igitur et brevius, qui statum et continens et judicationem idem esse voluerunt; continens autem id esse, quo sublato lis esse non possit. Hi mihi videntur utramque causam complexi, et quod Orestes matrem, et quod Clytæmnestra Agamemnonem, occiderit. Iidem judicationem et statum consentire semper existimarunt: nec

enim aliud eorum rationi conveniens fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerum ambitiose laboret, a nobis in hoc assumta solum, ne parum diligenter inquisîsse de opere, quod aggressi sumus, videremur: simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerum particulas rationem docendi concidere: quo vitio multi quidem laborarunt, præcipue tamen Hermagoras, vir alioqui subtilis, et in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium sollicitæ, ut ipsa ejus reprehensio laude aliquâ non indigna sit. Hæc autem brevior, et vel ideo lucidior multo via, neque discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parva momenta diducendo consumet. Nam, qui viderit, quid sit, quod in controversiam veniat; quid in eo, et per quæ, velit efficere pars diversa; quid nostra, (quod in primis est intuendum); nihil eorum ignorare, de quibus supra diximus, poterit. Nec est fere quisquam, modo non stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat, et quid litem faciat (quod ab illis causa vel continens dicitur), et quæ sit inter litigantes quæstio, et de quo judicari oporteat: quæ omnia idem sunt. Nam et de eo quæstio est, quod in controversiam venit; et de eo judicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum, et, cupiditate laudis utcumque acquirendæ, vel dicendi voluptate, evagamur, quando uberior semper extra causam materia est, quia in controversià pauca sunt, extra omnia: et hic dicitur de iis, quæ accepimus; illic, de quibus volumus. Nec tam hoc præcipiendum est, ut quæstionem, continens, judicationem, inveniamus (nam id quidem facile est), quam ut intueamur semper, aut certe, si digressi fuerimus, saltem respiciamus, ne plausum affectantibus arma excidant. Theodori schola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: uno modo summa quæstio, item ut status;

altero, cæteræ, quæ ad summam referuntur; tertio, propositio cum affirmatione; ut dicimus, Caput rei est (apud Menandrum, κιφαλωνιστιν.) In universum autem, quidquid probandum est, erit caput: sed id majus, aut minus. Et quoniam, quæ de his erant a scriptoribus Artium tradita, verbosius etiam, quam necesse erat, exposuimus; præterea, quæ partes esent judicialium causarum, supra dictum est; proximus liber proœmia, id est exordia, concipiet

M. FABII QUINTILIANI

DI

INSTITUTIONE ORATORIA

LIBER QUARTUS.

PROŒMIUM.

Perfecto, Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro, et jam quarta fere laboris parte transacta novæ insuper mihi diligentiæ causa, et altior sollicitudo, quale judicium hominum emererer, accessit. Adhuc enim velut studia inter nos conferebamus: et, si parum nostra institutio probaretur a cæteris, contenti fore domestico usu videbamur, ut tui meique filii formare disciplinam satis putaremus. Cum vero mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotum delegaverit curam, non satis honorem judiciorum cœlestium intelligam, nisi ex hoc quoque oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi sit modus, ut eos non immerito probaverit sanctissimus censor? aut studia, ne fefellisse in his videar principem, ut in omnibus, ita in eloquentià quoque, eminentissimum? Quod si nemo miratur poëtas maximos sæpe fecisse, ut, non solum initiis operum suorum

Expi Expi

> ir. Gr!

Musas invocarent, sed provecti quoque longius, cum d aliquem graviorem venissent locum, repeterent ota, et velut novâ precatione uterentur; mihi quoue profecto poterit ignosci, si, quod initio, cum prilum hanc materiam inchoavi, non fecerim, nunc unes in auxilium Deos, ipsumque in primis, quo eque præsentius aliud, neque studiis magis propium numen est, invocem; ut, quantum nobis exectationis adjecit, tantum ingenii adspiret, dexterle ac volens adsit, et me, qualem esse credidit, ciat. Cujus mihi religionis non hæc sola ratio, quæ axima, est; sed alia, quâ sic procedit ipsum opus, majora præteritis ac magis ardua sint, quæ ingreor. Sequitur enim, ut judicialium causarum, quæ nt maxime variæ ac multiplices, ordo explicetur: lod proæmii sit officium; quæ ratio narrandi; te probationum sit fides, seu proposita confirmaus, seu contra dicta dissolvimus; quanta vis in rorando, seu reficienda brevi repetitione rerum emoria est judicis, sive affectus (quod est longe poatissimum) commovendi. De quibus partibus sinilis quidam separatim scribere maluerunt, velut us totius corporis veriti; et sic quoque complures una quaque earum libros ediderunt : quas ego mes ausus contexere, prope infinitum mihi laborem ospicio, et ipsà cogitatione suscepti muneris fatir. Sed durandum est, quia cœpimus: et, si viriis deficiemur, animo tamen perseverandum.

CAPUT I.

Quod principium Latine vel exordium dicitur, ajore quadam ratione Graci videntur προοιμιον no-inasse; quia a nostris initium modo significatur, i satis clare partem hanc esse ante ingressum rei, equa dicendum sit, ostendunt. Nam, sive proprea, quod οιμη cantus est, et citharodi pauca illa, ise, ante quam legitimum certamen inchoent,

emerendi favoris gratià canunt, proæmium cognominaverunt : oratores quoque ea, quæ prius quam causam exordiantur, ad conciliandos sibi judicum animos præloquuntur, eâdem appellatione signârunt; sive, quod other iidem Græci viam appellant, id, quod ante ingressum rei ponitur, sic vocare est institutum; certe proæmium est, quod apud judicem, prius quam causam cognoverit, prosit : vitioseque in scholis facimus, quod exordio semper aic utimur, quasi causam judex jam noverit. Cujus rei licentia ex hoc est, quod, ante declamationem, illa velut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest; primis quidem raro; nunquam, nisi forte apud eum, cui res aliunde jam nota sit, dicimus. Causa principii nulla est alia, quam ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accommodation, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus, inter auctores plurimes constat, si benevolum, attentum, docilem fecerimus: non quia ista non per totam actionem sint custodienda, sed quia initiis præcipue necessaria, per qua in animum judicis, ut procedere ultra possimus, admittimur. Benevolentiam aut a personis ducienus, aut a causis accipimus. Sed personarum non est (ut plerique crediderunt) triplex tantum ratio, ex litigatore, et adversario, et judice : nam exordium duci nonnunguam etiam ab actore causæ solet. Quamquam enim pauciora de se ipso dicit, et parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positum, si vir bonus creditur. Sic enim continget, ut non studium advocati videatur afferre, sed pæne testis fidem. Quare in primis existimetur venisse ad agendum, ductus officio vel cognationis, vel amicitia, maximeque (si fieri poterit) reipublicæ, aut alicujus certe non mediocris exempli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, ut ad age dum magna atque honesta ratione, aut etiam no sitate, accessisse videantur. Sed, ut præcipua

auctoritas, si omnis in subeundo negotio sordium, aut odiorum, aut ambitionis, abita quædam in his quoque commendatio i nos infirmos et impares ingeniis contra n dixerimus, qualia sunt pleraque Messalæ Est enim naturalis favor pro laborantibus; religiosus libentissime patronum audit, quem suæ minime timet. Inde illa veterum circa dam eloquentiam simulatio, multum ab hac m temporum jactatione diversa. Vitandum e contumeliosi, maligni, superbi, maledici quam hominem ordinemve videamur, præeorum, qui lædi, nisi aversa judicum vonon possunt. Nam, in judicem ne quid dion modo palam, sed quod omnino intelligi ultum erat monere, nisi fieret. Etiam partis patronus dabit exordio materiam: interim iore, si, eloquentiam ejus ac gratiam nos tiigendo, ut ea suspecta sint judici, feceriterim per contumeliam, sed hoc perquam Asinius, pro Urbiniæ hæredibus, Labienum ii patronum inter argumenta malæ causæ Negat hæc esse proæmia Cornelius Celsus, : extra litem. Sed ego cum auctoritate sumoratorum magis ducor, tum pertinere ad puto, quidquid ad dicentem pertinet; cum ale, ut judices iis, quos libentius audiunt, tiam credant. Ipsius autem litigatoris pertanda varie est. Nam tum dignitas ejus altum commendatur infirmitas. Nonnunguam relatio meritorum, de quibus verecundius n erit sua, quam aliena, laudanti. Multum us, ætas, conditio, in feminis, senibus, pueros, parentes, conjuges, allegantibus. Nam um quoque judicem inclinat miseratio. Detamen hæc proæmio, non consumenda. rii vero persona prope iisdem omnibus, sed

a contrario ductis, impugnari solet. Nam et potentes sequitur invidia, et humiles abjectosque contemtio, et turpes ac nocentes odium ; quæ tria sunt ad alienandos judicum animos potentissima. Neque hac dicere satis est, quod datur etiam imperitis; pleraque augenda, aut minuenda, ut expediet. Hoc enim oratoris est, illud causæ. Judicem conciliabimus nobis, non tantum laudando eum (quod et fieri cum modo debet, et est tamen parti utrique commune), sed si laudem eius ad utilitatem nostræ causæ conjunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem illi suam, pro humilibus justitiam, pro infelicibus misericordiam, pro læsis severitatem, et similiter cætera. Mores quoque (si fieri potest) judicis velim nôsse. Nam, prout asperi, lenes, jucundi, graves, duri, remissi erunt, aut assumere in causam naturas corum, quâ competent, aut mitigare, quâ repugnabunt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut adversario sit amicus, qui judicat ; quæ res utrique parti tractanda est, ac nescio an ei magis, in quam videtur propensior. Est enim nonnunquam pravis judicibus hic ambitus, adversus amicos, aut pro his quibuscum simultates gerant, pronuntiandi, faciendique injuste, ne fecisse videantur. Fuerunt etiam quidam rerum suarum judices. Nam, et in libris observationum, a Septimio editis, adfuisse Ciceronem tali causæ invenio: et ego pro reginâ Berenice apud eam ipsam dixi. Similis hîc quoque superioribus ratio est. Adversarius enim fiduciam partis suæ jactat; patronus timet cognoscentis verecundiam. Præterea detrahenda vel confirmanda opinio, si quam præcipue domo videbitur judex attulisse. Metus etiam nonnunquam est amovendus, ut Cicero, pro Milone, ne arma Pompeii contra se disposita putarent, laboravit; nonnunguam adhi bendus, ut idem in Verrem facit. Sed adhiber modus alter ille frequens et favorabilis, Ne

sentiat populus Romanus; Ne judicia transferantur; alter autem asper et rarus, quo minatur corruptis accusationem : et id quidem in concilio ampliore utcumque tutius : nam et mali inhibentur, et boni gaudent: apud singulos vero nunquam suaserim, nisi defecerint omnia. Quod si necessitas exigit, non erit jam ex arte oratorià; non magis quam appellare, etiamsi id quoque sæpe utile est; aut, ante quam pronuntiet, reum facere : nam et minari et deferre etiam non orator potest. Si causa conciliandi nobis judicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in usum principii, quæ maxime favorabilia videbuntur, decerpi oportebit : quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus singuli sensus in proæmium conferantur. Nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones judicem præparandum: in quo vitii nihil erat, nisi in universum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desiderat. Nam protinus a petitore primo loco, dum ignota judici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sententias? nimirum res erunt indicandæ prius. Demus aliquas (nam id exigit ratio nonnunquam), etiamne potentissimas omnes, id est, totam causam? sic erit in procemio peracta narratio. Quid vero? si (ut frequenter accidit) paulo est durior causa; non benevolentia judicis petenda ex aliis partibus erit, sed [non] ante conciliato ejus animo nuda quæstionum committetur asperitas? Quæ si recte semper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis judicem potentissima, non inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porro in causis favorabilia, enumerare non est necesse, quoniam et manifesta erunt, cognità cujusque controversiæ conditione, et omnia colligi in tanta litium varietate non possunt. Ut autem hæc invenirc et augere, ita, quod lædit, aut omnino repellerc, aut VOL. I.

certe minuere, ex causà est. Miseratio quoque aliquando ex câdem venit, sive quid passi sumus grave, sive passuri. Nec enim sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare proæmium ab epilogo credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur; sed quod in ingressu parcius et modestius prætentands est judicis misericordia; in epilogo vero liceat totos effundere affectus, et fictam orationem induere personis, et defunctos excitare, et pignora eorum producere: quæ minus exordiis sunt usitata. Sed hæc, quæ supra dixi, non movere tantum, verum ex diverso amoliri quoque proœmio opus est. Ut autem nostrum miserabilem, si vincamur, exitum, ita adversariorum superbum, si vicerint, utile est credi. Sed ex iis quoque, quæ non sunt personarum nec causarum, verum adjuncta personis et causis, duci procemia solent. Personis applicantur non pignore modo, de quibus supra dixi, sed propinquitates, amicitiæ, interim regiones etiam, civitatesque, et si quid aliud ejus, quem defendimus, causa dici potest. Ad causam extra pertinet Tempus, unde principium pro Cœlio; Locus, unde pro Deiotaro; Habitus, unde pro Milone; Opinio, unde in Verrem: deinceps, ne omnia enumerentur, Fama judiciorum, Exspectatio vulgi: nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinet. Adjicit Theophrastus ab actione principium, quale videtur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quam eo modo, quem accusator actione præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare: faciunt favorem et illa pæne communia, non tamen omittenda, vel ideo, ne occupentur, optare, abominari, rogare, sollicitum agere; quia plerumque attentum quoque judicem facit, si res agi videtur nova, magna, atrox, pertinens ad exemplum; præcipue tamen, si judex, aut suâ vice, aut reipublicæ, commovetur; cujus animus spe, metu, admonitione, precibus, vanitate denique, si id profuturum credemus, agitandus est. Sunt et illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos neque diu moraturos, neque extra causam dicturos existiment. Docilem, sine dubio, et hæc ipsa præstat attentio: sed et illud, si breviter et dilucide summam rei, de quâ cognoscere debeat, indicaverimus; quod Homerus atque Virgilius operum suorum principiis faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quam expositioni; nec, quo modo quidque sit actum, sed de quibus dicturus sit orator, ostendat. Nec video, quod hujus rei possit apud oratores reperiri melius exemplum, quam Ciceronis pro A. Cluentio: Animadverti, judices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes; quarum altera mihi niti et magnopere confidere videbatur invidia jam inveterata judicii Juniani; altera, tantummodo consuetudinis causa, timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum, quâ de re lege est hæc quæstio constituta. Id tamen totum respondenti facilius est, quam proponenti; quia hîc admonendus judex, illic docendus est. Nec me, quamquam magni auctores, in hoc duxerint, ut non semper facere attentum ac docilem judicem velim; non quia nesciam, id, quod ab illis dicitur, esse pro mala causa; qualis ea sit, non intelligi; verum quia istud non negligentià judicis contingit, sed errore. Dixit enim adversarius, et fortasse persuasit : nobis opus est ejus diversà opinione; quæ mutari non potest, nisi illum fecerimus, ad ea quæ dicemus, docilem et attentum. Quid ergo? Imminuenda quædam et elevanda, et quasi contemnenda esse consentio, ad remittendam intentionem judicis, quam adversario præstat; ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quam ut Cæsar minus se in rem, tamquam non novam, intenderet? Quid, pro Cœlio, quam ut res exspectatione minor videretur? Verum, ex iis quæ proposui, aliud in alio genere causæ desiderari palam est. Genera porro

causarum plurimi quinque fecerunt, honestum mile, dubium vel anceps, admirabile, obscurun est, ενδοξον, αδοξον, αμφιδοξον, παραδοξον, δυσπο λουθητον. Sunt, quibus recte videatur adjici t quod alii humili, alii admirabili, subjiciunt. A rabile autem vocant, quod est præter opinione minum constitutum. În ancipiti maxime benev judicem, in obscuro docilem, in humili attentur rare debemus. Nam honestum quidem ad con tionem satis per se valet; in admirabili et tur mediis opus est. Et eo quidam exordium in du vidunt partes, principium, et insinuationem, in principiis recta benevolentiæ et attentionis 1 latio ; quæ quia esse in turpi causæ genere noi sit, insinuatio surrepat animis, maxime ubi causæ non satis honesta est, vel quia res sit imp vel quia hominibus parum probetur; aut, si quoque ipsa premitur, vel invidia consistentis verso patroni, aut patris, vel miserabilis senis, infantis. Et quidem, quibus adversus hæc mo medendum, verbosius tradunt; materiasque ip fingunt, et ad morem actionum prosequuntur hæ, cum oriantur ex causis, quarum species cor omnes non possumus, nisi generaliter compi dantur, in infinitum sunt extrahendæ. Quai gulis consilium ex propriâ ratione nascetur. Il universum præceptum sit, ut, ab iis quæ lædu ea quæ prosunt, refugiamus. Si causa laborat persona subveniat; si persona, causa: si nihil. nos adjuvet, erit, quæramus, quid adversariu dat: nam, ut optabile est, plus favoris mere proximum, odii minus. In iis quæ negari no terunt, elaborandum, ut aut minora quam d est, aut alià mente facta, aut nihil ad præs quæstionem pertinere, aut emendari posse pæ tiâ, aut satis jam punita, videantur. Ideoque advocato, quam litigatori, facilius; quia et l sine arrogantiæ crimine, et aliquando utiliter

reprehendere potest. Nam se quoque moveri interim finget, ut, pro Rabirio Postumo, Cicero, dum aditum sibi ad aures faciat, et auctoritatem induat vera sentientis, quo magis credatur vel defendenti eadem. vel neganti. Ideoque hoc primum intuemur, litigatoris an advocati personâ sit utendum, quoties utrumque fieri potest: nam id in schola liberum est, in foro rarum, ut sit idoneus rei suæ quisque defensor. Declamaturus autem maxime positas in affectibus causas propriis personis debet induere. Hi sunt enim, qui mandari non possunt : nec eâdem vi perferuntur alieni animi, quâ sui, motus. His etiam de causis insinuatione videtur opus esse, si adversarii actio judicum animos occupaverit, vel si dicendum apud fatigatos est: quorum alterum promittendo nostras probationes, et adversas eludendo, vitabimus; alterum et spe brevitatis, et iis, quibus attentum fieri judicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, et undecumque petita judicis voluptas levat tædium. Non inutilis etiam est ratio occupandi, quæ videntur obstare; ut Cicero dicit, Scire se, mirari quosdum, quod is, qui per tot annos defenderit multos, læserit neminem, ad accusandum Verrem descenderit: deinde ostendit, hanc ipsam sociorum defensionem: quod schema προληψις dicitur. Id cum sit utile aliquando, nunc a declamatoribus quibusdam pæne semper assumitur, qui fas non putant, nisi a contrario, incipere. Negant, Apollodorum secuti, tres esse (de quibus diximus) præparandi judicis partes; sed multas species enumerant, ut, ex moribus judicis, ex opinionibus ad causam extra pertinentibus, ex opinione de ipsá causá; que sunt prope infinitæ; tum iis, ex quibus omnes controversiæ constant, personis, factis, dictis, causis, temporibus, locis, occasionibus cateris. Quas veras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere. Nam, si judicem benevolum, attentum, docilem habeo, quid am-

plius debeam optare, non reperio; cum metus ipse, qui maxime videtur esse extra hæc, et attentum judicem faciat, et ab adverso favore deterreat. Verum, quoniam non est satis demonstrare discentibus, quæ sint in ratione proœmii, sed dicendum etiam, quo modo perfici facillime possint; hoc adjicio, ut dicturus intueatur, Quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum statu, qua vulgi fama, dicendum sit; Quid judicem sentire credibile sit, ante quam incipiamus; tum, Quid aut desideremus, aut deprecemur. Ipsa illum natura co ducet, ut sciat, quid primum dicendum sit. At nunc omne, quod coeperint, procemium putant, et, ut quidque succurrerit, utique si aliqua sententia blanditur, exordium. Multa autem sine dubio ex aliis partibus sunt, aut aliis partibus causæ communia : nihil tamen in quâque melius dicitur, quam quod æque bene dici alibi non possit. Multum gratiæ exordio est, quod ab actione diversæ partis materiam trahit; hoc ipso, quod, non compositum domi, sed ibi atque e re natum, et facilitate famam ingenii auget, et, facie simplicis sumtique e proximo sermonis, fidem quoque acquirit; adeo ut, etiam si reliqua scripta atque elaborata sint, tamen plerumque videatur tota extemporalis oratio, cujus initium nihil præparatum habuisse manifestum est. Frequentissime vero procemium decebit et sententiarum, et compositionis, et vocis, et vultûs modestia; adeo ut, in genere causæ etiam indubitabili, fiducia se ipsa nimium exserere non debeat. Odit enim judex fere litigantis securitatem : cumque jus suum intelligat, tacitus reverentiam postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus illà parte, vitandum: propter quod minime ostentari debet in principiis eura, quia videtur ars omnis dicentis contra judice adhiberi. Sed ipsum istud evitare, summæ artis Nam id sine dubio ab omnibus, et quidem o præceptum est: verum aliquâtenus tempor

ditione mutatur; quia, quibusdam in judiciis, maximeque capitalibus, et apud centumviros, ipsi judices exigunt sollicitas et accuratas actiones; contemnique se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari, volunt. Et est difficilis hujus rei moderatio; quæ tamen ita temperari potest, ut videamur accurate, non callide, dicere. Illud ex præceptis veteribus manet, Ne quod insolens verbum, ne audacius translatum, ne aut ab obsoletá vetustate, aut a poëticá licentia sumtum, in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus; et custodit nos recens audientium intentio: magis conciliatis animis, et jam calentibus, hæc libertas feretur, maximeque cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiam verbi notari circumfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi, similis esse in proœmio debet oratio, neque tamen deducta semper, atque circumlata, sed sæpe simplici atque illaboratæ similis, nec verbis vultuque nimia promittens. Dissimulata enim, et (ut Græci dicunt) ανεπιφατος actio melius sæpe surrepit. Sed hæc, prout formari animos judicum expediet. Turbari memoria, vel continuandi verba facultate destitui, nusquam turpius; cum vitiosum proæmium possit videri cicatricosa facies; et pessimus certe gubernator, qui navem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem principii, pro causa. Nam brevius simplices, longius perplexæ suspectæque et infames desiderant. Ridendi vero, qui velut leges procemiis omnibus dederunt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus evitanda est immodica ejus longitudo, ne in caput excrevisse videatur, et, [quo] præparare debet, fatiget. Sermonem a personâ judicis aversum (quæ αποστροφη dicitur) quidam in totum a proœmio submovent, nonnullà quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse

hoc magis secundum naturam confitendum es eos alloquamur potissimum, quos conciliare n studemus. Interim tamen et est hic [proœmio] cessarius sensus aliquis; et is acrior fit atque v mentior, ad personam directus alterius. Quod si dat, quo jure, aut quà tantà superstitione, prof mur dare per hanc figuram sententiæ vires? enim istud scriptores Artium, quia non liceat. quia non putent utile, vetant. Ita, si vincet util propter eamdem causam facere debebimus, pro quam vetamur. Et Demosthenes ad Æschinem on nem in proœmio convertit; et Marcus Tullius, pro aliis quibusdam, ad quos ei visum est, tum, Ligario, ad Tuberonem: nam erat multo futura guidior, si esset aliter figurata: quod facilius co scet, si quis illam totam partem vehementissim cujus hæc forma est, Habes igitur, Tubero, est accusatori maxime optandum, et cætera, vertat ad judicem: tum enim vere aversa vide oratio, et languescat vis omnis, dicentibus ne Habet igitur Tubero, quod est accusatori mas optandum. Illo enim modo pressit atque inst hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosth si flexum illi mutaveris, accidet. Quid? non lustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dic usus est principio, et quidem protinus? Gravita iniquo animo maledicta tua paterer, Marce T sicut et Cicero fecerat in Catilinam, Quousque dem abutêre patientia nostra? Ac, ne quis apo phen miretur, idem Cicero, pro Scauro ambitûs quæ causa est in commentariis, (nam bis eum defendit) prosopopæiå loquentis pro reo utitur; Rabirio vero Postumo, eodemque Scauro reo 1 tundarum, etiam exemplis; pro Cluentio (ut n ostendi) partitione. Non tamen hæc, quia pos bene aliquando fieri, passim facienda sunt; sed ties præceptum vicerit ratio: quomodo et sir

am brevi, et translatione, atque aliis tropis ania cauti illi ac diligentes prohibent) utemur : nisi si cui divina illa pro Ligario ironia, de do ante dixeram, displicet. Alia exordiorum ius tradiderunt. Quod in plures causas aclari potest, vulgare dicitur. Id minus favoaliquando tamen non inutiliter assumimus: sæpe oratoribus non evitatum. Quo et ads uti potest, commune appellatur: quod ads in suam utilitatem deflectere potest, come: quod causæ non cohæret, separatum: iunde trahitur, translatum: præterea, quod , quod contra præcepta est. Quorum pleraprincipii modo sunt vitia, sed totius oratioec de progmio, quoties erit ejus usus: non autem est: nam et supervacuum aliquando it præparatus satis etiam sine hoc judex, aut æparatione non egeat. Aristoteles quidem, in id necessarium apud bonos judices negat. ido tamen uti, nec, si velimus, eo licet, cum ccupatus, cum angusta sunt tempora, cum otestas ab ipsa re cogit incipere. Contraque im proœmii vis etiam [non exordio.] Nam et in narratione nonnunquam, et in arguut attendant, et ut faveant, rogamus: quo s velut dormitantes eos excitari putabat; it Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui a fanchariana occisus est. Hoc, quæso, judices, er attendite. Utique si multiplex causa est, busque partibus danda præfatio est: ut, nunc reliqua ; et, Transco nunc illuc. Sed in am probationibus multa funguntur proœmii facit Cicero pro Cluentio, dicturus contra : pro Murena, cum Servio se excusat. Vefrequentius est, quam ut exemplis confir-1 sit. Quoties autem proæmio fuerimus usi, re ad expositionem transibimus, sive proprobationem, id debebit in principio postremum esse, cui commodissime jungi initium consequentium poterit. Illa vero frigida et puerilis est in scholis affectatio, ut ipse transitus efficiat aliquam utique sententiam, et hujus velut præstigiæ plausum petat; ut Ovidius lascivire in Metamorphosi solet; quem tamen excusare necessitas potest, res diversissimas in speciem unius corporis colligentem. Oratori vero quid est necesse surripere hanc transgressionem, et judicem fallere, qui, ut ordini rerum animum intendat, etiam commonendus est? Peribit enim prima pars expositionis, si judex narrari nondum sciet. Quapropter, ut non abrupte cadere in narrationem, ita non obscure transcendere, est optimum. Si vero longior sequitur ac perplexa magis expositio, ad essa ipsam præparandus erit judex; ut Cicero sæpius, sed hoc præcipue loco fecit: Paulo longius exordium rei demonstrandæ repetam, quod, quaso, judices, ne moleste patiamini : principiis enim cognitis, multo fucilius extrema intelligetis. Hec fee sunt mihi de exordio comperta.

CAPUT II.

Maxime naturale est, et fieri frequentissime solet ac debet, ut, præparato per hæc, quæ supra dica sunt, judice, res, de quâ pronuntiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In quâ sciens transcurram subtiles nimium divisiones quorumdam, plura ejus genera facientium. Non enim solam volunt esse illam negotii, de quo apud judices quæritur, expositionem, sed personæ, ut, Murcus Acilius Palicanus, humili loco, Piccus, loquax magis, quam facundus; Loci, ut, Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, judices; Temporis, ut,

Vere novo, gelidus canis cum montibus humor Liquitur;

Causarum, quibus historici frequentissime utuntur,

cum exponunt, unde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas, vocant: quod quis ignorat? Adjiciunt, expositionem et præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima; et præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chrysogonus postquam est nominatus; et futurorum, quæ solis dari vaticinantibus potest: nam ὑποτυπωσις non est habenda narratio. Sed nos potioribus vacemus. Plerique semper narrandum putaverunt; quod falsum esse, pluribus . coarguitur. Sunt enim, ante omnia, quædam tam breves cause, ut propositionem potius habcant, quam narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cum vel nulla expositio est, vel de re constat, de jure quæritur: ut apud centumviros, Filius an frater debeat esse intestato hæres? Pubertas annis an habitu corporis æstimetur? aut cum est quidem in re narrationi locus, sed ante aut judici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, et sæpius actori, vel quia satis est proponere, vel quia sic magis expedit. Satis est dixisse, Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione: Legatum peto ex testamento. Diversæ partis expositio est, cur ea nondum debeantur. Et satis est actori, et magis expedit, sic indicare, Dico ab Horatio sororem suam interfectam. Namque et propositione judex crimen omne cognoscit; et ordo et causa facti pro adversario magis est. Reus, contra, tunc narrationem subtrahit, cum id, quod objicitur, nec negari nec excusari potest, sed in sola juris quæstione consistit; ut in eo, qui, cum pecuniam privatam ex sede sacrà surripuerit, sacrilegii reus est, confessio verecundior, quam expositio, Non negamus, pecuniam de templo esse sublatam ; calumniatur tamen accusator actione sacrilegii, cum privata fuerit, non sacra: vos autem de hoc cognoscetis, An sacrilegium sit admissum. Sed, ut has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse

narrationem existiment, cum reus, quod objicitur, tantum negat: in quâ est opinione Cornelius Celsus, qui conditionis hujus esse arbitratur plerasque cædis causas, et omnes ambitûs ac repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis, de quo judicium est, continet: ac deinde fatetur ipse, pro Rabirio Postumo narrâsse Ciceronem: atque ille et negavit pervenisse ad Rabirium pecuniam, quâ de re erat quæstio constituta: et in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego antem, magnos alioqui secutus auctores, duas esse in judiciis narrationum species existimo, alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est: sed erit aliqua, et interim etiam longa, circa argumenta ejus criminis, de ante actà vità, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, aliisque, quibus incredibile id, quod objicitur, fiat. Nec enim accusator hoc tantum dicit, Occidisti; sed, quibus id probet, narrat: ut, in traggediis, cum Teucer Ulyssem reum facit Ajacis occisi, dicens, Inventum cum in solitudine, juxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento; non id modo Ulysses respondet, non esse a se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Ajace inimicitias fuisse; de laude inter ipsos certatum: deinde subjungit, quomodo in eam solitudinem venerit, jacentem exanimem sit conspicatus, gladium e vulnere extraxerit. His subtexitur argumentatio. Sed ne illud quidem sine narratione est, dicente accusatore, Fuisti in co loco, in quo tuns inimicus occisus est: Non fui: dicendum enim. Ubi fuerit. Quare ambitus quoque causæ et repetundarum hoc etiam plures ejusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina; in quibus ips quidem neganda sunt, sed argumentis expositione contrarià resistendum, interdum singulis, interdum universis. An reus ambitûs male narrabit, quos perentes habuerit, quemadmodum ipse vixerit, quibus

neritis fretus ad petitionem descenderit? Aut. qui epetundarum insimulabitur, num et ante actam viam, et quibus causis vel provinciam universam, vel ccusatorem aut testem, offenderit, non utiliter exonet? Quæ si narratio non est, ne illa quidem liceronis pro Cluentio prima, cujus est initium, A. Cluentius Avitus. Nihil enim hic de veneficio, sed le causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ moque sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius ausæ, narrationes, vel, exempli gratia, ut, in Verem, de L. Domitio, qui pastorem, quod is aprum, mem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse a se veabulo confessus esset, in crucem sustulit: vel disutiendi alicujus extrinsecus criminis, ut, pro Rairio Postumo, Nam, ut ventum Alexandriam est. udices, hæc una ratio a rege proposita Postumo est ervandæ pecuniæ, si curationem et quasi dispensaionem regiam suscepisset; vel augendi, ut describiur iter Verris. Ficta interim narratio introduci solet. el ad concitandos judices, ut, pro Roscio, contra Chrysogonum, cujus paulo ante habui mentionem; el ad resolvendos aliqua urbanitate, ut, pro Cluenio, contra fratres Cepasios: interdum per digressioem decoris gratia, qualis rursus, in Verrem, de Proerpina, In his quondam locis mater filiam quæsisse icitur. Quæ omnia eo pertinent, ut appareat, non tique non narrare eum, qui negat, sed illud ipsum arrare, quod negat. Ne hoc quidem simpliciter acipiendum, quod est a me positum, supervacuam sse narrationem rei, quam judex noverit: quod sic stelligi volo, si non modo, factum quid sit, sciet, sed a factum etiam, ut nobis expedit, opinabitur. Neue enim narratio in hoc reperta est, ut tantum ngnoscat judex, sed aliquanto magis, ut consentiat. huare, etiam si non erit docendus, sed aliquo modo ficiendus, narrabimus cum præparatione quadam, cire quidem eum in summa, quid actum sit; tamen ttionem quoque facti cujusque cognoscere ne gra-VOL. I.

vetur. Interim, propter aliquem in consilium adhibitum, nos repetere illa simulemus; interim, ut rei, quæ ex adverso proponatur, iniquitatem omnes etiam circumstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit varianda expositio, ad effugiendum tædium nota audientis : sicut, Meministi ; et, Fortasse supervacuum fuerit hic commorari; Sed quid ego diutius, cum tu optime nôris; illud quale sit, tu scias? et his similia. Alioqui, si apud judicem, cui nota causa est, narratio semper videtur supervacua, potest videri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterum est, de quo frequentius quæritur, an sit utique narratio procemio subjicienda: quod qui opinantur, non possunt videri nullà ratione ducti. Nam, cum procemium idcirco comparatum sit, ut judex ad rem accipiendam fiat conciliation, docilior, et intentior; et probatio, nisi causa prius cognità, non possit adhiberi; protinus notitià rerum instruendus videtur. Sed hoc quoque interim mutat conditio causarum: nisi forte Marcus Tullius, in oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptam reliquit, male distulisse narrationem videtur, tribus præpositis quæstionibus; aut profuisset exponere, Quo modo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui a se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset; aut si jam præjudicio senatús damnatus esset Milo; aut si Cn. Pompeius, qui, propter aliquam gratiam, judicium militibus armatis clauserat, tamquam adversus existimaretur. Ergo hæ quoque quæstiones vim procemii obtinebunt, cum omnes judicem præparaverint. Sed aliter, pro L. Murena, postea quoque narravit, cum objecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit, ut, prius his defensis, velut initium sit alium culpandi narratio: ut, in armorum ratione, antiquior cavendi, quam ictum inferendi, cura est. Erunt quædam causæ (neque id raro) crimini quidem, de quo cognitio est,

faciles diluendo, sed multis ante actæ vitæ flagitiis et gravibus criminibus oneratæ; quæ prius amolienda sunt, ut propitius judex defensionem ipsius negotii, cujus propria quæstio est, audiat : ut, si defendendus est M. Cœlius, nonne optime patronus occurrat prius conviciis luxuria, petulantia, impudicitiæ, quam veneficii? in quibus solis omnis Ciceronis versatur oratio: deinde tum narret de bonis Palla, totamque de vi explicet causam, quæ est ipsius actione defensa? Sed nos ducit scholarum consuetudo, in quibus certa quædam ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluendum. Ideoque narratio procemio semper subjungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam secundo partis suæ loco narrare videantur. Nam, cum pro petitore dicunt, et expositione, tamquam prius agant, uti solent; et contradictione, tamquam respondeant: id quod fit non recte. Nam. cum sit declamatio forensium actionum meditatio, cur non utrumque protinus locum exerceat? Cujus rationis ignari, ex more, cui assueverunt, nihil in foro putant esse mutandum. Sed, in scholasticis quoque, nonnunquam evenit, ut pro narratione sit propositio. Nam quid exponet, qui zelotypum malæ tractationis accusat? aut qui Cynicum apud censores reum de moribus facit? cum totum crimen uno verbo in qualibet actionis parte posito satis indicetur. Sed hæc hactenus. Nunc, quæ sit narrandi ratio, subjungam. Narratio est rei facta, aut ut facta, utilis ad persuadendum expositio; vel (ut Apollodorus finit) oratio docens auditorem, quid in controversia sit. Eam plerique scriptores, maxime qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, brevem, verisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro verisimili probabilem credibilemve, dicamus. Eadem nobis placet divisio: quamquam et Aristoteles ab Isocrate parte in unâ dissenserit, præceptum brevitatis irridens, tamquam necesse sit, longam aut brevem esse expositionem,

nec licest ire per medium. Theodorei quoque solam relinquunt ultimam partem, quia nec breviter utique nec dilucide semper sit utile exponere. Quo diligentius distinguenda sunt singula, ut, quid quoque loco prosit, ostendam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro adversario, aut mixta ex utrisque. Si erit tota pro nobis, contenti simus iis tribus partibus, per quas efficitur, quo judex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquam reprehensione dignum putet, quod proposuerim cam, quæ sit tota pro nobis, debere esse verisimilem, cum vera sit. Sunt enim plurima vera quidem, sed parum credibilia, sicut falsa quoque frequenter verisimilia. Quare, non minus laborandum est, ut judex, quæ vera dicimus, quam quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ, quas supra retuli, virtutes aliarum quoque partium. Nam et per totam actionem vitanda est obscuritas, et modus ubique custodiendus, et credibilia esse oportet omnia, quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima judicem docet: in quâ si acciderit, ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autem aperta narratio atque dilucida, si fuerit primum exposita verbis propriis et significantibus, et non sordidis quidem, non tamen exquisitis, et ab usu remotis; tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis; ipsâ etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut judex, quæ dicuntur, quam facillime accipiat. Quæ quidem virtus negligitur a plurimis, qui, ad clamorem dispositæ vel etiam forte circumfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentionis silentium; nec sibi diserti videntur, nisi omnia tumultu ac vociferatione concusserint. Rem indicare, sermonis quotidiani, et in quemcumque etiam indoctiorum cadentis, existimant; cum interim, quod tamquam facile contemnunt, nescias, præstare minus velint, an possint Neque enim aliud in eloquentia, cuncta experti,

ficilius reperient, quam id, quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierunt; quia non bona iudicant esse illa, sed vera. Tum autem optime dicit orator, cum videtur vera dicere. At nunc, velut campum nacti expositionis, hîc potissimum et vocem flectunt, et cervicem reponunt, et brachium in latus iactant, totoque et rerum et verborum et compositionis genere lasciviunt: deinde (quod sit monstro simile) placet actio, causa non intelligitur. Verum hæc omittamus, ne minus gratiæ, præcipiendo recta, quam offensæ, reprehendendo prava, mereamur. Brevis erit narratio ante omnia, si inde coperimus rem exponere, unde ad judicem pertinet; deinde, si nihil extra causam dixerimus; tum etiam, si reciderimus omnia, quibus sublatis, nec cognitioni quidquam nec utilitati detrahatur. Solet enim esse quædam partium brevitas, quæ longam tamen efficit summam. In portum veni, navim prospexi, quanti veheret interrogavi, de pretio convenit, conscendi, sublatæ sunt ancoræ, solvimus oram, provecti sumus. Nihil horum dici celerius potest; sed sufficit dicere, E portu navigavi. Et, quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare, cum dicere liceat, Est mihi filius juvenis, omnia illa supervacua, Cupidus ego liberorum uxorem duxi, natum sustuli, filium educavi, in adolescentiam perduxi. Ideoque Græcorum aliqui aliud circumcisam expositionem, id est, συντομον, aliud brevem, putaverunt; quod illa supervacuis careret, hæc posset aliquid ex necessariis desiderare. Nos autem brevitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus, dicatur, quam oporteat. Nam iterationes quidem, et ταυτολογιας, et περισσολογιας, quas in narratione vitandas quidam scriptores Artium tradiderunt, transeo: sunt enim hæc vitia non tantum brevitatis gratia refugienda. Non minus autem cavenda erit, quæ nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas : satiusque est aliquid narrationi. superesse, quam deesse. Nam supervacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Sallustiana (quamquam in ipso virtutis locum obtinet) brevitas, et abruntum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transvolat; nec, dum repetatur, exspectat; cum præsertim lector non fere sit, nisi eruditus; judicem rura plerumque in decurias mittant, de eo pronuntiaturum, quod intellexerit : ut fortasse ubique, in narratione tamen præcipue, media hæc tenenda sit via dicendi, quantum opus est, quantum satis est. Quantum opus est autem non ita solum accipi volo, quantum ad judicandum sufficit; quia non inornata debet esse brevitas, alioqui sit indocta. Nam et fallit voluptas, et minus longa, quæ delectant, videntur: ut amænum ac molle iter. etiamsi est spatii amplioris, minus fatigat, quam durum arduumque compendium. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura brevitatis, ut non ea, quæ credibilem faciunt expositionem, inseri velim. Simplex enim et undique præcisa, non tam narratio vocari potest, quam confusio. Sunt porro multa conditione ipsà rei longæ narrationes, quibus, extremâ (ut præcepi) proœmii parte, ad intentionem præparandus est judex : deinde curandum, ut omni arte vel ex spatio eius detrahamus aliquid, vel ex tædio. Ut minus longa sit, efficiemus, quæ poterimus, differendo, non tamen sine mentione corum. quæ differemus: Quas causas occidendi habuerit. quos assumscrit conscios, quemadmodum disposuerit insidias, probationis loco dicam. Quædam vero ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem, Moritur Fulcinius: multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam. At partitio tædium levat : Dicam, quæ acta sint ante ipsum rei contractum; dicam, qua in re ipsa; dicam, quæ postea. Ita tres potius modicæ narrationes videbuntur, quam una longa. Interim expediet expositiones brevi interfatione distinguere : Audistis, quæ ante acta sunt; accipite nunc, que insequentur. Reficieur enim judex priorum fine, et se velut ad norum rursus initium præparabit. Si tamen, adhibitis his quoque artibus, in longum exierit ordo rerum, cit non inutilis in extrema parte commonitio; quod Cicero etiam in brevi narratione facit: Adhuc, Casar, Q. Ligarius omni culpă carct. Domo cst Egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem, &c. Credibilis autem crit narratio ante omnia, si prius consulverimus nostrum animum, ne quid naturæ dicamus adversum; deinde, si causas ac rationes factis preposuerimus, non omnibus, sed de quibus quæritur; si personas convenientes iis, quæ facta credi volemus, constituerimus, ut furti reum, cupidum; adulterii, libidinosum; homicidii, temerarium; vel contra, si defendemus: præterea loca, tempora, et similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdiis, et in mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur et cohærent ; ut, si bene priora narraveris, judex ipse, quod postea sis narraturus, exspectet. Ne illud quidem fuerit inutile, semina quædam probationum spargere; verum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici et brevi: ut, in veneficiis. Sanus bibit : statim concidit : livor ac tumor confestim est insecutus. Hoc faciunt et illæ preparationes, cum reus dicitur robustus, armatus, sollicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique, quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionem, narratione delibabimus. Aliquando, si destituti fuerimus his, etiam fatebimur, Vix esse credibile, sed verum, et hoc majus habendum scelus; nescire nos, quomodo factum sit, aut quare; mirari, sed probaturos. Optimæ vero præparationes erunt, quæ

latuerint, ut a Cicerone sunt quidem utilissime pradicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo, insidiatus esse videatur: plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio: Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum venit; calcoos et vestiments mutavit; paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est. Quam nihil præparato, nihil festinato, fecisse videtur Milo! Quod non solum rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras et lentum profectionis ordinem ducit, sed verbis etiam vulgaribus et quotidianis, et arte occultà, consecutus est: quæ si aliter dicta essent, strepitu [ipsum] judicem, al custodiendum patronum, excitâssent. Frigida videntur ista plerisque: sed hoc ipsum manifestum est. quomodo judicem fefellerit, quod vix a lectore deprehenditur. Hæc sunt, quæ credibilem faciunt expositionem. Nam, ne contraria aut sibi repugnantia în narratione dicamus, și cui præcipiendum est, is reliqua frustra docetur: etiamsi quidam scriptors Artium hoc quoque, tamquam occultum et a se prudenter erutum, tradunt. His tribus narrandi virtutibus adjiciunt quidam magnificentiam, quam uryaλοπρεπειαν vocant, quæ neque in omnes causas cadit, (nam quid in plerisque judiciis privatis, de n certà credità, locato et conducto, interdictis, haben loci potest supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut vel proximo exemplo Milonian patet. Et meminerimus, multas esse causas, in qui bus confitendum, excusandum, submittendum sit quod exponimus: quibus omnibus aliena est ille magnificentiæ virtus. Quare, non magis proprium narrationis est magnifice dicere, quam miserabiliter invidiose, graviter, dulciter, urbane : quæ, cum su quæque loco sint laudabilia, non sunt huic part proprie assignata, et velut dedita. Illa quoque, u narrationi apta, ita cæteris partibus communis es virtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit : no

enim magnificam modo vult esse, verum etiam jucundam, expositionem. Sunt, qui adjiciant his cvidentiam, quæ evapyera Græce vocatur. Neque ego quemquam deceperim, ut dissimulem, Ciceroni quoque plures partes placere. Nam, præterquam planam, et brevem, et credibilem, vult esse evidentem, moratam, cum dignitate. Sed, in oratione morata, debent esse omnia cum dignitate, quæ poterunt. Evidentia in narratione (quantum ego intelligo) est quidem magna virtus, cum quid veri non dicendum, sed quodammodo etiam ostendendum est: sed subjici perspicuitati potest; quam quidam etiam contrariam interim putaverunt, quia, in quibusdam causis, obscuranda veritas est: quod est ridiculum. Nam, qui obscurare vult, narrat falsa pro veris: in quo debet laborare, ut videantur quam evidentissima. Sed quâtenus etiam [sorte] quâdam pervenimus ad difficilius narrationum genus, jam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam narrationem putaverunt. Et sane nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non agere. Sed, si aliqua justa ratione hujusmodi susceperis litem ; cujus artis est, malam esse causam silentio confiteri? nisi forte tam hebes futurus est judex, ut secundum id pronuntiet, quod sciet narrare te noluisse. Neque inficias eo, in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adjicienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiam tacenda; sed tacenda, quæ tacere oportebit, et liberum erit. Quod fit nonnunquam brevitatis quoque gratia, quale illud est, Respondit, quod ei risum est. Distinguamus igitur genera causarum. Namque, in quibus non de culpá quæritur, sed de actione ; etiam si erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit: Pecuniam de templo sustulit, sed privatum: non ideo sacrilegus est. Virginem rapuit: non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stupravit : et stupratus se suspendit : non tamen ideo stuprator capite, ut causa mortis, punictur;

scd decem millia, que pæna stupratori constituta est. dabit. Verum, in his quoque confessionibus, est · aliquid, quod ex invidia, quam expositio adversarii fecit, detrahi possit, cum etiam servi nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædam enim, quasi non narrantes, mitigabimus: Non quidem (ut adversarius dicit) consilium furti in templum attulit, nec diu captavit ejus rei tempus: sed occasione & absentia custodum corruptus, et pecunia, quæ nimium quam in animis hominum potest, victus est-Sed quid refert? peccavit, et fur est. Nihil attinet id defendere, cuius pænam non recusamus. Interdum, quasi damnemus ipsi: Vis te dicam vino impulsum? errore lapsum? nocte deceptum? vers sunt ista fortasse: tu tamen ingenuum stuprasti: solve decem millia. Nonnunquam propositione pramuniri potest causa, et deinde exponi. Contraria sunt omnia tribus filiis, qui in mortem patris conjurarant; sortiti nocte singuli per ordinem cum ferro cubiculum intrârunt, patre dormiente. Cum occidere eum neme potuisset, excitato omnia indicârunt. Si tamen pater. qui divisit patrimonium, et reos parricidii defendit, sic agat: Quod contra legem sufficit, parricidium objicitur juvenibus, quorum pater vivit, atque etiam !beris suis adest. Ordinem rei narrare quidem nihil necesse est, cum ad legem nihil pertineat: sed, si confessionem meæ culpæ exigitis, ego fui pater durus, et patrimonii, quod jam melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subjicitur, Stimulatos ab iis, quorum indulgentiores parentes erant; semper tamen eum habuisse animum, qui sit eventu deprehensus, ut occidere patrem non possent. Nec enim jurejurando opus fuisse, si alioquin hoc mentis habuissent; nec sorte, nisi quod # quisque eximi volucrit. Omnia hæc qualiacumque placidioribus animis accipientur, illà brevi primæ propositionis defensione mollita. At, cum quæritur. A factum sit? vel, Quale factum sit? licet omni contra nos sint, quomodo tamen evitare expositionem

salvà causæ ratione, possumus? Narravit accusator, nec ita, ut, quæ essent acta, tantum indicaret; sed adjecit invidiam, rem verbis exasperavit: accesserunt probationes; peroratio incendit, et plenos iræ reliquit. Exspectat naturaliter judex, quid narretur a nobis. Si nihil exponimus, illa esse, quæ adversarius dixit, et talia, qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo? eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cujus tum demum quæstio est, cum de re constat, eadem, sed non eodem modo: alias causas. aliam rationem, dabo. Verbis elevare quædam licebit : luxuria hilaritatis, avaritia parcimonia, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Vultu denique, voce, habitu, vel favoris aliquid, vel miserationis, merebor. Solet nonnunguam movere lacrymas ipsa confessio. Atque ego libenter interrogem, Sintne illa defensuri, quæ non narraverint, necne? Nam, si neque defenderint neque narraverint, tota causa prodetur: at, si defensuri sunt, proponere certe plerumque id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod et dilui potest, et, ut hoc contingat, utique indicandum est? Aut quid inter probationem et narrationem interest, nisi quod narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo, num expositio hæc longior demum esse debeat, et paulo verbosior præparatione, et quibusdam argumentis: argumentis dico, non argumentatione: cui tamen plurimum confert frequens affirmatio, Effecturos nos, quod dicimus: non posse vim rerum ostendi prima expositione: exspectent, et opiniones suas different; et bene sperent. Denique narrandum est utique, quidquid aliter, quam adversarius exposuit, narrari potest, aut eo etiam procemia sunt in his causis supervacua: quæ quid magis agunt, quam ut cognitioni rerum accommodatiorem judicem faciant? Atqui constat, nusquam corum esse majorem usum, quam ubi animus judicis ab aliqua contra nos insità opinione flectendus est. Conjec rales autem causæ, in quibus de facto quæritur, r tam sæpe rei, de quâ judicium est, quam eorum, quæ res colligenda est, expositionem habent. Q cum accusator suspiciose narret, reus levare sus cionem debeat; aliter ab hoc atque ab illo ad ju cem perferri oportet. At enim quædam argume turba valent, diducta leviora sunt. Id quidem r eo pertinet, ut quæratur, An narrandum? sed. Q: modo narrandum sit? Nam congerere plura e positione quid prohibet, si id utile est cause, et p mittere? sed et dividere narrationem, et probation subjungere partibus, atque ita transire ad sequenti Nam ne iis quidem accedo, qui semper eo put ordine, quo quid actum sit, esse narrandum; eo modo, quo expedit. Quod fieri plurimis figr licet. Nam et aliquando excidisse simulamus, o quid utiliore loco reducimus: et interim nos red turos reliquum ordinem testamur, quia sic futura causa lucidior. Interim, re expositâ, subjungin causas, quæ antecesserunt. Nec enim est una defensionis, certumque præscriptum: pro re, tempore, intuenda, quæ prosint: atque, ut erit v nus, ita vel curandum protinus, vel, si curatio ferri potest, interim deligandum. Nec sæpius nan duxerim nefas, quod Cicero, pro Cluentio, fer estque non concessum modo, sed aliquando et necessarium, ut in causis repetundarum, omnit que, quæ simplices non sunt. Amentis est en superstitione præceptorum contra rationem ca trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere institutum, ne judex, quâ de re quæratur, igno Cur igitur, si singula probanda aut refellenda en non singula etiam narrentur? Me certe (qua cumque nostris experimentis habenda est fides) cisse hoc in foro, quoties ipsa desiderabat utili probantibus et eruditis, et iis qui judicabant, se et (quod non arroganter dixerim, quia sunt pluri

quibuscum egi, qui me refellere possint, si mentiar) fere ponendæ a me causæ officium exigebatur. Neque ideo tamen non sæpius facere oportebit, ut rerum ordinem sequamur. Quædam vero etiam turpiter convertuntur: ut si peperisse narres, deinde concepisse; apertum testamentum, deinde signatum: in quibus si id, quod posterius est, dixeris, de priore sacere optimum est. Sunt quædam et falsæ expositiones, quarum in foro duplex est genus, alterum, quod instrumentis adjuvatur, ut Publius Clodius, fiduciâ testium, quâ nocte incestum Romæ commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat: alterum, quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam verecundiam pertinet, unde etiam mihi videtur dici Color: interim ad quæstionem. Sed utrumcumque erit, prima sit curarum, ut id, quod fingimus, fieri possit; deinde, ut et personæ, et loco, et tempori, congruat; et credibilem rationem et ordinem habeat; si continget etiam, veræ alicui rei cohæreat; aut argumento, quod sit in causa, confirmetur. Nam, quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiani produnt. Curandum præcipue, (quod fingentibus frequenter accidit) ne qua inter se pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt: præterea, ne iis, quæ vera esse constabit, adversa sint: in schola etiam, ne color extra themata quæratur. Utrobique autem orator meminisse debebit actione totà, quid finxerit, quoniam solent excidere, quæ falsa sunt: verumque est illud, quod vulgo dicitur, mendacem memorem esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto quæratur, unum nobis aliquid esse dicendum; si de alieno, mittere in plurimas suspiciones licere. Est tamen quibusdam schclasticis controversiis (in quibus ponitur, aliquem non respondere, ad quæ interrogatur) libertas omnia enumerandi, quæ responderi potuissent. Fingenda vero meminerimus ea, quæ non cadent in testem. Sunt autem, que nostro dicuntur animo, cujus ipsi tantum conscii sumus; item quod a defunctis; nec hoc e est qui neget: itemque ab eo, cui idem exped is enim non negabit: ab adversario quoque: (non est habiturus in negando fidem. Somniorur superstitionum colores ipsa jam facilitate auctor tem perdiderunt. Non est autem satis in narrat uti coloribus, nisi per totam actionem consentu cum præsertim quorumdam probatio sola sit in severatione et perseverantia: ut ille parasitus. ter abdicatum a divite juvenem, et absolutum, t quam suum filium asserit, habebit quidem color quo dicat, et paupertatem sibi causam expone fuisse; et ideo a se parasiti personam esse suscept quia in illà domo filium haberet; et ideo illum nocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis esset. Nisi tamen omnibus verbis et amorem trium, atque hunc quidem ardentissimum, oster rit, et odium divitis, et metum pro juvene, qu periculose mansurum in illà domo, in qua tam visus sit, sciat ; suspicione subjecti petitoris non rebit. Evenit aliquando in scholasticis controver quod in foro an possit accidere, dubito, ut eo colore utraque pars utatur, deinde eum pro se q que defendat, ut in illà controversià: Uxor ma dixit, appellutam se de stupro a privigno, et constitutum tempus, et locum: cadem contra f detulit de noverca, edito tantum alio tempore loco: pater in eo, quem uxor prædixerat, filiun venit; in eo, quem filius, uxorem: illam repudia quâ tacente, filium abdicat. Nihil dici potest pre vene, quod non idem sit pro noverca. Pone tamen etiam communia: deinde, ex persona comparatione, et indicii ordine, et silentio repudi argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare o tet, quædam esse, quæ colorem non recipiant, tamen defendenda sint : qualis est ille dives, qui tuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iuriarum: nam factum eius modestum eas-

dixerit; fortasse, ut sit tutum, obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit; miscenda sit, an separanda narratio, cum ipsa causæ conditione deliberandum est. Nam, si plura sunt, quæ nocent; quæ prosunt, obruentur. İtaque tunc dividere optimum erit, et iis, quæ partem nostram adjuvabunt, expositis et confirmatis, adversus reliqua uti remediis, de quibus supra dictum est. Si plura proderunt; étiam conjungere licebit, ut, quæ obstant, in medio [velut auxiliis nostris] posita, minus habeant virium: quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed ut et nostra aliqua argumentatione firmemus; et. diversa cur credibilia non sint, adjiciamus; quia, nisi distinxerimus, verendum est, ne bona nostra permixtis malis inquinentur. Illa quoque de narratione præcipi solent, ne qua ex eâ fiat excursio: ne avertatur a judice sermo; ne alienæ personæ vocem demus: ne argumentemur: adjiciunt quidam etiam, ne utamur affectibus: quorum pleraque sunt frequentissime custodienda; immo nunquam, nisi ratio coëgerit, mutanda. Ut sit expositio perspicua et brevis, nihil quidem tam raro poterit habere rationem, quam excursio: nec unquam debebit esse, nisi brevis, et talis, ut vi quâdam videamur affectûs velut recto itinere depulsi: qualis est Ciceronis circa nuptias Sassiæ, O mulieris scelus incredibile, et, præter hanc unam, in omni vità inauditum! O libidinem effrenatam et indomitam! Qaudaciam singularem! non timuisse, si minus vim Deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum? Sermo aversus a judice et brevius indicat interim, et coarguit magis. Quâ de re idem, quod de procemio dixeram, sentio, sicut de prosopopæiá quoque; quâ tamen non Servius modo Sulpicius utitur pro Aufidia, Somnone te languidum, an gravi kthargo putem pressum? sed M. quoque Tullius, circa navarchos: nam ea quoque rei expositio est,

Ut adeas, tantum dabis, et reliqua. Quid? pro Cluentio, Staleni Bulbique colloquium nonne ad celeritatem plurimum et ad fidem confert? Que ne fecisse sine observantia quadam videatur (quamquam hoc in illo credibile non est), in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio suavitatem, admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, colloquia personarum, omnes affectus. Argumentabimur in narratione, ut dixi, nunquam: argumentum ponemus aliquando, quod facit pro Ligario Cicero, cum dicit, sic eum provinciae præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositioni et brevem, cum res poscet, defensionem, et rationem factorum. Nec enim narrandum est tamquam testi, sed tamquam patrono. Rei ordo per se talis est; Q. Ligarius legatus in Africam cum C. Considio profectus est. Quid ergo Marcus Tullius? Quintus enim, inquit, Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est. Alibi, Non modo nullum ad bellum, ed ne ad minimam quidem suspicionem belli. Et, cum esset indicaturo satis, Q. Ligarius nullo se implicari negotio passus est, adjecit, Domum spectans, et ad suos redire cupiens. Ita, quod exponebat, et ratione fecit credibile, et affect ús quoque implevit. Quo magis miror eos, qui non putant in narratione esse utendum affectibus. Qui si hoc dicunt, non diu, nec ut in epilogo, mecum sentiunt: effugiendæ sunt enim moræ. Cæterum, cur ego judicem nolim, dum eum doceo, etiam moveri? Cur, quod in summa parte sum actionis petiturus, non in primo statim rerum ingressu, si ficri potest, consequar? cum præsertim etiam in probationibus faciliore sim animo ejus abusurus, occupato vel irâ vel miseratione. An non Marcus Tullius circa verbera civis Romani omnes brevissime movet affectus, non solum conditione ipsius, loco injuriæ, genere verberum, sed animi quoque commendatione? Summum enim virum ostendit, qui, cum virgis caderctur, non ingemuerit, non

1

rit: sed tantum civem se Romanum esse. nvidià cædentis, et fiducià juris, clamaverit. Philodami casum nonne cum per totam exnem incendit invidià, tum in supplicio ipso is implevit, cum flentes non tam narraret, ostenderet, patrem de morte filii, filium de ? Quid ulli epilogi possunt habere miserabile ? Serum est enim, advocare iis rebus affectum oratione, quas securus narraveris. Assuevit idex, jamque eas sine motu mentis accipit, 3 commotus novis non est : et difficile est muabitum animi semel constitutum. Ego vero e enim dissimulabo judicium meum, quamid, quod sum dicturus, exemplis magis quam ptis ullis continetur) narrationem, ut si ullam a orationis, omni, quâ potest, gratia et venere ındam puto. Sed plurimum refert, quæ sit najus rei, quam exponimus. In parvis ergo, sunt fere privatæ, sit ille pressus, et velut apis rei cultus: in verbis summa diligentia, quæ is impetu feruntur, et circumjectæ orationis latent; hic expressa, et, ut vult Zeno, sensu esse debebunt: compositio dissimulata quised tamen quam jucundissima: figuræ, non oëticæ, et contra finem loquendi auctoritate vereceptæ, (nam debet esse quam purissimus) sed quæ varietate tædium effugiant, et muibus animum levent; ne in eumdem casum, m compositionem, pares elocutionum tractus, mus. Caret enim cæteris lenociniis expositio; si commendetur hac venustate, jaceat necesse Nec in ullà parte intentior est judex: eoque recte dictum perit. Præterea, nescio quomodo credit facilius, quæ .audienti jucunda sunt; et tate ad fidem ducitur. Ubi vero major res erit, ocia invidiose, et tristia miserabiliter, dicere de-; non, ut consumantur affectus, sed, ut tamen primis lineis designentur; ut plane, qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sententià quidem velut fatigatum intentione stomachum judicis reficere dissuaserim, maxime quidem brevi interjectà, qualis est illa, Fecerunt servi Milonis, quod suos quisque servos in re tali facere voluisset : interim paulo liberiore, qualis est illa, Nubit genero socrus, nullis auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. Quod cum sit factum iis quoque temporibus, quibus omnis, ad utilitatem potius quam ad ostentationem, componebatur oratio, et erant adhuc severiora judicia; quanto nunc faciendum magis, cum in ipsa capitis aut fortunarum pericula irrupit voluptas! Cui hominum desiderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adjecta veris credibilis rerum imago, quæ velut in rem præsentem perducere audientes videtur; qualis est illa M. Cœlii in Antonium descriptio: Namque ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordiis stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transversas incubare, et [reliquas] circumjacere passim; quæ tamen, exanimatæ terrore, hostium adventu percepto, excitare Antonium conabantur; nomen inclamabant; frustra cervicibus tollebant; blandius alia ad aurem invocabat: vehementius etiam nonnulla feriebat. Quarum cum omnium vocem tactumque noscitaret, proximæ cujusque collum amplexu petebat; neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius, poterat: sed semisomno sopore inter manus centurionum concubinarumque jactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobrari, neque manifestius ostendi, potest. Ne illud quidem præteribo, quantam afferat fidem expositioni narrantis auctoritas: quam mereri debemus ante omnia quidem vità, sed et ipso genere orationis, quod, quo fuerit gravius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac præcipue

parte omnis calliditatis suspicio (neque enim se usquam custodit magis judex): nihil videatur fictum, nihil sollicitum: omnia potius a causa, quam ab oratore, profecta credantur. Sed hoc pati non possumus; et perire artem putamus, nisi appareat ; cum desinat ars esse, si apparet. Pendemus ex laude; atque hanc laboris nostri ducimus summam. Ita, quæ circumstantibus ostentare volumus, judicibus prodimus. Est et quædam repetita narratio, quæ επιδιηγησις dicitur, sane res declamatoria magis quam forensis; ideo autem reperta, ut, quia narratio brevis esse debet, fusius et ornatius res posset exponi: quod fit vel invidiæ gratia, vel miserationis. Id raro faciendum judico, neque sic unquam, ut totus ordo repetatur: licet enim per partes idem consequi. Cæterum, qui uti επιδιηγησει volet, narrationis loco rem stringat; et, contentus indicare, quid factum sit; quo sit modo factum, plenius se loco suo expositu-. rum esse promittat. Initium narrationis quidam utique faciendum a persona putant, eamque, si nostra sit, ornandam; si aliena, infamandam statim. Hoc sane frequentissimum est, quia personæ sunt, inter quas litigatur. Sed hæ quoque interim cum suis accidentibus ponendæ, cum id profuturum est; ut, A. Cluentius Avitus fuit pater hujusce, judices, homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed ctiam regionis illius et vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate, facile princeps: interim sine his, ut, Q. Ligarius cum esset ... frequenter vero et a re, sicut pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Thurino M. Tullius paternum: Demosthenes pro Ctesiphonte, Του γαρ Φωκαϊκου συσταντος πολεμου... De fine narrationis cum his contentio est, qui perduci expositionem volunt eo, unde quæstio oritur: His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit (ut est consuetudo) de vi, hominibus armatis, sine ulla exceptione: tantum ut, unde dejecisset, restitueret. Restituisse se dixit: sponsio facta est: hac

de sponsione volis judicandum est. Id a petitore semper fieri potest, a defensore non semper.

CAPUT III.

Ordine ipso narrationem sequitur confirmatio. Probanda sunt enim, quæ propter hoc exposuimus Sed, prius quam ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorumdam opinione dicenda sunt. Plerisque moris est, prolato rerum ordine, protinus utique in aliquem lætum ac plausibilem locum, quam maxime possint favorabiliter, excurrere. Quod quidem, natum ab ostentatione declamatorià, jam in forum venit, postquam agere causas non ad utilitatem litigatorum, sed ad patronorum jactationem, repertum est; ne. g pressæ illi (qualis sæpius desideratur) narrationis gracilitati conjuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi voluptatibus, oratio refrigescat-In quo vitium illud est, quod, sine discrimine caussrum atque utilitatis, hoc, tamquam semper expedist, aut etiam necesse sit, faciunt; eo quod desumtes ex his partibus, quarum alius erat locus, sententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda sint, aut, quia alieno loco dicta sunt, dici suo non possint Ego autem confiteor, hoc exspatiandi genus non modo narrationi quidem, sed etiam quæstionibus vel universis, vel interim singulis, opportune posse subjungi, cum res postulat, aut certe permittit; atque eo vel maxime illustrari ornarique orationem: sed, si cohæret et sequitur; non, si per vim cuneatur, et, quæ natura juncta erant, distrahit. Nihil enim tam est consequens, quam narrationi probatio; nisi si excursus ille vel quasi finis narrationis, vel quasi initium probationis est. Erit ergo illi nonnunquam locus; ut, si expositio circa finem atrox fuerit, prosequamur eam, velut spiritu erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationem non habebit: alioqui prius est, quod

objicias, verum efficere, quam magnum; quia criminis invidia pro reo est, prius quam probatur : difficillima est enim gravissimi cujusque sceleris fides. Idem fieri non inutiliter potest, ut, si merita in adversarium aliqua exposueris, in ingratum inveharis; aut, si varietatem criminum narratione demonstraveris, quantum ab ea periculum intentetur, ostendas. Verum hæc breviter omnia. Judex enim, ordine audito, festinat ad probationem, et quamprimum certus esse sententiæ cupit. Præterea cavendum est, ne ipsa expositio vanescat, aversis in aliud animis, et inani morâ fatigatis. Sed, ut non semper est necessaria post narrationem illa procursio, ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio; utique, si prima specie minus erit favorabilis; si legem asperam tuebimur; aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus velut sequentis exordii, ad conciliandum probationibus nostris judicem. Quod quo liberius, hoc et vehementius fieri potest, quia judici nota jam causa est. His igitur velut fomentis, si quid erit asperum, præmolliemus, quo facilius aures judicum, quæ post dicturi erimus, admittant, ne jus nostrum oderint. Nihil enim facile persuadetur invitis. Quo loco tamen judicis quoque noscenda natura est, juri magis, an æquo, sit appositus. Proinde enim magis aut minus erit hoc necessarium. Cæterum res eadem, et post quæstionem, perorationis vice fungitur. Hanc partem παρεκδασιν Græci vocant, Latini egressum, vel egressionem. Sed hæ sunt plures (ut dixi); quæ per totam causam varios habent excursus; ut laus hominum locorumque, ut descriptio regionum, expositio quarumdam rerum, non solum gestarum, sed etiam fabulosarum. Quo ex genere est, in orationibus contra Verrem compositis, Siciliæ laus, Proscrpinæ raptus; pro C. Cornelio, popularis illa virtutum Cn. Pompeii commemoratio, in quam ille divinus orator, velut nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoaverat, sermone,

devertit actutum. Παρεκβασις est (ut mea quidem fert opinio) alienæ rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio. Quapropter, non video, cur hunc ei potissimum locum assignent, qui rerum ordinem sequitur; non magis quam illud, cur hoc ita demum proprium putent, si aliquid in digressu sit exponendum, cum tot modis a recto itinere declinet oratio. Nam, quidquid dicitur præter illas quinque, quas fecimus, partes, egressio est, indignatio, miscratio, invidia, convicium, excusatio, conciliatio, maledictorum refutatio. milia his, quæ non sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atque ca maxime jucundam et ornatam faciunt orationem, de luxuria, de avaritia, de religione, de officiis; quæ, cum sunt argumentis subjecta similium rerum, quia cohærent, egredi non videntur. Sed plurima sunt, quæ rebus nihil secum cohærentibus inseruntur, quibus judex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorum alia sic præparata afferimus; quædam ex occasione vel necessitate dicimus, si quid, nobis agentibus, novi accidit, interpellatio, interventus alicujus, tumultus. Unde Ciceroni quoque, in procemio, cum diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsà oratiunculà, quâ usus est, patet. Poterit autem paulo longius exire, qui præparat aliquid ante quæstionem, et qui finitæ probationi velut commendationem adjicit. At. qui ex medià erumpit, cito ad id redire debet, unde devertit.

CAPUT IV.

Sunt, qui narrationi propositionem subjungant, tamquam partem judicialis materiæ: cui opinioni respondimus. Mihi autem propositio videtur omnis confirmationis initium: quod, non modo in oster dendà quæstione principali, sed nonnunguam er

in singulis argumentis, poni solet, maximeque in his, quæ επιγειρηματα vocantur. Sed nunc de priore loquimur. Eà non semper uti necesse est : aliquando enim, sine propositione quoque aliqua, satis manifestum est, quid in quæstione versetur; utique, si narratio ibi finem habet, ubi initium quæstio; adeo, ut aliquando subjungatur expositioni, quæ solet in argumentis esse summa collectio: Hac, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus: vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Sed nonnunquam valde utilis est, præcipue, ubi res defendi non potest, de fine quæritur; ut, pro eo, qui pecuniam privatam de templo sustulit, Sacrilegii agitur ; de sacrilegio cognoscitis ; ut judex intelligat, id unum esse officii sui, quærere, An id, quod objicitur, sacrilegium sit? Item in causis obscuris, aut multiplicibus, nec semper propter hoc solum, ut sit causa lucidior, sed aliquando etiam, ut magis moveat. Movet autem, si protinus subtexantur aliqua, quæ prosint. Lex aperte scripta est, ut peregrinus, qui murum adscenderit, morte multetur: peregrinum te esse certum est: quin adscenderis murum, non quæritur: quid superest, nisi, ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio confessionem adversarii premit, et quodammodo judicandi moram tollit; nec indicat quæstionem, sed adjuvat. Sunt autem propositiones et simplices, et duplices, vel multiplices; quod accidit non uno modo. Nam et plura crimina junguntur, ut, cum Socrates accusatus est, quod corrumperet juventutem, et novas superstitiones introduceret: et singula ex pluribus colliguntur, ut, cum legatio male gesta obficitur Æschini, quod mentitus sit, quod nihil cx mandatis fecerit, quod moratus sit, quod muncra acceperit. Recusatio quoque plures interim propositiones habet; ut contra petitionem pecuniæ, Male petis: procuratori enim tibi esse non licuit: sed neque illi, cujus nomine litigas, habere procuratorem: scd neque es hæres ejus, a quo accepissi mutuam dicor: nec ipsi debui. Multiplicari hee, in quantum libet, possunt : sed rem ostendisse satis est. Hæ si ponantur singulæ subjectis probationibus, plures sunt propositiones; si conjungantur, in partitionem cadunt. Est et nuda propositio, qualis fere in conjecturalibus: Cædis ago, Furtum objicio: est ratione subjectà, ut Majestatem minuit Caius Cornclius: nam codicem tribunus plebis ipse pro concione legit. Præter hæc, utimur propositione, aut nostra, ut, Adulterium objicio; aut adversarii, ut, Adulterii mecum agitur; aut communi, ut, Inter me et adversarium questio est, uter sit intestato propior. Nonnunquam diversas quoque conjungimus : Ego hoc dico, adversarius hoc. Habet interim vim propositionis, etiamsi per se non est propositio; ut, cum, exposito rerum ordine, subjicimus, De his cognoscitis; ut sit hec commonitio judicis, quo se ad quæstionem acrius intendat, et, quodam velut tactu excitatus, finem esse narrationis, et initium probationis, intelligat; et, nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoque novum quodammodo audiendi sumat exordium.

CAPUT V.

Partitio est nostrarum aut adversarii propositionum, aut utrarumque, ordine collata, enumeratio.
Hac quidam utendum semper putant, quod ea et fist
causa lucidior, et judex intentior ac docilior, si scierit,
et de quo dicimus, et de quo dicturi postea sumus.
Rursus quidam periculosum id oratori arbitrantur
duabus ex causis; quod nonnunquam et excidere
soleant, quæ promisimus, et, si qua in partiendo
præterierimus, occurrere: quod quidem nemini accidet, nisi qui plane vel nullo fuerit ingenio, vel ad
agendum nihil cogitati præmeditatique detulerit.
Alioqui, quæ tam manifesta et lucida est ratio, quam

rects partitionis? sequitur enim naturam ducem, adeo, ut memoriæ id maximum sit auxilium, viå dicendi non decedere. Quapropter, ne illos quidem probaverim, qui partitionem vetant ultra tres propositiones extendere. Quæ, sine dubio, si nimium sit multiplex, fugiet memoriam judicis, et turbabit intentionem: hoc tamen numero, velut lege, non est alliganda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione non semper sit utendum; primum, quia pleraque gratiora sunt, si inventa subito, nec domo allata, sed inter dicendum ex re ipsa nata, videantur: unde illa non injucunda schemata, Pane excidit mihi: et, Fugerat me: et, Recte admones: propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia novitatis præcerpitur. Interim vero etiam fallendus est judex, et variis artibus subcundus, ut aliud agi, quam quod petimus, putet. Nam est nonnunquam dura propositio, quam judex, si providet, non aliter reformidat, quam qui ferrum medici prius, quam curetur, adspexit: at. si, re non ante proposità, securum, ac nullà denuntiatione in se conversum, intrârit oratio; efficiet, quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modo distinctio quæstionum est, sed omnino tractatio: affectibus perturbandus, et ab intentione auferendus, auditor. Non enim solum oratoris est docere, sed plus eloquentia circa movendum valet. Cui rei contraria est maxime tenuis illa et scrupulose in partes sectæ divisionis diligentia eo tempore, quo cognoscenti judicium consmur auferre. Quid, quod interim, quæ per se levia sunt et infirma, turba valent? Ideoque congerenda sunt potius, et velut eruptione pugnandum: quod tamen rarum esse debet, et ex necessitate demum, cum ipsum hoc, quod dissimile rationi est, coëgerit ratio. Præter hæc, in omni partitione est utique aliquid potentissimum, quod cum audivit judex, cætera, tamquam supervacua, gravari solet. Itaque, si plura vel objicienda

4

c

 \blacksquare

ú

•

Ĭ

1

sunt vel diluenda, et utilis et jucunda nartitie et. ut, quid quâque de re dicturi simus, ordine sonrest; at, si unum crimen varie defendemus, surevacua: ut. si ita partiamur. Dicam. non talem est hunc, quem tueor, ut in eo credibile videri posit homicidium: dicam, occidendi causam huic an fuisse: dicam, hunc eo tempore, quo homo occisu est, trans mare fuisse: omnia, que, ante id quel ultimum est, exsequeris, inania videri necesse est Festinat enim judex ad id, quod potentissimum es, et velut obligatum promisso patronum, si est patientior, tacitus appellat; si vel occupatus, vel in aliquâ potestate, vel etiam si moribus incompositos, cum convicio efflagitat. Itaque non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua se dicturum esse promisit, primur, neminem majoribus criminibus, gravioribus tetibus, in judicium vocatum, quam Oppianicum; deinde, præjudicia esse facta ab iis ipsis judicibus, a quibus condemnatus sit; postremo, judicium ptcunia tentatum, non a Cluentio, sed contra Cluentium; quia, si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus, nemo tam erit aut injustus aut stultus, quin eum fateatur optime pro Murena esse partitum: Intelligo, judices, tres totius accusationis partes fuisse, et carum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitús, esse versatam. Nam sic et ostendit lucidissime causam, et nihil fecit altero supervacuum. De illo quoque genere defensionis plerique dubitant, Si occidi, recte feci: sed non occidi. Quo enim prius pertinere, si sequens firmum sit? hæc invicem obstare, et utroque utentibus, in neutro haberi fidem. Quod sane in parte verum est, et illo sequenti (si modo indubitabile sit) solo utendum. At, si quid, in eo quod est fortius, timebimus, utrâque probatione nitemur. Alius enim alio moveri solet; et, qui factum putavit, justum credere potest : qui tamquam justo non movebitur, factum fortasse non credet. Ut certa manus uno telo possit esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit et fortunæ locus. Egregie vero Cicero, pro Milone, insidiatorem primo Clodium ostendit: tum addit ex abundanti, etiam si id non fuisset, talem tamen civem cum summâ virtute interfectoris et gloria necari potuisse. Neque illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnaverim; quia quædam, etiamsi ipsa sunt dura, in id tamen valent, ut ea molliant, quæ sequuntur. Nec omnino sine ratione est, quod vulgo dicitur, Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audenda. Recte enim Græci præcipiunt, Non tentanda, quæ effici omnino non possunt. Sed, quoties hac, de quâ loquor, duplici defensione utemur, id laborandum est, ut in illam partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim videri. qui tuto etiam confessurus fuit, mentiendi causam in negando non habere. Et illud utique faciendum est, ut, quoties suspicabimur a judice aliam probationem desiderari, quam de quâ loquimur, promittamus nos plene et statim de eo satis esse facturos; præcipueque, si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa, parum verecunda, jure tuta sit : de quo ne inviti judices audiant et aversi, frequentius sunt admonendi, secuturam defensionem probitatis ac dignitatis: exspectent paulum, et agi ordine sinant. Quædam interim nos et invitis litigatoribus simulandum est dicere; quod Cicero, pro Cluentio, facit circa judiciariam legem : nonnunquam, quasi interpellemur ab his, subsistere: sæpe avertenda ad ipsos oratio; hortandi, ut sinant nos uti nostro consilio. Ita surrepetur animo judicis; et, dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam verecundiæ defensioni facilior erit. Sic utraque res invicem juvabit;

eritque judex circa jus nostrum spe modestise attentior, circa modestiam juris probatione proclivior. Sed, ut non semper necessaria, aut etiam supervacua partitio est, ita, opportune adhibita, plurimum orationi lucis et gratize confert. Neque enim id solum efficit, ut clariora fiant, quæ dicuntur, rebus velut turbà extractis, et in conspectu judicum positis; sed reficit quoque audientem certo singularum partium fine: non aliter, quam, facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notata inscriptis lapidibus spatia. Nam et exhausti laboris nôsse mensuram voluptati est; et hortatur ad reliqua fortius exsequenda, scire, quantum supersit. Nihil enim longum videri necesse est, in quo, quid ultimum sit, certum est. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit laudis O. Hortensius: cujus tamen divisionem, in digitos diductam, nonnunquam Cicero leviter eludit. Nam est suus et in gestu modus, et evitanda maxime concisa nimium et velut articulosa partitio. Nam et auctoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec jam membra, sed frusta: et hujus gloriæ cupidi, quo subtilius et copiosius divisisse videantur, et supervacua assumunt, et, quæ natura singularia sunt, secant: nec tam plura faciunt, quam minora. Deinde, cum fecerunt mille particulas, in eamdem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inventa est. Divisa et simplex propositio, quoties utiliter haberi potest, primum esse debet aperta atque lucida, (nam quid sit turpius, quam id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cætera obscura?) tum brevis, nec ullo supervacuo onerata verbo. Non enim, de quo dicamus, sed, de quo dicturi simus, ostendimus. Obtinendum etiam, ne quid in ea desit, ne quid supersit. Superest autem sic fere, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis; aut, genere posito, subjicitur species, ut Dicam de virtute, justitià, continentià;

cum justitia atque continentia virtutis sint species. Partitio prima est, quid sit, de quo conveniat; quid, de quo ambigatur. În eo, quod convenit, quid adversarius fateatur, quid nos: in eo, de quo ambigitur, [quæ dicturi simus,] quæ nostræ propositiones, quæ partis adversæ. Turpissimum vero est, non eo ordine exsequi, quo quidque proposueris.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER QUINTUS.

PROŒMIUM.

Fuerunt, et clari quidem auctores, quibus solum videretur oratoris officium docere. Namque et affectus duplici ratione excludendos putabant, primum, quia vitium esset omnis animi perturbatio; deinde, quia judicem a veritate depelli misericordia, vel ira, similibusque, non oporteret; et voluptatem audientium petere, cum vincendi tantum gratia diceretur, non modo agenti supervacuum, sed vix etiam viro dignum, arbitrabantur: plures vero, qui nec ab illis sine dubio partibus rationem orandi submoverent, hoc tamen proprium atque præcipuum crederent opus, sua confirmare, et, quæ ex adverso proponerentur, refutare. Utrumcumque est, (nec enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto hæc se' tractantur; quibus sane et ea, quæ de judiciali causis jam dicta sunt, serviunt. Nam neque proæ

-

neque narrationis est alius usus, quam ut judicem præparent: et status nôsse, atque ea, de quibus supra scripsimus, intueri, supervacuum foret, nisi ad hanc perveniremus. Denique ex quinque, quas judicialis materiæ fecimus, partibus, quæcumque alia potest aliquando necessaria causæ non esse: lis nulla est, cui probatione opus non sit. Ejus præcepta sic optime divisuri videmur, ut prius in commune, quæ ad omnes quæstiones pertinent, ostendamus; deinde, quæ in quoque causæ genere propria sunt, exsequamur.

CAPUT L

Ac prima quidem illa partitio, ab Aristotele tradita, consensum fere omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator; alias, quas ex causa traheret ipse, et quodammodo gigneret. Ideoque illas arequous, id est, inartificiales, has erreyrous, id est, artificiales, vocaverunt. Ex illo priore genere sunt præjudicia, rumores, tormenta, tabulæ, jusjurandum, testes, in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Sed, ut ipsa per se carent arte, ita summis eloquentiæ viribus et allevanda sunt plerumque, et refellenda. Quare mihi videntur magnopere damnandi, qui totum hoc genus a præceptis removerunt. Nec tamen in animo est, omnia, que aut pro his aut contra dici solent, complecti. Non enim communes locos tradere destinamus (quod esset operis infiniti), sed viam quamdam atque rationem. Quibus demonstratis, non modo in exsequendo suas quisque vires debet adhibere, sed etiam inveniendo similia, ut quæque conditio litium poscet. Neque enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltem præteritis, ut taceam de futuris.

CAPUT II.

Jam præjudiciorum vis omnis tribus in generibus versatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus causis sunt judicatæ, quæ exempla rectius dicuntur, ut de rescissis patrum testamentis, vel contra filios confirmatis; judiciis ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductum est, qualia in Oppianicum facta dicuntur, et a senatu adversus Milonem; aut, cum de eadem causa pronuntiatum est, ut is reis deportatis, et assertione secunda, et partibus centumviralium, quæ in duas hastas divisæ sunt. Confirmantur præcipue duobus; auctoritate eorum, qui pronuntiaverunt : et similitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam judicum, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisque firmam esse alterius sententiam; et, ipse pronuntiaturus exemplum, non libenter, quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est, in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dissimilitudinem cause. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non continget, ac eadem causa erit, aut actorum incusanda negligentia, aut de infirmitate personarum querendum, contra quas erit judicatum; aut de gratia, quæ testes corruperit, aut de invidia, aut de ignorantia; aut inveniendum, quod causæ postes accesserit. Quorum si nihil erit, licet tamen dicere, multas judiciorum causas ad inique pronuntiandum valere; ideoque damnatum Rutilium, absolutos Clodium atque Catilinam. Rogandi etiam judices, ut rem potius intucantur ipsam, quam jurijurando alieno suum donent. Adversus consulta autem senatûs, et decreta principum vel magistratuum, remedium nullum est, nisi aut inventa quantulacumque causæ differentia, aut aliqua vel corumdem, v

ejusdem potestatis hominum, posterior constitutio, que sit priori contraria: que si deerunt, lis non crit.

CAPUT III.

Famam atque rumores pars altera consensum civitatis, et velut publicum testimonium vocat; altera sermonem, sine ullo certo auctore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas; quod nulli non, etiam innocentissimo, possit accidere fraude inimicorum, falsa vulgantium. Exempla utrimque non deerunt.

CAPUT IV.

Sicut in tormentis quoque, qui est locus frequentissimus, cum pars altera quæstionem vera fatendi necessitatem vocet, altera sæpe etiam causam falsa dicendi, quod aliis patientia facile mendacium faciat, aliis infirmitas necessarium. Quid attinet de his plura? Plenæ sunt orationes veterum ac novorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cujusque litis. Nam, sive de habenda quæstione agetur, plurimum intererit, quis, et quem postulet, aut offerat; et in quem, et ex qua causa; sive jam erit habita, quis ei præfuerit; quis, et quo modo sit tortus; an credibilia dixerit, an inter se constantia; perseveraverit in eo quod cæperat, an aliquid dolore mutarit ; prima parte questionis, an procedente cruciatu ? Quæ utrimque tam infinita sunt, quam ipsa rerum varietas.

CAPUT V.

Contra tabulas quoque sæpe dictum, sæpe dicendum est, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia; tutius ac facilius id, quod secundo loco diximus, tractatur, quod pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causà trahit, si forte aut incredibile est, id actum esse, quod tabulæ continent; aut (ut frequentius evenit) aliis probationibus æque inartificialibus solvitur; si aut is, in quem signatum est, aut aliquis signator, dicitur abfuisse, vel prius esse defunctus; si tempora non congruunt; si vel antecedentia vel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa sæpe etiam falsum deprehendit.

CAPUT VI.

Jusjurandum litigatores aut offerunt suum, aut non recipiunt oblatum; aut ab adversario exigunt, aut recusant, cum ab ipsis exigatur. Offerre suum sine illà conditione, ut vel adversarius juret, fere improbum est. Qui tamen id faciet, aut vità se tuebitur, ut eum non sit credibile pejeraturum; aut ipsa vi religionis: in quâ plus fidei consequetur, si id egerit, ut non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc quidem recusare videatur; aut si causa modo patietur litis, propter quam devoturus se ipse non fuerit; aut si, præter alia causæ instrumenta, adjicit ex abundanti hanc quoque conscientiæ suæ fiduciam. Qui non recipiet, et iniquam conditionem, et a multis contemni jurisjurandi metum dicet : cum etiam philosophi quidam sint reperti, qui Deos habere curam rerum humanarum negarent : eum vero, qui, nullo deferente, jurare sit paratus, et ipsum velle de causa sua pronuntiare, et, quam id, quod offert, leve ac facile credat, ostendere. At is, qui defert, agere modeste videtur, cum litis adversarium judicem faciat, et eum, cujus cognitio est, onere liberet, r profecto alieno jurejurando stari, quam suo, ms

no difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, am, credibile sit, notam ipai non esse. Que extatio si deerit, hoc unum relinquetur, ut invidiam i questi ab adversario dicat, atque id agi, ut in sâ, in quâ vincere non possit, queri possit. Ita-; hominem quidem malum occupaturum hanc ditionem fuisse; se autem probare malle, que rmet, quam dubium cuiquam relinquere, an perint. Sed nobis adolescentibus seniores in agendo it precipere solebant, ne unquam jusjurandum erremus; sicut neque optio judicis adversario et permittenda; nec ex advocatis partis adversario et videretur, certe turpius habendum, facere, ad noceat.

CAPUT VII.

Maximus tamen patronis circa testimonia sudor Ea dicuntur aut per tabulas, aut a præsentibus. plicior contra tabulas pugna. Nam et minus obse videtur pudor inter paucos signatores, et pro lentià premitur absentia. Si reprehensionem non ipsa persona, infamare signatores licet. Tacità rea quadam significatione refragatur his omnijuod nemo per tabulas dat testimonium, nisi pluntate; quo ipso, non esse amicum ei se, quem dicit, fatetur. Neque tamen protinus : orator, quominus et amicus pro amico, et s contra inimicum, possit verum (si integra les) dicere. Sed late locus uterque tractatur. esentibus vero ingens dimicatio est; ideoque plici contra eos, proque his, acie confligitur, , et interrogationum. In actionibus prieraliter pro testibus, atque in testes, dici hic communis locus, cum pars altera nulorem probationem esse contendit, quam

quæ sit hominum scientiå nixa; altera, ad detrahendam illis fidem, omnia, per quæ fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter quidem, sed tamen multos pariter, invadere patroni solent. Nam et gentium simul universarum . elevata testimonia ab oratoribus scimus, et tota genera testimoniorum; ut de auditionibus; non enim ipsos esse testes, sed injuratorum afferre voces; ut in causis repetundarum, qui se reo numerasse pecunias jurant, litigatorum, non testium, habendos loco. Interim adversus singulos dirigitur actio: quod insectationis genus et permixtum defensioni legimus in orationibus plurimis, et separatim editum, sicut in Vatinium testem. Totum igitur excutiamus locum, . quando universam institutionem aggressi sumus. Sufciebant alioqui libri duo, a Domitio Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus senem colui ; ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraque ex ipso sint cognita. Is verissime præcepit, primum esse in hac parte officium oratoris, ut totam causam familiariter nôrit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quo modo contingat, explicabimus, cum ad destinatum huic parti locum venerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, et veluti tela ad manum subministrabit: eadem docebit, ad quæ judicis animus actione sit præparandus. Debet enim vel fieri vel detrahi testibus fides oratione perpetuâ; quia sic quisque dictis movetur, ut est ad credendum vel non credendum ante formatus. Et, quoniam duo genera sunt testium, aut voluntariorum, aut eorum, quibus judex in publicis judiciis lege denuntiare solet; quorum altero utraque pars utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est; separemus officium dantis testes, et refellentis. Qui voluntarium producit, scire, quid is dicturus sit, potest; ideoque faciliorem videtur in rogando habere rationem. Sed hæc quoque pars acumen et vigilantiam poscit; pro-

videndumque, ne timidus, ne inconstans, ne imprudens testis sit. Turbantur enim, et a patronis diverse partis induuntur in laqueum; et plus deprehensi nocent, quam firmi et interriti profuissent. Multum igitur domi ante versandi, ac variis percontationibus, quales haberi ab adversario possunt, explorandi sunt. Sic fit, ut aut constent sibi, aut, si quid titubaverint, opportuna rursus ejus, a quo producti sunt, interrogatione velut in gradum reponantur. In his quoque adhuc, qui constiterint sibi, vitandæ sunt insidiæ: nam frequenter subjici ab adversario solent ; et, omnia profutura polliciti, diversa respondent, et auctoritatem habent non arguentium illa, sed confitentium. Explorandum igi-. tur, quas causas lædendi adversarium afferant: nec id sat est, inimicos fuisse, sed an desierint; an per hoc ipsum reconciliari velint; ne corrupti sint; ne pœnitentia propositum mutaverint: quod cum in iis quoque, qui ea, quæ dicturi videntur, re verâ sciunt, necessarium est præcavere; tum multo magis, in iis qui se dicturos, quæ falsa sunt, pollicentur. Nam et frequentior corum pointentia est, et promissum suspectius, et, si perseveraverint, reprehensio facilior. Eorum vero, quibus denuntiatur, pars testium est, quæ reum lædere velit, pars, quæ nolit; idque interim scit accusator, interim nescit: fingamus in præsentia scire: in utroque enim genere summis artibus interrogantis opus est. Nam, si habet testem cupidum ladendi, cavere debet hoc ipsum, ne cupiditas ejus appareat; nec statim, de eo quod in judicium venit, rogare, sed aliquo circuitu ad id pervenire, ut illi, quod maxime dicere voluit, videatur expressum; nec nimium instare interrogationi, ne, ad omnia respondendo, testis fidem suam minuat; sed in tantum evocare eum, quantum sumere ex uno satis sit. At, in eo qui verum invitus dicturus est, prima felicitas interrogantis est, extorquere, quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri potest, quam lon-

VOL. I.

gius interrogatione repetità. Respondebit enir nocere cause non arbitrabitur : ex pluribus (que confessus erit, eo perducetur, ut, quod non vult, negare non possit. Nam, ut in o sparsa plerumque colligimus argumenta, quæ nihil reum aggravare videantur, congregatione corum factum convincimus; ita hujusmodi multa de ante actis, multa de insecutis, loca pore, persona, cæterisque, est interrogandus aliquod responsum incidat, post quod illi vel quæ volumus, necesse sit, vel iis, quæ jam o repugnare. Id si non contingit, reliquum eum nolle dicere manifestum sit: protrahenc ut in aliquo, quod vel extra causam sit, depre tur: tenendus etiam diutius, ut, omnia, ac quam res desiderat, pro reo dicendo, suspectu fiat : quo non minus nocebit, quam si vera i dixisset. At, si (quod secundo loco diximus) actor, quid propositi testis attulerit; paulatim dicitur) pedetentim, interrogando experietur a ejus, et ad id responsum, quod eliciendum e gradus ducet. Sed, quia nonnunquam sunt h que testium artes, ut primo ad voluntatem deant, quo majore fide diversa postea dica oratoris, suspectum testem, dum prodest, di Patronorum in parte expeditior, in parte dis interrogatio est. Difficilior hoc, quod raro t possunt ante judicium scire, quid testis dictu expeditior, quod, cum interrogandus est, quid dixerit. Itaque, in eo quod incertum e et inquisitione opus est, quis reum premat ; quibus ex causis, inimicitias habeat : eaque tione prædicenda atque amolienda sunt, si conflatos testes, sive invidia, sive gratia, sive p videri volumus. Et, si deficietur numero pars paucitatem; si abundabit, conspirationem; miles producet, vilitatem : si potentes, g oportebit incessere. Plus tamen proderit

propter quas reum lædant, exponere: quæ sunt varim, et pro conditione cujusque litis aut litigatoris. Nam, contra illa quæ supra diximus, simili ratione responderi locis communibus solet; quia et in paucis atque humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quod neminem præter eos, qui possunt scire, quasierit; et multos atque honestos commendare aliquanto est facilius. Verum interim et singulos, ut exornare, ita destruere contingit, aut [recitatis] in actione, aut nominatis testibus. Quod iis temporibus, quibus testis non nisi post finitas actiones rogabatur, et facilius et frequentius fuit. Quid autem in quemque testium dicendum sit, sumi, nisi ex ipsorum personis, non potest. Reliquæ interrogandi sunt partes. Qua in re primum est, nosse testem: nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari, longus protrahi potest: prudens vero et constans vel, tamquam inimicus et pervicax, dimittendus statim, vel non interrogatione, sed brevi interlocutione patroni, refutandus est : aut aliquo, si continget, urbane dicto refrigerandus; aut, si quid in ejus vitam dici poterit, infamià criminum destruendus. Probos quosdam et verecundos non aspere incessere profuit: nam sæpe, qui adversus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autem interrogatio aut in causa est, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoque altius, et unde nihil suspecti sit, repetità percontatione, priora sequentibus applicando, sæpe eo perducit homines, ut invitis, quod prosit, extorquest. Ejus rei sine dubio nec disciplina ulla in scholis, nec exercitatio, traditur : et naturali magis acumine, aut usu, contingit hæc virtus. Si quod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solum est, quod ex dialogis Socraticorum, maximeque Platonis, duci potest: in quibus adeo scitæ sunt interrogationes, ut, cum plerisque bene respondeatur, res tamen ad id, quod volunt efficere, perveniat. Illud. fortuna interim præstat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, a teste dicatur; interim, (quod sæpius evenit) ut testis testi diversa dicat. Acuta autem interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiam ratione perducet. Extra causam quoque multa, quæ prosint, rogari solent, de vità testium aliorum, de sua quisque, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiæ cum reo; in quibus aut dicant aliquid, quod prosit, aut in mendacio vel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circumspecta, quia multa contra patronos venuste testis sæpe respondet, eique præcipue vulgo favetur; tum verbis quam maxime ex medio sumtis, ut, qui rogatur, (is autem est sæpius et imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget: quod interrogantis non leve frigus est. Illæ vero pessimæ artes, testem subornatum in subsellia adversarii mittere, ut inde excitatus plus noceat, vel dicendo contra reum, cum quo sederit; vel, cum adjuvisse testimonio videbitur, faciendo ex industrià multa immodeste atque intemperanter, per quæ non a se tantum dictis detrahat fidem, sed cæteris quoque, qui profuerant, auferat auctoritatem : quorum mentionem habui, non ut fierent, sed ut vitarentur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes: locus utrimque: hæc enim se pars jurejurando, illa consensu signantium, tuetur. Sæpe inter testes et argumenta quæsitum est: inde scientiam in testibus et religionem, ingenia esse in argumentis, dicitur: hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitià, ambitu fieri : argumenta ex naturà duci : in his judicem sibi, in illis alii credere. Communis hæc pluribus causis, multumque jactata sunt, semperque jactabuntur. Aliquando utrimque sunt testes, et quæstio sequitur, ex ipsis, Utri meliores viri; ex causis, Utri magis credibilia dixerint: ex litigatoribus, Utri gratia magis valuerint. His adjicere si quis volet ea, que divina testimonia vocantur, ex responsis, oraculis, ominibus; duplicem sciat corum esse tractatum, generalem alterum, in quo inter Stoïcos et Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, Regaturne providentia mundus : specialem alterum, contra partes divinationis, ut quæque in questionem cadit. Aliter enim oraculorum, aliter haruspicum, augurum, conjectorum, et mathematicorum, fides confirmari aut refelli potest, cum sit rerum earum ratio diversa. Circa ejusmodi quoque instrumenta firmanda vel destruenda, multum habet operis oratio; si quæ sint voces per vinum, somnum, dementiam emisso, vel excepta parvulorum indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil judicare, dictura est. Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam, ubi non est, desiderari solet: Pecuniam dedisti: quis numeravit? ubi? unde? Venenum arguis: ubi emi ? a quo ? quanti ? per quem dedi ? quo conscio? Quæ fere omnia, pro Cluentio, Cicero in crimine veneficii excutit. Hec de inartificialibus, quam brevissime potui.

CAPUT VIII.

Pars altera probationum, quæ est tota in arte, constatque rebus ad faciendam fidem appositis, plerumque aut omnino negligitur, aut levissime attingitur ab iis, qui argumenta, velut horrida et confragosa, vitantes, amœnioribus locis desident: neque aliter quam ii, qui traduntur a poëtis, gustu cujusdam apud Lotophagos graminis, et Sirenum canta deleniti, voluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem sequuntur, ipsa, propter quam dicitur, victorià cedunt. Atqui cætera, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atque ornamentum argumentorum comparantur; nervisque illis, quibus causa continetur, adjiciunt superinducti corporis speciem; ut, si forte quid factum irâ, vel

metu. vel cupiditate dicatur, latius, quæ cujus affectûs natura sit, prosequamur. Iisdem laudan incusamus, augemus, minuimus, describimus, terremus, querimur, consolamur. Sed horum opera in rebus aut certis, aut de quibus tamou certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse alia in delectatione. multum vero in commovendis at tibus: sed hæc ipsa plus valent, cum se didicisse dex putat: quod consequi, nisi argumentatio aliâque omni fide rerum, non possumus. Quor priusquam partior species, indicandum reor, e quædam in omni probationum genere commu Nam nec ulla quæstio, quæ non sit aut in re, ant persona, nec esse argumentorum loci possunt, nis iis, quæ rebus aut personis accidunt : eaque aut se inspici solent, aut ad aliud referri : nec ulla o firmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex con quentibus, aut ex repugnantibus: et hæc nece est aut ex præterito tempore, aut ex conjuncto, ex sequenti, petere: nec ulla res probari nisi ex s potest: eaque sit oportet aut major, aut par, minor. Argumenta vero reperiuntur aut in quan nibus, quæ, etiam separatæ a complexu rerum p sonarumque, spectari per se possint; aut in i causa, cum invenitur aliquid in ea, non ex comm ratione ductum, sed ejus judicii, de quo cognoscit proprium. Probationum præterea omnium aliæ s necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnam Adhuc, omnium probationum quadruplex ratio ut vel, quia aliquid est, aliud non sit, ut, Dies nox non est; vel, quia est aliquid, aliud sit, ut, est super terram, dies est; vel, quia aliquid 1 est, aliud sit, ut, Nox non est, dies est; vel, q aliquid non est, nec aliud sit, ut, Non est ratione nec homo est. His in universum prædictis, par subjiciam.

CAPUT IX.

Omnis igitur probatio artificialis constat aut sigmis. aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro plerisque videri signa partem argumentorum : quæ mihi separandi ratio hæc fuit prima, quod sunt pæne ex illis inartificialibus: cruenta enim vestis, et clamor, et livor, et talia, sunt instrumenta, qualia tabul r, rumores, testes; nec inveniuntur ab oratore, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur: altera, quod siona. sive indubitata sint, non sunt argumenta: quia, ubi illa sunt, quæstio non est; argumento autem, nisi in re controversa, locus esse non potest; sive dubia, non sunt argumenta, sed ipsa argumentis egent. Dividuntur autem in has primas duas species. auod eorum alia sunt, (ut dixi) quæ necessaria sunt, que Græci vocant τεκμηρια; alia non necessaria, que σημεια. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt; quæ mihi vix pertinere ad præcepta artis videntur: nam, ubi est signum insolubile, ibi ne lis quidem est. Id autem accidit, cum quid aut necesse est fieri, factumve esse; aut certe omnino non potest fieri, vel esse factum: quo in causis posito, lis non est [nisi] facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nam et coisse eam cum viro, quæ peperit, quod est præteriti; et fluctus esse, cum magna vis venti in mare incubuit, quod conjuncti; et eum mori, cujus cor est vulneratum, quod futuri; necesse est. Nec fieri potest, ut ibi sit messis, ubi satum non est ; ut quis Romæ sit, cum est Athenis ; ut sit ferro vulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædam et retrorsus idem valent, ut, vivere hominem, qui spirat; et spirare, qui vivit: quedam in contrarium non recurrunt; nec enim, quia movetur, qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur, qui movetur. Quare potest et coisse cum viro, que non peperit; et non esse ventus in mari, cum esset fluctus : nec utique cor ejus vulneratum esse, qu ac similiter setum fuisse potest, ubi non fuit : nee fuisse Roma, qui non fuit Athenis; ne ferre vulneratum, qui habet cicatricem. A signa non necessaria, quæ εικοτα Græci vocam etismsi ad tollendam dubitationem sola non su tamen, adjuncta ceteris, plurimum valent. vecant (ut dixi) σημειον, quamquam id quida cium, quidam restigium nominaverunt, pe alia res intelligitur, ut per sanguinem cæde quia sanguis vel ex hostià respersisse vestem vel e naribus profluxime; non utique, qui cruentum habuerit, homicidium fecerit. Sed. se non sufficit, ita, cateris adjunctum, tes loco dicitor, si inimicus, si minatus ante, si leco fuit: quibus signum cum accessit, effi quae suspecta erant, certa videantur. Aliog quadam signa utrique parti communia, ut. sumores. Nam videri possunt et veneficii, et tetis : et rulnus in pectore, sua manu, et alie face dicentibus, in sequo est. Here perinde fir bentur, atque extrinsecus adjuvantur. Eorum que signa sunt quidem, sed non necessaria Hermagoras putat, non esse virginem Ata. quia cum juvenibus per silvas vagetur. Quo ceperimus, vereor, ne omnia, quæ ex facto du siona faciamus. Eadem tamen ratione, qui tractantur. Nec mihi videntur Areopaoiti damnaverunt puerum coturnicum oculos en aliud judicasse, quam id signum esse pernicio mentis, multisque malo futuræ, si adolevisset Spurii Melii Marcique Manlii popularitas affectati regni est existimatum. Sed vereor, n nimium nos ducat hæc via. Nam, si est adultere, lavari cum viris; crit et convive adolescentibus, deinde etiam, familiariter amicitià uti : ut fortasse corpus vulsum, frac cessum, vestem muliebrem, dixerit mollis et viri signa, si cui, (cum signum id proprie sit, quod ex eo, de quo quæritur, natum, sub oculos venit) ut sanguis e cæde, ita illa ex impudicitiâ fluere videantur. Ea quoque, quæ quia plerumque observata sunt, vulgo signa creduntur, ut prognostica,

..... vento rubet aurea Phæbe;

Cornix plena pluviam vocat improba voce ;

si causas ex qualitate cœli trahunt, sane ita appellentur. Nam, si vento rubet luna, signum venti est rubor. Et si, ut idem poëta colligit, densatus et laxstus aër facit, ut sit inde ille avium concentus, idem centiemus. Sunt autem signa etiam parva magnorum, ut vel hæc ipsa cornix: nam, majora minorum case, nemo miratur.

CAPUT X.

Nunc de argumentis: hoc enim nomine complectimur omnia, quæ Græci ενθυμηματα, επιγειρηματα, αποδειξεις vocant: quamquam apud illos est aliqua horum nominum differentia, etiamsi vis eodem fere tendit. Nam enthymema (quod nos commentum sane, aut commentationem interpretamur, quia aliter non possumus, Græco melius usuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, (sed nunc de eo non loquimur); alterum, quo sententiam cum ratione; tertium, quo certam quamdam argumenti conclusionem, vel ex consequentibus, vel ex repugnantibus: quamquam de hoc parum convenit. Sunt enim, qui illud prius epicherema dicant: pluresque invenias in ea opinione, ut id demum, quo pugna constat, enthymema accipi velint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat : hunc alii rhetoricum syllogismum, alii imperfectum syllogismum, vocaverunt, quia nec distinctis nec totidem partibus concluderetur; quod sane non utique

ab oratore desideratur. Epicherema Valgius 4 sionem vocat; Celsus autem judicat, non ne administrationem, sed ipsam rem, quam aggre (id est, argumentum, quo aliquid probaturi st etiamsi nondum verbis explanatum, jam tamen r conceptum) epicherema dici. Aliis videtur, no stinatam, vel inchoatam, sed perfectam probatic hoc nomen accipere, et ultimam speciem. Idea propria ejus appellatio, et maxime in usu posita qua significatur certa quædam sententiæ com hensio, que ex tribus minimum partibus come Quidam epicherema rationem appellarunt, Cia melius, ratiocinationem: quamquam et ille nom hoc duxisse magis a syllogismo videtur. Nam et a tum syllogisticum ratiocinativum appellat; @ emplisque utitur philosophorum. Et, quonism quædam inter syllogismum et epicherema vicinital potest videri hoc nomine recte abusus. Αποδειξες 🗱 evidens probatio; ideoque apud geometras yearμικαι αποδειξεις dicuntur. Hanc et ab epicheremete differre Cæcilius putat solo genere conclusionis, & esse apodixin imperfectum epicherema, eadem causi, quâ diximus et enthymema syllogismo distare. Nam et enthymema syllogismi pars est. Quidam inesse epicheremati apodixin putant, et esse partem ejus confirmantem. Utrumque autem, quamquam diversi auctores, eodem modo finiunt, ut sit ratio, per es quæ certa sunt, fidem dubiis afferens; quæ natura est omnium argumentorum: neque enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter #10746 appellant : quod etsi proprià interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoque plura significat. Nam et fabulæ, ad actus scenarum composite, argumenta dicuntur: et orationum Ciceronis velut thema ipse exponens Pedianus, Argumentum, inquit, tale est : et ipse Cicero ad Brutum ita acribit, Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum trans-

illine mali quid, etsi argumentum simile t. Quo apparet, omnem ad scribendum m materiam ita appellari. Nec mirum, cum opifices quoque vulgatum sit: unde Vir-Argumentum ingens: vulgoque paulo nuopus dicitur argumentosum. Sed nunc de lum argumento est, quod probationem, infidem, aggressionem, ejusdem rei nomina. arum distincte, ut arbitror. Nam probatio fficitur, non tantum per hæc, quæ sunt rad etiam per inartificialia. Signum autem. : indicium vocat, ab argumentis jam sepa-20, cum sit argumentum ratio probationem , qua colligitur aliud per aliud, et quæ, dubium, per id quod dubium non est, connecesse est esse aliquid in causa, quod pronon egeat. Alioqui nihil erit, quo probemus, it, quod aut sit verum, aut videatur, ex quo les fiat. Pro certis autem habemus, primum, sibus percipiuntur, ut, quæ videmus, audialia sunt signa; deinde ea, in quæ cominione consensum est, Deos esse, Præstanstatem parentibus; præterea, quæ legibus nt: quæ persuasione, etiamsi non omnium n, ejus tamen civitatis aut gentis in quâ res n mores recepta sunt; ut pleraque in jure, ibus, sed moribus constant; si quid inter e partem convenit; si quid probatum est; cuicumque adversarius non contradicit. Sic t argumentum, Cum providentià mundus , administranda est respublica: ut adminisrespublica sit, si liquebit mundum provizi. Debet etiam nota esse recte argumenta o vis et natura omnium rerum, et quid quæım plerumque efficiat : hinc enim sunt, quæ cuntur. Credibilium autem genera sunt tria; rmissimum, quod fere accidit, ut, Liberos a us amari; alterum velut propensius, Eum,

qui recte valeat, in crastinum perventurum tium tantum non repugnans, In domo furtus tum ab eo qui domi fuit. Ideoque Aristoteles, cundo de Arte Rhetorica libro, diligentissin exsecutus, quid cuique rei, et quid cuique he soleat accidere : et quas res, quosque homines bus rebus aut hominibus, vel conciliâsset, vel nâsset ipsa natura : ut, divitias quid sequatu ambitum, aut superstitionem; quid boni pr quid mali petant, quid milites, quid rustici quæque modo res vitari vel appeti soleat. \ hoc exsequi mitto: non enim longum tantur etiam impossibile, ac potius infinitum est; pri positum in communi omnium intellectu. Si tamen desideraverit, a quo peteret, ostendi. (autem credibilia, in quibus pars maxima co argumentationis, ex hujusmodi fontibus fluun credibile sit, a filio patrem occisum, incestum filia commissum? et contra, veneficium in no adulterium in luxurioso? Illa quoque, An palam factum? An falsum dixerit propter exi summam? quia suos quisque horum velut habet; plerumque tamen, non semper: alioqu dubitata essent, non argumenta. Excutiamus argumentorum locos : quamquam quibusdam i que, de quibus supra dixi, videntur. Locos ar non, ut vulgo nunc intelliguntur, ut, in luxa et adulterium, et similia, sed sedes argumente in quibus latent, et ex quibus sunt petendu. ut in terra non omni generantur omnia, nec aut feram reperias, ubi quæque nasci aut mor leat, ignarus; et piscium quoque genera alia gaudent, alia saxosis, regionibus etiam litorib discreta sunt, nec helopem nostro mari, aut se ducas; ita non omne argumentum undique ideoque non passim quærendum est. Multus ali error est: et, exhausto labore, quod non r scrutabimur, non poterimus invenire, nisi casa

si scierimus, ubi quidque nascatur; cum ad locum ventum erit, facile, quod in eo est, pervidebimus. In primis igitur argumenta sæpe a persona ducenda sunt; cum sit (ut dixi) divisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atque personas: ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, et cætera, rerum sint accidentia. Personis autem non, quidquid accidit, exsequendum mihi est, ut plerique fecerunt, sed, unde argumenta sumi possunt. Ea porro sunt, Genus, nam similes parentibus ac majoribus suis filii plerumque creduntur; et nonnunquam, ad honeste turpiterque vivendum, inde causæ fluunt: Natio, nam et gentibus proprii mores sunt; nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile est: Patria, quia similiter etiam civitatum leges, instituta, opiniones, habent differentiam: Sexus, ut latrocinium facilius in viro, veneficium in femina, credas: Ætas, quia aliud aliis annis magis convenit: Educatio et disciplina, quoniam refert, a quibus, et quo quisque modo, sit institutus: Habitus corporis; ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantiæ; his contraria in diversum: Fortuna, nec enim tam idem credibile est in divite, ac paupere; propinquis, amicis, clientibus abundante, et his omnibus destituto: Conditionis etiam distantia est; nam, clarus an obscurus, magistratus an privatus, pater an filius, civis an peregrinus, liber an servus, maritus an cœlebs, parens liberorum an orbus sit, plurimum distat: Animi natura; etenim avaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, severitas, aliaque his similia, afferunt fidem frequenter, aut detrahunt; sicut Victus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, quæritur: Studia quoque; nam rusticus, forensis, negotiator, miles, navigator, medicus, aliud efficiunt Intuendum etiam, quid affectet quisque; locuples videri an disertus, justus an potens? Spectantur ante acta dictaque. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adjiciunt quidam Com-VOL. I.

motionem; hanc accipi volunt temporarium animi motum, sicut iram, pavorem; Consilia autem et præsentis et præteriti et futuri temporis; quæ mihi, etiam si personis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorum videntur, quam ex causis ducimus: sicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, an inimicus. Ponunt in persona et nomen: quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit, nisi cum aut ex causa datum est, ut, Sapiens, Magnus, Planus; aut et ipsum alicujus cogitationis attulit causam, ut Lentulo conjurationis, quod libris Sibyllinis haruspicumque responsis dominatio dari tribus Corneliis dicebatur, seque eum tertium esse credebat post Syllam Cinnamque, quia et ipse Cornelius erat. Nam et illud apud Euripidem frigidum sane, quod nomen Polynicis, ut argumentum morum, frater incessit. Jocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non semel usus est. Hæc fere circa personas sunt, aut his similia. Nec enim complecti omnia vel hac in parte, vel in cæteris, possumus, contenti rationem plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis juncta, quæ agimus, ideoque prima tractanda. In omnibus porro, quæ fiunt, quæritur aut Quare, aut Ubi, aut Quando, aut Quo modo, aut Per quæ, facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis actorum, vel futurorum, quorum materiam, quam ύλην alii, δυναμιν alii nominaverunt, in duo genera; sed quaternas utriusque dividunt species. Nam fere versatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conservationem, usum; aut malorum evitationem, liberationem, imminutionem, conversionem; namque et hac in deliberando plurimum valent. Sed has causas habent recta: prava contra ex falsis opinionibus veniunt. Nam est his initium ex iis quæ creduntur bons aut mala; inde errores exsistunt, et pessimi affectus; in quibus sunt ira, odium, invidia, cupiditas, spes,

ombitus, audacia, metus, cæteraque generis ejusdem. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia; que interim ad veniam valent, interim ad probationem criminis: ut, si quis, dum alii insidiatur, alium dicatur interemisse. Causæ porro non ad convincendum modo, quod objicitur, sed ad defendendum quoque, excuti solent, cum quis se recte fecisse, id est, honestà causà, contendit; quà de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones ex causis interim pendent, An tyrannicida, qui tyrannum, a quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit; An sacrilegus, qui, ut hostes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta et ex loco. Spectatur enim, ad fidem probationis, Montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consiliis an adversus: quam partem videmus vehementissime, pro Milone, tractasse Ciceronem. Et hæc quidem ac similia ad conjecturam frequentius pertinent, sed interim ad jus quoque, Privatus an publicus, sacer an profanus, noster an alienus: ut, in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur: Privatam pecuniam sustulisti: verum, quia de templo, non furtum, sed sacrilegium est. Occidisti adulterum, quod lex permittit; sed, quia in lupanari, cædes est. Injuriam fecisti; sed, quia magistratui, majestatis actio est. Vel contra, Licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controversiam argumenta præstant, circa juris lites, materiam quæstionum. Ad qualitatem quoque frequenter pertinet locus: neque enim ubique idem aut licet, aut decorum est; quin etiam, in qua quidque civitate quæratur, interest : moribus enim et legibus distant. Ad commendationem quoque et invidiam valet: nam et Ajax apud Ovidium,

Ante rates, inquit, agimus causam, et mecum confertur Ulysses!

Et Miloni inter cætera objectum est, quod Clodi in monimentis ab eo majorum suorum esset occis Ad suadendi momenta idem valet, sicut tempus, (jus tractatum subjungam. Ejus autem (ut alio k jam dixi) duplex significatio est. Generaliter en et specialiter accipitur. Prius illud est, nunc, oli sub Alexandro, cum apud Ilion pugnatum est; (nique præteritum, instans, futurum. Hoc seque habet et constituta discrimina, astate, hieme, noci interdiu; et fortuita, in pestilentia, in bello, convivio. Latinorum quidam satis significari pu verunt, si illud generale tempus, hoc speciale [te pora vocarent. Quorum utrorumque ratio et in a siliis quidem, et in illo demonstrativo genere, ven tur; sed in judiciis frequentissima est. Nam et ju quæstiones facit, et qualitatem distinguit, et ad a jecturam plurimum confert: ut, cum interim p bationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si di tur (ut supra posui) signator, qui ante diem tabu rum decessit: aut commisisse aliquid, vel ci infans esset, vel cum omnino natus non esset : præ id, quod omnia facile argumenta, aut ex iis quæ a rem facta sunt, aut ex conjunctis rei, aut insequen bus, ducuntur. Ex antecedentibus, Mortem mina es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Cau quoque factorum præteriti sunt temporis. Secundi tempus subtilius quidam, quam necesse erat, divi runt, ut esset juncti, Sonus auditus est; adhære tis, Clamor sublatus est; insequentis illa, Latui profugisti; livores et tumores apparuerunt. lisd temporum gradibus defensor utetur ad detrahend: ei, quod objicitur, fidem. In his omnis factorum d torumque ratio versatur, sed dupliciter. Nam fit quædam, quia aliud futurum est; quædam, q aliud antea factum est: ut, cum objicitur reo le cinii, quod speciosam adulterii damnatam quamd emerit; aut parricidii reo luxurioso, quod dixe patri, Non amplius me objurgabis: nam et ille, ' quia emit, leno est; sed, quia leno erat, emit

hic, quia sic erat locutus, occidit; sed, quia erat occisurus, sic locutus est. Casus autem, qui et ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequentibus; sed quadam proprietate distinguitur: ut. ad dicam, Melior dux Scipio quam Hannibal; vicit Hannibalem. Bonus gubernator; nunquam fecit naufragium. Bonus agricola: magnos sustulit fructus. Et contra, Sumtuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter vixit, omnibus invisus est. Intuendæ sunt, præcipueque in conjecturis, et Facultates. Credibilius est enim occisos a pluribus pauciores, a firmioribus imbecilliores, a vigilantibus dormientes, a presparatis inopinantes. Quorum contraria in diversum valent. Hæc et in deliberande intuemur, et in judiciis ad duas res solemus referre, An voluerit quis : An potuerit : nam et voluntatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem conjectura, Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio: ille cum servis robustis, hic cum mulierum comitatu; ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic pænula irretitus. Facultati autem licet Instrumentum conjungere: sunt enim in parte facultatis et copiæ. Sed ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inventum. His adjicitur Modus, quem Tponov dicunt, quo quæritur, Quemadmodum quid sit factum: id quod tum ad qualitatem scriptumque pertinet, ut, si negemus adulterum veneno licuisse occidere, sed ferro oportuisse; tum ad conjecturam quoque, ut, si dicam, bona mente factum, ideoque palam; mala, ideoque ex insidiis, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus, de quarum vi aut natura quæritur, quasque etiam citra complexum personarum, cæterorumque ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, An sit, Quid sit, Quale sit. Sed, quia sunt quidam loci argumentorum his omnibus communes, dividi hac tria genera non possunt; ideoque locis potius, ut in quosque incurrent, subjicienda sunt. Ducuntur igitur argumenta ex finitione, seu fine; nam utroque modo traditur. Ejus duplex ratio est: aut enim simpliciter quæritur, sitne hoc virtus; aut, antecedente finitione, Quid sit virtus. Ita aut universam vim verbi complectimur, ut, Rhetorice est bene dicendi scientia; aut per partes, ut, Rhetorice est recte inveniendi, et disponendi, et eloquendi, cum firmà memorià et cum dignitate actionis, scientis. Præterea finimus aut vi, sicut superiora, aut erμολογια, ut assiduum ab ære dando, et locupletem s locorum, pecuniosum a pecorum, copia. Finitioni subjecta maxime videntur genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus, ad probandam speciem, minimum valet, plurimum ad refellendam. Itaque non, quia est arbor, platanus est; at, quod non est arbor, utique platanus non est: Nec, quod non est virtus, utique potest esse justitia. Itaque a genere perveniendum est ad ultimam speciem: ut, Homo est animal, non est satis: id enim genus est: mortale, etiamsi est species, cum aliis tamen communis finitio: rationale, nihil supererit ad demonstrandum, quod velis. Contra, species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam, quod justitia est, utique virtus est ; quod non est justitia, potest esse virtus, si est fortitudo, constantia, continentia. Nunquam itaque tolletur a specie genus, nisi omnes species, quæ sunt generi subjectæ, removeantur: hoc modo, Quod neque immortale est, neque mortale, animal non est. His adjiciunt propria, et differentia. Propriis confirmatur finitio; differentibus solvitur. Proprium autem est, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus; aut quod utique accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt ejusdem rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaque quodcumque proprium deerit, solvet finitionem : non utique, quodcumque erit, confirmabit. Sæpissime autem, auid sit proprium cujusque, quæritur: ut, si per vendayian dicatur, Tyrannicidæ proprium est tyinnum occidere, 'negemus: non enim si traditum bi eum carnifex occiderit, tyrannicida vocetur; nec, imprudens vel invitus. Quod autem proprium non it, differens erit, ut, Aliud est servum esse, aliud rvire: qualis esse in addictis quæstio solet: Qui rous est, si manu mittatur, fit libertus; non itidem ldictus; et plura, de quibus alio loco. Illud quoie differens vocant, cum, genere in species diducto. ecies ipsa discernitur. Animal, genus; Mortale, ecies : Terrenum vel Bipes, differens : nondum im proprium est; sed jam differt a marino vel adrupede: quod non tam ad argumentum pertit, quam ad diligentem finitionis comprehensionem. cero genus et speciem, quam camdem formam vot, a finitione diducit, et iis, quæ ad aliquid sunt, bjicit : ut, si is, cui argentum omne kgatum est, tat signatum quoque, utatur genere: at, si quis, m legatum sit ei quæ viro materfamilias esset. zet debere ei, quæ in manum non convenerit, cie : quoniam duæ formæ sint matrimoniorum. visione autem adjuvari finitionem docet, camque erre a partitione: quod hæc sit totius in partes, generis in formas. Partes incertas esse, ut, Quiconstet res publica; formas certas, ut, Quot sint es rerum publicarum, quas tres accipimus, quas li, quæ paucorum, quæ unius, potestate rege-Et ille quidem non his exemplis utitur. scribens ad Trebatium, ex jure ea ducere maego apertiora posui. Propria vero ad cone quoque pertinent partem; ut proprium est ecte facere; iracundi, verbis excandescere. ntra, quædam in quibusdam utique non sunt; , quamvis ex diverso, eadem est. Divisio et pandum simili vià valet, et ad refellendum. i interim satis est unum habere, hoc modo, ivis quis, aut natus sit oportet, aut factus : utrumque tollendum est. Nec natus, nec factus est. Fit hoc et multiplex; idque est argumentorum genus ex remotione, qua modo efficitur totum falsum, modo id, quod relinquitur, verum. Totum falsum est hoc modo, Pecuniam credidisse te dicis: aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut invenisti, aut surripuisti. Si neque domi habuisti, neque ab aliquo accepisti, nec cætera, non credidisti. Reliquum fit verum sic, Hic servus quem tibi vindicas, aut verna tuus est, aut emtus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus: deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, et cum curà intuendum genus; quia, si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoque tota res solvitur. Tutius, quod Cicero, pro Cæcina, facit, cum interrogat, Si hæc actio non sit, quæ sit. Simul enim removentur omnia. Vel, cum duo ponentur inter se contraria, quorum tenuisse utrumlibet sufficiat; quale Ciceronis est, Unum quidem certe, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui miki non concedat: si constet corruptum illud esse judicium, aut ab Avito aut ab Oppianico esse corruptum. Si doceo, non ab Avito, vinco, ab Oppianico: si ostendo, ab Oppianico, purgo Avitum. Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eligendi adversario potestas; efficiturque, ut, utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero, pro Oppio: Utrum, cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est? Et. pre Vareno, Optio vobis datur, utrum velitis casu ilk itinere Varenum usum esse, an hujus persuasu a inductu. Deinde utraque facit accusatori contraria Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electur idem efficiat, quale est, Philosophandum est, etian si non est philosophandum. Et illud vulgatum, Que schema, si intelligitur? quo, si non intelligitur! Et, Mentietur in tormentis, qui dolorem pati po test: mentietur, qui non potest. Ut sunt autem tri tempora, ita ordo rerum tribus momentis consertu est. - Habent enim omnia initium, incrementum, summam; ut, jurgium, deinde cædes, et strages. Est ergo hic quoque argumentorum locus invicem probantium. Nam et ex initiis summa colligitur: quale est, Non possum togam prætextam sperare, cum exordium pullum videam: et contra, Non dominationis causa Syllam arma sumsisse, argumentum est dictatura deposita. Similiter et ex incremento in utramque partem ducitur ratio, cum in conjectură, tum etiam in tractatu æquitatis, An ad initium summa referenda sit: id est, An ei cædes imputanda sit, a quo jurgium capit. Est argumentorum locus ex similibus, Si continentia virtus, utique et abstinentia: Si fidem debet tutor, et procurator. Hoc est ex eo genere, quod επαγωγην Græci vocant, Cicero inductionem. Ex dissimilibus, Non, si lætitia bonum, et voluptas: Non, quod mulieri, idem pupillo. Ex contrariis, Frugalitas bonum, luxuria enim malum: Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax: Si veniam meretur; qui imprudens nocuit, non meretur præmium, qui imprudens profuit. Ex pugnantibus, Qui est sapiens, stultus non est. Ex sequentibus, sive adjunctis, Si est bonum justitia, recte judicandum: Si malum perfidia, non est fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, ideoque huic loco subjicienda, cum et ipsanaturaliter congruant: Quod quis non habuit, non perdidit: Quem quis amat, sciens non lædit: Quem quis hæredem suum esse voluit, carum habuit, habet, habebit. Sed, cum sint indubitata, vim habent pæne signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico, axolouda; est enim consequens sapientiæ bonitas: illa sequentia, επαγομενα, quæ postea facta sunt, aut futura. Nec sum de nominibus anxius: vocet enim, ut voluerit, quisque, dum vis rerum ipsa manifesta sit; appareatque, hoc temporis, illud esse naturæ. Itaque non dubito, hæc quoque consequentia, quamvis ex prioribus dent argumentum ad

ea que sequentur. Ouorum quidam duas species esse voluerunt : Actionis, ut, pro Oppio, Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit ? Temporis, in Verrem, Si finem prætoris edicto afferunt Calendæ Januarii, cur non initium quoque edicti nascatur a Calendis Januarii? Quod utrumque exemplum tale est, ut idem in diversum, si retro agas, valeat. Consequens enim est, eos, qui inviti duci non potuerint, invitos non potuisse retineri. Illa quoque, que en rebus mutuam confirmationem præstantibus ducuntur, quæ proprii generis videri quidam volunt, et vocant ex rer spes akanaa, Cicero ex rebus sub eamdem rationem venientibus, (fortiter, consequentibus, junxerim): Si portorium Rhodiis locare honestum est, et Hermacreonti conducere : et, Quod discere honestum, et docere. Unde illa, non hac ratione ducta, sed efficiens idem, Domitii Afri sententia est pulchra, Ego accusavi, vos damnástis. Est invicem consequens et, quod ex diversis idem ostendit: ut. Qui mundum nasci dicit, per hoc ipsum et deficere significet, quia deficit omne, quod nascitur. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent, ex iis quæ faciuni, es quæ efficiuntur, aut contra: quod genus a causis vocant. Hee interim necessario fiunt, interim plerumque, sed non necessario. Nam corpus in lumine utique umbram facit; et umbra ubicumque est, ibi esse corpus ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, vel utrimque, vel ex alterà parte. Sol colorat: non utique, qui est coloratus, a sole est. Iter pulverulentum facit: sed nec omne iter pulverem movet; nec, quisquis est pulverulentus, ex itinere est. Quæ utique fiunt, talia sunt, Si sapientia bonum virum facit, bonus vir est utique sapiens : itemqv Boni est honeste facere; mali, turpiter: et honeste faciunt, boni; qui turpiter, mali rec' cantur: at hoc plerumque, Exercitatio re corpus facit; sed non, quisquis est robustus,

atus; nec, quisquis exercitatus, robustus est: Nec, zuia fortitudo præstat, ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, vir fortis erit existimandus: Nec, si capitis dolorem facit, inutilis hominibus sol est. Et hæc ad hortativum maxime zenus pertinent, Virtus facit laudem; sequenda igitur: at voluptas infamiam; fugienda igitur. Recte autem monemur, causas non utique ab ultimo esse repetendas: ut Medea, Utinam ne in nemore Pelio quasi vero id eam fecerit miseram aut nocentem, quod illic ceciderit abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi, Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser. Quo modo pervenire quolibet. retro causas legentibus, licet. His illud adjicere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod conjugatum vocant: ut, Eos, qui rem justam faciant, juste facere; quod certe non eget probatione: Quod compascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ vel ex causis vel ex efficientibus diximus, alieno nomine vocant expassio, id est, exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quam quid ex quoque eveniat. Apposita vel comparativa dicuntur, que majora ex minoribus, minora ex majoribus, paria ex paribus, probant. Confirmatur conjectura ex majore, Si quis sacrilegium facit, faciet et furtum : ex minore, Qui facile ac palam mentitur, pejerabit : ex pari, Qui ob rem judicandam pecuniam accepit, et, ob dicendum falsum testimonium, accipiet. Juris confirmatio est ejusmodi, ex majore. Si adulterum occidere licet, et loris cædere: ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? ex pari, Quæ pæna adversus interfectorem patris justa est, eadem adversus matris: quorum omnium tractatus versatur in syllogismis. Illa magis finitionibus aut qualitatibus prosunt, Si robur corporibus bonum non est, minus sanitas: Si furtum scelus, magis sacrilegium: Si abstinentia virtus, et continentia: Si mundus providentià regitur, administranda est res-

publica: Si domus ædificari sine ratione non potest. quid agendum in navalium curâ, et armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc genus; sed in species secatur. Nam et ex pluribus ad unum, et ex uno ad plura (unde est, Quod semel, et sæpius), et ex parte ad totum, et ex genere ad speciem, et ex eo quod continet, ad id quod continetur, et ex difficilioribus ad faciliora, et ex longe positis ad propiora, et ad omnia, que contra hec sunt, eadêm ratione argumenta ducuntur. Sunt enim et hæc majora et minora, aut certe vim similem obtinent : quæ si persequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita est enim rerum comparatio, jucundiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipsam, quam vito, loquacitatem incidam Exemplorum quoque ad hæc infinitus est numerus: sed paucissima attingam. Ex majore, pro Cæcina, Quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? Ex faciliore, in Clodium et Curionem, Ac vide, an facile fieri to potueris, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, Vide, quæso, Tubero, ut, qui de met facto non dubitem, de Ligarii audeam confiteri. El ibi, An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi anud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cæcina, Itane vero scire esse armatos sat est, ut vim factam probes; in manus corum incidere non est satis? Ergo, ut breviter contrahan summam, ducuntur argumenta a personis, causis, locis, tempore, (cujus tres partes diximus, præcedens. conjunctum, insequens) facultatibus (quibus instrumentum subjecimus), modo, (id est, ut quidque si factum), finitione, genere, specie, differentibus, propriis, remotione, divisione, initio, incrementis. summa, similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis, eventis, jugatis, comparatione, quæ in plures diducitur species. Illud adjiciendum videtur, duci argumenta, non a con-

fessis tantum, sed etiam a fictione (quod Græci xab' ύποθεσιν vocant), et quidem ex omnibus iisdem locis, quibus superiora, quia totidem species esse possunt fictæ, quot veræ. Nam fingere hoc loco est proponere aliquid, quod, si verum sit, aut solvat quæstionem, aut adjuvet : deinde id, de quo quæritur, facere illi simile. Id quo facilius accipiant juvenes nondum scholam egressi, primo familiaribus magis quam usitatis exemplis ostendam. Lex est. Qui parentes non aluerit, vinciatur. Non alit quis, et vincula nihilominus recusat. Utitur fictione, si miles, si infans sit, si reipublicæ causá absit. Et illa contra optionem fortium, si tyrannidem petat, si templorum eversionem. Plurimumque ea res virium habet contra scriptum. Utitur his Cicero, pro Cæcina, Unde tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me villicus tuus solus dejecisset, non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Si vero ne habeas quidem servum, præter eum qui me dejecerit : et alia in eodem libro plurima. Verum eadem fictio valet et ad qualitates. Si Catilina, cum suo concilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret L. Murenam. Et ad amplificationem, Si hoc tibi inter cænam in illis immanibus poculis tuis accidisset. Sic et, Si respublica vocem haberet. Has fere sedes accepimus probationum in universum, quas neque generatim tradere sat est, cum ex quâlibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur; neque per singulas species exsequi patitur natura rerum; quod qui sunt facere conati, duo pariter subierunt incommoda, ut et nimium dicerent, nec tamen totum. Unde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam, quem ex ingenio suo potuerant habere, conatum, velut adstricti certis legum vinculis, perdiderunt; et, magistrum respicientes, naturam ducem sequi desierunt. Nam, ut per se non sufficit scire, omnes probationes aut a personis, aut a redus peti,

quia utrumque in plura dividitur ; ita ex antecedentibus et junctis et sequentibus trahenda esse argumenta qui acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut, quod in quâque causa dicendum sit ex his, sciat; præsertim, cum plurimæ probationes in inso causarum complexu reperiantur, ita ut sint cum aliâ lite nullà communes; eæque sint et potentissimæ, et minime obviæ, quia communia ex præceptis accepimus, propria invenienda sunt. Hoc genus argumentorum sane dicamus ex circumstantia, (quia meciorario dicere aliter non possumus), vel ex iis quæ cujusque cause propria sunt : ut in illo adultero sacerdote, qui lege, qua unius servandi potestatem habebat, se ipse servare voluit, proprium est controversize dicere, Non unum nocentem servabis, quia, te adultero dimisso, adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumentum lex facit, quæ prohibet adulteram sine adultero occidi. Et illa, in qua lata lex est, ut argentarii dimidium, ex eo quod debebant, solverent; creditum suum totum exigerent. Argentarius ab argentario solidum petit. Proprium ex materià est argumentum creditoris, idcirco adjectum esse in lege, at argentarius totum exigeret: adversus alios enim non opus fuisse lege; cum omnes, præterquam ab argentariis, totum exigendi jus haberent. Cum multa autem novantur in omni genere materiæ, tum precipue in iis quæstionibus quæ scripto constant, quis vocum est in singulis ambiguitas frequens, adhuc in conjunctis magis. Et hæc ipsa plurimum legum aliorumve scriptorum, vel congruentium, vel repugnantium, complexu varientur necesse est; cum res rei, aut jus juris, quasi signum est. Non debui tibi pecuniam; nunquam me appellasti; usuram non accepisti; ultro a me mutuatus es. Lex est. Qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres sit. Negat, nisi si pater absolutus sit. Quid signi? Lex altera. Proditionis damnatus cum advocato exsulet. Cicero, pro Cluentio, Publium Popillium et Tiberium Guttam dicit, non judicii corrupti, sed ambitus, esse damnatos. Quid signi? quod accusatores corum, qui erant ipsi ambitus damnati, e lege sint post hanc victoriam restituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quam, quomodo sit, quod proposueris, probandum. Hic omnino vis inventionis, si non major, certe prior. Nam, ut tela supervacua sunt nescienti quid petat; sic argumenta, nisi prævideris, cui rei adhibenda sint. Hoc est, quod comprehendi arte non possit. Ideoque, cum plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorum similibus utentur: alius tamen alio plura, quibus utatur, inveniet. Sit, exempli gratia, proposita controversia, quæ minime communes cum aliis quæstiones habet: Cum Thebas evertisset Alexander, invenit tabulas, quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos continebatur. Has, quia erat usus commilitio Thessalorum, donavit his ultro: postea restituti a Cassandro Thebani reposcunt Thessalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta et credidisse eos constat, et non recepisse. Lis omnis ex eo, quod Alexander ea Thessalis donâsse dicitur, pendet. Constat illud quoque, non esse his ab Alexandro pecuniam datam. Queritur ergo, an perinde sit, quod datum est, ac si pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, nisi hæc prius videro, nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non donâsse? Et prima quidem actio facilis ac favorabilis repetentium jure. quod vi sit ablatum: sed hinc aspera et vehemens quæstio exoritur de jure belli ; dicentibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gentium atque urbium, contineri. Inveniendum contra est, quo distet hæc causa a cæteris, quæ in potestatem victoris venirent: nec circa probationem res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis, In eo, quod in judicium deduci potest, nihil valere jus belli; nec armis erepta, nisi armis, posse retineri: itaque, ubi illa valcant, non

esse judicem: ubi judex sit, illa nihil valere. Hoc inveniendum est, ut adhiberi possit argumentum, Ideo captivos, si in patriam suam redierint, liberos esse, quia bello parta non nisi eadem vi possideantur. Proprium est et illud cause, quod Amphictyones judicant: (ut alia apud centumviros, alia apud privatum judicem, in iisdem quæstionibus ratio.) Tum secundo gradu, non potuisse donari a victore jus, quia id demum sit ejus, quod ipse teneat: jus, quod sit incorporale, apprehendi manu non posse. Hoc reperire difficilius, quam, cum inveneris, argumentis adjuvare, ut alia sit conditio haredis, alia victoris, quia ad illum jus, ad hunc res. transeat. Proprium deinde materies, jus publici crediti transire ad victorem non potuisse, quia, quod populus crediderit, omnibus debeatur: et, quamdin quilibet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorem: Thebanos autem non omnes in Alexandri manu fuisse. Hoc non extrinsecus probatur (que vis est argumenti), sed ipsum per se valet. Tertii loci pars prior magis vulgaris, non in tabulis esse jus: itaque multis argumentis defendi potest. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorarit cos, un deceperit. Illud jam rursus materiæ proprium, et velut novæ controversiæ, quod restitutione recepise jus, etiam si quod amiserint, Thebani videntur. Hic et, quid Cassander velit, quæritur: sed vel potentissima apud Amphictyonas æqui tractatio est. Hæc non idcirco dico, quod inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem; alioqui nec tradidissem; sed ne, si qui cognoverint ista, si cætera negligant, perfectos se protinus atque consummatos putent; et, nisi in cæteris, quæ mox præcipienda sunt, elaboraverint, mutam quamdam scientiam consecutos intelligant. Nec enim Artibus editis factum est, ut argumenta inveniremus: sed dicta sunt omnia, ante quam præciperentur: mox ea scriptores observata et collecta ediderunt. Cujus

rei probatio est, quod exemplis eorum veteribus utuntur, et ab oratoribus illa repetunt; ipsi nullum novum, et quod dictum non sit, inveniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt: sed habenda iis quoque gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nam. que priores beneficio ingenii singula invenerunt, nobis et non sunt requirenda, et nota omnia. Sed non magis hoc sat est, quam palæstram didicisse, nisi corpus exercitatione, continentià, cibis, ante omnia natură, juvetur, sicut, contra, ne illa quidem satis sine arte profuerint. Illud quoque studiosi eloquentia cogitent, neque omnibus in causis ea, quæ demonstravimus, cuncta posse reperiri; neque, cum proposita fuerit materia dicendi, scrutanda singula et velut ostiatim pulsanda, ut sciant, an, ad probandum id quod intendimus, forte respondeant; nisi cum discunt, et adhuc usu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper necesse sit, ut, tentantes unum quodque eorum, quod sit aptum atque conveniens, experiendo noscamus: nescio, an etiam impedimento futura sint, nisi et animi quædam ingenita natura, et studio exercitata velocitas, rectà nos, ad ea quæ conveniunt causæ, ferant. Nam, ut cantus vocis plurimum juvat sociata nervorum concordia : si tamen tardior manus, nisi inspectis dimensisque singulis, quibus quæque vox fidibus jungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentum eo quod simplex canendi natura tulerit; ita hujusmodi præceptis debet quidem aptata esse, et citharæ modo intenta, ratio doctrinæ: sed hoc exercitatione multa consequendum, ut, quemadmodum illorum artificum, etiam si alio spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graves, acutos, mediosque horum sonos fertur; sic oratoris cogitationem nihil moretur hæc varietas argumentorum et copia, sed quasi offerat se, et occurrat : et, ut literæ syllabæque scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

CAPUT XI.

Tertium genus, ex iis quæ extrinsecus adducuntur in causam, Græci vocant παραδειγμα, quo nomine et generaliter usi sunt in omni similium appositione, et specialiter in iis que rerum gestarum auctoritate nituntur. Nostri fere similitudinem vocare maluerunt, guod ab illis παραδολη dicitur; hoc alterum, exemplum; quamquam et hoc simile est, et illud exemplum. Nos, quo facilius propositum explicemus, utrumque παραδειγμα esse credamus, et ipsi appellemus exemplum. Nec vereor, ne videar repugnare Ciceroni, qui collationem separat ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem dividit in duas partes, inductionem et ratiocinationem, ut plerique Græcorum in παραδειγμα et επιγειρηματα: dixeruntque παραδειγμα, όητορικην επαγωγην. Nam illa. qua plurimum Socrates est usus, hanc habuit viam; cum plura interrogâsset, quæ fateri adversario necesse esset, novissime id, de quo quærebatur, inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in oratione fieri non potest: sed, quod illic interrogatur, hic fere sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod est pomum generosissimum? nonne, quod optimum? concedetur. Quid equus? qui generosissimus? nonne, qui optimus? et plura in eumdem modum. Deinde, cujus rei gratia rogatum est, Quid homo ? nonne is generosissimus, qui optimus ? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione valet plurimum, in oratione perpetuâ dissimile est : etenim sibi ipse respondet orator. Quod pomum generosissimum? puto, quod optimum; et quis equus? qui velocissimus: ita hominum, non qui claritate nascendi, sed qui virtute, maxime excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumta, necesse est aut simil; esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo ass tur interim et ad orationis ornatum : sed illres exiget : nunc ea, quæ ad probationem pertinent, exsequar. Potentissimum autem est inter ea quæ sunt hujus generis, quod proprie vocamus Exemplum, id est, rei gestæ, aut ut gestæ, utilis, ad persuadendum id quod intenderis, commemoratio. Intuendum igitur, totum simile sit, an ex parte; ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. Simile est, Jure occisus est Saturninus, sicut Dissimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes: Manlius virtutem filii morte multavit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit ; Verres eadem sociis abstulit. Et probandorum et culpandorum ex his confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in iis quæ futura dicemus, utilis similium admonitio est; ut, si quis, dicens, Dionysium idcirco petere custodes salutis suce, ut, corum adjutus armis, tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Pisistratum ad dominationem pervenisse. Sed, ut sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximum; sic interim ex majoribus ad minora, ex minoribus ad majora, ducuntur. Si, propter matrimonia violata, urbes eversæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines, cum ab urbe discessissent, publice revocati sunt: quanto magis principes civitatis viri, et bene de republica meriti, cum invidiæ cesserint, ab exsilio reducendi? Ad exhortationem vero præcipue valent imparia. Admirabilior in femina, quam in viro, virtus. Quare, si ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferent momenti Horatius et Torquatus, quantum illa mulier, cujus manu Pyrrhus est interfectus: et, ad moriendum, non tam Cato et Scipio, quam Lucretia; quod ipsum est ex minoribus ad majora. Singula igitur horum generum ex Cicerone (nam unde potius?) exempla ponamus. Simile est hoc, pro Murena, Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo ut-

que optimo viro, peterem ; superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam: Majus minoris, pro Milone, Negant, intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur. Minus majoris, Occidi, non Spurium Melium, qui, annona levanda jacturaque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi, &c. deinde, sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo liberasset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus et totus in Clodium locus. Dissimile plures causas habet: fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisque, per quæ fere omnia Cicero præjudicia, quæ de Cluentio videbantur facta, subvertit: contrario vero exemple censoriam notam, laudando censorem Africanum, qui eum, quem pejerâsse conceptis verbis palam dixisset, testimonium etiam pollicitus, si quis contra diceret, nullo accusante, traducere equum passus est: quæ, quia erant longiora, non suis verbis exposui. Breve autem apud Virgilium contrarii exemplum

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles Talis in hoste fuit Priamo.

Quædam autem, ex iis quæ gesta sunt, tota narrabimus: ut Cicero, pro Milone, Pudicitium cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu Caii Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter, malsii: atque hunc ille summus vir, scelere solutum, periculo liberavit. Quædam significare satis erit, ut idem, ac pro eodem, Neque enim posset aut Ahals

ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut, me consule, senatus, non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, vel utilitas causæ aut decor postulabit. Eadem ratio est eorum quæ ex poëticis fabulis ducuntur, nisi quod iis minus affirmationis adhibetur: cujus usus qualis esse deberet, idem optimus auctor ac magister eloquentiæ ostendit. Nam hujus quoque generis eadem in oratione reperietur exemplum : Itaque hoc, judices, non sine causa etiam fictis fubulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui, patris ulciscendi causa, matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimæ Deæ, sententiå liberatum. Illæ quoque fabulæ, quæ, etiam si originem non ab Æsopo acceperunt, (nam videtur earum primus auctor Hesiodus) nomine tamen Æsopi maxime celebrantur, ducere animos solent, præcipue rusticorum, et imperitorum; qui et simplicius, quæ ficta sunt, audiunt, et, capti voluptate, facile iis, quibus delectantur, consentiunt. Siquidem et Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse nota illa de membris humanis adversus ventrem discordantibus fabula Et Horatius ne in poëmate quidem humilem generis hujus usum putavit, in illis versibus,

Olim quod vulpes ægroto cauta leoni, &c.

Aιτον Græci vocant, et αισωποποιητον, ut dixi, λογους μυδικους, nostrorum quidam, non sane recepto in usum nomine, apologationem. Cui confine est παροιμιας genus illud, quod est velut fabella brevior, et per allegoriam accipitur, Non nostrum, inquit, onus: bos clitellas. Proximas exemplo vires habet similitudo, præcipueque illa, quæ ducitur citra ullam translationum mixturam ex rebus pæne paribus. Ut, qui accipere in Campo consueverunt, iis candidatis, quorum numnos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic ejusmodi judices infesti tum

reo venerant. Nam παραβολη, quam Cicero collationem vocat, longius res, quæ comparentur, repetere solet. Nec hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero, pro Murena, facit, Quod si e portu solventibus ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, prædicere summo studio solent et tempestatum rationem, et prædonum, et locorum; quod natura fert, ut iis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur : quo me tandem animo esse oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestates esse subeundas? sed et a mutis atque etiam inanimis interim hujusmodi ducitur. Et, quoniam similium alia facies in tali ratione, admonendum est, rarius esse in oratione illud genus, quod «1x0va Græci vocant, (quo exprimitur rerum aut personarum imago; ut Cassius: Quis istam faciem [planipedis] senis torquens?) quam id, quo probabilius fit, quod intendimus: ut, si animum dicas excolendum, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sentes atque dumos, culta fructus, creat: aut, si ad curam reipublicæ horteris, ostendas apes etiam formicasque, non modo muta, sed etiam parva animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere dictum illud est Ciceronis, Ut corpora nostra sine mente, ita civitas sine lege, suis partibus, ut nervis ac sanguine et membris, uti non potest. Sed, ut hac corporis humani pro Cluentio, ita, pro Cornelio, equorum; pro Archia, saxorum quoque usus est similitudine. Illa (ut dixi) propiora, ut remiges sine gubernatore, sic milites sinc imperatore, nihil valere. Solent tamen fallere similitudinum species: ideoque adhibendum est his judicium. Neque enim, ut navis utilior nova, quam vetus, sic amicitia: vel, ut laudanda, quæ pecuniam suam pluribus largitur, ita, quæ formam. Verba sunt in his similia, vetustatis, et largitionis: vis quidem longe diversa pecuniæ, et pudicitiæ. Itaque in hoc genere maxime quæritur, an simile sit, quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socraticis, quarum paulo ante feci mentionem, cavendum, ne incaute respondeas: ut, apud Æschinem Socraticum, male respondit Aspasiæ Xenophontis uxor, quod Cicero his verbis transfert, Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid? si vestem et cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuum an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, virumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit merito: male enim responderat, se malle alienum aurum, quam suum: nam est id improbum. At, si respondisset, malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudice respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligentià per minutissimas ista partes secuisse, et esse aliquid minus simile, ut simia homini, et ut marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud, Non ovum tam simile ovo: et dissimilibus inesse simile, ut est formicæ et cleshanto genus, quia sunt animalia: et similibus dissimile, ut,

..... canibus catulos, et matribus hædos;

differunt enim ætate: contrariorum quoque aliter accipi opposita, ut noctem luci; aliter noxia, ut frigidam febri; aliter repugnantia, ut verum falso; aliter disparata, ut dura non duris: sed, quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant, non reperio. Illud est annotandum, magis argumenta duci ex jure simili: ut Cicero, in Topicis, Ei, cui domús unusfructus relictus sit, non restituturum hæredem, si corruerit, quia non restituturum si is decesserit: ex contrario, Nihil obstat, quomisus justum matrimonium sit mente cicumtium,

etiam si tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signässe tabulas, si mentem matrimonii non fuisse constabit: ex dissimili, quale est Ciceronis, pro Cæcina, Ut, si quis me exire domo coëgisset armis, haberem actionem; si quis intrare prohibuisset, non haberem. Dissimilia sic deprehenduntur, Non, si, qui argentum omne legavit, videri potest signatam quoque pecuniam reliquisse, ideo etiam, quod est in nominibus, dari voluisse creditur. Αναλογιαν quidam a simili separaverunt; nos eam subjectam huic generi putamus. Nam, ut unum ad decem, sic decem ad centum, simile certe est: et, ut hostis, sic malus civis. Quamquam hæc ulterius quoque procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum servo, turpis domini cum ancillà: Si mutis animalibus finis voluptas, idem homini. Cui rei facillime occurrit ex dissimilibus argumentatio. Non idem est dominum cum ancillà coisse, quod dominam cum servo: Nec, si mutis finis voluptas, rationalibus quoque: immo ex contrario, Quia mutis, ideo non rationalibus. Adhibetur extrinsecus in causam et auctoritas. Hæc secuti Græcos, a quibus xpionis dicuntur, judicia aut judicationes vocant, non, de quibus ex causâ dicta sententia est: (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt): sed, si quid ita visum gentibus, populis, sapientibus viris, claris civibus, illustribus poetis, referri potest. Nec hæc quidem vulgo dicta, et recepta persuasione populari, sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo potentiora etiam, quod non causis accommodata, sed, liberis odio et gratia mentibus, ideo tantum dicta factaque, quia aut honestissima aut verissima videbantur. An vero me, de incommodis vitæ disserentem, non adjuvabit earum persuasio nationum, quæ fletibus natos, lætitik defunctos, prosequentur? Aut, si misericordiam commendabo judici, nihil proderit, quod prudentissima civitas Atheniensium, non eam pro affectu, sed pro numine, ac-

cepit? Jam illa septem præcepta sapientûm nonne quasdam vitæ leges existimamus? Si causam veneficii dicat adultera, non Marci Catonis judicio dampata videatur, qui nullam adulteram non eamdem esse veneficam dixit? Jam sententiis quidem poëtarum non orationes modo sunt refertæ, sed libri etiam philosophorum; qui, quamquam inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere tamen auctoritatem a plurimis versibus non fastidierunt. Neque est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus, cum de Salamine contenderent, victos Homeri versu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans, Ajacem naves suas Atheniensibus junxisse. Ea quoque, quæ vulgo recepta sunt, hoc ipso, quod incertum auctorem habent, velut omnium fiunt: quale est, Ubi amici, ibi opes: et, Conscientia mille testes: et, apud Ciceronem, Pares autem (ut est in vetere proverbio) cum paribus facillime congregantur. Neque enim durassent hæc in æternum, nisi vera omnibus viderentur. Ponitur a quibusdam, et quidem in parte primâ, Deorum auctoritas, quæ est ex responsis, ut, Socratem esse sapientissimum. Id rarum est: tamen utitur eo Cicero in libro de Haruspicum Responsis, et in concione contra Catilinam, cum signum Jovis columnæ impositum populo ostendit: et, pro Ligario, cum causam Caii Cæsaris meliorem, quia hoc Dii judicaverint, confitetur. Que cum propris cause sunt, divina testimonia vocantur; cum aliunde arcessuntur, argumenta. Nonnunquam contingit judicis quoque, aut adversarii, aut ejus qui ex diverso agit, dictum aliquod aut factum assumere ad eorum, quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt, qui exempla et has auctoritates probationum inartificialium esse arbitrarentur, quod ea non inveniret orator, sed acciperet. Plurimum autem refert. Nam testis, et quæstio, et his similia, et de ipsa re, quæ in judicio est, pronuntiant: extra petita, nisi ad aliquam præ-VOL. L

sentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se valent.

CAPUT XII.

Hæc fere de probatione, vel ab aliis tradita, vel usu percepta, in hoc tempus sciebam. Nec mihi fiducia est, ut ea sola esse contendam : quin immo hortor ad quærendum, et inveniri posse fateor : quæ tamen adjects fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breviter, quemadmodum sit utendum his, subjungam. Traditum fere est, Argumentum oportere esse confessum: dubiis enim probari dubia qui possunt? Quædam tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipsa probanda sunt. Occidisti virum : eras enim adultera. Prius de adulterio convincendum est, ut, cum id coeperit esse pro certo. fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occisi inventum est: negat suum: ut probationi prosit, probandum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quam quæ ex dubiis facta sunt certa. Cædes a te commissa est: cruentam enim vestem habuisti, non est tam grave argumentum, si fatetur, quam si convincitur. Nam, si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse vestis; si negat, hic causæ cardinem ponit, in quo si victus fuerit, etiam in sequentibus ruit. Non enim videtur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset, id posse defendi, si confiteretur. Firmissimis argumentorum singulis instandum, infirmiora congreganda sunt; quia illa, per se fortia, non oportet circumstantibus obscurare, ut, qualia sunt, appareant; hæc, imbecilla natura, mutuo auxilio sustinentur. Itaque, si non possunt valere, quia magna non sunt; valebunt, quia multa sunt, quæ ad ejusdem rei probationem omnia spectant. Ut. si quis hæreditatis gratia hominem occidisse dicatur, Hæreditatem sperabas, et magnam hæreditatem :

et pauper eras, et tum maxime a creditoribus appellabaris; et offenderas eum, cujus hærcs eras, ct mutaturum tabulas sciebas. Singula levia sunt, et communia: universa vero nocent, etiam si non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædam argumenta ponere satis non est: adjuvanda sunt: ut. si cupiditas causa sceleris fuit; quæ sit vis ejus: ira; quantum efficiat in animis hominum talis affectio. Îta et firmiora erunt ipsa, et plus habebunt decoris, si non nudos et velut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumento nitemur odii, utrum hoc ex invidiá sit, an ex injuriá, an ex embitu; vetus, an novum; adversus inferiorem, parem, an superiorem; alienum, an propinquum. Suos habent omnia ista tractatus; et ad utilitatem partis ejus, quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper, quæ invenerimus, argumentis onerandus est judex; quia et tædium afferunt, et fidem detrahunt. Neque enim potest judex credere satis esse ea potentia, quæ non putamus ipsi sufficere, qui dicimus. In rebus vero apertis argumentari tam sit stultum, quam in clarissimum solem mortale lumen inferre. His quidam probationes adjiciunt, quas παθητικας vocant, ductas ex affectibus. Atque Aristoteles quidem potentissimum putat ex eo qui dicit, si sit vir optimus; quod ut optimum est, ita longe quidem, sed sequitur tamen, videri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Sucronensis ait Æmilium Scaurum rempublicam populi Romani prodidisse; Æmilius Scaurus negat: cui simile quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui, cum Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogâsset, An is, acceptá pecunia, rempublicum proditurus esset, isque id negasset; Quod igitur, inquit, tu non fecisses, cgo feci? Intuendum autem et, qui sit, apud quem dicimus; et id, quod illi maxime probabile videatur, requirendum: quâ de re locuti sumus et in proæmii et suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatione pro-

batio est, Ego hoc feci: Tu mihi hoc dixisti: et, O facinus indignum! et similia: quæ non debent quidem deesse orationi, et, si desunt, multum nocent: non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cum hoc in eâdem causâ fieri ex utrâque parte similiter possit. Illæ firmiores ex suâ cujusque persona probationes, quæ credibilem rationem subjectam habent: ut vulneratus, aut filio orbatus, non fuerit alium accusaturus, quam nocentem ; quando, si negotium innocenti facit, liberet eum noxâ, qui admiserit. Hinc et patres adversus liberos, et adversus suos quisque necessarios, auctoritatem petunt. Quæsitum etiam, potentissima argumenta primone ponenda sint loco, ut occupent animos, an summo, ut inde dimittant; an partita primo summoque; ut, Homerica dispositione, in medio sint infirma; an a minimis crescant. Quæ, prout ratio causæ cujusque postulabit, ordinabuntur, uno (ut ego censeo) excepto, ne a potentissimis ad levissima decrescat oratio. Ego, hæc breviter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos et genera, quam possem apertissime, ostenderem. Quidam exsecuti sunt verbosius, quibus placuit, proposità locorum communium materià, quo quæque res modo dici posset, ostendere: sed mihi supervacuum videbatur. Nam et fere apparet, quid in invidiam, quid in avaritiam, quid in testem inimicum, quid in potentes amicos, dicendum sit : et de omnibus his omnia dicere infinitum est, tam (hercule) quam si controversiarum, quæ sunt, quæque futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias, tradere velim. Ipsas autem argumentorum velut sedes non me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eo diligentius faciendum fuit, quia declamationes, quibus ad pugnam forensem velut præpilatis exerceri solebamus, olim jam ab illa vera imagine orandi recesserunt, atque, ad solam compositæ voluptatem, nervis carent; non alio (medius fidius) vitio dicentium, quam quo mancipiorum negotiatores formæ puerorum. virilitate excisa, lenocinantur. Nam, ut illi robur ac lacertos, barbamque ante omnia, et alia, qua natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæque fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt; ita nos habitum ipsum orationis virilem, et illam vim stricte robusteque dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus; et, dum levia sint ac nitida, quantum valeant, nihil interesse arbitramur. Sed mihi, naturam intuenti, nemo non vir spadone formosior erit: nec tam aversa unquam videbitur ab opere suo providentia, ut debilitas inter optima inventa sit; nec id ferro speciosum fleri putabo, quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvet ipsum effeminati sexûs mendacium; nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut, si qua pretiosa fecit, fecerit et bona. Quapropter eloquentiam, licet hanc (ut sentio enim, dicam) libidinosam resupina voluptate auditoria probent, nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculini et incorrupti, ne dicam gravis et sancti viri. ostendet. An vero statuarum artifices. pictoresque clarissimi, cum corpora quam speciosissima fingendo pingendove efficere cuperent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabuzum aliquem in exemplum operis sumerent sibi, sed Doruphoron illum aptum vel militiæ vel palæstræ, aliorumque juvenum bellicosorum et athletarum corpora, que esse decora vere existimárint: nos, qui oratorem studemus effingere, non arma, sed tympana, eloquentiæ demus? Igitur et ille, quem instituimus, adolescens, quam maxime potest, componat se ad imitationem veritatis: initurusque frequenter forensium certaminum pugnam, jam in scholà victoriam spectet; et ferire vitalia ac tueri sciat : et præceptor id maxime exigat, et inventum præcipue probet. Nam, ut ad pejora juvenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud

mali est, quod necessaria plerumque silentio transeunt; nec, in dicendo, videtur inter bona utilitas. Sed hæc et in alio nobis tractata sunt opere, et in hoc sæpe repetenda. Nunç ad ordinem inceptum revertamur.

CAPUT XIII.

Refutatio dupliciter accipi potest. Nam et pars defensoris tota est posita in refutatione; et, quæ dicta sunt ex diverso, debent utrimque dissolvi : et hæc est proprie, cui in causis quartus assignatur locus. Sed utriusque similis conditio est. Neque vero ex aliis locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quam in confirmatione; nec locorum aut sententiarum, aut verborum et figurarum, alia est conditio. Affectus plerumque hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditum (quod Cicero sæpe testatur) defendere, quam accusare. Primum, quod est res illa simplicior: proponitur enim uno modo, dissolvitur varie: cum accusatori satis sit plerumque, verum esse id, quod objecerit: patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, avertat. despiciat, derideat: quare indirecta fere, atque, ut sic dixerim, clamosa est actio: hinc mille flexus et artes desiderantur. Tum accusator præmeditata pleraque domo affert: patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem: patronus ex re ipsâ refellit. Accusator criminum invidia, etsi falsa sit, materiam dicendi trahit, de parricidio, sacrilegio, majestate: quæ patrono tantum neganda sunt. Ideoque accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt : bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nam (ut, quod sentio, semel finiam) tanto est accusare, quam defendere, quanto facere, quam sanare vulnera, facilius. Plurimum

autem refert, et quid protulerit adversarius, et quo modo. Primum igitur intuendam est, id, cui responsuri sumus, proprium sit ejus judicii, an ad causam extra arcessitum. Nam, si est proprium; aut negandum, aut defendendum, aut transferendum. Extra hæc in judiciis fere nihil est. Deprecatio quidem, quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodum, et apud eos solos judices, qui nulla certa pronuntiandi forma tenentur: quamquam illæ quoque apud C. Cæsarem et Triumviros, pro diversarum partium hominibus actiones, etiamsi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia: nisi hoc non fortissime defendentis est, dicere, Quid aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quod si quando apud Principem, aliumve, cui, utrum velit, liceat, dicemus, dicendum erit, dignum quidem morte eum, pro quo loquemur, clementia tamen servandum esse vel talem. Primum omnium, non erit res nobis cum adversario, sed cum judice : deinde forma deliberativæ magis materiæ, quam judicialis, utemur. Suadebimus enim, ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat. Apud judices quidem, secundum legem dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo, quæ neque negari neque transferri possunt, utique defendenda sunt, qualiacumque sint; aut causa cedendum. Negandi duplicem ostendimus formam, aut non esse factum; aut non hoc esse, auod factum sit. Quæ neque defendi neque transferri possunt, utique neganda; nec solum, si finitio potest esse pro nobis, sed etiam, si nuda inficiatio superest. Testes erunt? multa in eos dicere licet: Chirographum ? de similitudine literarum disserendum. Utique nihil erit pejus, quam confessio. Ultima est actionis controversia, cum defendendi negandive non est locus, translatio. Atqui quædam sunt, que neque negari neque defendi neque trans-

ferri possunt. Adulterii rea est, quæ, cum anno vidua fuisset, enixa est: lis non erit. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, si quidem est id, de quo judex pronuntiaturus est. At, si extra causam sit adductum, et tamen conjunctum, malim quiden dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his morandum, et minus esse, quam adversarius dicit; tamen velut huic simulationi oblivionis ignoscam. Debet enim bonus advocatus, pro rei salute, brevem negligentiæ reprehensionem non pertimescere. Videndum etiam, simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. Plura simul invadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint; aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis non expediat : tum enim toto corpore obnitendum, et (ut sic dixerim) directà fronte pugnandum est. Interim, si resolvere ex parte diversà dicta difficilius erit, nostra argumenta cum adversariorum argumentis conferemus; si modo, hæc ut valentiors videantur, effici poterit. Quæ vero turba valebunt. diducenda erunt; ut, quod paulo ante dixi, Hæres eras, et pauper ; et magna pecunia appellabaris s creditoribus; et offenderas, et mutaturum tabulas testamenti sciebas. Urgent universa. At, si singula quæque dissolveris, jam illa flamma, quæ magna congerie convaluerat, diductis, quibus alebatur, concidet; ut, si vel maxima flumina in rivos diducantur, quâlibet transitum præbent. Itaque propositie quoque secundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur universa. Nam interim quod pluribus collegit adversarius, satis est semel proponere: ut, si multas causas faciendi, quod arguit, reo dicet accusator fuisse; nos, non enumeratis singulis, semel hoc intuendum negemus, quia non, quisquis causam faciendi sceleris habuit, et fecerit. Sæpius tamen accu-

saori congerere argumenta, reo dissolvere, expediet. Id autem, quod erit ab adversario dictum, quomodo refutari debeat, intuendum est. Nam, si erit palam falsum, negare satis est: ut, pro Cluentio, Cicero, eum, quem dixerat accusator epoto poculo concidisec, negat codem die mortuum. Palam etiam contraria, et supervacua, et stulta reprehendere, nullius est artis : ideoque nec rationes eorum, nec exempla, tradere necesse est. Id quoque, (obscurum vocant) quod secreto, et sine teste aut argumento, dicitur factum, satis naturâ suâ infirmum est; sufficit enim, quod adversarius non probat : item, si ad causam non pertinet. Est tamen interim oratoris efficere, ut quid aut contrarium esse, aut a causa diversum, aut incredibile, aut supervacuum, aut nostræ potius causæ videatur esse conjunctum. Objicitur Oppio, quod de militum cibariis detraxerit : asperum crimen: sed contrarium ostendit Cicero. quia iidem accusatores objecerint Oppio, quod is voluerit exercitum largiendo corrumpere. Cornelium accusator lecti a tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero supervacuum, quia idem fateatur ipse. Petit accusationem in Verrem Quintus Cacilius, quod fuerat quastor ejus: ipsum, Cicero, ut pro se videretur, effecit. Cætera, quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim conjectura excutiuntur, an vera sint; aut finitione, an propria; aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, et cætera, quæ ei generi accidunt. Eaque non modo in propositionibus aut rationibus, sed in toto genere actionis, intuenda, An sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis; Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exsulem accusantis, atque id agentis, ne ei Cæsar ignoscat; Superba, ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. Proinde pracipites, insidiosa, impotentes, deprehenduntur. Ex quibus tamen fortissime invaseris, quod est aut omnibus periculosum, ut dicit Cicero, pro Tullio, Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi. sine summo omnium periculo, potest, ut eum jure potuerit occidere, a quo, metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur? aut insis judicibus, ut. pro Oppio. monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant. Nonnunguam tamen quædam bene contemnuntur, vel tamquam levia, vel tamquam ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusque procedit. ut, quæ dicendo refutare non possumus, quasi fastidiendo calcemus. Quoniam vero maxima pars eorum similibus constat, rimandum erit diligentissime, quid sit in quoque, quod assumitur, dissimile. Id in jure facile deprehenditur. Est enim scriptum de rebus utique diversis: tantoque magis ipsarum rerum differentia potest esse manifesta. Illas vero similitudines, que ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum varie tractanda sunt, si nocebunt : quæ si vetera erunt, fabulosa dicere licebit; sive dubia, maxime quidem dissimilia. Neque enim fieri potest, ut paria sint omnia: ut, si Nasica, post occisum Gracchum, defendatur exemplo Ahalæ, a quo Melius est interfectus: Melium regni affectatorem fuisse; a Graccho leges modo latas esse populares; Ahalam magistrum equitum fuisse; Nasicam privatum esse, dicatur. Si defecerint omnia, tum videndum erit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, idem etiam de judicatis observandum. Quod autem posui, referre, quo quidque modo accusator dixerit, huc pertinet, ut, si est minus efficaciter elocutus, ipsa ejus verba ponantur : si acri et vehementi fuerit usus oratione, eamdem rem nostris verbis mitioribus proferamus; ut Cicero pro Cornelio, Codicem attigit: et protinus cum quâdam defensione: ut, si, pro luxurioso dicendum sit, Objecta est paulo liberalior vita. Sic et pro sordido parcum, pro maledico liberum, dicere licebit. Utique nunquam

committendum est, ut adversariorum dicta cum suâ confirmatione referamus, aut etiam loci alicujus exsecutione adjuvemus, nisi cum eludenda: Apud caercitum mili fueris, inquit; tot annis forum non attigeris; abfueris tam diu; et, cum tam longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero, pro Scauro, contra Bostarem, facit, velut orationem diversæ partis imitatus : aut pluribus propositionibus junctis, ut pro Vareno, Cum iter per agros et loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt : deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum asservatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet. Quod est utique faciendum, si erit incredibilis rei ordo, et ipsà expositione fidem perditurus. Interim per partes dissolvitur, quod contextu nocet: et plerumque id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ: id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia utriusque sunt partis, sed, quia plus prosunt respondenti. Neque enim pigebit, quod sæpe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim contrarium, quo adversarius bene uti potest. At enim non veri simile est tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc veri simile est tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est, invenire in actione adversarii, quæ inter semet ipsa pugnent, aut pugnare videantur: quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt; ut in causa Cœliana: Clodia aurum se Cælio commodâsse dicit; quod signum magnæ familiaritatis est; venenum sibi paratum; quod summi odii argumentum est. Tubero Ligarium accusat, quod is in Africa fuerit; et queritur, quod ab co ipse in Africam non sit admissus. Aliquando vero præbet ejus rei occasionem minus considerata ex adverso dicentis oratio: quod accidit præcipue cupidis sententiarum, ut, ducti occasione dicendi, non respiciant, quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam, intuentur. Quid tam videri potest contra Cluentium, quam censoria nota? Quid tam contra eumdem, quam filium ab Egnatio corrupti judicii, quo Cluentius Oppianicum circumvenisset, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare invicem ostendit. Sed tu, Acci, consideres, censeo, diligenter, utrum censorium judicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii, leve est, quod censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senats ejecerunt. Sin autem censorium, hunc ipsum Egnatium, quem pater censorià subscriptione exhæredavit, censores in scnatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt. Illa magis vitiose dicuntur, quam acute reprehenduntur, argumentum dubium pro necessario, controversum pro confesso, commune pro proprio, vulgare, supervacuum, constitutum contra fidem. Nam et illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum est; de facto disputent, cum de auctore quæratur; impossibilia aggrediantur; pro effectis relinguant vix dum inchoata; de homine dicere, quam de causa, malint; hominum vitia rebus assignent, ut, si quis decemviratum accuset, non Appium; manifestis repugnent; dicant, quod aliter accipi possit; summam quæstionis non intueantur; non ad proposita respondeant: quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis extrinsecus remediis tuenda est; ut, cum peculatûs reus Verres fortiter et industrie tuitus contra piratas Siciliam dicitur. Eadem adversus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt : hoc tamen amplius, quod circa eas multi duobus vitiis diversis laborant. Nam quidam etiam in foro tamquam rem molestam et odiosam prætereunt : et, iis plerumque, quæ composita domo attulerunt, contenti, sine adversario dicunt: et scilicet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, verum etiam materiæ ipsæ sic plerumque finguntur, ut nihil dici pro parte altera possit. Alii, diligentià lapsi, verbis etiam vel sententiolis omnibus respondendum putant; quod est et infinitum et supervacuum: non enim causa reprehenditur, sed actor: quem ego semper videri malim sic disertum, ut, si dixerit quod rei prosit, ingenii credatur laus esse, non causæ; si forte quod lædat, causæ, non ingenii culpa. Itaque illæ reprehensiones, aut obscuritatis qualis in Rullum est; aut infantiæ in dicendo, qualis in Pisonem; aut inscitiæ rerum verborumque, et insulsitatis etiam, qualis in Antonium est, accommodantur justis odiis; suntque utiles ad conciliandum iis, quos invisos facere volueris, odium. Alia respondendi patronis ratio : et aliquando tamen corum non oratio modo, sed vita etiam, vultus denique, incessus, habitus, recte incusari solet; ut, adversus Quintium, Cicero, non hæc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos, insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam elevandæ invidiæ gratià, quæ asperius dicta sunt, eluduntur; ut a Cicerone Triarius. Nam, cum Scauri columnas per urbem plaustris vectas esse dixit, Ego porro, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conviciari aliquando patrocinii fides cogit. Illa vero adversus omnes et recepta, et non inhumana conquestio, si callide quid tacuisse, breviâsse, obscurâsse, distulisse, dicuntur. Defensionis quoque permutatio reprehenditur sæpe; ut Attius adversus Cluentium, Æschines adversus Ctesiphontem, facit; cum ille Ciceronem lege usurum modo, hic minime de lege dicturum Demosthenem, queritur. Declamatores vero in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillime responderi possit; neu VOL. I.

sibi stultum adversarium fingant. Facimus autem, quod maxime uberes loci, popularesque sententis nascuntur, materiam dicendi nobis, quo volumus, ducentibus, ut non sit inutilis ille versus,

Non male respondit; male enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi adversario, non ipsi nobis, respondebimus. Aiunt, Accium, interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragordiis tanta vis esset, optime respondendi, hanc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur, quæ ipse vellet, in foro dicturi adversarii essent, quæ minime vellet. Ridiculum est ergo, in exercitationibus quæ foro præparantur, prius cogitare, quid responderi, quam, quid ex diverso dici, possit. Et bonus præceptor non minus laudare discipulum debet, si quid pro diversa, quam, si quid pro sua parte acriter excogitavit. Rursus aliquid in scholis permittendum semper, in foro raro. Nam loco a petitore primo contradictione uti qui possumus, ubi vers res agitur, cum adversarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc vitium vel consuetudine declamatorià, vel etiam cupiditate dicendi: dantque de se respondentibus venustissimos lusus, cum modo, se vero nihil dixisse, neque tam stulte dicturos; modo, bene admonitos ab adversario, et agere gratias, quod adjuti sint, jocantur; frequentissime vero, (id quod firmissimum est) ###quam iis responsurum adversarium fuisse, qua proposita non essent, nisi illa sciret vera esse, et ad fatendum conscientia esset impulsus: ut. pro Cluentio, Cicero, Nam hoc persape dixisti, tihi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? ab amicis imprudentes videlicet prodimur? et est nescio quis, de iis quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarium deferat? Quisnam hoc tibi renus-

tiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi ? Nemo (ut opinor) in culpa est: nimirum tibi istud lex ipsa renuntiavit. At quidam, contradictione non contenti, totos etiam locos explicant, Scire se hoc dicturos adversarios, et ita persecuturos. Quod factum venuste nostris temporibus elusit Vibius Crispus, vir ingenii jucundi et elegantis, Ego vero, inquit, ista non dico: quid enim attinet illa bis dici? Nonnunguam tamen aliquid simile contradictioni poni potest, si quid, ab adversario testationibus comprehensum, in advocationibus jactatum sit: respondebimus enim rei ab illis dictæ, non a nobis excogitatæ: aut, si id genus erit causæ, ut proponere possimus certa, extra quæ dici nihil possit : ut, cum res furtiva in domo deprehensa sit, dieat necesse est reus, aut se ignorante illatam, aut depositam apud se, aut donatam sibi: quibus omnibus, etiam si proposita non sint, responderi potest. At, in scholis, recte et contradictionibus occurremus, ut in utrumque locum, id est, primum et secundum, simul exerceamur. Quod nisi fecerimus, nunquam utemur contradictione: non enim erit, cui respondeamus. Est et illud vitium, nimium solliciti, et circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim facit judici causam : et frequenter, quæ statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis præparationibus fidem perdunt, quia patronus et aliis crediderit opus fuisse. Fiduciam igitur orator præ se ferat ; semperque ita dicat, tamquam de causa optime sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cura securitatis est similis, tantaque in oratione auctoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porro, qui scierit, quid pars adversa, quid nostra habeat valentissimum, facile judicabit, quibus maxime rebus vel occurrendum sit, vel instandum. Ordo quidem in parte nullà minus affert laboris. Nam, si

agimus, nostra confirmanda sunt primum: tum, quæ nostris opponuntur, refutanda. Si respondemus, prius incipiendum est a refutatione. Nascuntur autem, ex his quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones, euntque interim longius; ut gladiatorum manus, quæ secundæ vocantur, fiunt et tertiæ, si prima ad evocandum adversarii ictum prolata erat; et quartze, si geminata captatio est, ut bis cavere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio et ultra ducit. Sed illam etiam, quam supra ostendi, simplicem ex affectibus atque ex affirmatione solà probationem recipit refutatio; qualis est illa Scauri, de quâ supra dixi: quin nescio, an etiam frequentior, ubi quid negatur. Videndum præcipue utrique parti, ubi sit rei summa. Nam fere accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis judicetur. In his probandi refutandique ratio est, sed adjuvanda viribus dicentis, et adornanda. Quamlibet enim sint, ad docendum quod volumus, accommodata, tamen erunt infirma, nisi majore quodam oratoris spiritu impleantur. Quare et illi communes loci de testibus, de tabulis, de argumentis, aliisque similibus, magnam vim animis judicum afferunt; et hi proprii, quibus factum quodque laudamus, aut contra, justum vel injustum docemus, majus aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alii ad comparationem singulorum argumentorum faciunt, alii ad plurium, alii ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt, qui præparent animum judicis; sunt, qui confirment. Sed preparatio quoque aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium, et perinde, ut cuique conveniunt, subjicienda. Ideoque miror, inter duos diversarum sectarum velut duces, non mediocri contentione quæsitum, Singulisne quæstionibus subjiciendi essent loci, ut Theodoro placet; an priss docendus judex, quam movendus, ut præcipit Apollodorus; tamquam perierit hæc ratio media, et nihil cum ipsius cause utilitate sit deliberandum. Hec precipiunt, qui ipsi non dicunt in foro; ut acies a securis otiosisque composite, ipsa pugne recessitate turbentur. Namque omnes fere, qui legem dicendi, quasi queedam mysteria, tradiderunt, certis non inveniendorum modo argumentorum locis, sed concludendorum quoque nos preceptis alligaverunt: de quibus brevissime prelocutus, quid ipse sentiam, id est, quid clarissimos oratores fecisse videam, non tacebo.

CAPUT XIV.

Igitur enthymema et argumentum ipsum (id est, rem, quæ probationi alterius adhibetur) appellant, et argumenti elocutionem. Eam vero dixi duplicem: ex consequentibus, quod habet propositionem, conjunctamque ei protinus probationem: quale, pro Ligario, Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset : nunc melior ca certe judicanda est, quam etiam Dii adjuverunt : habet enim propositionem probationemque, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus vero, quod etiam solum enthymema quidam vocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis, pro Milone, Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari solet, ut est ab eodem, et pro eodem reo, factum, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune, non est ausus ; hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis, non dubitavit occidere? Optimum autem videtur enthymematis genus, cum proposito dissimili vel contrario ratio subjungitur: quale est Demosthenis, Non enim, si quid unquam contra leges factum est, idque tu es imitatus, idcirco te convenit pæná liberari; quin e contrario damnari multo magis. Nam, ut, si quis corum damnatus ceset, tu hæc non scripsisses; ita, damnatus tu si fueris, non scribet alius. Epicherematos et quatuor et quinque et sex etiam factæ sunt partes a quibusdam: Cicero maxime quinque defendit, ut sit propositio, deinde ratio ejus, tum assumtio, et ejus probatio, quinta complexio; quia vero interim et propositio non egeat rationis, et assumtio probationis, nonnunquam etiam complexione opus non sit, et quadripertitam, et tripertitam, et bipertitam quoque fieri posse ratiocinationem. Mihi et plurimis nihilominus auctoribus tres summum videntur. Nam ita se habet natura, ut sit, de quo quæratur, et per quod probetur: tertium adjici potest, velut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumtio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subjiciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum. Melius gubernantur ea, quæ consilio reguntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, et quam copiosissimis verbis, approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione unum puto: alioqui, si ratio pars est, (est autem varia ratio) plures partes esse dicantur. Assumtionem deinde ponit, Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur. Hujus assumtionis quarto in loco jam porro inducunt probationem; de quo idem, quod supra, dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Consilio igitur mundus administratur; aut, unum in locum cum conduxerit breviter propositionem et assumtionem, adjungit, quid ex his conficiatur, ad hunc modum, Quod si

melius geruntur, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur; nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur : consilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem, quas fecimus, partibus, non est forma semper eadem, sed una, in quâ idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis est. Nam, quidquid ex se ipso movetur, immortale est: anima autem ex se ipså movetur; immortalis igitur est anima. Hoc fit, non solum in singulis argumentis, sed in totis causis, quæ sunt simplices, et in quæstionibus. Nam et hæ primam habent propositionem, Sacrilegium commisisti; hominem occidisti: Non, quisquis hominem occidit, cædis reus tenetur; deinde rationem. Sed hæc est in causis et quæstionibus longior, quam in singulis argumentis: et plerumque summà complexione, vel per enumerationem, vel per brevem conclusionem, testantur, quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est; de hac enim quæritur. Altera est complexio, non par intentioni, sed vim habens parem; Mors nihil ad nos: nam, quod est dissolutum, sensu caret; quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere non eadem propositio est, quæ connexio. Omnia animalia meliora sunt, quam inanima; nihil autem melius est mundo; mundus igitur animal. [Hîc potest videri de re contentio.] Potuit enim sic constitui ratiocinatio: Animal est mundus: omnia enim animalia meliora sunt, quam inanima. Caterum hæc propositio aut confessa est, ut proxima; aut probanda, ut, Qui beatam vitam vivere volet, philosophetur, oportet: non enim conceditur: cætera sequi, nisi confirmata prima parte, non possunt. Est et assumtio interim confessa, ut, Omnes autem volunt beatam vitam vivere: interim probanda, ut illa, Quod est dissolutum, sensu caret : cum, soluta corpore anima an sit immortalis, vel ad tempus certum manest, sit in dubio. Quam assumtionem alii

rationem vocant, alii epicherema. Epicherema autem nullo differt a syllogismis, nisi quod illi et plures habent species, et vera colligunt veris; epicherematis frequentior circa credibilia est usus. Nam, si contingeret semper controversa confessis probare, vix esset in hoc genere usus oratoris. Nam, quid ingenio est opus, ut dicas, Bona ad me pertinent ; solus enim sum filius defuncti ; vel solus hæres; cum, jure, bonorum possessio testati securdum tabulas testamenti detur: ad me igitur pertinent. Sed, cum ipsa ratio in quæstionem venit, efficiendum est certum id, quo probaturi sumus, quod incertum est: ut, si ipsa forte intentione dicatur, Aut flius non es, aut non es legitimus, aut non es solus: itemque, Aut hæres non es; aut justum testamentum non est; aut capere non potes; aut habes coheredes; efficiendum est justum, propter quod bona adjudicari nobis debeant. Sed tum est necessaria illa summa connexio, cum intervenit oratio largior. Aliquando sufficient intentio ac ratio: Silent leges inter arma; nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pana luenda sit, quam justa repetenda. Ideoque id enthymema, quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed et singula quoque interim recte ponuntur; ut ipsum illud, Silent leges inter arma-Et a ratione fas est incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quod si Duodecim Tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune volucrunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, et rursus rationem tertio loco ponit, cum videat, aliquando gladium nobis, ad occidendum hominem, ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem : Insidiatori autem et latroni quæ potest inferri injusta nex? Hæc intentio: Quid comitatus nostri, quid gladii, valunt? Hec ratio: Quos hubere certe non liceret. si uti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione et ratione connexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id est, per omnes partes. Aut enim expugnatur intentio, aut assumtio, aut conclusio, nonnunquam omnia: [sed hæc omnia tria sunt.] Intentio expugnatur: Jure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an sit ci fas lucem intueri, qui a se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumtio omnibus iis quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam est vera, cum ejus propositio vera non sit: interim veræ propositionis falsa ratio est. Virtus bonum est, verum est. Si quis rationem subjiciat, quod ea locupletes faciat, veræ intentionis falsa sit ratio. Connexio aut vera negatur, cum aliud colligit, quam id quod ex prioribus conficitur; aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere. Non est vera, sic: Insidiator jure occiditur: nam, qui curavit, ut vim afferat ut hostis, debet etiam ut hostis repelli. Recte igitur Clodius, ut hostis, occisus est. Non utique. Nondum enim Clodium insidiatorem ostendimus: sed fit vera connexio, Recte igitur insidiator, ut hostis, occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius insidiator apparet. Sed, ut potest esse vera intentio et ratio, et tamen falsa connexio; ita si illa falsa sunt, nunquam est vera connexio. Enthymema ab aliis oratorius syllogismus, ab aliis pars dicitur syllogismi, propteres quod syllogismus utique conclusionem et propositionem habet, et per omnes partes efficit, quod proposuit; enthymema tantum intenta intelligi contentum sit. Syllogismus talis. Solum bonum virtus: nam id demum bonum est, quo nemo male uti potest: virtute nemo male uti potest : bonum est ergo virtus. Enthymema ex consequentibus, Bonum est virtus, quâ nemo male uti potest. Et contra, Non est bonum pecuniu: non enim bonum, quo quisquam male uti potest: pecunia potest quis male uti: non igitur bonum est

pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonsm est pecunia, qua quisque potest male uti? Si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est; qui argentum omne legavit, et pecuniam, quæ est in argento signato, legavit: argentum autem omne legavit: igitur et pecuniam, quæ est in argento, legavit: habebit formam syllogismi. Oratori satis est dicere, Cum argentum legaverit omne, pecuniam quoque legavit, quæ est in argento. Peregisse mihi videor sacra tradentium artes; sed consilio locus superest. Namque ego, ut, in oratione, syllogismo quidem aliquando uti nefas non duco, ita constare totam, aut certe confertam esse aggressionum et enthymematum stipatione, minime velim. Dialogis enim et dialecticis disputationibus erit similior, quam nostri operis actionibus; quæ quidem inter se plurimum differunt. Namque [illi,] homines docti, et inter doctos verum quærentes, minutius et scrupulosius scrutantur omnia, et ad liquidum confessumque perducunt; ut qui sibi et inveniendi et judicandi vindicent partes, quarum alteram τοπικέν, alteram κριτικήν vocant. Nobis ad aliorum judicia componenda est oratio; et sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum, loquendum est; quos nisi et delectatione allicimus, et viribus trahimus, et nonnunquam turbamus affectibus; ipsa, quæ justa ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples et speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil consequetur, si, conclusionibus certis et crebris, et in unam prope formam cadentibus, concisa, et contemtum ex humilitate, et odium ex quâdam servitute, et ex copia satietatem, et ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur, non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis vallibus, fluat, ac sibi viam, si quando non accepit, faciat. Nam quid miserius legem illam, velut præformatas infantibus literas, persequentibus, et, ut Græci dicere

solent, quem mater amictum dedit, sollicite custodientibus? Propositio ac conclusio ex consequentibus et repugnantibus non inspiret? non augeat? non mille figuris variet ac verset? ut ea nasci, et ipsâ provenire natură, non manu facta, et arte suscepta, magistrum fateri ubique videantur. Quis unquam sic dicit orator? Nonne apud ipsum Demosthenem paucissima hujusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solum nobis pejus faciunt) in catenas ligant, et inexplicabili serie connectunt, et indubitata colligunt, et probant confessa; et se antiquis per hoc similes vocant. Deinde, interrogati, nunquam respondebunt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adjiciendum, ne iis quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro et dilucido et distincto, cæterum minime lato ornatoque, putant esse dicenda. Namque ea distincta quidem ac perspicua debere esse confiteor: in rebus vero minoribus, etiam sermone ac verbis quam maxime propriis, et ex usu. At, si major erit materia, nullum ornatum his, qui modo non obscuret, subtrahendum puto. Nam et sæpe plurimum lucis affert illa translatio, cum etiam ipsi juris consulti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, litus esse audeant dicere, qua fluctus eludit. Quoque quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus, et nimis suspecta argumentatio, dissimulatione: et multum ad fidem adjuvat audientis voluptas. Nisi forte existimamus Ciceronem male in hac ipsà argumentatione dixisse, silere leges inter arma, et gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER SEXTUS.

PROŒMIUM.

Hæc, Marcelle Victori, ex tuâ voluntate maxime ingressus, tum si qua ex nobis ad juvenes bonos pervenire posset utilitas, novissime pæne et necessitate quadam officii delegati mihi, sedulo laborabam, respiciens tamen illam curam meæ voluptatis, qui filio, cujus eminens ingenium sollicitam quoque parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis videbar; ut, si me (quod æquum et optabile fuit) fata intercepissent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna, id agentem diebus ac noctibus, festinantemque metu mez mortalitatis, ita subito prostravit, ut laboris mei fructus ad neminem minus quam ad me pertineret. Illum enim, de quo summa conceperam, et in quo spem unicam senectutis meæ reponebam, repetito vulnere orbitatis amisi. Quid nunc agam ? aut quem ultra esse usum mei, Diis reprobantibus, credam?

Nam ita forte accidit, ut eum quoque librum, quem de causis corruptæ eloquentiæ emisi, jam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infaustum opus, et quidquid hoc est in me infelicium literarum, super immaturum funus, consumturis viscera mea flammis injicere, neque hanc impiam vivacitatem novis insuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac non oderit hanc animi mei firmitatem, si quis in me est alius usus vocis, quam ut incusem Deos, superstes omnium meorum? nullam terras despicere providentiam tester? si non meo casu (cui tamen nihil objici, nisi quod vivam, potest), at illorum certe, quos utique immeritos mors acerba damnavit ; ereptâ mihi prius eorumdem matre, quæ, nondum expleto ætatis undevicesimo anno, duos enixa filios, quamvis acerbissimis rapta fatis, felix decessit. Ego vel hoc uno malo sic eram afflictus, ut me jam nulla fortuna posset efficere felicem. Nam, cum, omni virtute, quæ in feminas cadit, functa, insanabilem attulit marito dolorem; tum ætate tam puellari, præsertim meæ comparatâ, potest et ipsa numerari inter vulnera orbitatis. Liberis tamen superstitibus oblectabar: et, quod nefas erat, sæva, (sed optabat ipsa) me salvo, maximos cruciatus præcipiti vià effugit. Mihi filius minor, quintum egressus annum, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis; nec augere lacrymarum causas volo: utinamque esset ratio minuendi. Sed dissimulare quî possum, quid illi gratiæ in vultu, quid jucunditatis in sermone, quos ingenii igniculos, quam præstantiam placidæ, et (quod scio vix posse credi) jam tum altæ mentis ostenderit? qualis amorem quicumque alienus infans mereretur. Illud vero insidiantis, quo me validius cruciaret, Fortunæ fuit, ut ille, mihi blandissimus, me suis nutricibus, me aviæ educanti, me omnibus qui sollicitare solent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex VOL. I.

matre optimă, atque laudem omnem supergressi, paucos ante menses ceperam, gratulor. Minus enim est, quod flendum meo nomine, quam quod illius gaudendum est. Una post hæc Quintiliani mei spe ac voluptate nitebar: et poterat sufficere solatio. Non enim flosculos, sicut prior, sed, jam decimum ætatis ingressus annum, certos atque deformatos fructus ostenderat. Juro per mala mea, per infelicem conscientiam, per illos Manes, numina doloris mei, has me in illo vidisse virtutes ingenii, non modo ad percipiendas disciplinas, quo nihil præstantius cognovi, plurima expertus, studiique jam tum non coacti, (sciunt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorsus posset hinc esse tanti fulminis metus, quod observatum fere est, celerius occidere festinatam maturitatem; et esse nescio-quam, quæ spes tantas decerpat, invidiam: ne videlicet ultra, quam homini datum est, nostra provehantur. Etiam illa fortuita aderant omnia, vocis jucunditas claritasque, oris suavitas, et in utrâcumque lingua, tamquam ad eam demum natus esset. expressa proprietas omnium literarum. Sed hæc spes adhuc: illa majora, constantia, gravitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mensium octo valetudinem tulit! ut me in supremis consolatus est! quam, etiam deficiens, jamque non noster, ipsum illum alienatæ mentis errorem circa solas literas habuit! Tuosne ego (o meæ spes inanes!) labentes oculos, tuum fugientem spiritum, vidi? Tuum corpus frigidum, exsangue complexus, animam recipere, auramque communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus, quos fero, dignus his cogitationibus. Tene, consulari nuper adoptione ad omnium spes honorum patris admotum, te avuncule prætori generum destinatum, te omnium spe Atticæ eloquentiæ candidatum, superstes parens tantum ad pœnas, amisi? Et, si non cupido lucis, certe patientia, vindicet te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen Fortunæ relegamus. Nemo, nisi sua culpa, diu dolet. Sed vivimus; et aliqua vivendi ratio quærenda est : credendumque doctissimis hominibus, qui unicum adversorum solatium literas putaverunt. Si quando tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri possit, non injuste petierim moræ veniam. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius non abrupta esse mirandum est? Tum, si qua minus fuerint effecta iis, quæ, levius adhuc afflicti, cœperamus, [imperitiæ aut] fortunæ remittantur : quæ, si quid, mediocrium alioqui, nostro ingenio virium fuit, ut non exstinxerit, debilitavit tamen. Sed, vel propter hoc, nos contumacius erigamus, quod illam, ut perferre nobis difficile est, ita facile contemnere. Nihil enim sibi adversus me reliquit; et infelicem quidem, sed certissimam tamen attulit mihi ex his malis securitatem. Boni autem consulere nostrum laborem, vel propter hoc, certum est, quod in nullum jam proprium usum perseveramus: sed omnis heec cura ad alienos, ut alienis utilis, (si modo quid utile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonii nostri, ita hoc opus aliis paravimus, aliis relinquemus.

CAPUT I.

Peroratio sequebatur, quam cumulum quidam, conclusionem alii vocant. Ejus duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio et congregatio (quæ Græce dictiur ανακιφαλαιωσις, a quibusdam Latinorum enumeratio) et memoriam judicis reficit, et totam simul causam ponit ante oculos, et, etiam si per singula minus moverat, turbà valet. In hac, quæ repetemus, quam brevissime dicenda sunt; et (quod Græco verbo patet) decurrendum per capita. Nam, si morabimux, non

iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Qua autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, et aptis excitanda sententiis, et figuris utique varianda: alioqui nihil est odiosius rectà illà repetitione, velut memoriæ judicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles: optimeque, in Verrem, Cicero, Si pater ipse judicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? et deinde subjecit enumerationem : aut, cum idem, in eumdem, per invocationem Deorum, spoliata a prætore templa dinumerat. Licet et dubitare, num quid nos fugerit; et, quid responsuri sint adversarii his et his; aut, quam spem accusator habeat, omnibus ita defensis. Illa vero jucundissima, si contingat aliquod ex adversario ducere argumentum; ut, si dicas, Reliquit vero hanc partem causa; aut, Invidia premere maluit; aut, Ad preces confugit; et, Merito, cum sciret hæc et hæc. Sed non sunt singulæ species prosequendæ, ne sola videantur, quæ forte nunc dixero : cum occasiones et ex causis. et ex dictis adversariorum, et ex quibusdam fortuitis quoque, oriantur. Nec referenda modo nostra, sed postulandum etiam ab adversariis, ut ad quædam respondeant: id autem, si et actionis supererit locus, et ea proposuerimus, quæ refelli non possunt. Nam provocare, quæ inde sint fortia, non arguentis est, sed monentis. Id unum epilogi genus visum est plerisque Atticorum, et philosophis fere omnibus, qui de arte oratorià scriptum aliquid reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus movere etiam per præconem prohibebatur orator. Philosophos minus miror, apud quos vitii est loco, affici: nec boni mores videntur, sic a vero judicem averti; nec convenire bono viro vitiis uti. Necessarios tamen affectus fatebuntur, si aliter obtineri vera, et justa, et in commune profutura, non possint. Cæterum, illud constitit inter omnes, etiam in aliis partibus actionis, si multiplex causa sit, et pluribus argumentis defensa, utiliter avaxidahawan fieri solere:

sicut nemo dubitaverit multas esse causas, in quibus nullo loco sit necessaria, si breves et simplices fuerint. Hæc pars perorationis accusatori patronoque æque communis est. Affectibus quoque eisdem fere utuntur: sed rarius hic, ille sæpius ac magis. Nam huic concitare judices, illi flectere, convenit. Verum et accusator habet interim lacrymas ex miseratione ejus rei, quam ulciscitur: et reus de indignitate calumniæ conspirationis vehementius interim queritur. Dividere igitur hæc officia commodissimum : quæ plerumque sunt, ut dixi, proæmio similia, sed liberiora, plenioraque. Inclinatio enim judicum ad nos petitur initio parcius, cum admitti satis est, et oratio tota superest: in epilogo vero est, qualem animum judex in consilium ferat, et jam nihil amplius dicturi sumus, nec restat, quo servemus. Est igitur utrisque commune, conciliare sibi, avertere ab adversario iudicem, concitare affectus, et componere. Et brevissimum quidem hoc præceptum dari utrique parti potest, ut totas causæ vires orator ante oculos ponat; et, cum viderit, quid invidiosum, favorabile, invisum, miserabile, aut sit in rebus, aut-videri possit, ea dicat, quibus, si judex esset ipse, maxime moveretur. Sed certius est ire per singula. Et, quæ conciliant quidem accusatorem, in præceptis exordii jam diximus. Quædam tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt magis, si contra impotentem, invisum, perniciosum, suscepta causa est; si judicibus ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nam egregie, in Vatinium, Calvus, Factum, inquit, ambitum scitis omnes; et hoc vos scire omnes sciunt. Cicero quidem, in Verrem, etiam emendari posse infamiam judiciorum damnato reo, dicit; quod est unum ex supra dictis. Metus etiam, si est adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorem, quam in proœmio. Quâ de re quid sentirem, alio jam libro exposui. Concitere quoque invidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit: quorum invidiam gratia, odium turpitudo, iram offensio judicis facit, si contumax, arrogans, securus sit; qui non ex facto modo, dictove aliquo, sed vultu, habitu, adspectu, moveri solet. Egregieque, nobis adolescentibus, dixisse accusator Cossutiani Capitonis videbatur, Græce quidem, sed in hunc sensum, Erubescis Cæsarem timere. Summa tamen concitandi affectus accusatori in hoc est, ut id, quod objicit, aut quam atrocissimum, aut etiam, si fieri potest, quam maxime miserabile, esse videatur. Atrocitas crescit ex his, Quid factum sit, a quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo? quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulsatum querimur: de re primum ipså dicendum: tum, si senex, si puer, si magistratus, si probus, si bene de republica meritus; etiam, si percussus sit a vili aliquo contemtoque; vel, ex contrario, a potente nimium, vel ab eo, a quo minime oportuit; et, si die forte sollenni, aut iis temporibus, cum judicia ejus rei maxime exercerentur, aut in sollicito civitatis statu: item in theatro, in templo, in concione, crescit invidia: et si non errore, nec irá, vel etiam, si forte irá, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondisset, quod honores contra peteret: et, si plus etiam videri potest voluisse, quam fecit. Plurimum tamen affert atrocitatis modus, si graviter, si contumeliose: ut Demosthenes, ex parte percussi corporis, ex vultu ferientis, ex habitu, invidiam Midiæ quærit. Occisus est: utrum ferro, an igne, an veneno; uno vulnere, an pluribus; subito, an exspectatione tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Utitur frequenter accusator et miseratione, cum aut ejus casum, quem ulciscitur, aut liberorum aut parentûm solitudinem, conqueritur. Etiam futuri temporis imagine judices movet, qui maneant eos casus, qui de vi et injuria questi sunt, nisi vindicentur: fugiendum de civitate: cedendum bonis: aut omnia, quaecumque inimicus fecerit, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris, avertere judicem a miseratione, qua reus sit usurus, atque ad fortiter judicandum concitare. Cujus loci est etiam occupare, quæ dicturum facturumve adversarium putes. Nam et cautiores ad custodiam suæ religionis judices facit, et gratiam responsuris aufert, cum ea, quæ prædicta sunt ab accusatore, jam, si pro reo [repetentur,] non sint nova; ut Servius Sulpicius, contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen objiciatur sibi, præmonet. Necnon ab Æschine, quali sit usurus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi interim quoque judices, quid rogantibus respondere debeant : quod est unum repetitionis genus. Periclitantem vero commendat dignitas, et studia fortia, et susceptæ bello cicatrices, et nobilitas, et merita majorum. Hoc. quod proxime dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt usi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Commendat et causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum videtur; præcipue bonitas, humanitas, miserioordia. Juste enim tunc petere ca quisque videtur a judice, quæ alii ipse præstiterit. Referenda pars hee quoque ad utilitatem reipublice. ad judicum gloriam, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen valet miseratio, quæ judicem flecti non tantum cogit, sed motum quoque animi sui lacrymis confiteri. Hæc petetur aut ex iis quæ passus est reus, aut ex iis quæ cum maxime patitur, aut ex iis quæ damnatum manent ; quæ et ipsa duplicantur, cum dicimus, ex quá illi fortună, et in quam, recidendum sit. Affert in his momentum et atas, et sexus, et pignora; liberi, dico, et parentes, et propinqui. Que omnia tractari varie solent. Nonnunquam etiam et ipse patronus has partes subit; ut Cicero, pro Milone, O me miserum! o me infelicem! Revocare me tu in patriam, Milo, potuisti per hos; ego te in patria per cosdem retinere non potero? Maximeque, si (ut tunc accidit)

non convenient ei, qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem, qui a se virum nobilem interfectum, quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo et ille captavit ex illa præstantia animi favorem; et in locum lacrymarum ejus ipse successit. His præcipue locis utiles sunt prosopopæiæ, id est, fictæ alienarum personarum orationes, quales litigatorem decent, vel patronum. Mutæ tamen res movent, aut cum ipsis loquimur, aut cum ipsas loqui fingimus. Ex personis quoque trahitur affectus. Non enim audire judex videtur aliena mala deflentes, sed sensum ac vocem auribus accipere miserorum, quorum etiam mutus adspectus lacrymas movet: quantoque essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam sua portione ad efficiendum potentiora, cum velut ipsorum ore dicuntur: ut scenicis actoribus eadem vox, eadem pronuntiatio, plus, ad movendos affectus, sub personà valet. Itaque idem Cicero, quamquam preces non dat Miloni, eumque potius animi præstanta commendat, accommodavit ei tamen et verba, et convenientes etiam forti viro conquestiones, O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fullaces! O cogitationes inanes meæ! Nunquam tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictum est, Nihil facilius, quam lacrymas, inarescere. Nam, cum etiam veros dolores mitiget tempus, citius evanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago: in quâ si moramur, lacrymis fatigatur auditor, et requiescif; et, ab illo, quem ceperat, impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus; et affectum, cum ad summum perduxerimus, relinquamus; nec speremus fore, ut aliena quisquam diu ploret. Ideoque, cum in aliis, tum maxime in hac parte, debet crescere oratio: quia, quidquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur: et facile deficit affectus, qui descendit. Non solum autem dicendo, sed etiam faciendo quedam, lacrymas movemus: unde et producere ipsos, qui periclitentur, squalidos atque deformes, et liberos corum ac parentes, institutum, et ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, et lecta e [vulneribus] ossa, et vestes sanguine perfusas, videmus, et vulnera resolvi, ac verberata corpora nudari: quarum rerum ingens plerumque vis est, velut in rem præsentem animos hominum ducentium. Et populum Romanum egit in furorem prætexta Caii Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum: corpus denique ipsum impositum lecto erat: vestis tamen illa, sanguine madens, ita repræsentavit imaginem sceleris, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi, videretur. Sed non ideo probaverim, quod factum et lego, et ipse aliquando vidi, depictam tabulam supra [Jovem,] in imaginem rei, cujus atrocitate judex erat commovendus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis, quam orationem, pro se putet locuturam? At sordes, et squalores, et propinquorum quoque similem habitum, scio profuisse, et magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare et obsecratio illa judicum per carissima pignora, utique si et reo sint liberi, conjux, parentes, utilis erit. Et Deorum etiam invocatio velut ex bona conscientia profecta videri solet. Stratum denique jacere, et genua complecti; nisi si tamen persona nos, et ante acta vita, et rei conditio, prohibebit. Quædam enim tam fortiter tuenda, quam facta sunt. Verum sic est habenda auctoritatis ratio, ne sit invisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium Murenam Cicero, accusantibus clarissimis viris, eripuisse præcipue videtur. Persuasit enim, nihil esse ad præsentem rerum statum utilius, quam pridie Calendas Januarias ingredi consulatum. Quod genus nostris temporibus totum pæne sublatum est, cum omnia, curæ tutelæque unius innixa, periclitari nullo judicii exitu possint. De accusatoribus et reis sum locutus, quia in periculis maxime versatur affectus. Sed privatæ quoque causæ utrumque habent perorationis genus, et illud, quod est ex enumeratione probationum, et hoc, quod ex lacrymis, si aut statu periclitari, aut opinione, litigator videtur. Nam, in parvis quidem litibus, has tragordias movere tale est, quale, si personam Herculis et cothurnos aptare infantibus velis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis (meo judicio) verti discrimen, quo modo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam et imperitia, et rusticitas, et rigor, et deformitas, afferunt interim frigus: diligenterque hæc sunt actori providenda. Equidem repugnantes eos patrono, et nihil vultu commotos, et intempestive ridentes, et facto aliquo vel ipso vultu risum etiam moventes, sæpe vidi, præcipue vero, cum aliqua velut scenice fiunt. Transtulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse adversarii dicebatur, (nam de hoc lis erat) in adversa subsellia. tamquam in gremio fratris relicturus: at is, a nobis præmonitus, discesserat. Tum ille, alioqui vir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, et infantem suam frigidissime reportavit. Alius imaginem mariti pro reâ proferre magni putavit: at ea sæpius risum fecit. Nam et ii, quorum officii erat, ut traderent eam, ignari, qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam; et prolata novissime, deformitate ipsâ (nam senis cadaveri infusa) præteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum, quid Glyconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem, in jus productum, quid fleret, interrogabat, ex pædagogo se vellicari respondit. Sed nihil illà contra Cepasios Ciceronis fabulà efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile est: at, qui a stilo non recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est enim, Tendit ad vestra genua supplices manus;

et. Hæret in complexu liberorum miser : et. Revocat ecce me: etsi nihil horum is, de quo dicitur, faciat. Et e scholis hæc vitia, in quibus omnia libere fingimus, et impune, quia pro facto est, quidquid volumus. Non admittit hoc idem veritas fori: egregieque Cassius Severus dicenti adolescentulo, Quid me torvo vultu intueris, Severe? Non (mehercule) inquit, faciebam ; sed sic scripsisti: ecce ! et, quam potuit, truculentissime eum adspexit. Illud præcipue monendum, ne quis, nisi summis ingenii viribus, ad movendas lacrymas aggredi audeat : nam, ut est longe vehementissimus hic, cum invaluit, affectus, ita, si nihil efficit, tepet: quem melius infirmus actor tacitis judicum cogitationibus reliquisset. Nam et vultus, et vox, et ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerumque sunt hominibus, quos non permoverunt. Quare metiatur ac diligenter æstimet vires suas actor, et, quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium; sed aut lacrymas meretur, aut risum. Non autem commovere tantum miserationem, sed etiam discutere, epilogi est proprium; cum oratione continua, quae motos lacrymis judices ad justitiam reducat, tum etiam quibusdam urbane dictis; quale est, Date puero panem, ne ploret. Et corpulento litigatori, cujus adversarius, item puer, circa judices erat ab advocato latus, Quid faciam? ego te bajulare non possum. Sed hæc tamen non debent esse mimica. Ita neque illum probaverim, qui inter clarissimos sui temporis oratores fuit, qui, pueris in epilogum productis, talos projecit in medium, quos illi diripere cœperunt; namque hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis : neque illum, qui, cum esset cruentus gladius ejus ab accusatore prolatus, quo is hominem probabat occisum, subito ex subselliis ut territus fugit, et, capite ex parte velato, cum ad agentem ex turbâ prospexisset, interrogavit, an jam ille cum gladio recessisset? Fecit enim

risum: sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamen oratione hujusmodi scenze: egregieque Cicero, qui et contra imaginem Saturnini, pro Rabirio, graviter, et contra juvenem, cujus subinde vulnus in judicio resolvebatur, pro Vareno, multa dixit urbane. Sunt et illi leniores' epilogi, quibus adversario satisfacimus, si forte sit ejus persona talis, ut illi debeatur reverentia; aut, cum amice aliquid commonemus, et ad concordiam hortamur: quod est genus egregie tractatum a Passieno, cum Domitiæ uxoris suæ pecuniariam litem adversus fratrem ejus Ænobarbum ageret. Nam, cum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoque, qua uterque abundabat, adjecit, Nihil vobis minus deest, quam de quo contenditiu. Omnes autem hos affectus, etiamsi quibusdam videntur in procemio atque in epilogo sedem habere (in quibus sane sunt frequentissimi), tamen aliæ quoque partes recipiunt, sed breviores, ut cum ex his plurima sint reservanda. At hîc, si usquam, totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, si bene diximus reliqua, possidemus jam judicum animos: et, confragosis atque asperis evecti, tota pandere possumus vela: et, cum sit maxima pars epilogi amplificatio, verbis atque sententiis uti licet magnificis atque ornatis. Tunc est commovendum theatrum. cum ventum est ad ipsum illud, quo veteres tragoediæ comædiæque clauduntur, Plaudite. In aliis autem partibus tractandus affectus erit, ut quisque nascetur: nam neque exponi sine hoc res atroces et miserabiles debent : cum de qualitate alicujus rei quæstio est, probationibus uniuscujusque rei recte subjungitur. Ubi vero conjunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit uti pluribus quasi epilogis: ut, in Verrem, Cicero fecit. Nam et Philodamo, et navarchis, et cruciatis civibus Romanis, et aliis plurimis, suas lacrymas dedit. Sunt, qui hos μεριχους επιλογους vocent, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam partes ejus, quam species, videntur: siquidem hæc epilogi et perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse consummationem orationis-

CAPUT II.

Quamvis autem pars hæc judicialium causarum sit summa, præcipneque constet affectibus, et aliqua de his necessario dixerim; non tamen potui, ac ne debui quidem, locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cum, ad obtinenda quæ volumus, potentissimum, tum supra dictis multo difficilius, movendi judicum animos, atque in eum, quem volumus, habitum formandi, et velut transfigurandi. Quâ de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis, quid oporteret fieri, quam quo id modo consequi possemus, ostenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam et per totam (ut diximus) causam locus est affectibus: et eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil majus afferre vis orandi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoque et angusta ingenii vena (si modo vel doctrina vel usu sit adjuta) generare, atque ad frugem aliquam perducere queat: certe sunt, semperque fuerunt, non parum multi, qui satis perite, quæ essent probationibus utilia, reperirent: quos equidem non contemno, sed hactenus utiles credo, ne quid per eos judici sit ignotum; atque (ut dicam, quod sentio) dignos, a quibus causas diserti docerentur: qui vero judicem rapere, et in quem vellet habitum animi posset perducere, quo dicto flendum et irascendum esset, [rarius] fuit. Atque hoc est, quod dominatur in judiciis: hæc eloquentiam regunt. Namque argumenta plerumque nascuntur ex causa; et pro meliore parte plura sunt semper; ut, qui per hæc vicit, tantum non defuisse sibi advocatum sciat. Ubi vero animis judicum vis afferenda est, et ab ipsa

veri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus est. Hoc non docet litigator: hoc libellis non continetur. Probationes enim efficient sane, ut causam nostram meliorem esse judices putent: affectus præstant, ut etiam velint: sed id, quia volunt, credunt quoque. Nam, cum irasci, favere, odisse, misereri, coperint, agi jam rem suam existimant: et, sicut amantes de formà judicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor, ita omnem inquirendæ veritatis rationem judex amittit occupatus affectibus: æstu fertur; et velut rapido flumini obsequitur. Ita, argumenta ac testes quid egerint, pronuntiatio ostendit: commotus autem ab oratore judex, quid sentiat, sedens adhuc atque audiens confitetur. An, cum ille, qui plerisque perorationibus petitur, fletus erumpit, non palam dicta sententia est? Huc igitur incumbat orator: hoc opus ejus, hic labor est; sine quo cætera nuda, jejuna, infirma, ingrata sunt : adeo velut spiritus operis hujus atque animus est in affectibus. Horum autem, sicut antiquitus traditum accepimus, duæ sunt species : alteram Græci παθος vocant, quam nos vertentes recte ac proprie affectum dicimus; alteram 190c, cujus nomine (ut ego quidem sentio) caret sermo Romanus; mores appellantur: atque inde pars quoque illa philosophiæ 191x1, moralis est dicta. Sed ipsam rei naturam spectanti mihi, non tam mores significari videntur, quam morum quædam proprietas. Nam ipsis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores voluntatem complecti, quam nomina interpretari, maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atque compositos, esse dixerunt; in altero vehementer commotos, in altero lenes; denique hos imperare, illos persuadere; hos ad perturbationem, illos ad benevolentiam, prævalere. Adjiciunt quidam peritorum, maso, temporale esse. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quæ continuum desiderent affectum. Nec

tamen minus artis aut usûs hi leniores habent: virium atque impetûs non tantumdem exigunt. In causis vero etiam pluribus versantur; immo, secundum quemdam intellectum, in omnibus. Nam, cum, nisi ex illo et hoc loco, nihil ab oratore tractetur; quidquid de honestis, et utilibus, denique faciendis et non faciendis dicitur, huc vocari potest. Quidam commendationem atque excusationem propria hujus officii putaverunt: nec abnuo esse ista in hac parte; 'sed non concedo ut sola sint. Quin illud adhuc adjicio, παθος atque 1905 esse interim ex eâdem natura, ita ut illud majus sit, hoc minus, ut amor mados, caritas ndos; interdum diversa inter se, sicut in epilogis; namque sados concitat, ndos solet mitigare. Propria tamen mihi vis nominis et exprimenda natura est, quâtenus appellatione ipså non satis significari videtur. H905, quod intelligimus, quodque a dicentibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur; non solum mite ac placidum, sed plerumque blandum et humanum, et audientibus amabile atque jucundum: in quo exprimendo summa virtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum hominumque videantur, quo mores dicentis ex oratione pelluceant, et quodammodo agnoscantur. Quod est sine dubio inter conjunctas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris adversus filium, tutoris adversus pupillum, mariti adversus uxorem, moderatio est: hi enim præ se ferunt corum ipsorum, a quibus læduntur, caritatem; neque alio modo invisos eos faciunt, quam quod amare ipsi videntur; alia, cum senex adolescentis, alia, cum convicium honestus inferioris fert: hic enim tantum concitari, illic etiam affici, debet. Sunt et illa ex eâdem naturâ, sed motûs adhuc minoris, veniam petere, adolescentia defendere amores. Nonnunquam etiam lenis alieni caloris derisus ex hac forma venit: sed non his ex locis tantum, verum

aliquanto magis propriæ sunt virtutes simulationis, autisfuciendi, rogandi, et upwant, que diversus ei, quod dicit, intellectum petit. Hinc etium ille major, ad concitandum odium, nasci affectus solet, cum, hoc ipso, quod nos adversariis submittimus, intelligitur tacita impotentia exprobratio. Namque cos graves et intolerabiles id insum demonstrat, quod cedimus: et ignorant cupidi male dicendi, aut affectatores libertatis, plus invidiam, quam convicium, posse: nam invidia adversarios, convicium nos, invisos facit. Ille jam pæne medius affectus est, ex amoribus et ex desideriis amicorum et necessariorum: nam et hoc major est, et illo minor. Non parum significanter etiam illa in scholis and dixerimus, quibus plerumque rusticos, superstitiosos, avsros, timidos, secundum conditionem propositorum, effingimus. Nam sic non mores sunt, cum hos imitamur, et ex his ducimus orationem. Denique hot omne bonum et comem virum poscit. Quas virtutes cum etiam in litigatore debeat orator, si fieri potest, approbare, utique ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem. Nam qui, dum dicit, malus videtur, utique maledicit: non enim videtur justa elicero; alioquin 3005 videretur. Quare insum etiam dicendi genus in hoc placidum debet esse ac mite: nihil superbum, nihil elatum saltem ac sublime [desiderat : | proprie, jucunde, credibiliter dicere, sat est. Ideaque et medius ille orationis modus maxime convenit. Diversum est huic, quod #a9of dicitur, quodque nos affretum proprie vocamus: et, ut proxime utriusque differentiam signem, illud comædiæ, hoc tragardia simile. Hee pars circa iram, odium, metum, invidiam, miscrationem, fere tota versatur. Que quibus ex locis ducenda sint, et manifestum omnibus, et a nobis in ratione procemii atque epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi vulo, quem patimur, et quem facimus; et invidiam; namque altera invidum, altera invidiosum facit. Hoc autem hominis, illud rei est, in quo et plus habet operis oratio. Nam quædam videntur gravia per se, parricidium, cædes, veneficium; quædam efficienda sunt. Id autem contingit, aut cum magnis alioqui malis gravius esse id, quod passi sumus, ostenditur; quale est apud Virgilium,

O felix una ante alias Priameïa virgo, Hostilem ad tumulum, Trojæ sub mænibus altis, Jussa mori!

Quam miser enim casus Andromachæ, si, comparata ei, felix Polyxena? aut cum ita exaggeramus injuriam nostram, ut etiam, quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus: Si pulsasses, defendi non poteras; vulnerasti. Sed hæc diligentius, cum ad amplificationem venerimus, dicemus. Interim notâsse contentus sum, non id solum agere affectus, ut, quæ sunt, ostendantur acerba ac luctuosa, sed etiam ut, quæ toleranda haberi solent, gravia videantur: ut, cum in maledicto plus injuriæ, quam in manu, in infamia plus pœnæ dicimus, quam in morte. Namque in hoc eloquentize vis est, ut judicem non ad id tantum impellat, in quod ipse a rei natura duceretur; sed aut, qui non est, aut majorem quam est, faciat affectum. Hæc est illa, quæ δεινωσις vocatur, rebus indignis, asperis, invidiosis, addens vim oratio; qua virtute, præter alios, plurimum Demosthenes valuit. Quod si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum, quæ legi, vel didici, quod modo probabile fuit, omittendo: sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa hujus loci aperire penetralia; quæ quidem, non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce, accepi. Summa enim (quantum ego quidem sentio) circa movendos affectus in hoc posita est, ut moveamur ipsi. Nam et luctûs, et iræ, et indignationis, aliquando ridicula fuerit imitatio, si verba vultumque

tantum, non etiam animum, accommodaverimus. Quid enim aliud est cause, ut lugentes, utique in recenti dolore, disertissime quædam exclamare videantur, et ira nonnunquam, in indoctis quoque, eloquentiam faciat, quam quod illis inest vis mentis, et veritas ipsa morum? Quare, in iis quæ verisimilia esse volemus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus; et a tali animo proficiscatur oratio, qualem facere judicem volet. An ille dolebit, qui audiet me, hoc cum dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, idque exigit, simile patietur? siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri non potest. Nec incendit, nisi ignis; nec madescimus, nisi humore; nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud judicem volumus : afficiamurque, antequam afficere conemur. At, quomodo fiet, ut afficiamur? neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασιας Græci vocant, nos sane visiones appellemus: per quas imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere videamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt ευφαντασιωτον, qui sibi res, voces, actus, secundum verum optime finget: quod quiden nobis volentibus facile continget. Nam, ut (inter otia animorum) et spes inanes, et velut somnia quædam vigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines prosequuntur, ut peregrinari, navigare, proliari, populos alloqui, divitiarum, quas non habemus, usum videamur disponere, nec cogitare, sed facere. Hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus? Ut hominem occisum querar, non omnia, quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expavescet circumventus? exclamabit? vel rogabit? vel fugiet? non ferientem, non concidentem, videbo? non animo sanguis, et pallor, et gemitus, extremus denique exspirantis hiatus, insidet? Insequetur 1912[7112], quæ a Cicerone illustratio et evidentia nominatur, quæ non tam dicere videtur, quam ostendere: et affectus, non aliter quam si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his visionibus illa sunt,

Excussi manibus radii, revolutaque pensa?

· · · · · · levique patens in pectore vulnus?

et equus ille, in funere Pallantis,

····· positis qui insignibus
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora?

Quid? non idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret,

· · · · · et dulces moriens reminiscitur Argos ?

Ubi vero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus querimur, accidisse credamus; atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos gravia, indigna, tristia, passos queramur: nec agamus rem, quasi alienam; sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, que in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atque comædos, cum ex aliquo graviore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accendit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moveri periclitantium vice possimus? Sed, in scholâ, rebus quoque ipsis affici convenit, easque veras sibi fingere, hoc magis, quod illic, ut litigatores, loquimur frequentius, quam ut advocati. Orbum agimus, et naufragum, et periclitantem; quorum induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscumque sum aut fui, (nam pervenisse me ad aliquod nomen ingenii credo) frequenter motus sum, ut me non lacrymæ solum deprehenderint, sed pallor, et vero similis dolor.

CAPUT III.

Huic diversa virtus, quæ, risum judicis movendo, et illos tristes solvit affectus, et animum ab intentione rerum frequenter avertit, et aliquando etiam reficit, et a satietate vel a fatigatione renovat. Quanta sit autem in ea difficultas, vel duo maximi oratores. alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demostheni facultatem hujus rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec videri potest noluisse Demosthenes, cujus pauca admodum dicta, nec sane cæteris ejus virtutibus respondentia, palam ostendunt, non displicuisse illi jocos, sed non contigisse. Noster vero, non solum extra judicia, sed in ipsis etiam orationibus, habitus est nimius risûs affectator. Mihi quidem, sive id recte judico, sive amore immodico præcipui in eloquentia viri labor. mira quædam videtur in eo fuisse urbanitas. Nam et in sermone quotidiano multa, et in altercationibus, et interrogandis testibus, plura, quam quisquam, dixit facete, et illa ipsa, quæ sunt in Verrem victa frigidius, aliis assignavit, et testimonii loco posuit; ut, quo sunt magis vulgaria, eo sit credibilius, illa ab oratore non ficta, sed passim esse jactata. Utinam Quintus, et libertus ejus Tiro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulsissent, et plus judicii in eligendis, quam in congerendis studii, adhibuissent: minus objectus calumniantibus foret; qui tamen nunc quoque, ut in omni ejus ingenio, facilius, quid rejici, quam quid adjici possit, invenient. Affert autem summam rei difficultatem, primum, quod ridiculum dictum plerumque falsum est, hoc semper humile; sæpe ex industrià depravatum; præterea nunquam honorificum: tum varia hominum judicia in eo, quod non ratione aliqua, sed motu animi quodam, nescio an enarrabili, judicatur. Neque hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentaverint, unde risus; qui non solum facto aliquo dictove, sed interdum quodam etiam corporis [tractu,] lacessitur. Præterea non [una ratione moveri solet:] neque enim acute tantum ac venuste, sed stulte, iracunde. timide dicta aut facta ridentur : ideoque anceps ejus rei ratio est, quod a derisu non procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua et turpitudine; quæ cum in aliis demonstrantur, urbanitas; cum in ipsum dicentem recidunt. stultitia vocatur. Cum videatur autem res levis, et quæ a scurris, mimis, insipientibus denique sæpe moveatur: tamen habet vim nescio an imperiosissimam, et cui repugnari minime potest. Erumpit enim etiam invitis sæpe: nec vultûs modo ac vocis exprimit confessionem, sed totum corpus vi suâ concutit. Rerum autem sæpe (ut dixi) maximarum momenta vertit, cum odium iramque frequentissime frangat. Documento sunt juvenes Tarentini, qui, multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur, et neque negari res neque defendi posset, risu sunt et opportuno joco elapsi. Namque unus ex his, Immo, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te : eaque urbanitate tota est invidia criminis dissoluta. Verum hoc, quidquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam observationem habet, suntque ad id pertinentia et a Græcis et a Latinis composita præcepta; ita plane affirmo, præcipue positum esse in natura et in occasione. Porro natura non tantum in hoc valet, ut acutior quis atque habilior sit ad inveniendum, (nam id sane doctrina

posset augeri); sed inest proprius quibusdam decor in habitu atque vultu, ut eadem illa minus, dicente alio, videantur urbana esse. Occasioni vero et in rebus est tanta vis, ut sæpe, adjuti eå, non indocti modo, sed etiam rustici, salse dicant in eum, quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longe venustions omnia in respondendo, quam in provocando. Accedit difficultati, quod ejus rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Utique in conviviis et sermonibus multi dicaces; sed quia in hoc, usu quotidiano, proficimus : oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata. Nihil autem vetabat et componi materias in hoc idoness, ut controversiæ permixtis salibus fingerentur; vel res proponi singulas, ad juvenum talem exercitationem. Quin illæ ipsæ, quæ Dicta sunt, ac vocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibità ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoque esset admixtum, plurimum poterant utilitatis afferre: quæ nunc juvenum, vel sibi ludentium, exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eâdem re vulgo utimur; quæ tamen si deducas, suam propriam quamdam vim ostendent. Nam et urbanitas dicitur: quâ quidem significari video sermonem præ se ferentem, in verbis et sono et usu, proprium quemdam gustum Urbis, et sumtam ex conversatione doctorum tacitam eruditionem; denique, cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam et venere dicatur, apparet. Salsum, in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus; natura non utique hoc est; quamquam et ridicula oporteat esse salsa. Nam et Cicero, omne, quod salsum sit, ait, esse Atticorum; non, quia sunt maxime ad risum compositi: et Catullus, cum dicit.

Nulla in tam magno est corpore mica salis, non hoc dicit, nihil in corpore ejus esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, velut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente judicio, et velut palatum, excitat, quod et a tædio defendit orationem. Sane tamen, ut ille, in cibis paulo liberalius adspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis; ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoque non tantum eirca ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius, facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, et excultæ cujusdam elegantiæ, appellationem puto. Ideoque in epistolis Cicero hæc Bruti refert verba, Næ illi sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti molles. [Quod convenit cum illo Horatiano.

····· molle atque facetum Virgilio ·····]

Jocum vero accipimus, quod est contrarium serio. Nam et fingere, et terrere, et promittere interim, jocus est. Dicacitas sine dubio a dicendo (quod est omni generi commune) ducta est: proprie tamen significat sermonem cum risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de quâ nunc loquimur, est ridiculum; ideoque hæc tota disputatio a Græcis περι γελοιου inscribitur. Ejus prima divisio traditur eadem, quæ est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in verbis. Usus autem maxime simplex. Aut enim ex aliis risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut elevamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra [ridicule] indicamus, et (ut verbo Ciceronis utar) dicimus aliqua subabsurda. Namque eadem, quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, venusta creduntur. Tertium est genus (ut idem dicit) in decipiendis exspectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisque, que neutram personam contingunt, ideoque a me media dicuntur. Item ridicula aut dicimus, aut facimus. Facto risus conciliatur, interim admixtà gravitate: ut Marcus Cœlius prætor, cum sellam ejus curulem consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam; dicebatur autem consul a patre aliquando cæsus flagris: interim sine respectu pudoris. ut in illà pyxide Caliana; quod neque oratori, neque ulli gravi viro, conveniat. Idem autem de vultu gestuque ridiculo dictum sit : in quibus est quidem summa gratia, sed major, cum captare risum non videntur: nihil enim, ex iis quæ dicuntur salsa, dicitur salsius. Quamquam autem gratiæ plurimum dictis severitas affert, fitque ridiculum id ipsum, quia, qui dicit, non ridet; est tamen interim et adspectus, et habitus oris, et gestus non inurbanus, cum iis modus contingit. Id porro, quod dicitur, aut est lascivum et hilare, qualia Galbæ pleraque; aut contumeliosum, qualia nuper Junii Bassi; aut asperum, qualia Cassii Severi ; aut lene, qualia Domitii Afri. Refert, his ubi quis utatur. Nam, in conviviis et quotidiano sermone, lasciva humilibus, hilaria omnibus, conveniunt. Lædere nunguam velimus, longeque absit propositum illud, Potius amicum, quam dictum, perdidi. In hac quidem pugnà forensi, malim mihi lenibus uti licere: quamquam et contumeliose et aspere dicere in adversarios permissum est; cum accusare etiam palam, et caput alterius juste petere, concessum sit. Sed hîc quoque tamen inhumana videri solet fortunæ insectatio; vel quia culpà caret, vel quia recidere etiam in ipsos, qui objecerunt, potest. Primum itaque considerandum est, et quis, et in quâ causâ, et apud quem, et in quem, et quid dicat. Oratori minime convenit distortus vultus, gestusque, quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis et scenica huic personæ alienissima est. Obscænitas vero non a verbis tantum abesse debet, sed etiam a significatione. Nam, si quando objici potest, non in omni loco ex-

probranda est. Oratorem, præterea, ut dicere urbane volo, ita, videri affectare id, plane nolo. Quapropter, ne dicet quidem salse, quoties poterit; et dictum potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem. Nec accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili, jocantem feret quisquam. Sunt etiam judices quidam tristiores, quam ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id, quod in adversarium dicimus, aut in judicem conveniat, aut in nostrum quoque litigatorem; quamquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, evitent: quod fecit Longus Sulpicius, qui, cum ipse fœdissimus esset, eum, contra quem judicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit: cui respondens Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi sententia, Longe? qui malam faciem habet, liber non est ? Vitandum etiam, ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempore alienum, ne præparatum et domo allatum, videatur, quod dicimus. Nam adversus miseros (sicut supra dixeram) inhumanus est jocus. Sed quidam ita sunt receptæ auctoritatis et notæ verecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis jam præceptum est. Illud non ad orandi fere consilium, sed ad omnia pertinet, ne lacessat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graves insequantur, aut turpis satisfactio. Male etiam dicitur, quod in plures convenit; si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea, quæ dicit vir bonus, omnia salvà dignitate ac verecundià decent. Nimium enim risûs pretium est, si probitatis impendio constat. Unde autem concilietur risus, et quibus ex locis peti soleat, difficillimum est dicere. Nam, si species omnes persequi velimus, nec modum reperiemus, et frustra laborabimus. Neque enim numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta, quam illi, ex quibus eæ, quas sententias vocamus, VOL. I.

ducuntur, neque alii. Nam hic quoque est inventio et elocutio, atque ipsius elocutionis vis, alia in verbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur, aut ex corpore ejus, in quem dicimus; aut ex animo, qui factis ab eo dictisque colligitur : aut ex his que sunt extra posita. Intra hæc enim est omnis vituperatio; quæ si gravius posita sit, seria est; si levius, ridicula. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, ut oculis subjicere contingat, ut fecit C. Julius, qui, cum Helvio Mancise sæpius obstrepenti sibi diceret, Jam ostendam, qualis sis; isque plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstravit imaginem Galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum simillimus est visus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratiâ positum. Narrare, quæ salsa sint, in primis est subtile et oratorium; ut Cicero, pro Cluentio, narrat de Cepasio atque Fabricio, ac Marcus Cœlius de illa C. Lælii collegæque ejus in provinciam festinantium contentione. Sed, in his omnibus, cum elegans et venusta exigitur tota expositio, tum id est festivissimum, quod adjicit orator. Nam et a Cicerone sic est Fabricii fuga illa condita: Itaque, cum callidissime se putaret dicere, et cum illa verba gravissima ex intimo artificio depromsisset : " Respicite, judices, hominum fortunas, respicite varios durosque casus, respicite C. Fabricii senectutem:" cum hoc, "respicite," ornandæ orationis causa, sæpe dixisset, respexit inse : at Fabricius a subselliis demisso capite discesserat; et cætera, quæ adjecit (nam est notus locus): cum in re hoc solum esset. Fabricium a judicio recessisse: et Cœlius cum omnia venustissime finxit, tum illud ultimum, Sic subsecutus, quomodo transierit, utrum rate, an piscatorio navigio, nemo sciebat. Siculi quidem, ut sunt lascivi et dicaces, aiebant in delphino sedisse, et sic, tamquam Ariona, transvectum. In narrando autem Cicero consistere facetias putat, dicacitatem in jaciendo. Mire fuit in hoc genere venustus Afer Domitius, cujus orationibus complures hujusmodi narrationes insertæ reperiuntur: sed dictorum quoque ab eodem urbane sunt editi libri. Illud quoque genus est positum non in hac veluti jaculatione verborum. et inclusa breviter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso, contra Brutum, Cicero in secundo de Oratore libro, et aliis quibusdam locis narrat. Nam, cum Brutus, in accusatione Cn. Planci, ex duobus lectoribus ostendisset, contraria L. Crassum patronum ejus in oratione, quam de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse iis, quæ de Lege Servilia dixerat; tres excitavit et ipse lectores, hisque patris ejus dialogos dedit legendos: quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti, sermonem habitum complecteretur, requirebat, Ubi essent eæ possessiones? Omnes autem illas Brutus vendiderat; et, cum paterna manciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoque, et quibusdam etiam interim historiis exponendis, gratia consequi solet. Sed acutior est illa atque velocior in urbanitate brevitas. Cujus quidem duplex est forma, dicendi, ac respondendi: sed ratio communis in parte: nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiam in repercutiendo: at propria quædam sunt respondentium. Illa etiam irâ concitati afferre solent : hæc plerumque in altercatione, aut in rogandis testibus, requiruntur. Cum sint autem loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi, non omnes eos oratoribus convenire: in primis autem ex amphiboliá, neque illa obscura, quæ Atellanæ more captent, nec, qualia vulgo jactantur a vilissimo quoque, conversa in maledictum fere ambiguitate. Ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo, exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, qui coqui filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret; Ego quoque tibi jure favebo: non quia excludenda sint omnino verba, duos sensus significantia; sed, quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adjuvantur. Quare non hoc modo pæne et ipsum scurrile Ciceronis est in eumdem, de quo supra dixi, Isauricum, Miror, quid sit, quod pater tuus, homo constantissimus, te nobis varium reliquit : sed illud ex eodem genere præclarum, cum objiceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bovillas ante horam nonam devertisset, ut exspectaret, dum Clodius a villå suå exiret, et identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset ? respondit. Sero: quod vel solum sufficit, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo significari solent, sed etiam diversa: ut Nero de servo pessimo dixit, Nulli apud se plus fidei haberi: nihil ei noque occlusum neque obsignatum esse. Pervenit res usque ad ænigma; quale est Ciceronis in Pletorium, Fonteii accusatorem, cujus matrem, dixit, dum vixisset, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum vixit, infames feminæ ad eam convenire solitæ; post mortem, ejus bona venibant: quamquam hîc ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatem. In metalepsin quoque cadit ratio dictorum; ut Fabius Maximus, incusans Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria esse dixit: nam, congiarium cum sit commune liberalitatis atque mensuræ, a mensurâ ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, quam est nominum fictio, adjectis, detractis, mutatis literis: ut Acisculum, quis esset pactus, Pacisculum; et Placidum nomine, quia is acerbus natura esset, Acidum; et Tullium, cum fur esset, Tollium, dictos invenio. Sed hæc esdem genera commodius in rebus, quam in nominibus, respondent. Afer enim venuste Manlium Su, multum in agendo discursantem, salientem, ius jactantem, togam dejicientem et reponentem, agere, dixit, sed satagere. Est enim dictum per irbanum, satagere, etiam si nulla subsit alterius pi similitudo. Fiunt et detractà et adjectà adspione, et binis conjunctis verbis, similiter sæpius ida, aliquando tamen recipienda. Eademque cono est in iis quæ a nominibus trahuntur. Multa hoc Cicero in Verrem, sed ut ab aliis dicta, mofuturum, ut omnia verreret, [cum diceretur rres:] modo, Herculi, quem expilaverat, moiorem apro Erymanthio fuisse: modo, malum erdotem, qui tam nequam verrem reliquisset : a Sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen juando occasionem quædam felicitas hoc quoque ere bene utendi; ut, pro Cæcinâ, Cicero in testem c. Clodium Phormionem, Nec minus niger, int, nec minus confidens, quam ille Terentianus Phormio. Acriora igitur sunt et elegantiora, qua huntur ex vi rerum. In his maxime valet similitusi tamen ad aliquid inferius leviusque referatur: i jam veteres illi jocabantur, qui Lentulum Spinrem, et Scipionem Serapionem, esse dixerunt. Sed non ab hominibus modo petitur, verum etiam ab malibus; ut, nobis pueris, Junius Bassus, homo primis dicax, Asinus albus vocabatur: et Sarmenseu Publius, Blasum Junium, hominem nium, et macrum, et pandum, fibulam ferream dixit. 10d nunc risûs petendi genus frequentissimum est. lhibetur autem similitudo interim palam, interim eri solet parabolæ: cujus est generis id Augusti, i militi libellum timide porrigenti, Noli, inquit, bitare, tamquam assem elephanto des. Sunt quem etiam verisimilia: unde Vatinius, cum reus, ente in eum Calvo, candido frontem sudario terret, idque ipsum accusator in invidiam vocaret; samvis reus sum, inquit, et panem candidum edo. thuc est subtilior illa ex simili translatio, com,

2 E 3

quod in aliâ re fieri solet, in aliam mutuamur. Ea dicatur sane fictio; ut Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, et post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Pedo, de mirmillone. qui retiarium consequebatur, nec feriebat, Vivum. inquit, capere vult. Jungitur amphiboliæ similitudo; ut L. Galba pilam negligenter petenti, Sic, inquit, petis, tamquam Cæsaris candidatus. Nam illud petis ambiguum est; securitas similis. Quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generum cum aliis mixtura est; eaque optima, que ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc eques Romanus, ad quem in spectaculis bibentem cum misisset Augustus, qui ei diceret, Ego si prandere volo, domum eo; Tu enim, inquit, non times, ne locum perdas. Ex contrario non una species. Neque enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quem ignominià notabat, subinde interponenti precibus, Quid respondebo patri meo? Dic, me tibi displicuisse; quo Galba, pænulam roganti. Non possum commodare: domi maneo: cum coenaculum ejus perplueret. Tertium adhuc illud, (siquidem, ut ne auctorem ponam, verecundia ipsius facit) Libidinosior es, quam ullus spado; quo sine dubio et opinio decipitur; sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile, quod dixit Marcus Vestinus, cum ei nuntiatum esset. [*] Aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similemque iis, qui risûs gratia componuntur, efficiam, si persequi voluero singula veterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occasio est. Nam et finitione usus est Augustus de pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. Et partitione Galba, cum pænulam roganti respondit, Non pluit; non est opus tibi: si pluit, ipse utar. Proinde genere, specie, propriis, diffe-

rentibus, jugatis, adjunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, comparatione parium, majorum, minorum, similis materia præbetur: sicut in tropos quoque omnes cadunt. An non plurima καθ ύπερβολην dicuntur? quale refert Cicero de Memmio, homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabii offendisse; et, quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum assidue minores parentibus liberi essent, in nascendo [interiturum.] Quid ironia? nonne etiam, quæ sit verissima, joci prope genus est? Quâ urbane usus est Afer, cum Didio Gallo, qui provinciam ambitiosissime petierat, deinde, impetrata ea, tamquam coactus, querebatur, Age, inquit, aliquid et reipublicæ causa elabora: quaque Cicero usus est, cum, Vatinii morte nuntiatà, cujus parum certus dicebatur auctor, Interim, inquit, usura fruar. Idem, per allegoriam, M. Cœlium, melius objicientem crimina, quam defendentem, Bonam dextram, malam sinistram, habere dicebat; emphasi, qua Julius dixit, ferro cotem Accium Navium incidisse. Figuras quoque mentis, quæ σχηματα διανοιας dicuntur, res eadem recipit omnes, in quas nonnulli diviserunt species dictorum. Nam et interrogamus, et dubitamus, et affirmamus, et minamur, et optamus. Quedam, ut miserantes, et quædam ut irascentes, dicimus. Ridiculum est autem omne, quod aperte fingitur. Stulta reprehendere facillimum est: nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adjectio. Stulte interrogaverat exeuntem de theatro Carpathium Tityus maximus, An spectasset? fecit Carpathius dubitationem ejus stultiorem, dicendo, Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cum sit in negando, redarguendo, defendendo, elevando; ridicule negavit Manius Curius: nam, cum ejus accusator, in sipario, omnibus locis, aut nudum eum in nervo, aut ab amicis redemtum ex aleà pinxisset; Ergo ego (inquit) nunquam vici! Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium, multum de annis ætatis suæ mentientem, Tum ergo, cum una declamabamus, non eras natus. Interim et simulatà assensione, ut idem Fabiæ Dolabellæ, dicenti, triginta se annos habere, Verum est, inquit; nam hoc jam viginti annis audio. Belle interim subjicitur, pro eo quod negas, aliud mordacius: ut Junius Bassus, querente Domitià Passieni, quod, incusans ejus sordes, calceos cam veteres diceret vendere solere, Non, meheroule, inquit, hoc unquam dixi; sed dixi, emere te solere. Defensionem imitatus est eques Romanus, qui objicienti Augusto, auod patrimonium comedisset, Meum, inquit, putavi. Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuat; quemadmodum C. Casar Pomponio, ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit : aut crimen objectum, ut Cicero. objurgantibus, quod sexagenarius Publiliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti consequens vocant quidam, atque illi simile, quo Cicero Curionem, semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie proæmium habere dixit; quia ista natura sequi et cohærere videantur. Sed elevandi genus est etiam causarum relatio. qua Cicero est usus in Vatinium, qui, pedibus æger, cum vellet videri commodioris valetudinis factus, et diceret se jam bina millia passuum ambulare. Dics enim. inquit, longiores sunt. Et Augustus, nuntiantibus Tarraconensibus, palmam in arâ ejus enatam, Apparet, inquit, quam sæpe accendatis. crimen Cassius Severus. Nam, cum objurgaretur s prætore, quod advocati ejus L. Varo Epicureo, Casaris amico, convicium fecissent, Nescio, inquit, qui conviciati sint: et puto Stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera: venustissimum, quod etiam similitudine aliquâ verbi adiuvatur: ut Trachalus •

I

ì

dicenti Suellio, Si hoc ita est, is in exsilium; Si non est ita, redis, inquit. Elusit Cassius Severus, objiciente quodam, quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo, Numquid ergo illuc accedo? Sic eluditur et ridiculum ridiculo, ut divus Augustus, cum ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, et Dolabella per jocum, tentans tamen joci sui eventum, dixisset, Imperator, torque me dona; Malo te, inquit, civica donare: mendacium quoque mendacio, ut Galba, dicente quodam, victoriato se uno in Sicilia quinque pedes longam murænam emisse; Nihil, inquit, mirum; nam ibi tam longæ nascuntur, ut iis piscatores pro restibus utantur. Contraria est neganti confessionis simulatio: sed ipsa quoque multum habet urbanitatis. Sic Afer, cum ageret contra libertum Claudii Cæsaris, et ex diverso quidam conditionis ejusdem, cujus erat litigator, exclamâsset, Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis; Nec (mehercule), inquit, quidquam proficio. Cui vicinum est, non negare, quod objicitur, cum et id palam falsum est, et inde materia bene respondendi datur; ut Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem video, inquit. In se dicere, non est fere nisi scurrarum, et in oratore utique minime probabile: quod fieri totidem modis, quot in alios, potest. Ideoque hoc, quamvis frequens sit, transco. Illud vero, etiamsi ridiculum, indignum tamen est homine liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur; quod fecisse quemdam scio, qui humiliori, libere adversus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam; et formulam scribam, quod caput durum habeas. Hic enim dubium est, utrum ridere audientes, an indignari, debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi; que sunt in omni hac materià vel venustissima. Inopinatum et a lacessente poni solet; quale est, quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res et virtus? aut illud Afri, Homo in agendis causis optime vestitus: et in occurrendo, ut Cicero, sudish falsa Vatinii morte, cum Ovinium libertum ejus interrogasset. Rectene omnia? dicenti, Recte; Montuus est? inquit. Plurimus autem circa simulationem et dissimulationem risus est, quæ sunt vicina, et prope eadem; sed simulatio est, certam opinionem animi sui imitantis; dissimulatio, aliena parum es intelligere fingentis. Simulavit Afer, cum in causa subinde dicentibus, Celsinam dieere, cognovisse; quæ erat potens femina; Quis est, inquit, iste? Celsinam enim videri sibi virum finxit. Dissimulavit Cicero, cum Sextus Annalis testis reum læsisset, et instaret identidem accusator ei, Dic, M. Tulli, num quid potes de Sexto Annali? versus tunc dicere cæpit de libro Ennii annali sexto,

Qui potis ingentis causas evolvere belli?

Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem anbiguitas, ut Casselio, qui consultori dicenti, Navess dividere volo: Perdes, inquit. Sed averti intellectus etiam aliter solet, cum ab asperioribus ad leniora deflectitur; ut, qui, interrogatus, quid sentiret de eo, qui in adulterio deprehensus esset, Tardum fuise, respondit. Ei confine est, quod dicitur per suspici-. onem: quale illud apud Ciceronem, querenti, quod uxor sua e fico se suspendisset, Rogo, des mihi surculum ex illå arbore, ut inseram. Intelligitur enim, quod non dicitur. Et (hercle) omnis salse dicendi ratio in eo est, ut aliter, quam est rectum verumque, dicatur: quod fit totum fingendis aut nostris aut alienis persuasionibus, aut dicendo, quod fieri non potest. Aliena finxit Juba, qui querenti, quod ab equo suo esset adspersus, Quid? tu, inquit, me Hippocentaurum putas? sua C. Cassius, qui militi sine gladio decurrenti, Heus, commilito, pugno bene uteris? inquit. Et Galba, de piscibus, qui cum, pridie ex parte adesi, et versati postero die appesiti essent. Festinemus; alii subcænant, inquit. Tertium

illud Ciceronis (ut dixi) adversus Curium: fieri enim certe non poterat, ut, cum declamaret, natus non esset. Est et illa ex ironià fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam, cum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, et esset facilis responsio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset; Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam et loricam haberes? Vel optima est simulatio contra simulantem. qualis illa Domitii Afri fuit: Vetus habebat testamentum, et unus ex amicis recentioribus, sperans aliquid ex mutatione tabularum, falsam fabulam intulerat, consulens eum, an primipilari seni testato suaderet ordinare suprema judicia, Noli, inquit, facere: offendis illum. Jucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, et (ut sic dixerim) boni stomachi; ut Afer ingrato litigatori, conspectum ejus vitanti in foro, per nomenclatorem missum ad eum, Amas me, inquit, quod te non vidi? Et dispensatori, qui, cum ad reliqua non responderet, dicebat subinde, Non comedi panem, et aquam bibo; Pasce, et redde, quod debes. Quæ ὑπαγωγας vocant. Est gratus jocus, qui minus exprobrat, quam potest; ut idem dicenti candidato, Semper domum tuam colui; cum posset palam negare, Credo, inquit, et verum est. Interim de se dicere ridiculum est: et, quod, in alium si absentem diceret, urbanum non erat, quoniam ipsi palam exprobratur, movet risum; quale Augusti est, cum ab eo miles nescio-quid improbe peteret, veniret contra Martianus, quem suspicabatur et ipsum aliquid injuste rogaturum: Non magis, inquit, faciam, commilito, que petis, quam quod Martianus a me petiturus est. Adjuvant urbanitatem et versus commode positi, seu toti, ut sunt, quod adeo facile est, ut Ovidius ex tetrasticho Macri carmine librum in malos poëtas composuerit: quod fit gratius, si qua etism ambiguitate conditur, ut Cicero in Accium, hominem callidum et versutum, cum is in quadam causa suspectus esset, Nisi qua Ulyases

rate evasit Lacrtius; seu verbis ex parte mutatis, ut in eum, qui, cum antea stultissimus esset habitus, post acceptam hæreditatem primus sententiam rogabatur, Cujus hæreditas est, quam vocant sapientiam, pro illo, facultas est: seu [ficti, notis] versibus similes; quod παρφδικ dicitur, et proverbia opportune aptata; ut homini nequam lapso, et, ut allevaretur, roganti, Tollat te, qui non novit. Ex historia etiam ducere urbanitatem, eruditum; ut Cicero fecit, cum ei, testem in judicio Verris roganti, dixisset Hortensius, Non intelligo hac anigmata; Atqui debes, inquit, cum Sphingem domi habeas: acceperat autem ille a Verre Sphingem æneam magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultis simili imitatione, et quæ, nisi fingantur, stulta sunt; ut, qui mirantibus, quod humile candelabrum emisset, Pransorium erit, inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ, tamquam sine ratione dicta, feruntur, ut servus Dolabellæ, cum interrogaretur, an dominus ejus auctionem proposuisset, Domum, inquit, vendidit. Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant; ut, qui testem dicentem se a reo vulneratum, interrogaverat, An cicatrices haberet? cum ille ingentem in femore ostendisset, Latus, inquit, opertuit. Contumeliis quoque uti belle datur; ut Hispo objicienti bis acerba crimina accusatori, Mentiris, inquit. Et Fulvius propinquus Legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus esset, Et verus, inquit, domine. Has aut accepi species, aut inveni frequentissimas, ex quibus ridicula ducerentur: sed repetam necesse est, infinitas esse, tam salse dicendi, quam severe, quas præstat persona, locus, tempus, casus denique, qui est maxime varius. Itaque hæc, ne omisisse viderer, attigi: illa autem, quæ de usu ipso et modo jocandi complexus sum, adeo infirma, sed plane necessaria. His adjicit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentissime scripsit, quædam non ridicula, sed cuilibet severissimæ orationi convenientia, eleganter dicta, et proprio quodam lepore jucunda: quæ sunt quidem urbana, sed risum tamen non habent. Neque enim ei de risu, sed de urbanitate, est opus institutum, quam propriam esse nostræ civitatis ait ; et sero sic intelligi cœptam, postquam Urbis appellationem, etiam si nomen proprium non adjiceretur, Romam tamen accipi sit receptum. Eamque sic finit: Urbanitas est virtus quædam in breve dictum coacta, et apta ad delectandos movendosque homines in omnem affectum, maxime idonea ad resistendum, vel lacessendum, prout quaque res ac persona desiderat. Cui si brevitatis exceptionem detraxeris, omnes orationis virtutes complexa sit. Nam, si constat rebus et personis, et, quod in utrisque oporteat dicere, perfectæ eloquentize est. Cur autem brevem eam esse voluerit, nescio quidem. At, quam, in eodem libro, dicat fuisse [et] in multis, narrandi urbanitatem paulo post ita finit, Catonis (ut ait) opinionem secutus: Urbanus homo erit, cujus multa bene dicta responsaque erunt; et qui in sermonibus, circulis, conviviis, item in concionibus, omni denique loco, ridicule commodeque dicet. Risus erunt, quicumque hæc faciet orator. Quas si recipimus finitiones, quidquid bene dicetur, et urbane dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa divisio, ut dictorum urbanorum alia seria, alia jocosa, alia media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi etiam jocosa quædam videntur posse non satis urbane referri. Nam (meo quidem judicio) illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis, neque ore gestuve, possit deprehendi; ut non tam sit in singulis dictis, quam in toto colore dicendi, qualis, apud Græcos, Atticismos ille, redolens Athenarum proprium saporem. Ne tamen judicium Marsi, hominis eruditissimi, subtraham, seria partitur in tria genera, honorificum, VOL. I.

contumeliosum, medium. Et honorifici po plum Ciceronis quoque pro Ligario apud Qui nihil soles oblivisci, nisi injurias; et liosi, quod Attico scripsit de Pompeio et Habeo, quem fugiam; quem sequar, non. medii, quod αποφθεγματικου vocat, et est dixit, Neque gravem mortem accidere j posse, neque immaturam consulari, neque sapienti. Quæ omnia sunt optime dicta: proprie nomen urbanitatis accipiant, ne Quod si non totus (ut mihi videtur) orați meretur, sed etiam singulis dictis tribuen illa potius urbana esse dixerim, que sur ejusdem, que ridicula dicuntur, et tames non sunt; ut de Pollione Asinio, seriis joc riter accommodato, dictum est, Esse eum horarum: et de actore facile dicente ex Ingenium eum in numerato habere : eti peii, quod refert Marsus, in Ciceronem, di partibus, Transi ad Casarem; me time enim, si de re minore, aut alio animo, au non ab ipso, dictum fuisset, quod posset i cula numerari. Etiam illud, quod Cicero scripsit, reddens rationem, cur illa C. Cast pora tam patienter toleraret, Hac aut anim ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho: enim ille habet aliquid joco simile. Hec. vebant, dissimulanda mihi non fuerunt: ut erraverim, legentes tamen non decepi, diversa opinione, quam sequi magis probant rum est.

CAPUT IV.

Altercationis prescepts poterant videri tu anda, cum omnia, que ad continuam oratic tinent, peregissem: nam est usus ejus on mus: sed, cum sit posits in solà invention

habere dispositionem possit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam et pronuntiationem laboret; prius quam secundam quinque partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco videor: quam scriptores ideo fortasse alii reliquerunt, quia satis cæteris præceptis in hanc quoque videbatur esse prospectum. Constat enim aut intentione aut depulsione, de quibus satis traditum est, quia, quidquid in actione perpetuâ circa probationes utile est, id et in hac brevi atque concisa prosit, necesse est. Neque alia dicuntur in altercatione, sed aliter, aut interrogando, aut respondendo. Cujus rei fere omnis observatio in illo testium loco excussa nobis est. Tamen, quia latius hoc opus aggressi sumus, neque perfectus orator sine hac virtute dici potest, paululum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem, in quibusdam causis, ad victoriam vel plurimum valet. Nam, ut in qualitate generali, in qua, Rectene factum quid, an contra sit, quæritur, perpetua dominatur oratio; et questionem finitionis actiones plerumque satis explicant, et omnia pæne, in quibus de facto constat. aut conjectura, artificiali ratione, colligitur; ita, in iis causis, (que sunt frequentissime) que vel solis extra artem probationibus, vel mixtis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam et firmissima quæque memoriæ judicis inculcanda sunt, et jam præstandum, quidquid in actione promisimus, et refellenda mendacia. Nusquam est denique, qui cognoscit, intentior. Nec immerito quidam, quamquam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. At quidam, litigatoribus suis illum modo ambitiosum declamandi sudorem præstitisse contenti, cum turbâ laudantium destituunt subsellia, pugnamque illam decretoriam imperitis, ac sæpe pullatæ turbæ, relinquunt. Itaque wideas alios plerumque judiciis privatis ad actiones

vocari, alios ad probationes. Quæ si dividenda sunt officia, hoc certe magis necessarium est : pudendumque dictu, si plus litigantibus prosunt minores. In publicis certe judiciis vox illa præconis, præter patronos, ipsum, qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio veloci ac mobili, animo præsenti et acri. Non enim cogitandum, sed dicendum statim est, et prope sub conatu adversarii manus exigenda. Quare, cum in omni parte hujusce officii plurimum facit, totas non diligenter modo, sed etiam familiariter nôsse causas: tum in altercatione maxime necessarium est, omnium personarum, instrumentorum, temporum, locorum, habere notitiam: alioquin et tacendum est sæpe, et aliis subjicientibus, plerumque studio loquendi, fatue modo accedendum: quo nonnunquam accidit, ut, in nostrà credulitate, alienà stultitià erubescamus. Neque tamen hoc ipsis monitoribus clarescit: quidam faciunt aperte, quod rixemur. Videas enim plerosque, irâ percitos, exclamantes, ut judex audiat, contrarium id ease, quod admoneatur, sciatque ille, qui pronuntiaturus est in causa, malum, quod tacetur. Quare bonus alterestor vitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus; et fert extra causam, et plerumque deformia convicia facere ac mereri cogit; et ipsos nonnunquam judices incitat. Melior moderatio, ac nonnunquam etiam patientia. Neque enim refutanda tantum, quæ e contrario dicuntur, sed contemnenda, elevanda, ridenda sunt; nec usquam plus loci reperit urbanitas, odium mordet, et pudor: contra turbantes audendum, et impudentiæ fortiter resistendum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obstrepant ingenti clamore, et medios sermones intercipiant, et omnia tumultu confundant: quos ut non imitari, sic acriter propulsare oportebit; et ipsorum improbitas retundenda, et judices vel præsidentes magistratus appellandi frequenter, ut loquendi vices serventur. Nam est res animi jacentis.

et mollis supra modum frontis, fallitque plerumque, quod probitas vocatur, quæ est imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimum acumen, quod, sine dubio, ex arte non venit: natura enim non docetur. arte tamen adjuvatur. In quâ præcipuum est, semper id in oculis habere, de quo quæritur, et quod volumus efficere: quia, propositum tenentes, in rixam non ibimus, nec causæ debita tempora conviciando conteremus; gaudebimusque, si hoc adversarius facit. Omnia tempora fere parata sunt meditatis diligenter, quæ aut ex adverso dici, aut responderi a nobis possint. Nonnunquam tamen solet hoc quoque esse artis genus, ut quædam, in actione dissimulata, subito in altercando proferantur, et inopinatis eruptionibus, et ex insidiis [citissimo facto,] simillimum. Id autem tum faciendum, cum est aliquid, cui responderi non statim possit: potuerat autem, si tempus ad disponendum fuisset. Nam, quod fideliter firmum est, a primis statim actionibus arripere optimum est, quo sæpius diutiusque dicatur. Illud vix saltem præcipiendum videtur, ne turbidus et clamosus tantum sit altercator, et quales fere sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas, licet adversario molesta sit, judici invisa est. Nocet etiam diu pugnare in iis, quæ obtinere non possis. Nam, ubi vinci necesse est, expedit cedere: quia, sive plura sunt, de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides; sive unum, mitior solet irrogari pœna verecundiæ. Nam culpam, præsertim deprehensam, pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, multi in re consilii atque artis est, ut errantem adversarium trahas, et ire quam longissime cogas, ut vanà interim spe exsultet. Ideo quædam bene dissimulantur instrumenta. Instant enim, et sæpe discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, et faciunt probationibus nostris auctoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid adversario, quod pro se putet, quod apprehendens, majus aliquid cogatur dimittere: duas interim res proponere, quarum utramlibet male sit electurus; quod in altercatione fit potentius, quam in actione; quia in illà nobis ipsi respondemus, in hac adversarium, quasi confessum, tenemus. Est in primis acuti, videre, quo judex dicto moveatur, quid respuat: quod ex vultu sæpissime, et aliquando etiam dicto aliquo factove ejus, deprehenditur. Et instare proficientibus, et ab iis, quæ non adjuvant, quam mollissime pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoque, ut remedia perinde perseverent adhibere, vel desinant, ut illa recipi vel respui vident. Nonnunquam, si rem evolvere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio; atque in eam, si fieri potest, judex avocandus. Quid enim, cum respondere non possis, agendum est, nisi ut aliud invenias, cui adversarius respondere non possit? In plerisque judex est avocandus, ut dixi, qui circa testes est locus; et personis modo distat, quod hic patronorum inter se certamen, illic pugna inter testem et patronum. Exercitatio vero hujus rei longe facilior. Nam est utilissimum, frequenter cum aliquo, qui sit studiorum corumdem, sumere materiam vel verse, vel etiam fictæ controversiæ, et diversas partes, altercationis modo, tueri: quod idem etiam in simplici genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare advocatum volo, quo quæque ordine probatio sit apud judices proferenda: cujus rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima prima et summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant judicem, hæc ad pronuntiandum.

CAPUT V.

His pro nostra facultate tractatis, non dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipao sequitur; nisi vererer, ne, quoniam fuerunt qui judicium inventioni subjungerent, præterisse hunc locum quibusdam viderer, qui (meà quidem opinione) adso

partibus operis hujus omnibus connexus ac mixtus est, ut ne a sententiis quidem aut verbis saltem singulis possit separari; nec magis arte traditur, quam gustus aut odor. Ideoque nos, quid in quâque re sequendum cavendumque sit, docebimus, ut ad ea judicium dirigatur. Præcipuum igitur, ne, quod effici non potest, aggrediamur, ut contraria vitemus et communia: ne quid in eloquendo corruptum obscurumque sit, referatur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum a judicio credo distare consilium. nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, et aut omnino nondum repertis, aut dubiis; et quod judicium frequentissime certum est; consilium vero est ratio quædam alte petita, et plerumque plura perpendens et comparans, habensque in se et inventionem, et judicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in universum spectanda sunt ; nam ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequenter: nam Cicero summo consilio videtur, in Verrem, vel contrahere tempora dicendi maluisse, quam in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. Et in ipsis actionibus primum ac potentissimum obtinet locum: nam, quid dicendum, quid tacendum, quid differendum sit, exigere, consilii est; negare sit satius, an defendere? ubi proæmio utendum, et quali? narrandumne, et quo modo? jure prius pugnandum, an æquo? qui sit ordo utilissimus? tum omnes colores; aspere an leniter, an etiam submisse, loqui expediat? Sed hæc quoque, ut quisque passus est locus, monuimus ; idemque in reliqua parte faciemus: pauca tamen exempli gratia ponam; quibus manifestius appareat, quid sit, quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod, cum suaderet bellum Atheniensibus parum id prospere expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat: poterat enim emendari negligentia: at, si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem, cum

offensam vereretur, si objurgaret populi segnitien in asserendà libertate reipublicæ, majorum laude uti maluit, qui eam fortissime administrassent. Nam et faciles habuit aures, et natura sequebatur, ut melion probantes pejorum pæniteret. Ciceronis quidem vel una pro Cluentio quamlibet multis exemplis suffecerit oratio. Nam, quod in eo consilium maxime mirer? primamne expositionem, quæ matri, cujus filium premebat auctoritas, abstulit fidem? an, quod idem corrupti judicii crimen transferre in adversarium maluit, quam negare, propter inveteratam (ut ipse dicit) infamiam? an, quod, in re invidiosa, legis auxilio novissime est usus? quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas judicum mentes; an, quod se ipsum, invito Cluentio, facere testatus est? Quid, pro Milone? quod non ante narravit, quam præjudiciis omnibus reum liberaret? quod insidiarum invidiam in Clodium vertit? quamquam re verà fuerat pugna fortuita: quod factum et laudavit, et tamen voluntatem Milonis removit? quod illi preces non dedit, et in earum locum ipse successit? Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit auctoritatem; ut pro Ligario se opposuerit; Cornelium ipsâ confessionis fiduciâ eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse, non modo in orando, sed in omni vità, prius consilio; frustraque sine eo tradi cæteras artes; plusque vel sine doctrinà prudentiam, quam sine prudentià facere doctrinam. Aptare etiam orationem locis, temporibus, personis, esse ejusdem virtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mixtusque cum elocutione, tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

TOMI PRIMI FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI. Idibus Maiis, A. C. 1822.

.

•

i

